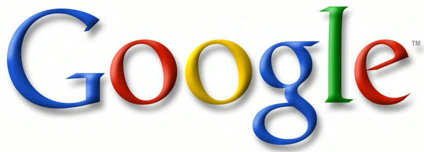

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXIII.

СА 13 ЛИТОГРАФИСАНИХ ТАБЛИЦА.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXIII.

СА 13 ЛИТОГРАФИСАНИХ ТАБЛИЦА.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

Где је што.

стр.

ДИМИТРИЈА ХОМАТИНСКОГ ОДГОВОРИ НА ПИТАЊА КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ О ЦРКВЕНИМ СТВАРИМА.

Покојни Павао Ј. Шафарик у делу Památky drevního písemnictví Jihoslovanuv у предговору пред делом краља Стефана првовенчаног „Život sv. Symeona“, пише за истога краља ово: „Знамо с друге стране, да никако није био без књижевног образовања ни словенског ни грчког, као зет грчкога цара Алексија III. У библиотеци минхенској налазе се у грчком рукопису његова питања литургичка, на број тринаест, писана Димитрију Хоматинскому архијепископу бугарскому, заједно с одговорима његовим, која још нису издана (Hardt у Aretin. Beiträge, 2 B. München, 1804. 8°). Назив Δοῦκας (од лат. Dux) који му се у том рукопису приписује, а који се не налази на печату његову познатом из Луција, налази се и у грчком потпису сина његова краља Радослава, на српском писму од 1234.“

Из овог извора помињата су после та питања и одговори у многим литерарно-историјским делима. Одбор Српског ученог друштва замоли библиотекара краљевске библиотеке у Минхену г. Халма, да би се постарао за један препис тога споменика. Препис је тај одмах урађен и достављен друштву. Израдио га је секретар минхенске библиотеке г. Г. Лаубман, који је о рукопису написао ово што следује.

Грчки рукопис минхенски № 62 описује Игн. Хардт у своме „Catalogus codicum manuscriptorum graecorum bibliothecae regiae bavaricae, Monachii 1806. Tom I. pag. 336—367“. Исти опис налази се први пут у Јох Хр. од

Аретина „Beiträge zur Geschichte und Literatur“ Band II. Februar 1804. pag. 16—47, овако: „Chartaceus, charta crassa et laevi, titulis et initialibus rubris, charactere minuto et eléganti, manu, ut vibetur Emman. Embene, in folio, cum variantibus marginalibus, foliorum 305 numero, Sacr. XVI. optime conservatus et insriptus.“

На предњој страни рукописа имају с поља ове две врсте утиснуте златом:

ΧΩΜΑΤΙΑΝΟΥ ΠΕΡΙ
ΝΟΜΩΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΙΣΙ

У рукопису се налази још пет разних чланака осим овога који се овде штампа.

Препис је тачан колико је год могућно. Акценат, спирит и потписану јоту изоставио сам онде где су у рукопису изостављене. Скраћења сам сва испунио осим многих облика од *πατερ*. дакле *πρῖ*, *πρῖκων*, *πρᾶς* = *πατρὶ*, *πατρικῶν*, *πατέρας*. Неколико пута на крају додато *σῆ*: значи *σῆμαννε*, или *σημαίνει*. Слогови или речи врх врсте или на крају уметани са знаком ⋀ јесу без сумње допуне друге руке.

Српски превод израдио је г. Милан А. Петронијевић.

Ἐρωτήσεις τοῦ πανευγενεστάτου ῥηγὸς σερβίας κυρίου Στεφάνου τοῦ δοῦκα διάφοροι, καὶ πρὸς αὐτὰς ἀποκρίσεις τοῦ αὐτοῦ ἀρχιεπισκόπου πάσης βουλγαρίας κυρίου Δημητρίου τοῦ χωματιανοῦ.

Καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πολλῶν πανευγενέστατέ μοι ῥήξ, ἁπάσης σερβίας καὶ διοκλείας, ἐπέγνωμεν τὸ τῆς σῆς συνέσεως μεγαλοπρεπές τε καὶ ἀνηγμένον πρὸς τὴν εὐσέβειαν· ἀκριβέστερον δὲ τοῦτο νῦν κατελάβομεν, δεξάμενοι τὸ γραματεῖον τῶν σῶν ἐρωτήσεων· ὅ, σαφῶς ἐδήλωσε, τὴν σὴν διάπυρον πρὸς τὰ θεῖα διάθεσιν· καὶ χαίρομεν διὰ τοῦτο· ὅτι ἐκ προγόνων ἔχων τὸ εὐσεβὲς καὶ φιλόθεον· τοσοῦτον αὔξεις τοῦτο καὶ μεγαλύνεις, ὅσους καὶ τοὺς σοὺς πρᾶς μακαριστοὺς δεικνύειν, ὡς τῆς ἐκείνων εὐσεβείας διὰ τοῦ σπέρματος αὐτῶν χεομένης καὶ ὁδευ-

Различна питања најблагороднијег краља Србије господина Стефана дуке, и на иста одговори архијепископа целе Бугарске господина Димитрија Хоматинског.

И из многих других (ствари), најблагороднији нам краљу целе Србије и Диоклије, сазнали смо твоје величанствено и узвишено осећање к побожности; а још потпуније смо то сад осетили, примивши писмо твојих питања, које је јасно објавило твоје ватрено расположење према ономе што је божје; и радујемо се томе што, имајући од предака побожност и љубав к Богу, то у толико множиш и увеличаваш, да покажеш својим блаженим оцима, да тим, што им је њихову побожност потомак прихватио и оживио, и себе водиш к једнаком блаженству, да ниси ни осрамотио њихов пород, и да тежиш да постигнеш једнаку славу

ούσης, καὶ σεαυτὸν εἰς τὸν ἴσον ἄγειν μακαρισμόν· ὡς μήτε τὴν ἐκείνων γονην καταισχύναντα· καὶ πρὸς τὴν ἴσην δραμόντα τῆς ἀρετῆς εὐδοκίμησιν· σὺ μὲν οὖν οὕτως ἀπολαύοις τῆς τε τῶν προγόνων καὶ εὐσέβειαν δόξης τὲ καὶ λαμπρότητος, καὶ τῆς ὀρθοδόξου καὶ φιλοθέου προθέσεως πρὸς ἣν ὁλοσχερῶς ἀπευθύνεις τὰ κατὰ σὲ· ἡμεῖς δὲ, τοῦ θεοῦ διδοῦντος ἡμῖν λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος καὶ τὴν ἡμετέραν διάνοιαν συνετίξοντος, τὰς σὰς ἐρωτήσεις προθέμενοι, πρὸς ἑκάστην αὐτῶν δώσομέν σοι ἀπόκρισιν ταῖς τῶν ἁγίων πρῶν ἡμῶν διδασκαλίαις, καὶ τῷ ἐγγράφῳ καὶ ἀγράφω ἔθει τῆς ἐκκλησίας συνάδουσαν· πλὴν οὐ κατὰ τὴν ἐν ἡμῖν τοῦ λόγου τέχνην· ἀλλὰ κατὰ τὴν χυδαίαν καὶ ἀφελῆ καὶ πεξὴν ὁμιλίαν· ἵν ἐντεῦθεν εὔγνωστα γένωνται τὰ γραφέντα· οὐδὲ γὰρ δύναται ἡ ἄτεχνος γνῶσις, καὶ μάλιστα η βουλγαρικὴ, δέχεσθαι ἑρμηνείαν ἢ ὁμιλίαν, ὁρμωμένη ἀπὸ τῆς λογικῆς τέχνης· ὁ τῶν γνώσεων δὲ θεὸς, δώη τῇ σῇ ὑψηλότητι γνῶσιν καὶ σύνεσιν ὧν ἐπιζητεῖς, εἰς σωτηρίαν τῆς σῆς ψυχῆς καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· διὰ πλείονα μέντοι σαφήνειαν, τὴν μὲν τῆς ἐρωτήσεως προσηγορίαν τοῦ σοῦ λόγου προτάξομεν· τὴν δέ γε τῆς ἀποκρίσεως τοῦ ἡμετέρου ἀντιφονήματος: ἀρκτέον οὖν ὧδέ πως.

Ἐρώτησις. Λέγουσι τινὲς ὡς ἐν μόνῳ τῷ σαββάτω καὶ τῇ κυριακῇ ἐνδέχεται τά βρέφη βαπτίζεσθαι· ἐν ἄλλῃ δὲ ἡμέρα, οὐχὶ, καλῶς λέγουσιν, ἢ οὔ.

ρπδ. Ἀπόκρησις. Πᾶσι μὲν τοῖς κατὰ βίον πράγμασι, καιρὸς ἀπεκληρώθη ὁ πρόσφορος· διὰ τοῦτο καὶ ὁ πάνσοφος σολομὼν ἔλεγε· τοῖς πᾶσιν ὁ χρὸνος, καὶ καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι· καὶ γὰρ καιρὸς ἐστι τοῦ ἀροτριᾶσαι καὶ ποιῆσαι νεώματα· καιρὸς ἐστι τοῦ σπεῖραι· καιρὸς ἐστι τοῦ θερίσαι· και-

у добродетељи. Ти дакле тако уживај славу и сјајност својих предака у побожности и православну и богољубљену намеру којој управљаш све своје силе; а ми, помоћу божјом, који нам даје реч кад уста отворимо и који познаје наше мисли, добивши твоја питања, на свако ћемо дати одговора саглашујући се учењима светих наших отаца и писаном и неписаном обичају цркве, али не по нашој уметности говора, него по обичном простом и прозаичном разговору, да би тако разумљиво било оно што се пише, јер није могућно да неуметно знање, а особито бугарско, лишено логичне вештине, схвати тумачење или разговор. А Бог знања нека подари твом височанству знање и свест о ономе што тражиш, за спасење твоје душе и наследство небеског царства. Свакојако за већу јасност ставићемо напред означење твојих питања па после наше одговоре.

Дакле да почнемо овако:

Питање. Кажу неки да треба само у суботу и недељу децу крштавати, а у друге дане не. Добро ли говоре или не?

184. Одговор. Свима стварима у животу подељено је згодно време. За то је и рекао премудри Соломон: свему време и одређено време свакој ствари, јер има време орању и обрађивању земље, време сејању, време жетви, време берби рода са винограда; има време јелу, време спавању, време пловљењу, време ратовању и отпору непријатељу, и просто рећи без времена никако не бива предузеће какве ствари. Ал' од свију само крштење нема одређено и подељено време, због својственог човеку умирања и честог и невременог случаја смрти, да они, које из ненада смрт постигне, не остану неосвећени или жудећи за крштењем. Због тога су у свако време и у сваки час и ноћу и дању божанствени наши оци приступали извршењу крштења. Не треба дакле ограничавати време или особити дан, него у свако време, као што рекосмо, и у сваки час да буде крштење; јер то

ρὸς ἐστι τοῦ συγκομίσαι τοὺς καρποὺς τῶν ἀμπέλων· καιρὸς ἐστι τοῦ φαγεῖν· καιρὸς ἐστι τοῦ ὑπνῶσαι· καιρὸς ἐστι τοῦ πλεῦσαι· καιρὸς ἐστι τοῦ ἐκστρατεῦσαι, καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἀντιτάξασθαι· καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, καιροῦ χωρὶς, οὐδαμῶς γίνεται τινὸς πράγματος ἐπιχείρησις· μόνον δὲ τῶν ἁπάντων τὸ βάπτισμα οὐκ ἔχει καιρὸν ὡρισμένον αὐτῷ καὶ ἀποκεκληρωμένον· διὰ τὴν συνοῦσαν τῷ ἀνθρώπῳ θνητότητα· καὶ τὴν ἀθρόαν καὶ ἄωρον τοῦ θανάτου ἐπιδρομήν· ἵνα μὴ οὖν ἐξαίφνης τοῦ θανάτου ἐπελθόντος, ἀφώτιστοι μείνωσιν, οἱ ἐφιέμενοι τοῦ βαπτίσματος, διὰ τοῦτο πάντα καιρὸν καὶ πᾶσαν ὥραν καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ οἱ θεῖοι πρὲς ἡμῶν ἀνῆκαν τῇ τελετῇ τοῦ βαπτίσματος· χρὴ οὖν μὴ καιρὸν ὁροθετεῖσθαι ἢ ἡμέραν ἐπίσημον· ἀλλ' ἐν παντὶ ὡς εἴπομεν καιρῷ πάσῃ ὥρᾳ· τὸ βάπτισμα γίνεσθαι· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ τῆς ἐκκλησίας θεσμὸς βούλεται· καὶ διάφοροι τῶν ἁγίων πρῶν λόγοι, τρανῶς γνωματεύουσιν.

Ἐρώτησις. Ἐνδέχεται καὶ δι' ἑνὸς ἄρτου, ἤγουν προσφορᾶς, γίνεσθαι προσκομιδὴν, ἢ οὔ.

ρπε. Ἀπόκρησις. Τὸ ἄγραφον τῆς ἐκκλησίας ἔθος, νόμον ἡγεῖται ἡ τῶν χριστιανῶν πολιτεία· ἐπεὶ γοῦν ἐξ ἀγράφου παραδόσεως ἔχομεν, διὰ τριῶν ἄρτων τὸ ἔλαττον τὴν θείαν ἱερουργίαν ποιεῖν, ἀνάγκην ἔχομεν φυλάττειν τὴν τοιαύτην παράδοσιν· εἰ δέ ποτε ἴσως ἐπέλθῃ ἀνάγκη τίς ἀπαραίτητος ἱερουργίαν γενέσθαι, ἢ δεσποτικῆς μεγάλης ἑορτῆς ἐπιστάσης, ἢ τινὸς ἀνθρώπου τὰ ἔσχατα πνέοντος καὶ δεομένου τῶν ἁγιασμάτων κοινωνίας, συμβῇ δὲ μὴ εὑρεθῆναι τρεῖς ἄρτους, τότε διὰ τὸ ἀναγκαῖον τοῦ πράγματος, καὶ μετὰ δύο ἄρτων ἱερουργία γενήσεται· εὑρίσκομεν γαρ καὶ τοὺς ἁγίους πρᾶς ἡμῶν, ἐν καιροῖς δυσχερείας τὴν ἀκρίβειαν παραι-

хоће и закон црквени, и различне речи светих отаца јасно наређују.

Питање. Може ли и с једним хлебом, т. ј. просфором, да буде проскомидија, или не?

185. Одговор. Неписани обичај цркве држи за закон хришћанска установа; а пошто имамо неписано предање да се најмање са три хлеба божја служба врши: нужно је да такво предање чувамо.

Али ако кадгод можда дође каква нужда, да се неизбежно служба држи, или приликом великог господњег празника, или кад који човек при издисању тражи свету причест, а догоди се да се не нађу три хлеба, онда по нужди ствари, и са два хлеба бива служба. Јер налазимо да и наши свети оци, у временима незгоде, обилазе тачност, да се не би са свим лишили онога што је корисно. Треба дакле на сваки начин држати се тачности, кад год нема незгоде, а треба и незгоди дати места, кад смо у опасности да због тачности све оштетимо. По томе са два хлеба бива служба по нужди, али са једним никако.

Питање. Кад пређе трећи час, сме ли да буде служба светог Јована златоустог, или не?

186. Одговор. И ово је по неписаном обичају црквеном, да у трећи час дана почиње служба светих тајна. Треба дакле онај, који жели отуда освећење, да не буде небрежљив, него да се спрема на то, и да има равност и бригу, да нити пропусти уобичајени час нити изостави набавити прописани број подносећих се хлебова; јер не треба због нашег небрежења заводити новости у обичају цркве.

Питање. У очи Богојављења сме ли се после крштења месо јести или не?

187. Одговор. Пост је прописан православнима не да им буде повод прождрљивости, него да буде ствар душевног спасења. Где је дакле пост, ту је уздржавање од сваког весеља и гозбе. Кад дакле предање цркве и у дане у очи

τουμένους, ὥστε μὴ ὁλόκληρον ἀπολέσαι τὸ λυσιτελές· δεῖ οὖν ἐκ παντὸς τρόπου τηρεῖν τὴν ἀκρίβειαν, ὅταν μὴ παρῇ ἡ δυσχέρεια· δεῖ δὲ καὶ τῇ δυσχερείᾳ χώραν διδόναι, ὅταν ἐκ τῆς ἀκριβείας, ζημιωθῆναι τὸ πᾶν κινδυνεύομεν· ὅθεν διὰ δύο μὲν ἄρτων ἡ ἱερουργία γενήσεται διὰ την ἀνάγκην, δἰ ἑνὸς δέ, οὐδαμῶς.

Ἐ ρ ώ τ η σ ι ς. Ἐὰν παρέλθῃ ἡ τρίτη ὥρα, γενήσεται λειτουργία τοῦ ἁγίου ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου, ἤ οὔ.

ρπς. Ἀ π ό κ ρ η σ ι ς. Καὶ τοῦτο ἐξ ἀγράφου ἔθους ἐστὶν ἐκκλησιαστικοῦ, κατὰ τὴν τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας, ἄρχεσθαι τὴν ἱερουργίαν τῶν θείων μυστηρίων γίνεσθαι· ἐνδέχεται οὖν τὸν τυχεῖν ἐφιέμενον τοῦ ἐκεῖθεν ἁγιασμοῦ, μὴ ραθυμεῖν· ἀλλὰ προπαρασκευάζεσθαι εἰς τοῦτο· καὶ σπουδὴν ἔχειν καὶ φροντίδα, ὥστε μήτε τὴν νενομισμένην ὥραν παραδραμεῖν, μήτε ἐλλιπῆ τηγχάνειν τῶν προσφερομένων ἄρτον τὸν τετυπωμένον ἀριθμὸν· οὐδὲ γὰρ ἐκ τῆς ἡμετέρας ῥαθυμίας, χρὴ καινοτομεῖσθαι τὸ ἔθος τῆς ἐκκλησίας.

Ἐρώτησις. Κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν φώτων, ἐνδέχεται μετὰ τὸ βάπητισμα κρέας ἐσθίειν, ἤ οὔ.

ρπξ. Ἀπόκρησις. Ἡ νηστεία ἐπενοήθη τοῖς ὀρθοδόξοις, οὐχ ἵνα τούτοις, γαστριμαργίας ἀφορμὴ γένηται, ἀλλὰ ψυχικῆς σωτηρίας ὑπόθεσις· ἔνθα οὖν νηστεία, ἐκεῖ πάσης ἡδονῆς καὶ τρυφῆς ἀποχή· ἐπεὶ γοῦν ἡ τῆς ἐκκλησίας παράδοσις, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς παραμονῆς τῶν μεγάλων δεσποτικῶν ἑορτῶν τῆς τε χριστοῦ γεννήσεως καὶ τῶν φώτων, νηστείαν τοῖς χριστιανοῖς νομοθετεῖ, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, πῶς ἔσται τὴν τοιαύτην νηστείαν, συμπαραμίξαι, ἤ κρεωφαγία, ἤ ἰχθυοφαγία· οὐ μόνον γὰρ ἀλόγιστον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἔξω παντάπασι τοῦ τῶν νηστειῶν ἱερωτάτου θεσ-

великих господњих празника Христова рођења и Богојављења пост Хришћанима узакоњује, као год у дане велике четрдесетнице, како би могло бити да се у тај пост помеша једење меса или рибе? Јер је то не само најнесмисленије него и са свим изван најсветијих прописа о посту. Кад је какав пост, престаје са свим употребљење и меса и рибе. За то и по просвећењу не треба јести месо или рибу него држати закон поста непомешано и незамућено.

Јер налазимо и беседу александријског архијепископа Теофила, кад Богојављење[1] дође у недељу, и која се беседа упоређује са канонима светих отаца; и из исте увиђамо, да је неизбежан тај пост, јер се и у саму недељу његово поштовање одржава. А и за недељу, као васкрсни дан и узрок нашег празновања, прекида се тек деветог часа уздржање од јела, јер је девети посту граница. А почем се има постити у очи Богојављења, то се у време оброка т. ј. ручка само са нечим чистим залажемо, као урмама, смоквама и другим подобним. А та беседа редом ово садржи изреком: „Кад се догоди да је[2] светог Богојављења[3] постан дан, исти ћемо уредити, и за оба ћемо разумно дати места, да залажући се са мало урме, у исто време се и одвајамо од јересй које не поштују васкрсни дан господа нашег Исуса Христа, и одајемо што треба посном дану, чекајући вечерњи скуп, да се по томе у исти скупимо од деветог часа.“ Кад се дакле и у сам тај дан васкрсни одржава са бригом нуждан пост у очи Богојављења, и спомен деветог часа и у исти бива, никако се не да примити, да је месо и риба у тај дан после крштења трпези православних дозвољено.

---

[1]) Дан пред Богојављење? Или се можда у оно време звао Крстовдан (5. Јануара) *Θεοφάνεια*, а Богојављење (6. Јануара) празник светлости, *τῶν φώτων*, (просвѣштенія.)

[2]) У недељу.

[3]) В. прим. под 1).

μοῦ· νηστείας τόινυν παρόυσης, ἀργεῖ παντελῶς καὶ τῶν κρεῶν, καὶ τῶν ἰχθύων κατάληψις· διὰ τοῦτο οὐδὲ μετὰ τὸ φώτισμα, χρὴ κρεωφαγεῖν, ἢ ἰχθυοφαγεῖν· συντηρεῖν δὲ τὸ τῆς νηστείας ὅσιον, ἀμιγὲς καὶ ἀθόλυτον· εὑρίσκομεν γὰρ καὶ προςφώνησιν τοῦ ἀλεξανδρέας ἀρχιεπισκόπου Θεοφίλου, τῶν Θεοφανίων ἐπιστάντων ἐν κυριακῇ, ἥτις δὴ προφώνησις, τοῖς τῶν ἁγίων πρῶν κανόσι συντέτακται· καὶ ἐκταύτης μανθάνομεν, ὅτι ἀπαραίτητός ἐστιν ἡ τοιαύτη νηστεία· καὶ ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ κυριακῇ τὸ σεβάσμιον αὐτῆς συντηρεῖται· καὶ διὰ τὴν κυριακὴν μὲν, ὡς ἀναστάσιμον καὶ αἰτίαν ἡμῖν παννυγήρεως, διακόπτεται ἡ μέχρι τῆς ἐννάτης ὥρας ἀποχὴ τῆς βρώσεως· ἡ ἐννάτη γάρ τῆς νηστείας ὅριον· διὰ δὲ τὸ εἶναι νήστιμον τήν τῶν φώτων παραμονὴν, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἀρίστου ἤγουν τοῦ γεύματος, ἀγνῶν τινῶν μόνον μεταλαμβάνομεν· ἤγουν φοινίκων καὶ ἰσχάδων καὶ τοιούτων ἑτέρων· ἡ τοιαύτη δὲ προςφώνησις· ἐν μέρει ταῦτα διαλαμβάνει ῥητῶς· ἐπεὶ γοῦν συνέβη τὴν τῶν ἁγίων θεοφανίων νήστιμον ἡμέραν εἶναι, ταύτην οἰκονομήσωμεν· καὶ πρὸς ἑκάτερα ἐπιστημόνως χωρήσωμεν· ἵνα μεταλαμβάνοντες ὀλίγων φοινίκων, ἐκκλίνομεν ἅμα καὶ τὰς αἱρέσεις τὰς μὴ τιμώσας τὴν ἀναστάσιμον τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ἡμέραν, καὶ τὸ ὀφειλόμενον τῇ νηστίμῳ ἡμέρᾳ ἀποδῶμεν, περιμένοντες τὴν ἑσπερινὴν σύναξιν· συναχθῶμεν τοίνυν ἀπὸ ὥρας ἐννάτης ἐνταῦθα· εἰ τοίνυν καὶ ἐναὐτῇ τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ συντηρεῖται μετὰ οἰκονομίας, ἡ ὀφειλομένη τῇ παραμονῇ τῶν φώτων νηστεία, καὶ μνήμη τῆς ἐννάτης ὥρας καὶ ἐν ταύτῃ γίνεται, πάντῃ καὶ πάντως ἀνένδεκτόν ἐστι, κρέας ἢ ἰχθύας κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν μετὰ τὸ βάπτισμα τὴν τῶν ὀρθοδόξων τράπεξαν δέξασθαι.

Питање. Свештеник, кад прати краља, кога архијереја треба да спомиње, онога који га је рукоположио или мѣсног, чију област често се догађа да краљ обилази?

188. Одговор. Сваки архијереј у припадајућој му области има домаће првенство неукраћено. Кад дакле никакав архијереј не може у области другог архијереја ни да служи или друго што архијерејско да врши без овлашћења и знања мѣсног архијереја, много мање може свештеник да спомиње онога, који га је рукоположио, у власти другог архијереја. Треба дакле свештеник кад прати краља по нужди да спомиње мѣсног архијереја, како би свештенички ред и устројство остало неузнемирено.

Питање. При почетку јутреље и вечерње треба ли свештеник да најпре рекне „благослови владико,“ па после „благословен Бог,“ или да почне само са „благословен Бог“?

189. Одговор. И ово је по неписаном предању цркви узакоњено. Јер при вршењу јутрење, и службе, и вечерње, има архиђакон, или други на реду ђакон, или у место њих ма који ђакон, у почетку да вазгласи к свештенику „благослови владико,“ а овај да после рекне „благословен Бог,“ или „благословено царство“; а и при вршењу бденија има Доместик чатаца да учини тај вазглас; а тако опет при последовању светих страсти, други на реду свештеник има то да чини. Таква је тачност црквеног предања која и треба по нужди да се чува, и то у епископијама и митрополијама и у царским и господским дворовима, јер је у истима могућно мноштво свештеника и ђакона и чатаца Али почем се догађа, да нема ђакона у парохијама лежећим у неким незнатним и усамљеним местима, због тога се дозвољава да свештеници и без ђакона врше свештенодејство испуњавајући и службу ђакона и њихове вазгласе. Јер и „благослови владико,“ и синапта (?), и јектеније, и сва молабства за целе свете литургије, и читање јеван-

Ἐρώτησις. Τὸν ἀκολουθοῦντα τῷ ῥηγὶ ἱερέα, ποῖον ἐνδέχεται ἀναφέρειν ἀρχιερέα· τὸν χειροτονήσαντα αὐτὸν, ἢ τὸν ἐγχώριον, οὗ τὴν ἐνορίαν πολλάκις συμβαίνει τὸν ῥῆγα διέρχεσθαι.

ρπη. Ἀπόκρισις. Ἕκαστος τῶν ἀρχιερέων ἐν τῇ ἀποκληρωθείσῃ αὐτῷ ἐνορίᾳ, τὸ οἰκεῖον ἔχει προνόμιον ἀκολόβωτον· ἐπεὶ γοῦν οὐδὲ ἀρχιερεύς τίς, εἰς ἐνορίᾳ ἑτέρου ἀρχιερέως δύναται ἱερουργῆσαι, ἢ ἄλλότι διαπράξασθαι ἀρχιερατικὸν χωρὶς ἐπιτροπῆς καὶ γνώμης τοῦ ἐγχωρίου ἀρχιερέως· πολλῷ πλέον ἱερεὺς οὐ δύναται τὸν χειροτονήσαντα αὐτὸν ἀναφέρειν, εἰς ἄλλου ἐξουσίαν ἀρχιερέως: ἐνδέχεται οὖν τὸν ἀκολουθοῦντα τῷ ῥηγὶ ἱερέα, τὸν ἐντόπιον ἐξ ἀνάγκης ἀναφέρειν ἀρχιερέα· ὡς ἂν ἡ ἱερατικὴ εὐταξία τὲ καὶ κατάστασις μένῃ ἀσύγχυτος.

Ἐρώτησις. Εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, ἐνδέχεται τὸν ἱερέα προλέγειν, τὸ, εὐλόγησον δέσποτα· εἶτα τὸ εὐλογητὸς ὁ θεὸς ἐπιλέγειν, ἢ ἄρχεσθαι ἀπὸ μόνου τοῦ εὐλογητὸς ὁ θεός.

ρπθ. Ἀπόκρισις. Καὶ τοῦτο ἐξ ἀγράφου παραδόσεως τῇ ἐκκλησίᾳ νενομισμένον ἐστὶν· εἰς γὰρ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ τε ὄρθρου καὶ τῆς λειτουργίας, καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, τὸν ἀρχιδιάκονον, ἢ τὸν δευτερεύοντα τῶν διακόνων, ἢ ἀντ' αὐτῶν ἕτερον διάκονον, ἐν τῇ ἐνάρξει προαναφωνεῖν πρὸς τὸν ἱερέα, τὸ, εὐλόγησον δέσποτα· ἐκεῖνον δὲ ἐπιλέγειν, τό, εὐλογητὸς ὁ θεὸς, ἢ τὸ, εὐλογημένη ἡ βασιλεία· εἰς δὲ τὴν ἀκολουθίαν τῶν παννυχίδων, τὸν δομέστικον τῶν ἀναγνωστῶν τὴν τοιαῦτην ποιεῖν προαναφώνησιν· ὥσπερ πάλιν εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἁγίων παθῶν, τὸν δευτερεύοντα τῶν ἱερέων, τοῦτο αὐτὸ ποιεῖν· ἀλλ' ἡ μὲν ἀκρίβεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, τοιαύτη ἐστὶν, ἥτις καὶ ὀφείλει ἐξ ἀνάγκης φυλάττεσθαι· εἴς τε τάς ἐπισκοπὰς, καὶ τὰς μη-

ђеља и преношење светих дарова, ђаконско је. Али кад њих нема, то чини свештеник и извршује њихову дужност. Као што дакле и то друго ђаконско извршује свештеник и вазглашује, тако треба и да напред рекне „благослови владико“ у почетку јутрење и осталих свештених појања и вршења, кад т. ј. нема ђакона.

Питање. Од куда смо примили ми Хришћани, да подижемо панагију, пошто ручамо. И може ли се, кад нема квасног хлеба, панагија да учини са пресним?

190. Одговор. Господ наш Исус Христос, божје слово и Бог, кад је телесно ходао по свету, у време кад је хтео да руча као човек са својим ученицима, пре него што почне да једе, чинио је благодарење и благослов, на спремљени хлеб, а пошто је јео, опет је благодарење чинио. И то се увиђа из многих места светог јеванђеља, а и из списова светих апостола. Јер пишу два јеванђелиста, Матија и Марко, о последњој вечери Христовој овако: „И кад јеђаху, узев Христос хлеб и благословивши преломи и даде им, и рече: узмите једите; ово је тело моје. И узев чашу, давши хвалу, даде им говорећи: пијте из ње сви, ово је крв моја; (тако говоре јеванђелисте) и отпојавши хвалу, изиђоше на гору маслинску.“ Отуда су дакле примили Хришћани, и пре него што почну да једу, и пошто једу, да чине благодарења Богу; као што су и остало, што смо примили од Христа, свети оци умножили и раширили, кад се распрострла вера хришћанска по свету, као свето крштење и последовање јутрење, литургије и вечерње. Јер онда ни крштење није било са многим молитвама, и јелејем, и миром, и преклињањем, него само с водом; нити је вршено појање јутрење, литургије и вечерње, као што га ми сад вршимо. Као што су дакле, као што рекосмо, и друго за великолепност подигли оци, тако су додали благодарењу, пошто ручамо, то, да осечемо део од хлеба и да га метнемо у чист суд, и пошто рекнемо благодарење

τροπόλεις, καὶ εἰς τάς βασιλικάς αὐλὰς καὶ ἀρχοντικὰς· δυνατὸν γάρ ἐν ταύταις εἶναι πληθισμὸν ἱερέων καὶ διακόνων καὶ ἀναγνωστῶν· ὅτι δὲ συμβαίνει μὴ εἶναι διακόνους εἰς παροικίας διακειμένας εἰς ἐσχατιάς τινάς καὶ τόπους ἐρημικοὺς· διὰ τοῦτο συγκεχώρηται, καὶ χωρὶς διακόνων, τούς ἱερεῖς τα' τῆς ἱερατείας ἐπιτελεῖν· πληροῦντας καὶ τὴν διακονίαν τῶν διακόνων· καὶ τὰ τούτων ἀναφωνήματα· τὸ γὰρ εὐλόγησον δέσποτα καὶ ἡ συναπτὴ καὶ ἡ ἐκτενὴς, καὶ πᾶσαι αἱ αἰτήσεις δι' ὅλης τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελίου ἀνάγνωσις, καὶ ἡ τῶν ἁγίων δώρων μεταβίβασις, τῶν διακόνων ἐστὶν· ἀλλ' ἡ τούτων ἐρημία ποιεῖ τὸν ἱερέα, καὶ τὴν διακονίαν αὐτῶν ἐκπληροῦν· ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα τῶν διακόνων ἐκπληροῖ ὁ ἱερεὺς, καὶ ἐκφωνεῖ, οὕτως ὀφείλει, καὶ τὸ εὐλόγησον δέσποτα προλέγειν, εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ τε ὄρθρου καὶ τῶν λοιπῶν ἱερῶν ὑμνῳδιῶν τε καὶ τελετῶν· ὅταν δηλονότι, ἐρημία διακόνων ἐστίν.

Ἐρώτησις. Πόθεν παρελάβομεν οἱ χριστιανοὶ, ἐπαίρειν παναγίαν, ἀφ' οὗ φάγωμεν· καὶ εἰ ἐνδέχεται, ὅταν μὴ παρῇ ἄρτος ἔνζυμος, ἐπ ἀζύμων τὴν τοιαύτην παναγίαν ποιεῖν.

ϱς. Ἀπόκρησις. Ὁ κύριος ἡμῶν ἰησοῦς χριστὸς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος καὶ θεὸς, ὁπότε τὴν τοιαύτην περιεπάτει σωματικῶς ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ τὴν ὥραν ἥν ἔμελλεν φαγεῖν ὡς ἄνθρωπος μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, πρὸ τοῦ ἄρξασθαι τοῦ φαγεῖν, εὐχαριστείαν ἐποίει πρὸς τὸν θεὸν καὶ εὐλογίαν, εἰς τὸ προκείμενον ψωμίον, καὶ ἀφ' οὗ ἔφαγε, πάλιν εὐχαριστίαν ἐποίει· καὶ ἔνι τοῦτο γνώριμον εἰς πολλοὺς τόπους τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τῶν ἁγίων ἀποστόλων γραφὰς· γράφουσι γὰρ οἱ δύο εὐαγγελισταὶ ὁ μαθταῖος καὶ ὁ

т. ј. ово; „благословен Бог хранећи нас од младости наше,“ да га подигнемо, и најпре да рекнемо; „велико име свете тројице,“ и после тога да рекнемо: „пресвета Богородице, помози нам,“ јер није путно да изостане име пресвете Богородице, ни у нашем појању, ни у молитвама, ни у другом ком хришћанском посљедовању. Ово се увиђа и из стихира, и из катизама, и из канона и из свега што појимо, да не изостаје име Богородичино. Јер она је посредовала у вапл̂ћеном Христовом домостројитељству; и кад је Христос одао по земљи, свагда је била с њим и нераздвојена је била од њега; и зато и у молитвама к Богу и у благодарењима и појањима Хришћана, јест и биће нераздвојена Богородица. Тако дакле и кад чинимо благодарење пошто једемо, величамо најпре свету тројицу, па после одма призивамо богородичну помоћ; и то се одржава код Хришћана као побожна и православна ствар. А пресни хлеб је највише због хитње људима прописан, да и глад одма уталожи, и да упути раденика човека на предстојеће му дело; да не би оклевајући и под уштрбом глади и корист од дела штетовао. Због тога је израилски народ, некада из Египта са хитњом излазећи, квасац што је отуда носио — кад је постао стар и неупотребљив — бацио, и себи пресну храну правио. Отуда они и до данас, за спомен оног што се догодило, са пресним хлебом и горким зељем врше своју пасху по Мојсејовом предању.

А велики пророк Илија, огладнивши јако, натеривао је Сарафтију, дм му најпре у врућем пепелу испече хлеб, па после њој и њеној деци. Али тако ми људи, једемо пресан хлеб, но уздржавамо се да га подносимо за благодарење Богу, да не би изишло да се у томе слажемо са Јудејима, и Латинима, и Јерменима, који разликујући се од нас поштују пресан хлеб. А почем је то израђено по Мојсејовом закону, а ми немамо потребе да се управљамо по истоме, јер нам је други пут к божјој служби новом милошћу показан; по томе, као што ни у храму не подносимо пресан хлеб, тако

μάρκος· τὰ περὶ τοῦ ὑστέρου δείπνου τοῦ χριστοῦ, οὕτως· καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν, λαβὼν ὁ ἰησοῦς ἄρτον καὶ εὐλογήσας, ἔκλασε καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ εἶπε· λάβετε φάγεται· τουτό ἐστι τὸ σῶμα μου· καὶ λαβὼν ποτήριον, εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ εἶπε· εἰπών· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τουτό ἐστι τὸ αἷμα μου· εἰθ' οὕτως λέγουσι, καὶ ὑμνήσαντες, ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν· ἀπὸ τούτων γοῦν παρέλαβον οἱ χριστιανοὶ, καὶ πρὶν ἄρξονται τρώγειν, καὶ ἀφ' οὗ φάγωσιν, ἵνα ποιῶσιν εὐχαριστίαν εἰς τὸν θεὸν· ὥσπερ δὲ καὶ τὰ ἄλλα ὅσα παρελάβομεν ἀπὸ τοῦ χριστοῦ, ηὔξησαν οἱ ἅγιοι πρες καὶ ἐπλάτυναν, ἀφ ότου ἡπλώθη ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν κόσμον· ἤγουν τὸ ἅγιον βάπτισμα· καὶ τὴν τοῦ ὄρθρου· καὶ τῆς λειτουργίας· καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ ἀκολουθίαν· οὔτε γὰρ τὸ βάπτισμα τότε μετὰ πολλῶν εὐχῶν καὶ ἐλαίου καὶ μύρου καὶ τῶν ἀφορκισμῶν, ἀλλὰ μετὰ μόνου τοῦ ὕδατος ἐγένετο· οὔτε ἡ ψαλμωδία τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ· ἐτελεῖτο, ὥσπερ νῦν τελεῖται, παρ ἡμῶν· ὥσπερ οὖν ὡς εἴπομεν καὶ τὰ ἄλλα πρὸς τὸ μεγαλοπρεπέστερον ηὔξησαν οἱ πρες, οὕτως προσέθηκαν εἰς τὴν εὐχαριστίαν ἀφ' οὗ φάγωμεν, τὸ κόπτειν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ψωμίου μέρος καὶ τιθέναι τοῦτο εἰς καθαρὸν ἀγγεῖον· καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν τὴν εὐχαριστίαν, ἤγουν τὸ, εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ τρέφων ἡμᾶς ἐκ νεότητος ἡμῶν, ὑψοῦν τοῦτο· καὶ ἐν πρώτοις μὲν λέγειν, μέγα τό ὄνομα τῆς ἁγίας τριάδος· καὶ ἀκολούθως τοῦτο λέγειν, παναγία θεοτόκε, βοήθει ἡμῖν, διότι οὐκ ἔνι ὁδὸς· ἵνα λίπη τὸ ὄνομα τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου· οὔτε εἰς τὰς ψαλμωδίας ἡμῶν· οὔτε εἰς τὰς προσευχὰς, οὔτε εἰς ἄλλην τινὰ χριστιανικὴν ἀκολουθίαν· ἔστιν οὖν τοῦτο γνώριμον

ни после јела благодарење Богу не треба са пресним да извршујемо, јер је могуһно и са самим слављењем одати дужност благодарења.

Питање. Којим је узроком постао почетак пресних хлебова?

191. Одговор. У књизи названој исход приповеда се, да кад је Фараон, т. ј. краљ египатски, отпустио народ јеврејски, да отиде куда је заповедио Бог Мојсију, онда је поручио Мојсије народу, да не оклева него да изиђе из Египта на брзо, да се Фараон опет не предомисли и да их не задржи, као што је то много пута чинио. И онда су стигли да умесе по обичају тесто, да би начинили себи хлеба и имали хране за пут. Но пошто су добили заповест да изиђу на брзо, нису стигли да метну у пеһ тесто, него узевши га са собом, изишли су са хитњом из Египта; и као што су бежали више дана, ускисло је тесто, а они немогуһи га јести, бацили су га, јер је постало неупотребљиво. И од онда немајуһи начина да начине хлеба с квасцем, по нужди су га правили без квасца, и тако су га јели. И овај хлеб прости језик зове ненараслим, а писмо га зове пресним. А кад су стигли на гору Синај, где је Мојсије примио богописане таблице закона, онда је Бог заповедио Мојсију заједно са другима да Евреји праве пасху; а пасха је била ово: четрнаестог дана првог месеца у вече сваки је заклао овцу од године, т. ј. једногодишњу, и испекли ју целу и јели ју стојеһи и држеһи штапове т. ј. батине са хлебом ненараслим т. ј. пресним и зељем названим горким; и од онда су јели пресан хлеб и горко зеље седам дана узастопце. А после опет, кад су ово извршили, јели су квасан хлеб по обичају. А то је Бог тако заповедио да врше Евреји, да би имали спомен дана, кад су се ослободили из Египта, и шта се догодило при њиховом ослобођењу, и како је с њима поступао Фараон док их је отпустио, и да су не имајуһи у пустињи квасна хлеба јели пресан. И за то се и прелазак њихов из Египта у

καὶ εἰς τὰ στιχηρά, καὶ εἰς τὰ καθίσματα, καὶ εἰς τοὺς κανόνας καὶ εἰς εἴ τι ἂν ψάλλωμεν, ὅτι οὐ λείπει τὸ ὄνομα τῆς θεοτόκου· διότι αὐτὴ ἐμεσολάβησεν εἰς τὴν ἔνσαρκον τοῦ χριστοῦ οἰκονομίαν· καὶ ὅταν περιεπάτει ὁ χριστὸς ἐπὶ τῆς γῆς, πάντοτε μετ' αὐτοῦ ἦν, καὶ ἀχώριστος ἀπ' αὐτοῦ ἦν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰς πρὸς θεὸν παρακλήσεις, καὶ εἰς τὰς εὐχαριστίας καὶ εἰς τὰς ὑμνῳδίας τῶν χριστιανῶν, ἔστι, καὶ ἔσται ἀχώριστος ἡ θεοτόκος· οὕτως λοιπὸν καὶ ὅταν ποιῶμεν εὐχαριστείαν, ἀφ' οὗ φάγωμεν, μεγαλύνομεν πρῶτον τὴν ἁγίαν τριάδα· καὶ ἔκτοτε εὐθὺς ἐπικαλούμεθα, τὴν τῆς θεοτόκου βοήθειαν· καὶ κρατεῖ τοῦτο εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὡς εὐσεβὲς πρᾶγμα καὶ ὀρθόδοξον· ὁ ἄζυμος δὲ ἄρτος, δια τὴν συντομίαν τὰ πλεῖστα τοῖς ἀνθρώποις ἐπενεήθη· ἵνα καὶ πῖναν θεραπεύσῃ αὐτίκα, καὶ τὸ ἐργατικὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ προκείμενον αὐτῷ ἔργον ἐκπέμψῃ· μήποτε βραδύνων καὶ ὑπὸ τῆς πείνης βλαβῆ, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἔργου ὄφελος ἀπολέσῃ· διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἐκ τῆς αἰγύπτου πάλαι, μετα σπουδῆς ἐξεργόμενος, τὴν μὲν ζύμην ἣν ἐκεῖθεν ἐπεφέρετο, παλαιὰν καὶ ἄχρηστον γενομένην, ἀπέρριψεν· ἐξαζύμον δὲ, ἑαυτῷ τὴν τροφὴν ἐσχεδίασεν· ὅθεν καὶ οἱ ἐξ ἐκείνων μέχρι καὶ νῦν, εἰς μνήμην τοῦ γεγονότος, μετὰ ἀζύμων καὶ πικρίδων τὸ ἑαυτῶν πάσχα τελειοῦσι κατὰ τὴν τοῦ μωσέως παράδοσιν· ὁ μέγας δὲ ἐν προφήταις ἠλιοὺ πρόσπεινος γενόμενος λίαν, τὴν σαραφθίαν κατήπειγεν, ἐνπρώτοις αὐτῷ ἐγκρυφίαν ποιῆσαι· ἐπεσχάτων δὲ ἐκείνῃ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς· ἀλλ' οὕτω μὲν οἱ ἄνθρωποι τόν ἄζυμον ἄρτον ἐσθίομεν, προσφέρειν δὲ αυτόν εἰς εὐχαριστίαν τῷ θεῷ κωλυόμεθα, μήποτε κοινωνοῦντες κατὰ τοῦτο εὑρεθῶμεν ἰουδαίοις· καὶ λατίνοις, καὶ ἀρμενίοις· οἷς διαφερόντως τιμῶνται τὰ ἄζυμα· ἐπεὶ οὖν τὰ τοῦ

земљу Ханаан, т. ј. у Јерусалим, зове Фаска; јер еврејски језик зове прелазак Фасеи, и они због тог преласка, и што су јели пресан хлеб, зову тих седам дана пасхом и праздником пресних хлебова; таким је дакле узроком постао почетак пресних хлебова, и управља тај празник Евреје. Али и Јермени и Латини подносе пресан хлеб на својим литургијама, који у заблуђењу кажу, да је Христос, кад је вршио пасху са својим ученицима, то учинио са пресним хлебом. Али то доказују не говорећи право него грешећи, јер ни један од јеванђелиста не каже изречно, да је пресан хлеб вечерао Христос са својим ученицима, и кад је јео пасху, није био дан за пресне хлебове; јер онда је тек био почетак пресних хлебова, било је вече у очи петка. Христос је у четвртак у вече у напред правио пасху, јер су га Евреји имали у петак рано предати Пилату, за то и јеванђелист каже: у петак у јутру одвели су Исуса к Пилату, а они нису улазили у преторијум, да се не помешају него да једу пасху; јер да су у четвртак у вече Евреји имали пасху, како би могло бити, да они ходају у петак и да оптужују Христа код Пилата? Него за то су га одвели рано у Петак и предали, јер идућег вечера имали су да праве пасху. Отуда дакле увиђа се, да и Латини и Јермени рђаво умствују и излази да се слажу са Јудејима.

Питање. Шта се зове очишћење?

192. Одговор. Под именом очишћења много се разуме. И у обичајима Евреја налазе се многа очишћења; а у Христовом закону, т. ј. у светом јеванђељу, има два очишћења, која чисте човека од греха, и прво очишћење хришћанско је свето крштење; а друго је очишћење покајање, т. ј. нечије избегавање греха што је учинио, и плакање и испаштање и вршење других плодова покајања. А да знаш каква су била очишћења које је обичај еврејски имао, и то неке по закону Мојсијевом а неке по предању стараца, да рекнемо и о том ово: кад је когод био губав и кад се познало,

μωσαικοῦ νόμου κατηργήθησαν, καὶ οὐκ ἔχομεν ἀνάγκην πολιτεύεσθαι κατ' ἐκεῖνα, ἑτέρα δὲ ὁδὸς ἡμῖν τῆς εἰς τὸ θεῖον λατρείας ὑπὸ τῆς νέας χάριτος ὑπεδείχθη, ὥσπερ οὐδὲ ἐν τῷ ναῷ προσφέρομεν ἄζυμα, οὕτως οὐδὲ μετὰ τὴν βρῶσιν τὴν εἰς θεὸν εὐχαριστίαν, δἰ ἀζύμων ὀφείλομεν ἐκτελεῖν· δυνατὸν γάρ ἐστι, καὶ διὰ μόνης τῆς δοξολογίας, τῆς εὐχαριστίας ἀποδοῦναι τὴν ὀφειλήν.

Ἐρώτησις. *Ἀπὸ ποίας αἰτίας, ἐγένετο ἡ ἀρχὴ τῶν ἀζύμων.*

ρϙα. **Ἀπόκρησις.** *Εἰς τὸ βιβλίον τὸ λεγόμενον τῆς ἐξόδου, ἱστορεῖται· ὅτι ὅτε ἀπέλυσεν ὁ φαραὼ, ἤγουν ὁ βασιλεὺς τῶν αἰγυπτίων τὸν λαὸν τῶν ἑβραίων, ἵνα ἀπέλθη ἔνθα ωρισεν ὁ θεὸς τῷ μωυσεῖ, τότε παρήγγειλεν ὁ μωυσῆς τῷ λαῷ, τοῦ μὴ ἀργῆσαι, αλλ' ἐξελθεῖν ἀπὸ τῆς αἰγύπτου ὡς ἐν συντόμω, ἵνα μὴ μεταμεληθῆ πάλιν ὁ φαραὼ καὶ κρατήση αὐτοὺς· ἐπεὶ πολλάκις τοῦτο ἐποίησε· τότε δὲ ἔφθασαν ζημῶσαι[1]) κατὰ τὸ σύνηθες ἄλευρα, ἵνα ἀρτοποιήσωσι ταῦτα καὶ ἔχωσιν εἰς τροφὴν ἑαυτῶν κατὰ τὴν ὁδὸν· διότι δὲ προσετάχθησαν ἐξελθεῖν ἐν συντόμῳ, οὐκ ἔφθασαν βαλλεῖν εἰς τὸν φοῦρνον τὸ ζυμάριον· ἀλλὰ ἐμὸν τοῦτο λαβόντες, ἐξῆλθον μετὰ σπουδῆς ἀπὸ τῆς αἰγύπτου· καὶ ὡς ἔφευγον πολλὰς ἡμέρας, ὤξισε τὸ ζυγάριον· αὐτοὶ δὲ μὴ δυνάμενοι τοῦτο φαγεῖν, ἔρριψαν αὐτὸ, διότι ἄχρηστον ἐγένετο· ἔκτοτε δὲ μὴ ἔχοντες ὁδὸν ποιεῖν ἄρτον μετὰ ζύμης, ἐξ ἀνάγκης ἐποίουν χωρὶς ζύμης· καὶ ἔτρωγον τούτους· τὸν δὲ τοιοῦτον ἄρτον, ἡ μὲν κοινὴ γλῶσσα, ὀνομάζει λειπανάβατον· ἡ γραφὴ δὲ, καλεῖ ἄζυμον· ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς τὸ συνᾶ[2]) ὅρος, ὅπου ἐδέξατο ὁ*

---

[1]) *ζημῶσαι)* наравно ваља *ζυμῶσαι* поправити.

[2]) *συνᾶ ὅρος)ᾶ* стоји на истрвеном месту а овдо су два слова истрвена, а пре је ваљда било *συνορᾶ* или *σύνορον*.

теран је на поље из народа, и није се приближавао нити долазио где су били чисти људи; али није остајао ни у граду ни у селу, јер се тај звао нечист. А кад је оздравио, било од Бога, било по молби пророка или другог ког светог, долазио је к свештенику, и подносио жртву Богу због свог очишћења. А жртва је била два пилета, и једно је клано, а друго живо умакано у крв закланог пилета и пуштано у слободу. А у крв закланог пилета сипала се вода, и метан клас трске, што се зове Исоп у кедровом дрвету, везан црвеном упреденом врвцом, и умакан је у крв пилета, и тако•је свештеник кропио губавца који се је чистио, и од тога постајао је он са свим чист. А помазиван је губавац и са уљем што се налазило у храму у суду названом чаша. А помазивано је десно ухо, десна рука и десна нога. И такво је било очишћење губавца. А о овоме пишу и јеванђелисте Марко и Лука. Кад је исцелио Христос једанпут једног губавца, други пут десет, и то о оном једном пишу јеванђелисте овако: и рече му, пази да никоме ништа не кажеш, него иди покажи се свештенику и прими очишћење, што је заповедио Мојсије. А о десеторици пише Лука овако: и видевши их рече им, идите и покажите се свештеницима. Друго је очишћење било ово: Сваки дан су се Евреји пре ручка умивали од лаката до прстију, и кад су се с трга враћали, прали су се и тако јели. И док се нису[1]) умивали сваки дан овако као што смо рекли, и док се нису прали кад су се с трга враћали, друкчије нису јели. За то су се ови и звали дневни умиваоци. А прали су и чаше и котлове (?) и кревете и друга подобна. И чистили су се и из других узрока, као кад се когод додирнуо тела губавца или мртваца, или кад је био са својом женом. А вршило се очишћење и при рађању деце, што спомиње Мојсијева књига исхода, говорећи овако: и нека

[1]) У место *μὲν* треба *μὴ*, иначе нема смисла.

μωυσῆς τὰς θεογράφους πλάκας τοῦ νόμου, τότε ὥρισεν ὁ θεὸς τῷ μωυσεῖ μετὰ τῶν ἄλλων, ἵνα ποιῶσιν[1]) *οἱ ἑβραῖοι καὶ πάσχα· τὸ δὲ πάσχα ἦν τοιοῦτον· τὴν τεσσαρακαιδεκάτην τοῦ πρώτου μηνὸς πρὸς ἑσπέραν, ἔσφαξεν ὁ καθεὶς πρόβατον ἐνιαύσιον,*[2]) *ἤγουν ἑνὸς χρόνου· καὶ ἐποίει τοῦτο ὀπτὸν ὅλον, καὶ ἔτρωγον αὐτὸ ἱστάμενοι, καὶ κρατοῦντες βακτηρίας, ἤγουν δεκανίκια, μετὰ ψωμίου λειπαναβάτου ἤγουν ἀζύμου, καὶ βοτανῶν τῶν λεγομένων πικρίδων· καὶ ἀπὸ τότε ἔτρωγον τὸ ἄζυμον καὶ τὰς πικρίδας, ἑπτὰ ἡμέρας συναπτάς· καὶ οὕτως πάλιν μετὰ τὴν τούτου συμπλήρωσιν, ἔτρωγον ψωμίον ἔνζυμον κατὰ τὸ σύνηθες· τοῦτο δὲ ὁ θεὸς οὕτως ὥρισε γίνεσθαι παρὰ τῶν ἑβραίων ἵνα ἔχωσιν ἐθύμησιν*[3]) *τῆς ἡμέρας ὅταν ἀπελύθησαν ἀπὸ τῆς αἰγύπτου· καὶ τί ἐγένετο εἰς τὴν ἀπόλυσιν αὐτῶν· καὶ ὅπως ἐπίκρανεν αὐτοὺς ὁ φαραῷ, ἕως ἂν ἀπολύσῃ αὐτούς· καὶ ὅτι ἐν τῷ μὴ ἔχειν κατὰ τὴν ἔρημον ἄρτον ἔνζυμον, ἔτρωγον ἄζυμον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀπόλυσις αὐτῶν καὶ ἡ διάβασις ἀπὸ τῆς αἰγύπτου εἰς τὴν γῆν χαναὰν ἤγουν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, φάσκα λέγεται· ἡ ἑβραικὴ γὰρ γλῶσσα, φασεὴ τὴν διάβασιν λέγει· καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν διάβασιν αὐτὴν, καὶ διότι ἔφαγον τὰ ἄζυμα, ὀνομάζουσι τὰς ἑπτὰ ταύτας ἡμέρας, πάσχα καὶ ἑορτὴν τῶν ἀζύμων· ἀπὸ ταύτης γοῦν τῆς αιτίας, ἔλαβον ἀρχὴν τὰ ἄζυμα· καὶ κρατεῖ ἡ τούτων ἑορτὴ τοὺς ἑβραίους· ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρμένιοι καὶ οἱ λατῖνοι, ἄζυμα προσφέρουσιν εἰς τὰς λειτουργίας αὐτῶν· οἵτινες πλανώμενοι, λέγουσιν, ὅτι ὁ χριστὸς ὅταν ἐποίησε τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, μετὰ ἀζύμου*

[1]) *ποιῶσιν*. У рукопису изгледа да је *ποιῦσιν* (*ποιοῦσιν*).

[2]) *ἐνιαύσιον*) друга је рука из *ἐνιάσιον* поправила.

[3]) Додано другом руком, треба: *ἐνθύμησιν*.

сваки, који роди мушко дете, у осми дан обреже тело крајне коже његове, и тридесет и три дана да се не уноси у светињу божју к свештенику, док се не испуне дани очишћења. А била су и друга очишћења код Евреја, о којима да пишемо мислимо да је излишно, јер је довољно што смо написали, да те обавести шта значи очишћење.

Питање. Пише ли у стихири што се пева у цркви „вмѣщáєтса неизмѣ́нно весь въ ложеснахъ твоихъ?“

193. Одговор. Онај што је ову стихиру начинио, узабрао је ову реч из посланице великог Павла к Филипљанима, јер овај пише о ваплћењу божјег сина и о понижењу, у тој посланици овако: „који, ако је и био у обличју божјем, није се отимао да буде раван Богу; него је понизио сам себе узевши обличје слуге.“ А тумачење ове речи тешко је за неуметно знање; језик бугарски не зна шта значи биће и природа и јединица, и шта значи ипостас и лице, и шта значи цело а шта деоно, јер те речи садржи мудрост, и језик, т. ј. грчки, кад хоће што да рекне о светој тројици, или о ваплћењу божјег сина. Али ми ћемо другим речима по могућству протумачити шта значи то: вмѣщáєтса вéсь. И кажемо овако: У прва времена што је Бог учинио велика дела, учинио их је преко анђела и људи, и то преко анђела учинио је ниже изложена: Кад се Јаков враћао са својим женама и са својом децом, и свим имањем, од таста свога Лавана, у земљу Ханаан, онда је послао Бог анђеле, да га сачувају од замака његова брата Исава. Јер овако говори писмо: „И воззрѣвъ Іáкωвъ, вúдѣ пóлкъ Божїй ωполчúвшїй сѧ: и срѣтóша єго аггли Божїи. Речè же Іáкωвъ, єгдà вúдѣ ихъ, пóлкъ Божїй сéй.“ А полк значи то што се простим језиком зове војска. И кад је учинио десето зло Египћанима за Евреје, онда је послао анђела у Египат и умртвио све првенце Египћанима, и тако је избавио Евреје из руку Фараонових. И кад је спремио Исуса Навина да заузме Јерихон, онда му је послао архистратига Михаила,

τοῦτο ἐποίησεν· ἐλέγχονται δὲ μὴ ὀρθῶς λέγοντες, ἀλλὰ ὡς· πλανώμενοι· ὅτι οὐδεὶς τῶν εὐαγγελιστῶν ῥητῶς λέγει· ὅτι ἄζυμα ἐδείπνησεν ὁ χριστὸς μετὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν· καὶ ὅτι ὅταν ἔφαγε τὸ πάσχα· οὐκ ἦν ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων· τότε γὰρ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀζύμων, ἡ ἑσπέρα ἦν τῆς παρασκευῆς· ὁ χριστὸς δὲ τῇ πέμπτῃ ἑσπέρας προλαβὼν ἐποίησε τὸ πάσχα· διότι ἔμελλον αὐτὸν οἱ ἑβραῖοι, τὴν παρασκευὴν ἐκπρωίας παραδοῦναι τῷ πιλάτῳ· διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς φησὶ, τῇ παρασκευῇ πρωὶ, ἀπήγαγον τὸν ἰησοῦν εἰς τὸν πιλάτον· καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσιν τοῦ πάσχα· εἰ γὰρ τῇ πέμπτῃ ἑσπέρας εἶχον οἱ ἑβραῖοι τὸ πάσχα, πῶς ἦν ὁδὸς περιπατεῖν αὐτοὺς τὴν παρασκευὴν, καὶ καταλαλεῖν τοῦ χριστοῦ παρὰ τῷ πιλάτῳ· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἀπήγαγον αὐτὸν πρώι τὴν παρασκευὴν, καὶ παρέδωκαν, διότι κατὰ τὴν ἐρχομένην ἑσπέραν, ἔμελλον ποιῆσαι τὸ πάσχα· ἀπὸ τούτου λοιπὸν φαίνονται, καὶ οἱ λατῖνοι, καὶ οἱ ἀρμένιοι, ὅτι κακῶς φρονοῦσι, καὶ εὑρίσκονται συγκοινωνοῦντες τοῖς Ἰουδαίοις.

Ἐρώτησις. Τί λέγεται ὁ καθαρισμός.

ρϙβ. Ἀπόκρησις. Τὸ ὄνομα τοῦ καθαρισμοῦ, εἰς πολλὰ νοεῖται· καὶ εἰς μὲν τὰς τῶν ἑβραίων συνηθείας, εὑρίσκονται πολλοὶ καθαρισμοί· εἰς δὲ τὸν τοῦ χριστοῦ νόμον, ἤγουν εἰς τὸ ἅγιον εὐαγγέλλιον, δύο καθαρισμοὶ εἰσὶν, ἅτινες καθαρίξουσι τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν· καὶ πρῶτος μέν ἐστι καθαρισμὸς τῶν χριστιανῶν, τὸ ἅγιον βάπτισμα, δεύτερος δὲ καθαρισμὸς, ἡ μετάνοια, ἤγουν τὸ ἀποφυγεῖν τινὰ τὴν ἁμαρτίαν ἣν ἐποίει, καὶ κλαῦσαι καὶ νηστεῦσαι καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς μετανοίας καρποὺς ποιῆσαι· ἵναδὲ γνῶς, ποταποὶ ἦσαν οἱ καθαρισμοὶ οὓς ἡ τῶν ἑβραίων εἶχεν συνήθεια, τοὺς

и кад је ослободио Јерусалим од рата Сенахиримова, онда је послао анђела и побио сто и осамдесет и пет хиљада од његове војске, и тако је побегао Сенахирим. А и Товиту послао је анђеле и учинио му чудо, — и друга што св. писмо наводи. А имају и друга многа чуда, што је починио Бог преко анђела, но довољно је, за само обавештење, ово горе написано. А преко људи учинио је опет чуда, као: преко Мојсија и Арона спасао је народ еврејски, кад га је извео из Египта, раздвојио је црвено море и народ провео кроз сред мора да прође неуквашен; а Фараона удавио у мору са његовим колима; извео је воду из тврде стене и појио народ кроз сву пустињу; победио Амалика и друге владаре, који су се противили народу јудејском. И све то бивало је од Бога преко Мојсија и Арона, као што и Давид каже: „водећи као овце твој народ у рукама Мојсија и Арона.“ А по смрти Мојсијевој учинио је Бог вођом народа Исуса Навина, и опет овај са силом божијом учинио је велика чуда, док је увео народ у земљу, коју је обећао Бог да ће дати Авраму. И после тога чинили су судије и пророци и краљеви еврејски са силом божијом, што св. писмо наводи. И овако као што рекосмо чинио је Бог преко анђела и преко људи у прва времена велике силе и чуда. А кад је после хтео да спасе род човечији, који се са свим увалио у грехове и по греховима дошао са свим под власт ђаволову, јер је велики грех поред других било идолопоклонство: није хтео да пошље анђела или човека да изврши спасење људи, него сам цео син божији сишао је с неба и ушао у утробу пресвете Богородице, и носио је од свете њене крви човечије тело, и тако се родио као човек од Богородице и појавио се у свету, и извршио је спасење људи, као што слушаш из светих јеванђеља и других божанствених писама. Јер је дело било велико, и требало је да сам Бог сиђе и изврши ово дело собом; а о томе и ово свето слово

μὲν, ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ μωσέως, τοὺς δὲ ἀπὸ τῆς παραδόσεως, τῶν πρεσβυτέρων, λέγομεν καὶ περὶ αὐτῶν ταῦτα· ὅταν ἐγένετό τις λεπρὸς καὶ ἐγνωρίσθη, ἐδιώκετο ἔξω τοῦ λαοῦ· καί ουκ ἐπλησίαζεν, οὔτε ἤγγισεν, ἔνθα ἦσαν καθαροὶ ἄνθρωποι· ἀλλ' οὐδὲ ἔμενεν, οὔτε εἰς κάστρον, οὔτε εἰς χωρίον· ἐλέγετο γὰρ ὁ τοιοῦτος, ἀκάθαρτος· ὅταν δὲ ὑγίαινεν, ἢ ἀπο θεοῦ, η ἀπὸ προσευχῆς προφήτου, ἢ ἀπὸ ἄλλου τινὸς ἁγίου προσήρχετο εἰς τὸν ἱερέα· καὶ προσέφερε θυσίαν εἰς τὸν θεὸν· διὰ τὸν καθαρισμὸν ἑαυτοῦ· ἡ θυσία δὲ ἦν ὀρνίθια δύο· καὶ τὸ μὲν ἀπ' αὐτῶν ἐσφάζετο, τὸ δὲ ἄλλο ζῶν ἐβαπτίζετο εἰς τὸ αἷμα τοῦ σφαγέντος ὀρνιθίου· καὶ ἀπελύετο εἰς ἐλευθερίαν· εἰς δὲ τὸ αἷμα τοῦ σφαγέντος ὀρνιθίου, ἐπέχεε τὸ ὕδωρ[1]) καὶ ἐτίθετο καλάμου στάχυς, ὅπερ λέγεται ὕσσωπον εἰς κέδρινον ξύλον· καὶ ἐδεσμεῖτο μετὰ σχοινίου κοκίνου κεκλωσμένου, καὶ ἐβάπτετο εἰς τὸ αἷμα τοῦ ὀρνιθίου, καὶ οὕτως ὁ ἱερεὺς, ἐράντιξεν τὸν καθαριξόμενον λεπρὸν· καὶ ἐκτούτου καθαρὸς ἐκεῖνος τελείως ἐγίνετο· ἐχρίετο δὲ ὁ λεπρὸς καὶ ἐν ἐλαίῳ ὅπερ ἔκειτο εἰς τὸν ναὸν ἐν ἀγγείω λεγομένω κοτύλη· ἐχρίετο δὲ τὸ δεξιὸν ὠτίον, τὴν δεξιὰν χεῖρα· καὶ τὸν δεξιὸν πόδα· καὶ τοιοῦτος μὲν ἦν ὁ καθαρισμός τοῦ λεπροῦ· περὶ τούτου δὲ γράφουσι καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ, ὁ μάρκος καὶ ὁ λουκᾶς· ὅταν ἰάσατο ὁ χριστὸς, ἐν ἄλλω μὲν καιρῷ ἕνα λεπρὸν· ἐν ἄλλω δὲ δέκα· καὶ περὶ μὲν τοῦ ἑνὸς γράφουσιν οἱ δύο εὐαγγελισταὶ οὕτως· καὶ λέγει αὐτῷ ὅρα μηδενὶ μηδὲν εἴπης· ἀλλὰ ὕπαγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ, ὃ προσέταξε μωσῆς· περὶ τῶν δέκα γράφει ὁ λουκᾶς, οὕτως· καὶ ἰδὼν εἶπεν αὐτοῖς· πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσιν· ἦν δὲ ἄλλος καθαρισμὸς,

[1]) Треба да je: ἐπεχέετο ὕδωρ.

же овако: „не анђео, не човек, него сам Господ спасао нас.“ А то „сам“ значи т. ј. сам собом. Тако као кад јемо ми људи о неком великомоћном краљу, да пошље ог главара или војводу с војском против кога свог непријатеља, кажемо: да је велику силу послао краљ против звесног свог непријатеља; а кад чујемо да се сам краљ одигао против истог, онда кажемо: да краљ са свим иде против истог, као што каже прост језик: сав савцит. Тако дакле и за сина божијег кажемо, да је он сав савцит дошао и спасао нас, и сав савцит ушао у свету богородичину утробу, и то стоји у стихири, да вмѣщаетсѧ весь а то значи да је себе понизио. Јер је понизио себе син Божији, од славе свог божанства, за спасење наше, и носио је тело човечије. Али тело што је носио није било ипостасно, т. ј. деоно, као што је овога или онога, него је сво било човечанство, т. ј. сав род или природа човечија. И тако верујемо и исповедамо, да је сав син Божији свог човека носио, и тако га ослободио од греха и заблуде ђаволове. То је и у раније споменутом (?) треће песме канона преображења господа нашег Исуса Христа, што је примила црква да се поје и гласи овако: Богъ слово сый, весь земленъ бысть, всемꙋ божествꙋ смѣсивъ человѣчество, во упостаси своей: еже во двою сꙋществꙋ мωѷсей и Илїа же видѣша на горѣ Ѳаворѣ.

Питање. Кад одсуствује свештеник и ђакон, сме ли чатац да чита јенванђеље (тог) дана или не сме?

194. Одговор. Налазимо, да оно што бива по нужди за Бога, Бог прима. Само оно, што бива, треба да буде не по небрежењу и презрењу, него по самој нужди. Кад је дакле нужно, да се чита јеванђеље за народ, а нема свештеника или ђакона, треба да га чита чатац; јер свето јеванђеље распрострто је по целом свету, да га сви хришћани чују. И почем је чатац део поповског реда, није му

τοιοῦτος· καθ' ἑκάστην ἡμέραν οἱ ἑβραῖοι, πρὸ τοῦ φαγεῖν, ἐλούοντο ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, μέχρι τῶν δακτύλων· καὶ ὅταν ἀπὸ τοῦ φόρου ὑπέστρεφον, ἐβαπτίζοντο καὶ οὕτως ἔτρωγον· καὶ εἰ μὲν ἐνιπτοντο καθ' ἡμέραν οὕτως ὡς εἴπομεν, καὶ εἰ μὴ ἐβαπτὶζοντο ὅταν ἀπὸ τοῦ φόρου ὑπέστρεφον, ἄλλως οὐκ ἔτρωγον· διὸ καὶ ἐλέγοντο οἱ τοιοῦτοι, ἡμεροβαπτισταὶ· εἶχον δὲ βαπτισμοὺς καὶ ποτηρὶων καὶ ἐξεστίων, καὶ κραββάτων καὶ ἄλλων τοιούτων· ἐκαθερίζοντο δὲ καὶ δί ἄλλας αἰτίας· ἤγουν ὅταν ἥψατό τις λεπροῦ σώματος, ἢ νεκροῦ· ἢ ὅταν συνεγένετο μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· ἐτελεῖτο δὲ καὶ εἰς τὰς γεννήσεις τῶν παιδίων καθαρισμὸς· οὗ μὲμνηται ἡ μωσαικὴ τῆς ἐξόδου βίβλος, λέγουσα οὕτως· καὶ ἔσται πᾶς, ὃς ἂν τέκῃ παιδίον ἄρσεν· τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ περιτεμεῖ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ· καὶ τριάκοντα καὶ τρεῖς ἡμέρας οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν ἱερέα, εως πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι καθάρσεως· ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι καθαρισμοὶ τῶν ἰουδαίων, πέρὶ ὧν γράφειν περισσὸν λογιζόμεθα· ἀρκοῦσι γὰρ ἅπερ ἐγράψαμεν, ἵνα πληροφορήσω σοι, τί λέγεται ὁ καθαρισμός.

Ἐρώτησις. Γράφει εἰς τὸ στιχηρὸν τὸ ψαλλόμενον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅλον ἑαυτὸν ἐκένων ἀφράστως ἐν μήτρᾳ σου.

ρϙγ. Ἀπόκρησις. Ὅστις ἐποίησε τὸ στιχηρον τοῦτο· ἀπὸ τῆς πρὸς φιλιππησίους ἐπιστολῆς του μεγάλου παύλου, τὸν λόγον τοῦτον ἀνελέξατο· γράφει γὰρ ἐκεῖνος περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ περὶ τῆς ταπεινώσεως, τοιαύτη ἐπιστολη οὕτως· ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεὸν· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν· ἡ ἑρμηνεία δὲ τοῦ λόγου τούτου, ἔστι δύσκολον ὅσον εἰς τὴν ἄτεχνον γνῶσιν·

забрањено да чита јеванђеље, кад није ту свештеник или ђакон; јер је нужно, да се чита за освећење и корист народа.

Питање. Кад когод иде на пут и не нађе цркву да учини литургију, може ли да буде литургија у шатору, који би био као црква; или не? А кад нема шатора, може ли да начини од десивших се грана као колибу и да врши у истој литургију, или не може?

195. Одговор. Као што смо рекли на горње питање, да Бог прима и оно што по нужди бива, кад бива за Бога, а не по небрежењу и презрењу, то овде кажемо. Кад дакле нема цркве, онда нема никаква прекора ни осуде, да литургија буде у цркви саграђеној или од платна ланеног или памучног или вуненог; само треба да је света трпеза на саму ту службу свете литургије посвећена, а не за другу какву животну потребу. И треба свештеник да простре по њој антиминс, јер без антиминса не бива литургија ни кад је црква дрвена или зидана, у оскудости. А налазимо у старом завету, да је по заповести божјој начинио Мојсије цркву, названу шатор сведочанства, од платна, да се у њој освећава народ еврејски. А тако је саградио ту цркву, да је са неком справом могла путовати заједно са народом; и на ком су год месту застајали, да се могла вршити служба, т. ј. литургија, као што му је заповедио Бог; и заједно је била с народом та црква кроз сву пустињу, док нису ушли у Јерусалим. За то дакле није забрањено, да буде литургија у цркви ма од каквог ткања она била саграђена; само треба да је та црква само на то посвећена и освећена, и да се не повлачи и за другу какву животну службу. Али у цркви од грана, начињеној на брзо оног часа, није путно да буде литургија; јер после тога, или ће ветар разнети гране, или ће их човек узети и употребити на различан начин за бешчасну службу животну, што је обесвећење и шкода.

ἡ γλῶσσα δὲ τῶν βουλγάρων, οὐ γινώσκει, τί λέγεται οὐσία καὶ φύσις· καὶ μονὰς· καὶ τί λὲγεται ἠπόστασις[1]) καὶ πρόσωπον· καὶ τὶ λέγεται ὅλον· καὶ τί μερικὸν· αὐτάς γὰρ τὰς λέξεις κρατεῖ, ἡ σοφία καὶ ἡ γλῶσσα ἤγουν ἡ ρωμαικὴ, ὅταν θέλει εἰπεῖν τί περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, ἢ περί τῆς σαρκώσεως τοῦ θεοῦ τοῦ υἱοῦ· πλὴν ἡμεῖς δί ἄλλων λέξεων, κατὰ τὸ δυνατὸν, ἑρμηνεύσωμεν, τί λέγει, τὸ, ὅλον ἑαυτὸν ἐκένωσε· λέγομεν δὲ οὕτως· εἰς τοὺς ἄνω χρόνους ὁ θεὸς τὰ μεγάλα ἔργα ἅτινα ἐποίει· ἐπόιει ταῦτα καὶ δί ἀγγέλων καὶ δί ἀνθρώπον· καὶ δὶ ἀγγέλων μέν ἐποὶησε τὰ ὑποτεταγμένα· ὅταν ὁ ἰακὼβ ὑπέστρεφε μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτοῦ καὶ τῶν παίδων καὶ πάσης τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ λάβαν, εἰς τὴν γῆν χαναὰν, τὸτε ἀπέστειλεν ὁ θεὸς ἀγγέλους, ἵνα φυλάξωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τοῦ ἠσαῦ· φησὶ γὰρ οὕτως ἡ γραφὴ, ἀναβλέψας Ἰακὼβ, εἶδε παρεμβολὴν θεοῦ, παρεμβεβληκυῖαν, καὶ συνήντησαν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ· εἶπε δὲ Ἰακὼβ, ἡνίκα εἶδεν αὐτοὺς, παρεμβολὴ αὔτη θεοῦ· παρεμβολὴ δὲ λέγεται τὸ παρὰ τῆς κοινῆς γλώσσης λεγόμενον φοσάτον· καὶ ὅταν ἐποίησε τὴν δεκάτην πληγὴν εἰς τοὺς αἰγυπτίους διὰ τοὺς ἑβραίους, τότε ἀπέστειλεν ἄγγελον εἰς τὴν αἴγυπτον, καὶ ἐθανάτωσεν ὅλα τά πρωτογεννήματα τῶν αἰγυπτίων· καὶ οὕτως ἐλυτρώσατο τοὺς ἑβραίους, ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ φαραὼ· καὶ ὅταν συνεκρότησε τὸν Ἰησοῦν τοῦ ναυῆ· ἵνα παραλάβη τὴν ἱεριχώ, τότε ἀπέστειλε πρός αὐτὸν, τὸν ἀρχιστράτηγον μιχαὴλ· καὶ ὅταν ἠλευθέρωσε τὴν ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ σεναχηρεὶμ, τότε ἀπέστειλεν ἄγγελον καὶ ἐφόνευσεν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα καὶ πέντε χιλιάδας, ἀπὸ τοῦ φοσάτου ἐκείνου, καὶ οὕτως ἔφυ-

[1]) Погрешно je η место υ, но тако je у рукопису.

Питање. Бива ли да се три јеванђеља читају на литургији, или не бива?

196. Одговор. У последовању цркве, т. ј. јутрење, литургије и вечерње, имамо нешто по неписаном обичају, а нешто по писаном предању светих апостола и светих отаца. А говори и велики у оцима свети Василије, да се неписани обичај цркве у место закона држи. Кад се дакле заједно са другима одржао у цркви ненисано и овај обичај, да се читају два само јеванђеља на литургији, како је могуће, да буде друго што преко тог обичаја цркве? За то дакле не бива, да се читају три јеванђеља, него само два.

Питање. Кад је почела римска црква да врши свештенодејство са пресним хлебом?

197. Одговор. До Ливерија папе римског вршила се свештена литургија са квасцем. Али кад овај скончa, и Филик се рукоположи за папу, и пошто је прошло осам година, а овај крио Аполинаријеву догму и веровао да је господње тело бездушно, постала је литургија по његовој заповести бесквасна, под изговором, да је господ са пресним хлебом кућевну пасху предао. А кад је прошло време, заборавили су они што су под Римом да је то предање Филиково, а не светог Петра.

А нека се зна и ово, да је у време цара Мономаха, попевши се на патријаршки престо најсветији патријарх господин Михаил Кирул укинуо установу римског папе, с ондашњом науком, по којој су у Риму додавали у светом символу, да свети дух происходи од оца и од сина.

γεν ὁ σεναχηρεὶμ· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τωβὴτ ἄγγελον ἀπέστειλε, καὶ ἐποίησεν εἰς ἐκεῖνον τὸ θαῦμα· καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἡ γραφὴ καταλέγει· εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς δί ἀγγέλων· ἀρκοῦσι δὲ, διὰ μόνην πληροφορίαν, αὐτὰ τὰ ἀνωτέρῳ γραφέντα· δί ἀνθρώπων δὲ, ἐποίησε πάλιν θαύματα· οἷον· διά τοῦ μωσέως καὶ τοῦ ἀαρὼν διέσωσε τὸν λαὸν τῶν ἑβραίων, ὅτε ἐξήγαγεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αἰγύπτου, ἔσχισε τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν· καὶ τὸν μὲν λαὸν, διήγαγεν ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, ἀβρόχως διελθόντα· τὸν δὲ φαραὼ κατεπόντισεν εἰς τὴν θάλατταν, μετὰ τῶν ἁρμάτων αὐτοῦ· ἐξήγαγεν ὕδωρ ἀπὸ πέτρας στερεᾶς καὶ ἐπότισε τὸν λαὸν δί ὅλης τῆς ἐρήμου· ἐνίκησε τὸν ἀμαλὴκ καὶ τοὺς ἄλλους δυναστάς· ὅσοι ἀντεπαρετάττοντο πρὸς τὸν λαὸν τῶν ἰουδαίων· ταῦτα δὲ πάντα, ἐγένοντο παρὰ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ μωσέως καὶ τοῦ ἀαρὼν· ὡς καὶ ὁ δαβὶδ λέγει, ὡδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ἐν χειρὶ μωυσῆ καὶ ἀαρὼν· μετὰ θάνατον δὲ τοῦ μωυσέως, ἐποίησεν ὁ θεὸς ἀρχηγὸν τοῦ λαοῦ τὸν Ἰησοῦν τοῦ ναυῆ· καὶ πάλιν αὐτὸς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ θεοῦ ἐποίησε μεγάλα θαύματα· ἕως οὗ εἰσήγαγε τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν ἣν ὑπέσχετο ὁ θεὸς ἵνα δώσει τῷ ἀβραὰμ· καὶ μετὰ ταῦτα ἐποίησαν οἱ κριταὶ καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ βασιλεῖς τῶν ἑβραίων διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ, ὅσα ἡ γραφὴ καταλέγει· καὶ οὕτως ὡς εἴπομεν καὶ δί ἀγγέλων καὶ δί ἀνθρώπων ἐποίησεν ὁ θεὸς εἰς τοὺς ἄνω χρόνους, δυνάμεις μεγάλας καὶ θαύματα· ἐπεὶ δὲ ὕστερον ἠθέλησεν ἵνα σωτηριάσῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διότι καθόλου ἐξέκλινεν εἰς τὰς ἁμαρτίας, καὶ διὰ τῶν ἁμαρτιῶν ἐγένοντο καθόλου ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ διαβόλου, μεγάλη γὰρ παρὰ τὰς ἄλλας ἁμαρτίας ἦν ἡ εἰδωλολατρία· οὐκ ἠθέλησεν ἵνα ἀποστείλῃ

η ἄγγελον ἢ ἄνθρωπον εἰς τὸ ποιῆσαι τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' αὐτὸς ὅλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ κατέβη ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κοιλίαν τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου, καὶ ἐφόρεσεν ἀπὸ τῶν ἁγίων αἱμάτων αὐτῆς σάρκα ἀνθρωπίνην, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὡς ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς θεοτόκου, καὶ ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐποίησε τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀκούεις ἀπὸ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων θείων γραφῶν· τὸ ἔργον γὰρ ἦν μέγα· καί ἑαυτὸν ἔχρηξεν ὅλον τὸν θεὸν καταβῆναι καὶ ἐκτελέσαι τὸ τοιοῦτον ἔργον δί ἑαυτοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ἅγιος λόγος οὗτος, περὶ τούτου λέγει οὕτως· οὐκ ἄλλος (οὐκ ἄγγελος?) οὐκ ἄνθρωπος ἀλλ' αὐτὸς ὁ κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς· τὸ αὐτὸς δὲ δηλοῦ, ἤγουν αὐτὸς δί ἑαυτοῦ· ὥσπερ ὅταν ἀκούωμεν οἱ ἄνθρωποι περί τινος βασιλέως μεγαλοδυνάμου, εἰ μὲν ἀποστείλῃ κεφαλὴν ἢ στρατηγὸν αὐτοῦ μετὰ φοσάτου κατά τινος ἐχθροῦ αὐτοῦ, λέγομεν ὅτι δύναμιν ἀπέστειλε μεγάλην ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ δεῖνος τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ· ὅταν δὲ ἀκούσωμεν ὅτι αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὥρμησε κατ' αὐτοῦ, τότε λέγομεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ὅλως ὑπάγει κατ' αὐτοῦ· ὅπερ λέγει ἡ κοινὴ γλῶσσα, ὁλοστὸς· οὕτως οὖν καὶ διὰ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ λέγομεν, ὅτι αὐτὸς ὁλοστὸς ἦλθε καὶ ἔσωσεν ἡμᾶς καὶ ὁλοστὸς εἰσῆλθεν, εἰς τὴν ἁγίαν τῆς θεοτόκου κοιλίαν· καὶ αὐτὸ τοῦτο λέγει εἰς τὸ στιχηρὸν, ὅτι ὅλον ἑαυτὸν ἐκένωσε· τὸ ἐκένωσε δὲ δηλοῦ, τὸ ἐταπείνωσεν. Ἐταπείνωσε γὰρ ἑαυτὸν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἀπὸ τῆς δόξης τῆς αὐτοῦ θεότητος, διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ ἐφόρεσε τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου· ἡ σάρξ δὲ ἣν ἐφόρεσεν, οὐκ ἦν ὑποστατικὴ, ἤγουν μερικὴ, ὥσπερ ἐστὶ τοῦ δεῖνος καὶ τοῦ δεῖνος· ἀλλὰ ὅλη ἦν ἡ ἀνθρωπότης· ἤγουν ὅλον τὸ γένος ἤτοι ἡ φύσις

τῶν ἀνθρώπων· καὶ οὕτως πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὅλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὅλον τὸν ἄνθρωπον ἐφόρεσε· καὶ οὕτως αὐτὸν ἠλευθέρωσεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς πλάνης τοῦ διαβόλου· αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῷ πρότερον δυλοῦτα τῆς τρίτης ᾠδῆς τοῦ κανόνος τῆς μεταμορφόσεως τοῦ κηρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὃν παρέλαβεν ἡ ἐκκλησία ψάλλειν, οὕτως ἔχοντα· θεὸς λόγος ὑπάρχων, ὅλος βροτὸς γέγονας, ὅλη τῇ θεότητι μίξας τὴν ἀνθρωπότητα· ἐν ʽυποστάσει ἣν ἐν δυσὶ ταῖς οὐσίαις, μωυσῆς ἠλίας τε εἶδον ἐν ὄρει θαβώρ.

Ἐρώτησις. Ἐὰν ἀποδημῇ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, ἐνδέχεται ἵνα εἴπη ὁ ἀναγνώστης τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.

ρϙδ. *Ἀπόκρησις.* Εὑρίσκομεν, ὅτι τὰ ἐξ ἀνάγκης διὰ τὸν θεὸν γινόμενα, δέχεται ο θεός· μόνον ἐκεῖνο τὸ γινόμενον ὀφείλει γίνεσθαι, οὐχὶ ἀπὸ ῥαθυμίας καὶ καταφρονήσεως, ἀλλὰ ἀπὸ μόνης ἀνάγκης· ἐπεὶ γοῦν ἔνι αν ἀναγκαῖον ἵνα ἀναγνωσθῇ τὸ εὐαγγέλιον διὰ τὸν λαὸν, ὅτε λίπη ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ διάκονος· ὀφείλει ἀναγνῶναι τοῦτο ὁ ἀναγνώστης· τὸ ἅγιον γὰρ εὐαγγέλιον, διὰ τοῦτο ἐφηπλώθη εἰς τὸν κόσμον ὅλον, ἵνα πάντες οἱ χριστιανοὶ τούτου ἀκούωσιν· καὶ ἐπεὶ καὶ ὁ ἀναγνώστης μέρος ἔνι τῆς παπαδικῆς τάξεως, ὅταν λίπη ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ διάκονος, οὐ κωλύεται, ἵνα ἀναγνώση τὸ εὐαγγέλιον· ἀναγκαῖον γὰρ ἔστω, ἵνα ἀναγνώση τοῦτο, διὰ τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν ὠφέλειαν τοῦ λαοῦ.

Ἐρώτησις. Ἐάν τις περιπατεῖν εἰς ταξίδην καὶ οὐχ εὑρίσκεται ἐκκλησία, ἵνα ποιήσει λειτουργίαν, ἐνδέχεται γίνεσθαι λειτουργίαν εἰς τένταν, ἣν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ· ὥστε εἶναι ὡς ἐκκλησίαν, ἢ οὔ· ἐὰν δὲ οὐκ ἔχη τοιάυτην τέντα, ἐνδέχεται ἀπὸ τῶν προς-

τυχόντων κλαδίων γενέσθαι ὡς καλύβην, καὶ ἐκτελεσθῆναι ἐν τούτῳ λειτουργίαν, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.

ρϥε. Ἀπόκρησις. Ὅπερ εἴπομεν εἰς τὴν ἄνω ἐρώτησιν, ὅτι δέχεται ὁ θεὸς καὶ τὰ ἐξ ἀνάγκης γινόμενα, ὅταν διὰ τὸν θεὸν γίνονται, καὶ οὐκ ἀπὸ ῥαθυμίας καὶ καταφρονήσεως· τοῦτο καὶ ὧδε λέγομεν· ὅτε γοῦν οὐχ εὑρίσκεται ἐκκλησία· ἐὰν γένηται λειτουργία εἰς ἐκκλησίαν κατεσκευασμένην ἢ ἀπὸ λιναρίου· ἢ ἀπὸ βαμβακίου, ἢ ἀπὸ μαλίου, οὐκ ἔχει τινὰ ἐπιτίμησιν ἢ κριματισμὸν· μόνον ὀφείλει εἶναι ἡ ἁγία τράπεξα, εἰς αὐτὴν μόνην τὴν δουλείαν τῆς ἁγίας λειτουργίας ἀφιερωμένη, καὶ μὴ εἰς ἄλλην τινὰ χρείαν βιωτικήν· ὀφείλει δὲ ὁ ἱερεὺς ἐφαπλοῦν ἐν αὐτῇ ἀντιμίνσιον· χωρὶς γὰρ ἀντιμινσίου, οὐχ οἷόν τε γενέσθαι λειτουργίαν, εἰ καὶ ξυλίνη ἢ κτιστὴ εὑρίσκεται ἐκκλησία, εἰς τὰς ἀπορίας· εὑρίσκομεν δὲ εἰς τὴν παλαιὰν γραφὴν· ὅτι ἐκ προστάξεως τοῦ θεοῦ ἐποίησεν ὁ μωυσῆς ἐκκλησίαν, τὴν λεγομένην σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου ἀπὸ πανίων· ἵνα ἁγιάξεται ἐν αὐτῇ ὁ λαὸς τῶν ἑβραίων· οὕτως δὲ κατεσκεύασε τὴν τοιαύτην ἐκκλησίαν, ὥστε διά τινος μιχανῆς, συμπεριπατεῖν, καὶ αὐτὴν μετὰ τοῦ λαοῦ· καὶ εἰς ὃν ἂν τόπον κατέπαυον, ἐκτελεῖσθαι ἐν αὐτῇ τὰσ λατρείας, ἤγουν τὰς λειτουργίας καθὼς προςέταξεν αὐτῷ ὁ θεὸς· συνῆν δὲ ἡ τοιαύτη ἐκκλησία τῷ λαῷ, δί ὅλης τῆς ἐρήμου, ἕως οὗ εἰσῆλθον εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα· διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ ἔνι κεκωλυμένον γίνεσθαι λειτουργίαν εἰς ἐκκλησιαν, ἀπό τινος ὑφάσματος κατασκευασθεῖσαν· μόνον ὀφείλει εἶναι ἡ τοιαύτη ἐκκλησία, εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀφιερωμένη καὶ ἁγιασμένη, καὶ μὴ συρομένη εἰς ἄλλην τινὰ βιωτικὴν δουλείαν· εἰς κλαδωτὴν δὲ ἐκκλησίαν τὴν γενομένην ἀπὸ συντομίας τὴν ὥραν ἐκείνην, οὐκ

τῶν ἀνθρώπων· καὶ οὕτως πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὅλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὅλον τὸν ἄνθρωπον ἐφόρεσε· καὶ οὕτως αὐτὸν ἠλευθέρωσεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς πλάνης τοῦ διαβόλου· αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῷ πρότερον δυλοῦτα τῆς τρίτης ᾠδῆς τοῦ κανόνος τῆς μεταμορφόσεως τοῦ κηρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὃν παρέλαβεν ἡ ἐκκλησία ψάλλειν, οὕτως ἔχοντα· θεὸς λόγος ὑπάρχων, ὅλος βροτὸς γέγονας, ὅλη τῇ θεότητι μίξας τὴν ἀνθρωπότητα· ἐν ὑποστάσει ἣν ἐν δυσὶ ταῖς οὐσίαις, μωυσῆς ἠλίας τε εἶδον ἐν ὄρει θαβώρ.

Ἐρώτησις. Ἐὰν ἀποδημῇ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, ἐνδέχεται ἵνα εἴπη ὁ ἀναγνώστης τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.

ρϙδ. Ἀπόκρησις. Εὑρίσκομεν, ὅτι τὰ ἐξ ἀνάγκης διὰ τὸν θεὸν γινόμενα, δέχεται ὁ θεός· μόνον ἐκεῖνο τὸ γινόμενον ὀφείλει γίνεσθαι, οὐχὶ ἀπὸ ῥαθυμίας καὶ καταφρονήσεως, ἀλλὰ ἀπὸ μόνης ἀνάγκης· ἐπεὶ γοῦν ἔνι αν ἀναγκαῖον ἵνα ἀναγνωσθῇ τὸ εὐαγγέλιον διὰ τὸν λαὸν, ὅτε λίπη ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ διάκονος· ὀφείλει ἀναγνῶναι τοῦτο ὁ ἀναγνώστης· τὸ ἅγιον γὰρ εὐαγγέλιον, διὰ τοῦτο ἐφηπλώθη εἰς τὸν κόσμον ὅλον, ἵνα πάντες οἱ χριστιανοὶ τούτου ἀκούωσιν· καὶ ἐπεὶ καὶ ὁ ἀναγνώστης μέρος ἔνι τῆς παπαδικῆς τάξεως, ὅταν λίπη ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ διάκονος, οὐ κωλύεται, ἵνα ἀναγνώση τὸ εὐαγγέλιον· ἀναγκαῖον γὰρ ἐστω, ἵνα ἀναγνώση τοῦτο, διὰ τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν ὠφέλειαν τοῦ λαοῦ.

Ἐρώτησις. Ἐάν τις περιπατεῖν εἰς ταξίδην καὶ οὐχ εὑρίσκεται ἐκκλησία, ἵνα ποιήσει λειτουργίαν, ἐνδέχεται γίνεσθαι λειτουργίαν εἰς τένταν, ἣν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ· ὥστε εἶναι ὡς ἐκκλησίαν, ἢ οὔ· ἐὰν δὲ οὐκ ἔχη τοιάυτην τέντα, ἐνδέχεται ἀπὸ τῶν προς-

τυχόντων κλαδίων γενέσθαι ὡς καλύβην, καὶ ἐκτελεσθῆναι ἐν τούτω λειτουργίαν, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.

ρчε. Ἀπόκρησις. Ὅπερ εἴπομεν εἰς τὴν ἄνω ἐρώτησιν, ὅτι δέχεται ὁ θεὸς καὶ τὰ ἐξ ἀνάγκης γινόμενα, ὅταν διὰ τὸν θεὸν γίνονται, καὶ οὐκ ἀπὸ ῥαθυμίας καὶ καταφρονήσεως· τοῦτο καὶ ὧδε λέγομεν· ὅτε γοῦν οὐχ εὑρίσκεται ἐκκλησία· ἐὰν γένηται λειτουργία εἰς ἐκκλησίαν κατεσκευασμένην ἢ ἀπὸ λιναρίου· ἢ ἀπὸ βαμβακίου, ἢ ἀπὸ μαλίου, οὐκ ἔχει τινὰ ἐπιτίμησιν ἢ κριματισμὸν· μόνον ὀφείλει εἶναι ἡ ἁγία τράπεξα, εἰς αὐτὴν μόνην τὴν δουλείαν τῆς ἁγίας λειτουργίας ἀφιερωμένη, καὶ μὴ εἰς ἄλλην τινὰ χρείαν βιωτικήν· ὀφείλει δὲ ὁ ἱερεὺς ἐφαπλοῦν ἐν αὐτῇ ἀντιμίνσιον· χωρὶς γὰρ ἀντιμινσίου, οὐχ οἷόν τε γενέσθαι λειτουργίαν, εἰ καὶ ξυλίνη ἢ κτιστὴ εὑρίσκεται ἐκκλησία, εἰς τὰς ἀπορίας· εὑρίσκομεν δὲ εἰς τὴν παλαιὰν γραφὴν· ὅτι ἐκ προστάξεως τοῦ θεοῦ ἐποίησεν ὁ μωυσῆς ἐκκλησίαν, τὴν λεγομένην σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου ἀπὸ πανίων· ἵνα ἁγιάξεται ἐν αὐτῇ ὁ λαὸς τῶν ἑβραίων· οὕτως δὲ κατεσκεύασε τὴν τοιαύτην ἐκκλησίαν, ὥστε διά τινος μιχανῆς, συμπεριπατεῖν, καὶ αὐτὴν μετὰ τοῦ λαοῦ· καὶ εἰς ὃν ἂν τόπον κατέπαυον, ἐκτελεῖσθαι ἐν αὐτῇ τὰσ λατρείας, ἤγουν τὰς λειτουργίας καθὼς προςέταξεν αὐτῷ ὁ θεὸς· συνῆν δὲ ἡ τοιαύτη ἐκκλησία τῷ λαῷ, δι᾽ ὅλης τῆς ἐρήμου, ἕως οὗ εἰσῆλθον εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα· διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ ἔνι κεκωλυμένον γίνεσθαι λειτουργίαν εἰς ἐκκλησιαν, ἀπό τινος ὑφάσματος κατασκευασθεῖσαν· μόνον ὀφείλει εἶναι ἡ τοιαύτη ἐκκλησία, εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀφιερωμένη καὶ ἁγιασμένη, καὶ μὴ συρομένη εἰς ἄλλην τινὰ βιωτικὴν δουλείαν· εἰς κλαδωτὴν δὲ ἐκκλησὶαν τὴν γενομένην ἀπὸ συντομίας τὴν ὥραν ἐκείνην, οὐκ

ἔστι τρόπος γενέσθαι λειτουργίαν· διότι μετὰ ταῦτα, ἢ ἄνεμος μέλλει σκορπίσαι τὰ κλαδία, ἢ ἄνθρωπος ταῦτα λαβεῖν καὶ χρήσασθαι πολλάκις, εἰς ἄτιμον δουλείαν βιωτικήν· ὅπερ ἐστιν, ἀνοσιούργημα καὶ ἐπιβλαβές.

Ἐρώτησις. Ἐνδέχεται ἵνα λέγωνται τρία εὐαγγέλια εἰς τὴν λειτουργίαν, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.

ρϥς. Ἀπόκρησις. Εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησίας, ἤγουν τοῦ ὄρθρου τῆς λειτουργίας, καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, τὰ μὲν ἔχομεν ἀπὸ συνηθείας ἐγγράφου· τὰ δὲ ἀπὸ παραδόσεως ἐγγράφου τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων πρῶν· φησὶ δὲ καὶ ὁ μέγας ἐν πρᾶσι καὶ ἱερὸς βασίλειος, ὅτι τὸ ἄγραφον ἔθος τῆς ἐκλησίας, ἀντὶ νόμου κρατεῖ· ἐπεὶ γοῦν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπεκράτησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀγράφως καὶ αὐτὴ ἡ συνήθεια, τὸ λέγεσθαι δύο μόνα εὐαγγέλια εἰς τὴν λειτουργίαν, πῶς ἔστιν οἷόν τε, ἵνα γένηται ἄλλό τι, παρὰ τὴν συνήθειαν αὐτὴν τῆς ἐκκλησίας, διὰ τοῦτο ὄυν, οὐκ ἐνδέχεται, ἵνα λέγωνται τρία εὐαγγέλια, ἀλλὰ μόνα δύο.

Ἐρώτησις. Πότε ἤρξατο ἡ τῆς ῥώμης ἐκκλησία, ἱερουργεῖν τὸ ἄξυμον·

ρϥζ. Ἀπόκρησις. Μέχρι τοῦ λιβερίου πάππα ῥώμης, διὰ ξύμης ἡ ἱερά λειτουργία ἐτελεῖτο· τούτου δὲ τελευτήσαντος, καὶ τοῦ φίληκος χειροτονηθέντος πάππα, καὶ ἐπὶ ὀκτὼ ἔτεσι διαρκέσαντος, καὶ τὸ τοῦ ἀπολιναρίου δόγμα κρύπτοντος, καὶ ἄψυχον τὸ τοῦ κηρίου σῶμα δοξάζοντος γέγονεν ἡ λειτουργία προστάξει αὐτοῦ ἄξυμος, προφασισαμένου, ὡς ὁ κύριος, διὰ ἀξύμων τὸ οἰκεῖον πάσχα παρέδωκε· τοῦ χρόνου δὲ προιόντος, ἐπελάνθοντο οἱ ὑπὸ τὴν ῥώμην, ὡς τοῦ φίληκος ἡ τοιαύτη παράδοσις ἦν, καὶ οὐχὶ τοῦ ἁγίου πέτρου. Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ βασιλέως μονο-

μάχου, ἀναχθεὶς εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης κύριος μιχαὴλ ὁ κηρούλλως, ἐξέκοψε τὴν τοῦ πάππα ῥώμης ἀναφορὰν, διὰ τοτηνικαῦτα μαθεῖν, τοὺς ἐν ῥώμῃ προστιθέναι τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι.

НЕСТАЯНЂ СРБСКОГА НАРОДА У УНГАРСКОЙ.

Décroissement de la population serbe en Hongrie.

ОДЪ РЕДОВНОГЪ ЧЛАНА СРБСКОГЪ УЧЕНОГЪ ДРУЖСТВА

Владимира Якшића

НАЧАЛНИКА СТАТИСТИЧНОГЪ ОДѢЛЕНЯ.

par

Vladimir Iakchitch.

Кадъ са политичногъ гледишта србскій народъ посмотримо, налазимо, да є онъ сада, осимъ србскій држава іоштъ у две стране настанѣнъ: у Турской и у Аустро-Унгарской. У оба ова края и доселіо се є онъ изъ закарпатскій предѣла пре 1240 година, само што су онда у данашньой Турской и у Далмаціи римско-грчки цареви господарили, а преко Саве и Дунава опетъ варварскій народъ подъ именомъ „Авара“ познатый. Међутимъ и пре долазка наши предака у оно доба у Илирикъ, затекоше оны у истоме народъ славенскій на 50 година пре тога Аварима у истый претераный, кои и онда као и сада име „Рвата“ носаше и са маломъ изменомъ онимъ истимъ славенскимъ нарѣчіемъ говораше, коимъ и Срби. О овима последьимъ намерни смо у овоме спису статистичну расправу држати.

Срби подъ своимъ вођама (жупанима) у преко-савске и -дунавске стране доселѣни, признаваше неко време сизеренство римско-грчкій византійскій царева надъ собомъ, и исповедаше подъ упливомъ овы и православно-восточну вѣру, примлѣну у години 863., заєдно са славенскомъ азбукомъ

одъ свете браће Кирила и Методія. Далмація, и онай край србског землњишта преко Уне и Саве, стоявши у ово доба подъ господствомъ франачкій кралѣва, примише христіянску вѣру по обредима римске цркве, ѥръ у исто доба пада и епоха одцепленя цркве римско-западне одъ православно-источне. — У овоме ногледу само прекосавскій предѣлъ на ушћу Саве у Дунавъ подъ именомъ Срема познатый, изузетакъ чини, почемъ є онъ, съ малимъ прекиданѣмъ, све єднако као область византійске имперіє сматранъ. Нама є задатакъ да статистично опишемо бройну снагу дела оногъ подъ аустрійскимъ жезломъ стоєћегъ народа србскогъ, кои православну вѣру исповеда, єръ другій део, єданъ и истый єзыкъ са првымъ говорећій, нерадо прима име Србина, већъ воле, да се предѣлно землњописнимъ именомъ назива, као: Славонацъ, Далматинацъ и пр.

Крстоносне войне, започете у години 1096. и продужаване скоро крозъ две стотине година, поглавито причинише, да се є србскій народъ исподъ туторства Цариграђана ослободити могао. Оне су такође бытно припомогле, да є и осваяюћій духъ ратоборны туркаманскій народа у Малой Азій за три стотине година застао на єдной непомерной точки, и съ тиме причиніо, да се є монархична форма владе у србскомъ народу развити, те овай тако и политично оячати могао. Да небеше оногъ безпримѣрногъ воєногъ похода нити би се Србія подъ Стефаномъ Немањомъ на степенъ кралѣвскогъ достоинства подићи могла, нити би се народна независность до Косовске битке одржала. Народъ србскій не би већу улогу у исторій образованости имао но што ю є имао народъ нѣму сусѣдный — арнаутскій.

После злокобне но славне пропасти на Косову, Срби у своіой кући као одъ дивльи зверова гонѣни, почеше своя огнњишта напуштати, селећи се гомилама у мађарске землѣ, одъ поплаве турске као више заклонѣне.

Турци освоише у години 1439. Смедерево одъ Ђурђа Бранковића а у години 1456. обседоше Бѣоградъ, у коме заєдничка србско-мађарска посада беше. После седмонедельне борбе и великій губитака, найпосле одустане Султанъ Махмудъ II. одъ обсаде и врати се у Цариградъ, али у обе те прилике оста Сербія пуста, коє сеобомъ народа у Мађарску, а коє матеріялнымъ пропаданѣмъ одъ плячканя турскій самовольны войника. И са коначнимъ падомъ србске државе у години 1459. изсели се доста народа у Мађарску, али найвише іоштъ у години 1481. за владе мађарскогъ краля Матіє, када силный юнакъ, србскій деспотъ у Срему, Вукъ Бранковићъ (змай прозваный), у Србію упаде, и до 40.000 душа у Мађарску преведе.

Но све предидуће сеобе немогу се сравнити, што се обима тиче, са ономъ, кою србскій Пећскій патріархъ, Арсеніє III. Чарноєвићъ, у години 1690. изврши.

Последньій подвигъ Турака противъ Аустріє беше у години 1683., када по трећій путъ подъ Бечъ падоше и обколише га, у намѣри, да га освоє. Они би можда свою цѣль и постигли были, да ій нешто Леополдъ I., аустрійскій царъ, у томе са аліянціяма несмете, коє онъ у оно доба врло мудро са рускимъ царемъ Петромъ великимъ, съ польскимъ кралѣмъ Собѣскимъ и млѣтачкомъ републикомъ, склопи. Оне прве три сыле са сува, а последня съ мора, наудише Турцима у толикой мѣри, да имъ више на паметъ непаде у Европи да осваяю већъ само да у срећна времена освоєно бране. Карловачкій миръ у години 1699. између оне четири сыле и Турске углавлѣный посведочи Европи, да она више непобѣдима ніє, и ако іой за време шестнаестолѣтногъ ратованя и чувеный францускій краль, Лудвигъ XIV., у помоћи беше.

Пре обсаде Беча у поменутой години, имадоше Срби свогъ деспота Ђорђа Бранковића, кои оне године поста унгарскимъ барономъ, и то зато, да би србскій народъ на

ђерманску страну и на устанакъ приволео. У години 1688. мѣсеца Септембра, када нѣмачке войске подъ войводомъ Карломъ Лотрингскимъ сву Мађарску са Славоніомъ, осимъ Баната, одъ Турака очистише и Бѣоградъ узеше, постави га царъ аустрійскій Леополдъ II. и унгарскимъ грофомъ, у намѣри, да подизанѣмъ србскогъ народа притече продирућимъ войскама у помоћь, кое є доиста у пуной мѣри и чиніо. Но као у сваkомъ подобномъ предузећу, тако и овомъ приликомъ србскій деспотъ прецењиваше народну снагу, кою ћесарской войски у помоћь довести обрицаше; єрь у место 30.000 войника, за кое се обвеза да ће изъ Србіє извести и царевцима придружити ради коначногъ изгнаня Турака изъ Европе, небіяше србска сыла у ономе рату никада већа одъ 10.000 људій. Овде се узима до душе у рачунъ само србска войска са главномъ аустрійскомъ поглавито у Срему и Банату као и у Србіи воєвавша, у последнѣ доба подъ заповешћу 1691. године наименованогъ народногъ войводе Іована Монастирліє, али осимъ тога беше у рватской краини и друга граничарска войска броємъ одъ 23.953 войника, коя наиманѣ 12.000 православны Срба брояше. Кадъ разсудимо далѣ, да сва противу Турака дѣйствовавша нѣмачко-мађарска войска у оно доба 80.000 момака износаше, онда дознаємо, да є србска четвртый део ове сачинявала, дакле у овоме су размѣру Срби припомогли аустрійскому двору, да себи другу половину Мађарске, Славонію и Сремъ подчини.

Ради яснієгъ обяснења у речи стоєћій догађая нужно є, да местимице ондашня воєваня аустрійске войске прегледамо и съ истима у логичну свезу оновремену сеобу србскогъ народа доведемо.

Мађарски незадовольници (Куруци — Крсташи — звани) подъ грофомъ Текеліомъ продужаваху дуго година борбу противу Хабсбургске династіє и у той тежньи подпомагаху ій и Турцы, подъ кои сизеренствомъ Ердель

стаяше а югозападна Маћарска у самой ствари одъ ньи и зависаше. Найпосле у години 1683. науми Султанъ Махмудъ IV. силномъ войскомъ Аустрію сасвимъ да прегази, те у той цѣли заповеди своиъ великомъ везиру, Кара-Мустафи, Бечъ обсадомъ да придобіє. Аустрійскій дворъ позове на одбрану престолнице не само скоро све нѣмачке вазале већъ и самогъ чувеногъ польскогъ краля, Іована Собѣскогъ, съ киме и формалный уговоръ у Варшави 28. Априла исте године заключи. Овай дође доиста у помоћь и доведе собомъ 26.600 Поляка и малорускій козака; Саксонскій изборный войвода Ђорђе придружи се са 11.400 людій; баварскій изборный войвода Максиміянъ са 11.300; войвода Валдекскій са 8.400 Виртембержана и Франака; собствене пакъ царске войске небеше више око Беча одъ 27.100, тако, да сва савезничка войска више одъ 84.600 людій износила ніє са 186 топова, коима до 120.000 Турака на супротъ стаяше. Краль польскій Собѣскій, имаћаше главно повелительство надъ своиъ овомъ армадомъ, єрь царъ аустрійскій, на четири дана пре долазка турскій брзоконьика, измакао беше изъ престолнице и гледаше чакъ изъ Пасаве на коначный изходъ борбе.

Одъ 14. Юлія крозъ деветъ неделя продужаваху Турцы обсаду Беча, докъ небеше найпосле 12. Септембра (1. по нашем) савезничкомъ войскомъ сасвимъ разбієни и одъ Беча протерани, а исте године изгубише и утврђена мѣста у Маћарской; Парканъ и Острогонъ.

У години 1684. освои царскій войвода Карлъ Лотрингскій Вишеградъ и обколи Будимъ, но кои немогаше освоити и ако предъ ньимъ преко 30.000 нѣмачкій войника пропаде.

У години 1685. освоише Аустріянцы Ерсекъ, Новый градъ, Прешову, Токай и Кошице.

У години 1686. беше успехъ царске войске далеко већій, єръ помоћу савезника изъ све западне Европе, нарочито изборногъ бранденбургскогъ (прускогъ) войводе, кой са

8000 у помоћь дође, нарасти она на 100.000 войника. Ови поседоше: Вацъ и Пешту и обколише Будимъ са 62.000 людій, у коме више од 6000 Турака небеше. После дуге борбе освоише царевци найпосле овай градъ 2. Септембра, бывшій у турской власти 145 година. Затимъ се предадоше Печуй, Шиклошъ и Колошваръ.

У години 1687. после победе кодъ Муача падоше у руке цареваца: Осекъ и Варадинъ, а затимъ освоише лако и целу Славонію. Они освоише осимъ тога у Маћарской, Егру, Палоту, (западно одъ Столногъ Бѣограда), и градъ Мункачъ, и поседоше савъ Ердель, у коме князъ Апафи подъ турскимъ покровительствомъ владаше.

Година 1688. започе се и сврши найсяйнінимъ успесима за ћесарску войску. Она освои у истой Столный Бѣоградъ, Липу и Лугошъ и пређе у Августу, 66.000 людій яка, Дунавъ и стани се подъ нашъ Бѣоградъ у намѣри, да га освои. Само за 25 дана траяше обсада и тай чувеный градъ подлеже юришу савезной нѣмачкой войски, кою предвођаше изборный войвода баварскій Емануило, коме су позднiє тога ради и спомеником у Минхену подигли. Сва турска посада, преко 20.000 людій яка, беше безъ милости изсечена а само великаши поштеђени. Одма затимъ предаде се и Смедерево.

Князъ Лудвигъ Баденскій освои у исто доба у Босни: Дубицу, Градишку, Банялуку и Зворникъ. У Банату пакъ освоише Нѣмцы: Карансебешъ и Оршаву.

До сада су Аустріянцы ратъ по Рватской, Маћарской и Ерделю водили, у последньой 1688. години пређоше они Уну и Саву и упадоше у Босну, у коіой савъ сѣверный део исте преотеше, докле прешавша главна войска Дунавъ и све на сѣверной страни данашнѣ Србіє лежавше градове, пре свега Бѣоградъ, освои.

У почетку 1689. год. Турска шестогодишньимъ ратомъ исцрплѣна, понуди аустрійскомъ двору правичный миръ,

уступаюћій му Маћарску и Ердель а тако исто и Темишваръ съ Банатомъ, само да іой се Бѣоградъ поврати и граница политична дужъ Саве и Дунава наспрамъ Босне и Србіє између оба царства, постави. Но аустрійскій кабинетъ подпомаганъ савезницыма: Русима, Поляцыма и Млѣтчанима, одбаци повольна по нѣга условія тражећій далеко веће уступке за све ньи, коє Турцы у толико манѣ волю имаше одобрити, у колико ій Французска на продуженѣ рата подстицаше, огласивша истый и сама іоштъ у години 1688. бечкоме ћесару и нѣмачкой држави. Савезне нѣмачке войске исповраћаше се изъ Маћарске и поюрише на Райну, свою постойбину одъ навале Француза да бране.

У новоодпочетомъ рату у години 1689. главно повелителство надъ аустрійскомъ войскомъ у Србіи предузе маркграфъ Лудвигъ Баденскій, чіє войске іоштъ у Януару мѣсецу Сигетъ освоише, кои Турцы држаше. На краю мѣсеца Юлія беше царска войска на 20.000 людій доведена са главнымъ станомъ у Смедереву и якомъ резервомъ у Бѣограду. 1. Августа преће нѣгова войска Мораву наспрамъ Пожаревца и крену се путъ Ћупріє десномъ обаломъ поменуте рѣке. Турска 40.000 людій яка войска подъ заповешћу сераскера Реџеп-паше кодъ Крушевца стоявша, крене се на тай гласъ преко Мораве и спусти се левомъ обаломъ исте путуюћій съ ниже Ягодине. Аустрійска сыла преће кодъ Глоговца (садашнѣгъ Кушилѣва) опетъ на леву обалу, желећій са турскомъ што пре сукобити се. 30. Августа догоди се одиста бой кодъ Баточине, у коме Турцы сасвимъ потучени беше и до самогъ Ниша гонѣни, изгубивши 98 топова. Предъ овимъ градомъ развезе се 22. Септембра изнова сѣча, у коіой Турцы опетъ пострадаше, градъ и 48 топова изгубившій.

Войвода Баденскій освои потомъ 14. Октобра градъ Видинъ на юришъ а затимъ одма и Оршаву, кою су Турцы у течаю рата опетъ поселили были, преће Дунавъ, доспе съ

войскомъ до Бранкована у Влашкой, и у овой земльи съ войскомъ зыму проведе.

Одма у почетку ратованя у години 1689. аустрійске войске у Србій, србскій се є народъ у овой свуда на оружѣ дигао, позванъ на то поглавито последньимъ своимъ деспотомъ Ђорђемъ Бранковићемъ, поставшимъ тада мађарскимъ грофомъ, а и самимъ аустрійскимъ царемъ Леополдомъ I. Међутимъ аустрійскимъ войводама небіяше никако мило што жительи ово-савскій и -дунавскій предѣла радіє узъ деспота него узъ ньи пристаяше, те тога га ради кодъ ћесара оцрнише и оклеветаше, да се онъ помоћу аустрійске войске управо независнимъ господаромъ новоосвоєны предѣла начинити жели. Овако є маркграфъ своме цару изъ Липа исподъ Смедерева іоштъ у Юлію мѣсецу 1689. године писао, пре него што се є на сераскера кренуо био. Царъ му на то брзо одговори, да деспота Ђорђа Бранковића даде претворити и далѣ експедирати, ако се онъ нешто свои себичны намѣра отресао неби. Родолюбиво чувство спрамъ свога достоинства, као вође народа, и дужности спрамъ овога, недадоше му да неверство учини, те продужуюћій устанакъ србскогъ народа у духу народне самосталности, беше найпосле одъ аустрійскогъ генералисима у Новембру исте године у станъ царске войске у Кладово примамлѣнъ, ту вѣроломно као робъ задржанъ и затимъ преко Оршаве у Сибинь у Ерделю у затворъ посланъ. Следеће 1690. године преместише га у Бечъ, а у години 1703. као робіяша у Егру у Ческой, гдѣ се є найпосле у години 1711. тужно и скончао.

У оно доба кадъ се є войвода маркграфъ съ главномъ войскомъ къ Видину кренуо, остаде у Нишу генералъ Пиколомини са 6000 людій, коима се у мѣсецу Октобру іоштъ 6000 придружише подъ заповешћу княза Хановеранскога. Оставивши у Нишу посаду одъ 2000 людій крене се Пиколомини са 10.000 момака путъ Старе Србіє преко Прокупля, Митровице и Приштине, да и ову одъ Турака очисти. До-

шавъ 21. Октобра у Приштину и прешавъ Качаникъ спусти се Шар-планиномъ у Скоплѣ, кою варошъ оплячка и попали разбивши предъ ньоме пре тога турску войску око 10.000 людій яку. Затимъ врати се у Приштину натрагъ, гдѣ наскоро и умре. Турцы недаваше великогъ одпора, єрбо беше изненађени єдно смѣлимъ продиранѣмъ ћесареваца у утробу царства, а друго много више устанкомъ србскогъ народа свуда у наоколо. Međутимъ увидеше аустрійске войсковође опасность, коя имъ са дальимъ продиранѣмъ грозаше, неимаюћій на расположеню већу кою войску и знаюћій да ће се Турцы брзо одъ првы пораза опоравити знати. У Качанику стаяху само 100 войника. Лицемъ на нову 1690. годину кренуше се 12.000 Турака противъ овогъ острога. Аустрійскій войвода посла полковника Штрасера и княза Хановеранскогъ са 1.300 войника, 4 топа и 1.500 Срба противъ непріятеля. Штрасеръ, противъ мненя Срба, напусти свой кодъ Качаника утврђеный логоръ, и спусти се, Татарима намамлѣнъ, на чистину, гдѣ брзо одъ Турака обколѣнъ сву свою войску изсечѣну виде пакъ и самъ своє безуміє заєдно са князомъ Хановеранскимъ главомъ плати. Князъ Холштайнскій, новый заповедникъ, поведе бѣдне остатке ћесарске войске преко Прокупля натрагъ у Нишъ. Новонаименованый аустрійскій главнокомандуюћій у Србіи, Ветерани, у оно є исто доба у Нишъ приспео, када и Турцы Аустріянце и Србе одъ Скопля преко Качаника, Приштине и Прокупля гонише. Но мало затимъ одустану они одъ юриша на Нишъ и уступе до Софіє натрагъ.

У оно доба када аустрійскій генералъ Пиколомини Скоплѣ попали, о Митрову дне 1689. године, спада епоха преселеня србскогъ народа са Косова и околине у ћесаро-кралѣвске државе. Срби су живо узъ аустрійску войску пристаяли и били іой тако ређи предня стража, али кадъ она збогъ изоставшій подкрепленя одступати поче, онда кодъ Турака замеренимъ Србима ништа друго неоста, већъ да се листомъ дигну и изъ своє прадедовине уклоне а да само осветномъ

мачу и огню стары свои гонителя неподлегну. Іоштъ кадъ є првый путъ у години 1688. аустрійска войска на србско землњиште ступила, позвао є царъ Леополдъ I. све Христіяне у Турской, а нарочито Србе, да га у борби противъ заклетогъ непріятеля Христіянства подпомогну, и ови су тай позывъ радо примили, у надежди, да є єдномъ последный часъ турской влади у србскимъ краєвима куцнуо. Пећскій православный тада патріярхъ: Арсеніє III. Чарноєвићъ, испрва у дружству са злосрећнимъ деспотомъ, Ђорђемъ Бранковићемъ, а потомъ самъ са другимъ епископима, позываше народъ на устанакъ, а кадъ оно Нѣмцы кодъ Качаника зло прођоше, тада онъ изведе савъ скоро отуда народъ узастопце царевой войсцы следећій, у аустрійске новоосвоєне државе, и ту се съ нњима насели, а некій одъ нњи допреше у збегъ и чакъ изнадъ Пеште и Коморана. Казую, да се є томъ приликомъ до 37.000 породица изъ Старе и изъ данашнѣ Србіє у Аустрію изселило; єръ кудъ є годъ колона србскій изселѣника подъ предводительствомъ свога патріярха прошла, свуда су узъ путъ и нови изселѣницы пристаяли, а она се креташе са Косова преко Приштине, Прокупля, Ниша, Ягодине, Смедерева и Бѣограда преко Дунава и Саве у Унгарску, одъ седмогодишнѣгъ ратованя у пустару преобраћену землю. Међутимъ оны 37.000 породица тешко да су више одъ 100.000 душа брояли, почемъ є искуствомъ доказано, да су породице приликомъ сеоба слабобройне, а и тиранска влада у Турской недопушташе никада, да се народъ нормално намножи. И у време обштегъ народногъ страданя са пропасти у години 1813. ніє већій брой душа у Аустрію пребегао, єръ прво є брой становника у оба времена врло слабъ было, а друго є многима и врло тешко было са свога огнњишта кренути се и у туђе землѣ тумарнути, и то онда, кадъ миръ іоштъ закљученъ небѣше већъ се жестока борба продужаваше и Турцы се осећаше іоштъ у єдрини своє снаге.

Сеобу патріярха Чарноєвића са србскимъ народомъ скоро сви су осуђивали, али доста неправедно. Аустрійске войске протераше Турке исподъ Беча и чакъ до Пирота догонише у дужини одъ сто и тридесетъ миля после шестогодишнѣгъ крвавогъ ратованя. Ко є дакле посумняти могао, да крозъ другій шестъ година Турцы и изъ Европе сасвимъ истерани быти неће, када Аустрія сама воєвала ніє, већъ у дружству са Русіомъ, Польскомъ и Венеціомъ? Несреће коє нѣно оружіє постигоше у годині 1690, имаю се приписати той околности, што се є већій, и то больій, део аустрійске войске на ратъ противъ Француза на Райни употребити морао, поредъ изостали контингента изъ германскій земаля, кои свою постойбину одъ исти бранише. Како су се Срби съ Турцима при появу аустрійске войске покрвили, одма су се съ ономъ побратимили, пакъ слѣдствено съ ньоме и узмаћи морали, кадъ є она то за нужно држала, услѣдъ изостале помоћи. Прешавши на мађарско землыиште Срби неуживаше истина сва ћесарима обећана имъ политична права, шта више, беше излагани и многимъ вѣроисповоднимъ киненьима, па и гоненьима, али ньина нова судба поста у сравненю са старомъ несравнѣно боля. Они напредоваше у царевини аустрійской не само бройно већъ и матеріялно и духовно, и отуда припомогоше да се є нова Србія услѣдъ дванаестогодишнѣгъ рата одъ 1804-1815 исподъ ига турскогъ ослободити могла. Та Срба є у годині 1804. у Аустрій готово исто толико брояно, колико и у Турской, но докле су они овде безъ икаквогъ умногъ развитка подобно стоцы животарили, имадоше они тамо слободніє свештенство и средный грађанскій сталежъ! Многій у народномъ ратованю одликовавши се вођe и войници служише пређе као фрайкорцы, нарочито подъ генераломъ Михалѣвићемъ у аустрійской войсцы и научише тамо како треба правилно непріятеля разбіяти. Осимъ тога братъ съ оне стране бьо є овостраномъ у помоћи са лиферованѣмъ

муниціє и оружія, безъ чега би устанакъ одма у своиъ зачетку у години 1804. угушенъ быо, да изъ прека подраньиванъ быо ніє. Пакъ и у самой 1813. години наћоше наши отцеви склоништа одъ умираня одъ глади кодъ наше аустрійске браће, као што насъ она крепко са свимъ нужнимъ потребама и у години 1815. подпомагаше кадъ Србія изнова заставу своє слободе разви. И Срби изъ Аустріє у години 1751. у южну Русію — потомъ Нову Србію прозвану — отишавши подъ началствомъ: Шевића, Рвата, Прерадовића и пр. нису сасвимъ безъ помоћи по насъ били, єръ и ако су се у свою браћу Русе већъ прелили — броємъ око 5.000 душа — ипакъ ньини остацы као: Зорићи, Милорадовићи, Ивелићи, Сенявини и многи други ходотайствомъ своимъ много припомогоше, да се после руски цареви: Александеръ и Николай за коначно ослобоћенѣ Србіє онако свойскій и крепко заузимаху.

И сама новія грчка історія представля намъ сасвимъ подобне догаћає. Грцы у Мореи и Ливадіи истина су чуда храбрости и матеріялногъ пожертвованя за време ратованя за слободу одъ 1821 до 1828. године починили, али ньина напрезаня остала би безуспѣшна, да ій нешто грчкій филхелени изъ Русіє, Влашке а поглавито са оближный Іонскій острова подпомагали нису. Републиканцы овы острова беху увекъ као велике патріоте на гласу, тисућама врвише они своіой браћи у помоћь, а новчане суме, коє имъ подарише, изалазе на миліоне, коє готово као изгублѣне припадоше. Іонцы су управо данашню Грчку умно и политично препородили, а рускому цару Павлу захвалити се има, што є поменуте острове — поприште грчке новіє слободе — одъ Француза отео и као самосталну републиканску државу у години 1800. поставіо. Бугари неимаюћій великій брой просвећены и богаты своя саплеменика преко Дунава у Влашкой и немогоше свою слободу извоєвати, но ова ће

имъ съ временомъ, по природномъ току стварій, судећій неизоставно изъ Шумадіє доћи.

Да се сада повратимо на прекинуто причанѣ воєны догађая у Србіи после изселеня патріярха Чарноєвића.

У почетку године 1690. поста чувеный юнакъ Кара-Ћуприлићъ великимъ везиромъ. Онъ привеза изнова за турске санџаке одбегшу войничку срећу, ако ће и за само кратко време быти, ратъ се одржа поне у равнотежи и Турцы отргоше изъ руку ћесареваца Србію. У Априлу исте године освоише царевци у Мађарской Каньижу, а истогъ мѣсеца умре у Ерделю князъ Апафи, коме султанъ Текелію за наслѣдника постави, давши му у помоћь 16.000 Турака, кои аустрійскогъ генерала Хайслера у Ерделю у Августу до ноге потукоше и заробише.

Генералъ Ветерани имађаше у Србіи 12.000 войника съ коима четничку войну заєдно са Србима крозъ цѣлу зыму срећно продужаваше. Єдномъ приликомъ одвои се єдна чета одъ 200 людій Срба и дође у само Филибе, гдѣ кадію и многе племените Турке ухватише и собомъ у царскій станъ одведоше. Найпосле кренуше се у Августу Турцы са якомъ сыломъ, узеше на юришъ острогъ Пиротъ, кои само 100 Нѣмаца браняху, и обколише Нишъ, у коме 3.300 людій царске войске стаяше. Маркграфъ Баденскій улогори се кодъ Ягодине са 14.000 людіи, али чувши за поразъ своій у Ерделю, посла єдну половину своє войске у одбрану Бѣограда а другу поведе у Ердель да отуда усташе и Турке истера. После три неделѣ предаде се Нишъ у Септембру, Видинъ іоштъ на краю Августа, а Смедерево узеше Турцы на юришъ. Овы дошавъ 1. Октобра подъ Бѣоградъ, после осмодневне обсаде освоє га приступомъ и изсѣку 8000 аустрійске войске у нѣму; єдва є заповедникъ града съ мало пратнѣ умаћи могао. Одма затимъ преюре они преко Саве и Дунава, тамо доспу до Осека а овамо до Великогъ Варада.

Великимъ успесима у години 1690. охрабрени Турцы поведоше у следећой подъ заповешћу великогъ везира Кара-Ђуприлића преко 100.000 войника у бой, коима се 66.000 ћесареваца на супротъ ставише. У овоме брою беше 3.600 коняника и 6.400 пешака србске одвоене войске подъ командомъ свога войводе Іована Монастирліе. У бою подъ Сланкаменомъ у Августу мѣсецу беше Турцы сасвимъ разбіени и изгубише свога сераскера и 154 топа, али и царску войску стаде ова побѣда преко 8000 людій, коя потомъ градъ Липу освои.

У години 1692. освоише Аустріянцы само: Великій Варадъ у Маћарской и ништа више, а турске войске ништа непредузимаше.

И у години 1693. освоише царевци само градиће: Борош-Єнѣ и Вилагошъ у Маћарской а Турцы се опетъ никуда немакоше.

Тако исто прође и 1694. година безъ важнiи догађая, поглавито збогъ рата съ Францускомъ. Додуше обколише Турцы подъ Варадиномъ настанѣну ћесарску войску, али после неколико неделя вратише се у Бѣоградъ оставивши онима да изгладнелу тврдиню Ђулу освое.

У години 1695. пређе султанъ Мустафа II. Дунавъ кодъ Панчева и потуче Аустріянце подъ генераломъ Витераномъ кодъ Лугоша сасвимъ, у комъ бою реченый генералъ са 2000 людій погине. Ћесаревци немогоше Турцыма ништа учинити, кои у повратку и Карансебешъ освоише и срушише.

Осимъ неодсудногъ боя кодъ Олашина у Банату, гдѣ е самъ султанъ Турке а изборный войвода саксонскій Аустріянце предводіо, ништа важногъ у години 1696. на бойномъ се полю догодило ніе, али Темишваръ съ целимъ Банатомъ остаде у турскимъ рукама.

Година 1697. была е за ратованѣ обе стране сасвимъ решителна. Самъ султанъ поведе у Августу мѣсецу 100.000

войника, коима едва 50.000 аустрійске войске на супротъ стаде изъ узрока, што су оне како на Райни тако и у Италіи противъ Француза воевати морале. У Септембру беше ужасна погибія Турака подъ Сентомъ, одъ кое се никадъ више неопоравише противъ Аустріянаца, и то беше последня битка у коіой е султанъ лично войску предводіо, а ту изгубише Турцы 72 топа и 30.000 людій а Аустріянцы едва 2000 подъ чувенимъ войводомъ принцемъ Евђеніемъ. Овай на мѣсецъ дана потомъ дигне се са 6.500 людій у походъ противъ Босне, те многе замке и остроге освоивши доспе чакъ до Сараева, кое оплячка и попали и съ многимъ се, нарочито католичкимъ, жительствомъ изъ Босне у Славонію врати. У ово исто доба закључи се између Аустріе и Француске миръ у Рисвику, те тако е аустрійска войска неподелѣна у години 1698. противъ Турака дѣйствовати могла. Али Турцы одпочеше преговарати миръ, изъ узрока, што имъ у току ратованя и Руси савъ Азовскій предѣль а Млѣтчани многа мѣста у Далмаціи и сву Морею освоили беху. Доиста заключи се у Януару 1699. године миръ између Турске съ едне и друге четири ратујуће стране съ друге стране, тако: да Аустрія сву Мађарску, осимъ Баната, далѣ Ердель, Рватску и Славонію осимъ малогъ дела Срема између Карловаца, Митровице и Земуна, кои као градско полѣ за Бѣоградъ остаде, — получи; Русія доби Азовскій предѣлъ; Польска Каменѣцъ са Подоліомъ, а Млѣтцы цѣлу Морею са свима у Далмаціи освоенымъ предѣлима, одъ кои Которскій найважніи беше.

Оставляюћій у години 1699. свршена ратна дѣйствія на страну, да продужимо опетъ правый предметъ нашегъ списа, сеобу србску у Унгарску.

На найзападніемъ краю царевине, у югозападну Рватску, подъ именомъ Лике и Крбаве, познатый доселіо се такође србскій народъ и то изъ Босне и Ерцеговине у Аустрію іоштъ и пре обсаде Беча у г. 1683. догодивше се, у помаьнимъ

оделеньима, али найвише дође га у години 1687. када Турцы сасвимъ изъ Рватске и Славоніє изтерани беше, и то броємъ око 4000 породица. Са патріярхомъ Чарноєвићемъ прешло є, као што видосмо, 37.000 породица и тако свега є у томе рату 41.000 србскій породица, коє изъ Србіє а коє изъ Босне у Аустрію претурило се. Народъ србскій у царско-унгарске землѣ доселивши се добіо є и повластице како одъ цара Леополда I. тако исто и одъ нѣгови последователя, а одъ найвеће важности беху оне, коє су издате: 6. Априла, 21. Августа и 11. Декембра 1691. године; — 20. Августа 1691. године; — 13. Мая 1694. године; — 4. Марта 1695. године; — 29. Септембра 1706. год. и 8. Октобра 1713. год. У овима, нарочито првимъ повелями, даю се Србима слѣдујућа права: да собствено земльиште (територіюмъ) имаю, да сами себи войводу бираю, да по своимъ старимъ правима и обичаима на своме се земльишту управляю и да одъ жупанскій властій независе, да су безбѣдни у упражняваню своє вѣре по обредима православне цркве и да имаю свога црквеногъ поглавара сами бирати. Међутимъ правый смисао речены повеля съ временомъ изгуби се скоро сасвимъ, осимъ последнѣ тачке што се избора, и то не патріярха, већъ митрополита, тиче. Бечкій дворъ, а много више мађарска аристокрація, недопустише Србима уживати права свечано царскимъ подписима дарована и честократно потврђивана.

Прва царска повеля Србима дарована одъ 6. Априла 1690 године, дарована є іоштъ онда кадъ сви изселѣници Дунавъ и Саву пребродили небіяху; следећа пакъ издаде се 21. Августа исте године оногъ дана, када Турцы Аустріянце у Ерделю до ноге потукоше и ови за избавити онай пречый край Србію потомъ напустише, Турцы се пакъ за ньима наклопише и Бѣоградъ съ великимъ крвопролитіємъ іоштъ у Октобру на юришъ узеше, те Саву и Дунавъ прешавши до Мориша и Драве Аустріянце и за ньима

приставше Србе гонише. Трећа привилегія издаде се 11 Декембра исте 1690. године када сви Срби већъ съ оне стране Саве и Дунава стаяше, гдѣ се затимъ и поселише. Четврту пакъ повелю подписа царъ на самый данъ 20. Августа 1691. године када Срби подъ Монастирліомъ съ Аустріянцыма онако славно разбише великог везира, чувеногъ Ћуприлића, подъ Сланкаменомъ; и то су четири основне повелѣ дароване съ Чарноевићемъ изселѣнимъ Србима.

У своіой постойбини узъ дошавше царевце на оружіе скочивши на Турке Срби, морадоше одъ два зла манѣ бирати, када они уступати за нужно држаше: или се т. є. безусловно опетъ Туркомъ покорити или съ онима заедно уклонити се; люди, жене и дѣца до больи прилика за повратакъ у дѣдовину. Они врло мудро последню судбу изабраше, єръ са првомъ предстаяше имъ непремѣно быти робомъ или гробомъ. Осимъ патріярха више православно духовенство на концу седамнаестогъ вѣка состояло се изъ следећій особа владическогъ чина. У Єнополю (Борош-Єнѣ, више Арада) беше Исаія Ђаковићъ; — у Горньимъ Карловцыма Стеванъ Метовіяхъ; — у Сегедину Євтиміє Дробнякъ; — у великомъ Вараду Єфремъ Банянинъ; — у Будиму Єфтиміє Поповићъ; — у Вршцу Спира Штипица; — и у Мохачу Єфтиміє Тетовацъ. Патріярхъ се є доселіо изъ старе своє столице у Пећи, а презимена остали овде исчислени владика посведочавају, да су се доиста они съ паствомъ у недавно време такође изъ Старе Србіє доселили. Тако су: Ђаковица, Метохія и Баняни, мѣста на Косову; — Дробняцы предѣлъ у Ерцеговини; — Штипъ и Тетово вароши у зашарпланинској Старой Србій. Презимена дакле самы народны вођа найясніе показую изъ кои су се краєва Срби у оно доба у аустрійско царство доселили. Као што є и после смрти Патріярха у години 1710. трећій на реду Србскій прво-

свештеникъ Софроніе Подгоричанинъ бyо родомъ очевидно изъ Подгорице у зети црногорской. — Патріярхъ се одма у почетку у манастиру Крушедолу, близу Карловаца, настаніо бyо, а текъ после отишао є на неко време у Сент-Андрею. Єнопольскій владика премести се после у Темишваръ, велико-варадскій пакъ у Арадъ. Сегединска и мухачка епархія буду упразнѣне а на место прве у Пакрацу у Славоніи, а на место друге у Новоме Саду у Бачкой изнова подигнуте. У колико се є на границы миръ више утврђивао, у толико є далеко къ сѣверу потиснутый србскій народъ опетъ къ своме староме отечеству приближавао се, у надежди да се у исто кадтадъ опетъ поврати.

Србскій, подъ свештеничкимъ главарима у Аустрію изселѣный, народъ добіо є єдну главну дужность: да южну границу царства одъ Турака брани, и тако получи мало по мало сасвимъ воено устройство. Одма у почетку подигне се военый кордонъ наспрамъ Турске, и десне обале: Мориша, Тисе и Саве постану войничке области, почемъ су Турцы Банатъ и после закљученогъ карловачкогъ мира све до год. 1717. држали. Када пакъреченомъ облашћу ћесаревцы у последньой години овладаю, онда савъ Банатъ у воену границу претвори се, и то у години 1724. Поморишка и потиска коначно се устроише іоштъ у години 1702. а рватска у години 1704. Међутимъ са задобивенимъ Банатомъ и ново у нѣму основаномъ границомъ посташе съ временомъ првоименоване: поморишка и потиска излишнимъ, те се по той цѣли нареди, да се оне у години 1750. укину а житељи исти у Банатъ и на ушће Тисе преселе. Многи одъ тадашньи Срба у онимъ границама незадовольни новомъ наредбомъ волеше пре у Русію него у Банатъ селити се, и тамо отишавши населише Нову Србію, и добише уставъ такође сасвимъ граничарскій, закланяюћій Русію одъ кримскій Татара, као што су пређе Мађарску одъ Турака бра-

нили. Пређе беху сва Славонія и савъ Банатъ на нози воене границе установлѣни, али съ временомъ народа се намножи тамо толико, да се за нужно нађе, да се сѣверни делови поменути краєва одцепе и вармеђской управи предаду, а само ужа ивица дужъ Саве и Дунава у войничкомъ устройству задрже. На тай начинъ омеђи се Славонія у год. 1747. Шайкашкій баталіонъ у години 1764. и Банатъ у години 1768. као стална Воєна граница у данашньой административной величини, а сви остали делови одпадоше. Срби осташе и у провинціялу али іоштъ радіє населише нову Краину, поглавито Банатъ, силазећій са Тисе и Мориша.

Но нису Срби єдиный народъ били кои су новооснoване южне предѣле Унгарске, — дугимъ ратомъ у пустаре претворене — населили; Срби западне цркве — Шокцы — населише се съ ньима заєдно у Славоніи и Срему; — Рвати дођоше у Бачку; Мађари поседоше сво долнѣ Потисѣ и сѣверну Бачку; — Нѣмцы запремише Бараню, Бачку и Банатъ, а и Власи у последню область гомилама изъ Ерделя поврвише; па и сами Словаци и Русини оставише своя прастара подкарпатска седишта и спустише се у жупне предѣле Бачке, Срема и Баната. Међутимъ у свимъ овимъ предѣлима беху Срби до пре сто година први, што се броя и политичне важности тиче.

За озбильногъ статистичара врло є немило дѣло, да духовне старешине србске одъ године сеобе ньине у години 1690. па крозъ сто година после никада на потребу помишляли нису, да свой народъ одъ времена на време преброє и увѣре се како є у томъ погледу наспрамъ другій народа. Текъ са славно познатимъ митрополитомъ Стефаномъ Стратимировићемъ наста повольніє доба за скуплянѣ статистичны података како изъ пописа тако исто и изъ црквены протокола. Онъ, кои се є са подизанѣмъ гимназіє у Карловцы за умну просвету свога народа старао, и кои є уставшимъ овостранимъ Србима великій пріятель

указао се, трудіо се, да политичну снагу народа редовнимъ пописомъ дозна.

Митрополитъ Стратимировићъ нареди првый обшти пописъ православны Христіяна у Аустріи подъ нѣговомъ духовномъ управомъ стаявши и то у години 1797. Томъ приликомъ записаше: Колико има манастира, црквій и капела, свештеника и калуђера, домова и бракова; по народности: колико Срба, Вла и Грка у свакой православной епархіи у Унгарской како у Граници тако исто и у Провинціялу. Одъ овога пописа доспели су до насъ на жалость само скупни броєви по епархіяма и политичнымъ деловима, а не и подробни по парохіяма. Я последнѣ ни у архиви патріяршіє у Карловцы добити нисамь могао.

После наведеногъ првогъ обштегъ пописа православногъ становничества у Аустріи помоћу свештенства свршеногъ, слѣдоваху затимъ и други, одъ кои су намъ нарочито познати они одъ године: 1812., 1821. и 1847. Врло є вѣроватно да су и у другимъ годинама православни свештеницы своє стадо пописивали, али податцы остали су неупотреблѣни, нити самъ ій я добавити могао. У новіє доба србско-црквени народни сабори у Карловцы у години 1861., 1865. и 1869. држани, предали су явности подобне статистичне податке за две године, одъ кои самь я оне на годину 1867. односеће се употребіо и ради сравненя напоредо са годиномъ 1847. ставіо и то како за свакій административный кругъ Воєне Границе и Паоріє, тако и за сваку поєдину парохію по деоби изъ новіи година, коє се изъ следећій таблица види.

Прегледъ србско-православ. становничества у Унгарской.

Relevé de la population orthodoxe serbe en Hongrie.

Текућій број Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	 1867.	Разлика у вишкѣ différence en plus
	I. Личанскій полкъ. — Régiment de Lika.			
1.	Брувно	2.121	2.219	*98*
2.	Висућъ	1.651	1.703	*52*
3.	Врбацъ	1.662	1.872	*210*
4.	Градацъ горный . .	3.011	3.399	*388*
5.	Градацъ долный . .	2.111	3.554	*1.443*
6.	Диво село	1.368	1.490	*122*
7.	Добро село	1.646	1.921	*275*
8.	Доляни	1.417	1.922	*505*
9.	Зрманя	2.032	2.278	*246*
10.	Іошани	2.000	1.765	— *235*
11.	Кикъ	1.207	} 1.884	
12.	Плоча	1.301		— *624*
13.	Комићъ	1.418	980	— *438*
14.	Лапацъ	2.656	3.189	*533*
15.	Мезинъ	1.870	2.092	*222*
16.	Медакъ	1.408	2.266	*858*
17.	Мединяръ	1.035	1.064	*29*
18.	Могорићъ	1.587	1.787	*200*
19.	Мутилићъ	1.646	1.506	— *140*
20.	Осредцы	1.413	1.545	*132*
21.	Островица	1.259	1.465	*206*
22.	Подлапачъ	1.646	1.712	*66*
23.	Попина	2.146	1.637	— *509*
24.	Почитель	1.577	1.635	*58*
25.	Прибудићъ	1.042	1.300	*258*
26.	Радучъ	1.517	1.332	— *185*
27.	Србъ.	1.874	2.448	*574*

Текућій број Numeros d'ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
28.	Смилянъ	1.520	1.871	100
29.	Госпићъ	251		
30.	Средня Гора . . .	—	1.330	1.330
31.	Сувая	2.111	2.428	317
32.	Широка кула . . .	1.588	1.817	229
	Свега . . Total.	**51.091**	**57.411**	**6.320**

II. Оточкій полкъ. — Régiment d' Ototchatz.

1.	Врховине горнѣ . .	2.959	3.143	184
2.	Врховине долнѣ . .	1.780	1.608	— 172
3.	Бѣло полѣ	1.786	2.503	717
4.	Брлогъ	1.652	2.169	517
5.	Бунићъ	1.609	1.835	226
6.	Дабаръ	991	1.036	45
7.	Дебело брдо . . .	1.435	1.693	258
8.	Доляни	1.061	1.057	4
9.	Залужница	1.561	1.525	— 36
10.	Кленовацъ	1.659	1.147	— 512
11.	Корѣница	4.537	4.924	387
12.	Косинъ	1.693	2.276	583
13.	Крбавица	2.272	2.155	— 117
14.	Неблуси	1.300	1.893	593
15.	Петрово село . . .	2.044	2.475	431
16.	Сень	56	101	45
17.	Ивица и Оточацъ . .	1.539	1.553	14
18.	Шкаре	1.558	1.932	374
	Свега . . Total.	**31.492**	**35.025**	**3.533**

Текућій број Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1867.	Разлика у вишку différence en plus
	III. Огулинскій полкъ. — Régiment d' Ogouline.			
1.	Гомирѣ	3.095	**3.355**	*260*
2.	Дрежнице	2.554	**3.206**	*652*
3.	Дубрава	2.102	**2 176**	*74*
4.	Лучани и Водотечъ .	3.611	**4.108**	*487*
5.	Лѣсковацъ	3.124	**3.848**	*724*
6.	Мочила	1.788	**2.212**	*424*
7.	Мунява и Огулинъ . .	1.519	**1.557**	*38*
8.	Плашкій	3.860	**4.840**	*980*
9.	Поникве.	} 1.345	**869**	} *186*
10.	Мариндолъ		**662**	
11.	Примишлѣ	1.638	**2.236**	*598*
12.	Садиловацъ. . . .	2.246	**2.921**	*675*
13.	Слушница	1.806	**2.426**	*620*
14.	Тржићъ	1.410	**1.828**	*418*
15.	Тоболићъ	1.468	**1.499**	*31*
16.	Ясеновица	1.689	**1.572**	— *117*
	Свега . . Total.	**33.255**	**39.315**	**6.060**
	IV. Слуинскій полкъ. — Régiment de Slouine.			
1.	Благай	2.184	**2.304**	*120*
2.	Будачкій горный . .	1.967	**1.395**	— *572*
3.	Будачкій долный . .	1.501	**1.611**	*110*
4.	Велюнъ	1.857	**2.047**	*190*
5.	Войнићъ	1.897	**2.193**	*296*
6.	Клокочъ	2.445	**3.355**	*910*
7.	Коларићъ	1.919	**1.883**	— *36*
8.	Крстиня	2.172	**2.437**	*265*
9.	Перясица	2.352	**2.194**	— *158*
10.	Полой	1.271	**1.548**	*277*

Текућій број Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
11.	Скрадъ	1.278	1.328	*50*
12.	Требиня	1.442	1.406	— *36*
13.	Тушиловићъ . . .	1.389	1.178	— *211*
14.	Утиня	1.582	2.080	*498*
15.	Цетинъ		1.534	
16.	Радовица	3.079	2.189	*644*
	Свега . . Total.	**28.335**	**30.682**	**2.347**
V.	I. Бановый полкъ. — I. Régiment du Ban.			
1.	Блатуша	1.509	1.728	*219*
2.	Бовићъ	1.834	2.178	*344*
3.	Бойна	1.074	1.228	*154*
4.	Брезово полѣ . . .	1.826	1.185	— *641*
5.	Бузета	1.101	1.675	*574*
6.	Влаовићъ	1.288	1.834	*546*
7.	Вргинъ мостъ . . .	1.781	1.828	*47*
8.	Глина	1.164		
9.	Майске поляне . . .	1.247	2.607	*196*
10.	Градацъ великій . .	847	1.166	*319*
11.	Градацъ малый . .	1.020	1.369	*439*
12.	Драготиня	1.523	1.618	*95*
13.	Дреновацъ	933	—	— *933*
14.	Жировацъ	2.727	3.248	*521*
15.	Киринъ	1.833	2.151	*318*
16.	Клашнићъ	1.163	1.670	*507*
17.	Лушћани	1.661	1.806	*145*
18.	Облай	1.051	1.460	*409*
19.	Перна	2.530	2.860	*330*
20.	Славско полѣ . . .	988	1.303	*315*
21.	Сѣничакъ	3.419	3.700	*281*
22.	Стипанъ	2.108	2.338	*230*
23.	Топуско	2.253	2.251	— *2*

Текући број Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
24.	Хайтићъ	1.436	1.812	*376*
25.	Чемерница	1.755	1 885	*130*
26.	Шумняръ	891	990	*99*
	Свега . . Total.	**40.962**	**45.890**	**4.928**
	VI. II. Бановый полкъ. — II. Régiment du Ban.			
1.	Бабина рѣка . . .	1.557	1.631	*74*
2.	Блиня	1.343	1.301	— *42*
3.	Боровевићи	937	—	— *937*
4.	Врђани	1.438	1.943	*505*
5.	Вукошевацъ . . .	1.128	964	— *164*
6.	Градуса	815	788	— *27*
7.	Дворъ	1.278	1.281	*3*
8.	Дубица	1.612	1.632	*20*
9.	Живая	1.219	986	— *233*
10.	Іошевица	1.433	1.594	*161*
11.	Комоговина	1.216	1.809	*593*
12.	Костайница . . .	778	721	— *57*
13.	Любина прва . . .	1.432	1.468	*36*
14.	Любина друга . .	1.910	2.097	*187*
15.	Меминска	1.243		
16.	Храстовацъ . . .	1.220	2.445	— *18*
17.	Петриня и Жуньцы .	890	988	*98*
18.	Раусовацъ	943	740	— *203*
19.	Руевацъ	2.355	2.581	*226*
20.	Свиньица	1.164	1.036	— *128*
21.	Слабиня	666	743	*77*
22.	Старо село	930	805	— *125*
23.	Тремушнякъ . . .	1.209	1.319	*110*
24.	Уштица	584	602	*18*
25.	Црквеный бокъ . .	1.463	1.960	*497*
26.	Четврковацъ . . .	933	1.182	*249*

Текућій број Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишкѹ différence en plus
27.	Шаканліе	960	996	*36*
28.	Яворанъ	1.973	1.937	— *36*
29.	Ясеновацъ	1.153	1.024	— *129*
30.	Юраковацъ	1.297	1.428	*131*
	Свега . . Total.	**37.079**	**38.001**	**922**

VII. Крижевачкій полкъ. — Régiment de St. Croix.

		1847.	1867.	
1.	Болчъ	900	1.005	*105*
2.	Бршляница	1.423	1.417	— *6*
3.	Вояковацъ	1.003	1.267	*264*
4.	Вуковіе	605	479	— *126*
5.	Зденица	987	963	— *24*
6.	Иванићъ	72	51	— *21*
7.	Капела	1.262	1.267	*5*
8.	Лепа вина	402	445	*43*
9.	Липовляни	1.531	1.651	*120*
10.	Миклеушка	789	1.022	*233*
11.	Нарта	1.836	2.007	*171*
12.	Павляни	1.645	1.868	*223*
13.	Пашіянъ	1.153	1.355	*202*
14.	Поганацъ великій . .	311	373	*62*
15.	Ровиште	1.207	1.482	*275*
16.	Ступовача	1.103	989	— *114*
	Свега . . Total.	**16.229**	**17.641**	**1.412**

VIII. Ђурђевачкій полкъ. — Régim. de St. George.

		1847.	1867.	
1.	Барна	870	1.052	*182*
2.	Бедениκъ	872	929	*57*

Текућій број Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
3.	Беловаръ	1.845	2.834	989
4.	Ботиновцы	476	520	44
5.	Грубешно полѣ . .	1.417	1.479	62
6.	Грђевацъ	1.153	1.220	67
7.	Кобасица	335	371	36
8.	Мучна	671	717	46
9.	Новоселяни	1.159	1.220	61
10.	Пeратовица . . .	1.240	1.439	199
11.	Писаница велика . .	2.875	3.090	215
12.	Поганацъ	561	673	112
13.	Салникъ	276	237	— 39
14.	Северинъ	946	995	49
15.	Трешнѣвица . . .	714	756	42
16.	Турчевић-Полѣ . .	1.057	1.007	— 50
	Свега . . Total.	**16.467**	**18.539**	**2.072**
	IX. Градишкій полкъ. — Régim. de Gradichka.			
1.	Бодеграй	722	800	78
2.	Врбовляни	1.136	1.105	— 31
3.	Градишка нова . .	1.024	1.081	57
4.	Градишка стара . .	770	770	—
5.	Грeђани	699	671	— 28
6.	Кобашъ	942	855	— 87
7.	Кукулѣвацъ . . .	623	508	— 115
8.	Ловска	1.192	1.255	63
9.	Медари	576	606	30
10.	Окућани	949	990	41
11.	Раићъ долный . .	1.812	1.625	— 187
12.	Ратковацъ	731	696	— 35
13.	Роголѣ	1.297	1.259	— 38
14.	Свиняръ (Србацъ) .	364	261	— 103
15.	Суботска	1.044	839	— 205

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
16.	Чаглићъ	875	807	— *68*
17.	Ябланацъ	901	1.003	*102*
	Свега . . Total.	**15.657**	**15.131**	**— 526**

X. Бродскій полкъ. — Régiment de Brode.

1.	Бродъ	434	376	— *58*
2.	Винковцы	1.049	965	— *84*
3.	Клокочевикъ . . .	1.048	1.047	— *1*
4.	Лазе	1.039	1.144	*105*
5.	Мирковци	1.088	1.124	*36*
6.	Ново Тополѣ . . .	275	520	*245*
7.	Ороликъ	333	445	*112*
8.	Отокъ и Комлетина .	193	193	—
9.	Раєво село и филіяли .	574	574	—
	Свега . . Total.	**6.033**	**6.388**	**355**

XI. Варадинскій полкъ. — Régiment de Pétervardein.

1.	Адашевцы	1.522	1.520	— *2*
2.	Ашаня	706	649	— *57*
3.	Бановцы стари . .	1.708	1.730	*22*
4.	Батаньица	1.588	1.691	*133*
5.	Бежанія	840	812	— *28*
6.	Белегишъ	1.381	1.582	*201*
7.	Бешка	1.268	1.370	*102*
8.	Волѣвци	709	768	*59*
9.	Босутъ	551	} 1.076	*1*
10.	Рача	524		
11.	Буковацъ	1.010	1.201	*191*
12.	Вашица	1.080	1.168	*88*

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
13.	Войка	2.745	2.606	— 139
14.	Голубинцы	2.170	2.220	50
15.	Грабовцы	836	829	— 7
16.	Витоєвцы	441	440	— 1
17.	Гркъ	1.546	1.436	— 110
18.	Дечъ.	804	867	63
19.	Добановцы	1.598	1.595	— 3
20.	Земунъ	6.167	4.519	—1.648
21.	Илинцы	978	945	— 33
22.	Карловцы	2.760	2.719	— 41
23.	Карловчићъ . . .	848	836	— 12
24.	Кленакъ и Ртковцы .	844	637	— 207
25.	Крнѣшевци	788	853	65
26.	Крчединъ	1.784	1.468	— 316
27.	Кузминъ	2.321	2.382	61
28.	Купиново	1.208	1.140	— 68
29.	Лаћаракъ	2.818	2.215	— 603
30.	Мартинцы	2.960	3.118	158
31.	Митровица	2.488	2.584	96
32.	Михалѣвцы	685	865	180
33.	Моровићъ	435		
34.	Батровцы	209	786	142
35.	Обрежъ	474	500	26
36.	Огаръ	768	738	— 30
37.	Пазово ново . . .	764	794	30
38.	Печинцы	966	887	— 79
39.	Петровчићъ . . .	419	354	— 65
40.	Бечменъ	314	321	7
41.	Платичево и Никинцы .	805	713	— 92
42.	Попинцы	1.190	970	— 220
43.	Прво	700	731	31
44.	Прогаръ	589	569	— 20
45.	Сасе	2.909	2.379	— 182
46.	Сланкаменъ . . .	561	1.004	95

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
47.	Сурдукъ	1.352	1.400	48
48.	Сурчинъ	1.132	1.212	80
49.	Товарникъ	667	695	28
50.	Угриновцы	1.388	1.385	— 3
51.	Фенекъ (Прняворъ) .	155	129	— 26
52.	Чортановцы . . .	650	537	— 113
53.	Шашинцы	1.560	1.585	25
54.	Шимуновцы . . .	1.000	1.206	206
55.	Яково	697	708	11
56.	Ямина	727	910	183
57.	Яракъ	1.025	896	— 129
	Свега . . Total.	**71.102**	**69.250**	**—1.852**

XII. Шайкашкій батальонъ. — Bataillon de pontoniers.

1.	Вилово	825	902	77
2.	Гардиновцы . . .	785	907	122
3.	Господинцы . . .	1.869	2.076	207
4.	Жабаль	3.843	4.112	269
5.	Иванъ Св.	1.471	1.461	— 10
6.	Качъ	2.080	2.522	442
7.	Ковиль горный . .	1.921	1.900	— 21
8.	Ков. доль. и манастиръ	1.490	1.644	154
9.	Локъ	657	711	54
10.	Мошоринъ	1.927	2.180	253
11.	Надаль	1.511	1.520	9
12.	Тителъ	1.665	1.744	79
13.	Чуругъ	3.832	4.625	793
14.	Ђурђево	2.720	2.777	57
	Свега . . Total.	**26.596**	**29.081**	**2.485**

Текућій број Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	XIII. Србско-банатскій полкъ. — Régiment banatico-serbe.			
1.	Алибунаръ	2.122	1.804	— 318
2.	Бела Црква . . .	1.198	1.324	126
3.	Бѣлобр. Дивич и Сушка	1.484	1.400	— 84
4.	Врачевгай	2.166	2.073	— 93
5.	Гай	1.200	1.200	—
6.	Делиблато	2.104	2.175	71
7.	Дубовацъ	522	651	129
8.	Дуплай	894	749	— 145
9.	Загайце	868	910	42
10.	Златица	860	937	77
11.	Избиште	1.516	1.780	264
12.	Кайтасово	389	359	— 30
13.	Калуђерово	570	680	110
14.	Крушчица	1.320	1.513	193
15.	Кусићъ	2.382	2.271	— 111
16.	Ланговетъ	842	768	— 74
17.	Лесковица	827	946	119
18.	Мачевацъ	220	270	50
19.	Молдава стара . .	1.655	1.710	55
20.	Мраморакъ	2.290	2.328	38
21.	Орешацъ	564	549	— 15
22.	Паланка	1.214	1.127	— 87
23.	Парета	519	470	— 49
24.	Пожежена	394	484	90
25.	Радимна	722	626	— 96
26.	Соколовацъ . . .	970	1.065	95
27.	Црвена црква . . .	807	776	— 31
28.	Улма	2.303	2.560	257
29.	Ясеново	1.606	1.591	— 15
	Свега . . Total.	**34.528**	**35.096**	**568**

Текућій број Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitanis у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишкѣ différence en plus
XIV. Нѣмачко-банатскій полкъ. — Régiment banatico-allemand.				
1.	Бavaниште	4.850	5.939	*1.089*
2.	Баранда	2.330	2.133	— *197*
3.	Борча	680	983	*303*
4.	Ботошъ	2.824	2.873	*49*
5.	Брестовацъ	1.280	1.232	— *48*
6.	Добрица	2.250	2.607	*357*
7.	Доловы	3.907	4.070	*63*
8.	Идворъ	2.120	2.077	— *43*
9.	Иланца	2.325	2.395	*70*
10.	Ковинъ	2.320	2.755	*435*
11.	Маргитица	1.095	1.046	— *49*
12.	Ново село	1.414	1.604	*190*
13.	Омольица	2.385	2.516	*131*
14.	Опово	2.710	2.871	*162*
15.	Орловатъ	1.923	1.985	*62*
16.	Острово	760	889	*129*
17.	Панчево	7.780	8.943	*1.163*
18.	Перлезъ	2.723	2.638	— *85*
19.	Плочица	915	978	*63*
20.	Сакуле	2.590	2.523	— *67*
21.	Самошъ	2.379	2.244	— *135*
22.	Севкеринъ	2.500	2.706	*206*
23.	Старчево	1.108	1.036	— *72*
24.	Томашевацъ . . .	2.605	2.470	— *135*
25.	Фаркаждинъ . . .	1.681	1.888	*207*
26.	Фердинъ	1.285	1.379	*94*
27.	Црепая	4.100	4.433	*333*
28.	Чента	2.361	2.435	*74*
29.	Ярковацъ	2.540	2.418	— *122*
	Свега . . Total.	**69.740**	**74.066**	**4.326**

Текућій брой Numeros d'ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	XV. Влашко-банатскій полкъ. — Régiment banatico-valaque.			
1.	Любкова долня . .	865	1.034	*169*
2.	Свиньица	890	989	*99*
	Свега . . Total.	**1.755**	**2.023**	**268**
	XVI. Рѣчка жупанія. — Comitat de Fiume.			
1.	Рѣка	23	91	*68*
	XVII. Загребачка жупанія. — Comitat d' Agram.			
1.	Загребъ	178	318	*140*
2.	Карловцы горньи . .	393	442	*49*
3.	Моравица	2.169	2.035	— *134*
	Свега . . Total.	**2.740**	**2.795**	**55**
	XVIII. Крижевачка жупанія. — Comitat de St.-Croix.			
1.	Болфанъ	580	818	*238*
2.	Иванацъ	676	798	*122*
3.	Копривница . . .	64	40	— *24*
4.	Плавшинцы	1.017	1.220	*203*
5.	Средице	609	722	*113*
	Свега . . Total.	**2.946**	**3.598**	**652**

Текущій брой Numeros d'ordre	Округи и парохіе Cercles et paroissès	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	XIX. Пожешка жупанія. — Comitat de Pojega.			
1.	Бастая	1.270	1.617	*347*
2.	Бела	1.174	1.525	*351*
3.	Богомаче	828	780	— *48*
4.	Брестовацъ	595	579	— *16*
5.	Бучѣ	2.915	2.872	— *43*
6.	Ветово	512	422	— *90*
7.	Градиште	1.239	1.249	*10*
8.	Граховляни . . .	1.271	1.109	— *162*
9.	Дароваръ	1.357	1.402	*45*
10.	Доляни	845	659	— *186*
11.	Каменска	1.203	1.259	*56*
12.	Кашинацъ	1.036	1.129	*93*
13.	Кусоня	1.507	1.485	— *22*
14.	Пакрацъ	1.304	929	— *375*
15.	Пожега	1.120	1.219	*99*
16.	Слобоштинъ. . . .	1.148	1.052	— *86*
17.	Смоляновцы . . .	1.161	1.131	— *30*
18.	Торонъ	887	726	— *161*
19.	Трештеновцы . . .	461	444	— *17*
20.	Троеглавъ	802	599	— *203*
21.	Уляникъ	1.005	913	— *92*
22.	Чечевацъ	1.055	1.123	*68*
23.	Шуметлица . . .	718	792	*74*
	Свега . . Total.	**25.413**	**25.015**	**— 398**
	XX. Верovитичка жупанія. — Comitat de Verovititz.			
1.	Бело брдо	1.604	1.900	*296*
2.	Борово (на Дунаву) .	1.742	1.821	*79*

Текућій број Numeros d'ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Број жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
3.	Борово	1.523	1.380	— 143
4.	Врачевцы	830	750	— 80
5.	Буданцы	960		
6.	Бекетница	77	1.540	— 40
7.	Вучевцы	124		
8.	Погановцы	419		
9.	Буковица горня . .	976	788	188
10.	Веровитица	53	53	—
11.	Вочинъ	1.212		
12.	Мацуте	887	3.405	— 398
13.	Смуде	1.704		
14.	Газія	823	612	— 211
15.	Гаћиште	732	745	13
16.	Далъ	3.172	3.294	122
17.	Добрићъ	810	732	— 78
18.	Добсинъ	526		
19.	Копривне	220	929	— 70
20.	Мартинъ	253		
21.	Дреновацъ	1.578	1.599	21
22.	Ердудъ и Алмашъ .	446	324	— 122
23.	Капелна	815	764	— 51
24.	Клиса	1.113	1.144	31
25.	Куђанцы	612	491	— 121
26.	Лисичане	932	980	48
27.	Лонжица	1.205	1.296	91
28.	Міяръ	887	845	— 42
29.	Мединцы	926	870	— 56
30.	Меляни	983	1.154	171
31.	Миклеушъ	723	691	— 32
32.	Михоляцъ србскій .	800	718	— 82
33.	Набрђе	476	898	422
34.	Обрадовцы	919	694	— 225
35.	Ораховица	1.448	1.273	— 175
36.	Осекъ	1.911	1.776	— 135

Текућій брой Numeros d'ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
37.	Пака	635	628	— 7
38.	Поучѣ	833	880	47
ѣ9.	Слатина	1.304	1.570	266
40.	Сухомлака	829	719	— 119
41.	Тень	1.969	1.936	— 33
42.	Чепинъ	1.197	1.448	251
	Свега . . Total.	**41.188**	**40.638**	**— 550**

XXI. Бараньска жупанія. — Comitat de Baragna.

1.	Банъ	650	669	19
2.	Болманъ	901	1.068	167
3.	Борянъ и Поча . .	600	570	— 30
4.	Бременъ	480	424	— 56
5.	Будмиръ	334	302	— 32
6.	Вемендъ	425	405	— 20
7.	Виланъ и Сигетваръ .	257	237	— 20
8.	Грабовацъ и Сака .	598	570	— 28
9.	Дарда	578	649	71
10.	Дуна-Сегуй . . .	651	648	— 3
11.	Жумберекъ и Гарчинъ	821	926	105
12.	Качфала	1.030	1.138	108
13.	Кишфалуба, Дольокъ, Ижибъ, Даранъ и Марокъ	756	664	— 92
14.	Козари и Хидошъ .	175	173	— 2
15.	Липова и Безебегъ .	648	540	— 108
16.	Литова	332	456	— 66
17.	Ланцокъ	190		
18.	Майна и Шаториште	557	489	— 68
19.	Мађарболъ и Иночацъ	643	517	— 126

Текући број / Numéro d'ordre	Окрузи и пароxie / Cercles et paroisses	Број житеља / Nombre d' habitants — у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку / différence en plus
20.	Мечке	272	132	— *140*
21.	Печваръ	44	89	*45*
22.	Моноштаръ	363	364	*1*
23.	Мохачъ	596	686	*90*
24.	Титошъ србскій . .	530	441	— *89*
25.	Херцег-Сулошъ и Цузи	532	609	— *23*
26.	Шаровъ и Лакъ . .	495	570	— *119*
27.	Алшо-Иванъ . . .	194		
28.	Шиклошъ и Ст. Мартонъ	337	195	— *142*
	Свега . . Total.	**14.089**	**13.531**	**— 558**

XXII. Сремска жупанія. — Comitat de Syrmium.

1.	Бановцы нови . . .	533	751	— *207*
2.	Товарникъ	425		
3.	Баноштоpъ	555	515	— *40*
4.	Бачинцы и Гибарацъ	834	838	— *35*
5.	Беочинъ	1.042	966	— *76*
6.	Беочинъ Прняворъ .	305	274	— *31*
7.	Бешеново	984	966	— *18*
8.	Бешеново Прняворъ .	207	205	— *2*
9.	Бингула	719	706	— *13*
10.	Бобота	1.686	1.982	*296*
11.	Брестачъ	1.129	1.004	— *125*
12.	Беркасово	488	572	*84*
13.	Бршадинъ	510	510	—
14.	Буђановцы	1.930	1.956	*26*
15.	Вера	676	781	*105*
16.	Визићъ	352	342	— *10*
17.	Вогань	629	576	— *53*
18.	Врдникъ	954	858	— *96*
19.	Врдникъ, Прняворъ .	148	88	— *60*
20.	Вуковаръ	1.629	1.447	— *182*

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	БРОЙ ЖИТЕЛЯ Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
21.	Габошъ	422	498	76
22.	Гергетегъ (Прняворъ)	206	250	44
23.	Грабово	612	845	— 213
24.	Свилошъ	446		
25.	Гргуревцы	1.418	1.455	37
26.	Дивошъ	1.290	1.168	— 122
27.	Добринцы	1.390	1.421	31
28.	Ердевикъ и Люба .	1.388	1.328	— 60
29.	Илокъ	367	285	— 82
30.	Моловинъ	336	344	8
31.	Инђія	932	763	— 169
32.	Иригъ	3.563	3.761	198
33.	Каменица	921	1.002	81
34.	Кралѣвцы	1.046	926	— 120
35.	Крушед. и Шатринцы .	720	781	61
36.	Крушедолъ Прняворъ	312	320	8
37.	Кувеждинъ (Прняворъ)	379	407	28
38.	Лединцы	1.129	1.258	138
39.	Лежимиръ	1.250	1.209	— 41
40.	Манђелосъ	1.031	1.127	96
41.	Марадикъ	730	791	60
42.	Маринцы	318	476	— 57
43.	Петровцы	215		
44.	Маркушица	1.067	841	— 226
45.	Миклушевцы и Чаковцы	446	496	50
46.	Мохово	420	625	—
47.	Шаренграгъ . . .	205		
48.	Негославцы	704	890	186
49.	Нештинъ	870	888	18
59.	Нерадинъ	1.092	825	— 267
51.	Опатовацъ и Сотинъ .	355	449	94
52.	Опово (Прняворъ) .	279	279	—
53.	Острово	640	679	39
54.	Павловцы	582	510	— 72

Текући број Numeros d'ordre	Окрузи и пароxie Cercles et paroisses	Број жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
55.	Петровцы	756	661	— 95
56.	Печетинъ	757	730	— 27
57.	Привина Глава (Прняв.)	194	283	89
58.	Путинцы	410	398	— 12
59.	Радинцы велики . .	508	598	90
60.	Радинцы мали . . .	386	326	— 60
61.	Раковацъ (Прняворъ)	368	386	18
62.	Ремета (Прняворъ) .	43	74	31
63.	Ривица	808	785	— 23
64.	Рума	2.870	3.158	288
65.	Сибачъ	608	574	— 34
66.	Стеяновцы	899	789	— 110
67.	Суботиште и Мишковцы	898	920	22
68.	Сусокъ	935	966	31
69.	Трпиня	1.500	1.652	152
70.	Чалма	788	690	— 98
71.	Черевићъ	1.540	1.500	— 40
72.	Шидъ	2.424	2.576	152
73.	Шишатовацъ (Прняв.)	149	151	2
74.	Шулямъ	729	775	46
75.	Язакъ	1.697	1.620	— 77
76.	Язакъ (Прняворъ) .	107	129	22
	Свега . . Total.	**62.181**	**61.975**	**— 206**
	XXIII. Бачка жупанія. — Comitat de Batchka.			
1.	Ада	1.869	1.779	— 90
2.	Байша	613	624	11
3.	Бая	625	598	— 27
4.	Бегечъ	1.864	1.819	— 45
5.	Бечей србскій . . .	4.808	4.844	36
6.	Бођани	328	283	— 45
7.	Брестовацъ	1.294	1.059	— 235

Текућій брой Numeros d'ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
8.	Врбасъ србскій . .	2.076	1.611	— 465
9.	Гложанъ и Глебъ .	456	477	21
10.	Дероня	1.235	1.318	83
11.	Иванъ, Деспотъ Сентъ	2.112	1.654	— 458
12.	Каньижа	1.137	640	— 497
13.	Керъ србскій . . .	1.534	1.189	— 345
14.	Кисачъ	486	365	— 121
15.	Кула	2.485	1.848	— 637
16.	Кулпинъ	1.125	1.279	154
17.	Лалиħъ	1.587	1.571	— 16
18.	Мартоношъ	1.573	1.482	— 91
19.	Милетиħъ србскій . .	180	150	— 30
20.	Мохолъ	3.484	3.092	— 392
21.	Новый Садъ . . .	7.011	8.050	1.039
22.	Обровацъ	1.364	1.113	— 251
23.	Паланка	3.024	3.441	417
24.	Парабуħъ	879	706	— 173
25.	Параге	1.182	1.159	— 23
26.	Пачиръ	1.245	1.295	50
27.	Петрово село . . .	2.014	1.688	— 326
28.	Пивница	2.250	2.265	15
29.	Пирошъ	895	1.019	124
30.	Риђица	958	533	— 425
31.	Сента	2.170	2.173	3
32.	Сентъ Томашъ . .	5.725	5.553	— 172
33.	Сивацъ србскій . .	3.850	3.697	— 153
34.	Силбашъ	1.521	1.814	293
35.	Сомборъ.	11.289	10.477	— 812
36.	Станишиħъ	1.124	959	— 165
37.	Стапаръ	4.929	5.278	349
38.	Суботица	4.150	2.722	—1.428
39.	Товаришево . . .	2.048	2.577	529
40.	Турія	2.377	2.505	128
41.	Фелдварацъ . . .	2.414	2.190	— 224

Текущій врой Numercs d' ordre	Округи и пароxie Cercles et paroisses	Врой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
42.	Футогъ	3.546	2.774	— 772
43.	Шандоръ	469	700	231
44.	Шове	1.440	1.634	194
	Свега . . Total.	**98.745**	**94.004**	**—4.741**

XXIV. Темишварска жупанія. — Comitat de Temesvar.

1.	Бечкерекъ малый . .	1.287	1.152	— *135*
2.	Брестовацъ	711	867	*156*
3.	Буђинъ	270	221	— *49*
4.	Варяшъ	2.112	1.911	— *201*
5.	Ватинъ	541	444	— *97*
6.	Влайковацъ . . .	976	931	— *45*
7.	Вршацъ	7.340	8.116	*776*
8.	Гай малый	780	700	— *80*
9.	Дента	1.178	1.012	— *166*
10.	Дежанъ	312	293	— *19*
11.	Жамъ малый . . .	785	853	*68*
12.	Кетфелъ	1.829	1.776	— *53*
13.	Кнезъ	2.413	2.485	*72*
14.	Кралѣвацъ	994	764	— *230*
15.	Липово	52	52	—
16.	Лукаревацъ	321	321	—
17.	Марковацъ	257	250	— *7*
18.	Месићъ (Пряворъ)	100	95	— *5*
19.	Мехала	745	745	—
20.	Моноштоpъ	400	369	— *31*
21.	Надашъ србскій . .	443	500	*57*
22.	Нађфала	925	872	— *53*
23.	Павлишъ	1.626	1.880	*254*
24.	Парацъ	460	492	*32*
25.	Петрово село . . .	776	904	*128*

Текуѣій брои Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
26.	Подпоранъ	451	354	— 97
27.	Сен-Ђурађъ . . .	917	970	53
28.	Средиште вел. . .	1.052	1.012	— 40
29.	Станчево	973	1.005	32
30.	Тамишградъ, Фабрика и Маюреви . . .	1.770	1.560	— 210
31.	Тешъ	336	397	61
32.	Фирезхазъ	350	350	—
33.	Хрняково	302	302	—
34.	Чаково	1.365	1.335	— 30
35.	Чернеђхазъ и Сент-Андрашъ	241	181	59
36.	Ябука	961	1.047	86
	Свега . . Total.	**36.350**	**36.518**	**168**

XXV. Торонталска жупанія. — Comitat de Torontal.

1.	Арадацъ	1.503	1.681	178
2.	Башахидъ	3.030	3.386	356
3.	Беодра	1.947	2.163	216
4.	Бечей Новый . . .	2.592	2.163	— 429
5.	Бечкерекъ великій .	7.835	8.031	196
6.	Бока	1.772	1.609	— 163
7.	Бочаръ	1.227	974	— 253
8.	Великій Сен. Миклушъ	1.414	1.540	126
9.	Вранѣво	5.252	6.214	962
10.	Гадъ	915	896	— 19
11.	Гай великій . . .	1.861	1.698	— 163
12.	Деска	1.737	1.547	— 190
13.	Диняшъ	1.503	1.524	21
14.	Елемиръ	2.399	2.853	454
15.	Ечка	320	300	— 20

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
16.	Иванда	1.139	1.007	— 132
17.	Итебей	3.290	3.408	118
18.	Јосифово	1.075	1.233	158
19.	Канакъ	435	552	117
20.	Карлово	3.001	3.605	604
21.	Кеча	1.000	1.000	—
22.	Кикинда велика . .	12.414	12.591	142
23.	Кларія	2.106	2.060	— 46
24.	Крстуръ	1.702	1.944	242
25.	Куманъ	3.841	4.000	161
26.	Маргита велика . .	1.891	1.743	— 148
27.	Меленцы	6.798	7.199	401
28.	Модошъ и Чавошъ .	2.103	2.015	— 88
29.	Мокринъ	6.456	7.605	1.149
30.	Неметъ	1.166	1.146	— 20
31.	Неузина	1.802	1.726	— 76
32.	Овсеница	285	248	— 37
33.	Орosламошъ . . .	1.760	1.639	— 121
34.	Падей	938	957	19
35.	Парданъ	1.422	1.538	116
36.	Рудна	953	1.154	201
37.	Санадъ	1.348	1.471	123
38.	Саравола	3.510	3.300	— 210
39.	Сент-Иванъ . . .	538	482	— 56
40.	Сент-Мартинъ . . .	1.627	1.612	— 15
41.	Сент-Петеръ . . .	2.682	2.627	— 55
42.	Сент-Ђурађъ . . .	881	1.073	192
43.	Сиригъ	1.543	1.168	— 375
44.	Сока	880	906	26
45.	Тарашъ	1.440	1.382	— 58
46.	Тиса-Каньижа . . .	1.496	1.540	44
47.	Тиса-Сент-Миклошъ .	1.687	1.540	— 147
48.	Тиса-Хеђешъ . . .	2.499	2.754	255
49.	Товладія	421	375	— 46

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и пароxіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
50.	Фенѣ	589	739	150
51.	Црна Бара . . .	435	423	— 12
52.	Црня	2.848	3.331	483
53.	Чанадъ	1.859	1.859	—
54.	Ченей	1.135	1.205	70
55.	Чока	1.016	932	— 84
56.	Шурянъ	396	407	11
57.	Ђала	1.948	2.027	79
58.	Ђиръ	358	326	— 32
	Свега . . Total.	**122.020**	**126.435**	**4.415**

XXVI. Крашовска жупанія. — Comitat de Crassova.

1.	Суботица	572	489	— 83

XXVII. Чонградска жупанія. — Comitat de Tchongrade.

1.	Сегединъ	1.023	480	— 543

XXVIII. Пештанска жупанія. — Comitat de Pesth.

1.	Сент-Андрея . . .	577	600	23
2.	Будимъ	460	326	— 134
3.	Вацъ	48	—	— 48
4.	Збегъ	200	250	50
5.	Калазъ	684	611	— 73
6.	Ковинъ србскій . .	168	164	— 4
7.	Ловра	549	592	43
8.	Пешта	297	302	5
9.	Помазъ	980	926	— 54

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
10.	Чипъ.	258	211	— *47*
11.	Чобанацъ	424	364	— *60*
	Свега . . Total.	**4.645**	**4.346**	**— 299**

XXIX. Столно-Бѣоградска жупанія. — Comitat de Belgrade le Siège.

1.	Адоня и Перката. .	74	79	*5*
2.	Алмашъ србскій . .	134	147	*13*
3.	Бата.	328	318	— *10*
4.	Дунав-Пентеле . .	174	204	*30*
5.	Столный Бѣоградъ .	225	149	— *76*
	Свега . . Total.	**935**	**897**	**— 38**

XXX. Толнанска жупанія. — Comitat de Tolna.

1.	Батосекъ	297	448	*151*
2.	Дуна-Фелдваръ . .	126	70	— *56*
3.	Медина и Толна . .	332	290	— *42*
	Свега . . Total.	**755**	**808**	**53**

XXXI. Саладска жупанія. — Comitat de Salade.

1.	Каньижа велика . .	75	27	— *48*
2.	Леградъ	11	15	*4*
	Свега . . Total.	**86**	**42**	**— 44**

Текући број / Numeros d' ordre	Окрузи и парохіє / Cercles et paroisses	Број житеља / Nombre d' habitants / у години / en / 1847.	1867.	Разлика у вишку / différence en plus
XXXII.	Жупанія Хевешка . . .	122	137	*15*
	Comitat de Hévéche.			
XXXIV.	„ Острогонска . .	64	40	— *24*
	„ de Gran.			
XXXVI.	„ Земплинска . .	158	40	— *118*
	„ Zemplin.			
XXXVII.	„ Коморанска . .	54	53	— *1*
	„ Comorn.			
XXXVI.	„ Саболчска . . .	120	112	— *8*
	„ Saboltch.			
XXXVII.	„ Ђурска	70	48	— *22*
	„ Raabe.			
XXXVIII.	„ Пожунска . . .	110	148	*38*
	„ Pressbourg. . .			
XXXIX.	„ Новоградска . .	84	137	*53*
	„ Néograde.			
XL.	„ Шимешска . . .	120	118	— *2*
	„ Chumegue.			
XLI.	Жуп. Унгварска, Берегска, Угочска	70	60	— *10*
	„ Ungv., Bereg., Ougothe			
XLIII.	„ Шопронска . . .	15	12	— *3*
	„ Oedenbourg.			
XLIII.	Кумани и Јацити	91	110	*19*
	Coumans et Yazygues.			

Далмація.
Dalmatie.

Текущій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
	I. Задарскій округъ. — Cercle de Zara.			
1.	Задаръ	354	311	— 43
2.	Смоковиħъ	977	1.335	358
3.	Исламъ	718	784	66
4.	Каринъ	1.172	1.233	61
5.	Обровацъ	634	804	170
6.	Билишане	1.023	1.218	195
7.	Трибанъ	205	204	— 1
8.	Жегаръ	1.176	1.357	181
9.	Крупа	917	1.001	84
10.	Бенковацъ	843	857	14
11.	Кула-Атлагиħа . .	784	613	— 171
12.	Биляни	866	815	— 51
13.	Миранѣ	990	998	8
14.	Церанѣ	630	596	— 34
15.	Бргудъ	775	947	172
16.	Братишковцы . . .	1.738	1.927	189
17.	Скрадинъ	385	404	19
18.	Брибиръ	695	802	107
19.	Ђеверске	1.019	1.388	369
20.	Добропольцы . . .	695	765	70
21.	Ивошевцы	928	1.155	227
22.	Кистанѣ	1.477	1.610	133
23.	Біовичино село . .	1.877	1.588	— 289
24.	Бѣлина	1.065	1.204	139
25.	Ервеникъ	1.584	1.736	152
26.	Мокрополѣ	975	1.135	160
27.	Радучиħъ	576	557	— 19
28.	Нађене	1.262	1.149	— 113
29.	Голубиħъ	1.482	1.776	294

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
30.	Стрмица	1.232	1.432	200
31.	Жагровићъ	1.143	1.130	— 13
32.	Отонъ	1.042	1.183	141
33.	Плавно	2.216	2.248	32
34.	Марковацъ	1.048	1.076	28
35.	Звѣринацъ	1.694	2.264	670
36.	Бискупія	820	993	173
37.	Врбникъ	1.511	1.724	213
38.	Бободолъ			
39.	Книнско полѣ . . .	1.017	1.239	222
40.	Полача	1.337	1.257	— 80
	Свега . . Total.	**40.882**	**44.815**	**3.933**

II. Сплѣтскій округъ. — Cercle de Spalato.

1.	Шибеникъ	828	863	35
2.	Дрнишъ	1.103	1.385	282
3.	Біочићъ-Тепло . .	1.342	1.441	99
4.	Бальке	734	535	— 199
5.	Каняне	788	1.071	283
6.	Кричке	374	508	134
7.	Штиково	430	395	— 35
8.	Драговићъ	1.578	1.865	287
9.	Бителићъ	410	385	— 25
10.	Имоцкій	943	1.051	108
11.	Броћанацъ	747	729	— 18
12.	Шушцы	425	484	59
13.	Врлика	2.002	2.326	324
14.	Читлукъ			
15.	Отишићъ	1.106	1.187	81
16.	Неретва	237	292	55
	Свега . . Total.	**13.047**	**14.517**	**1.470**

Текућій број Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
III. Дубровачкій округъ. — Cercle de Raguse.				
1.	Дубровникъ . . .	341	362	*21*
IV. Которскій округъ. — Cercle de Cattaro.				
1.	Топла	488	775	*287*
2.	Мойдежъ	614	708	*94*
3.	Камено	717	802	*85*
4.	Мокрине.	735	673	— *62*
5.	Поди	455	453	— *2*
6.	Саввина	171	144	— *27*
7.	Сасовићъ	639	567	— *72*
8.	Кути	528	549	*21*
9.	Бѣла.	821	790	— *31*
10.	Іошица	297	331	*34*
11.	Крушевица	352	320	— *32*
12.	Баошићъ	1.452	988	— *464*
13.	Рисань	1.375	1.223	— *152*
14.	Перастъ.	222	206	— *16*
15.	Моринъ	927	900	— *27*
16.	Убли.	597	661	*64*
17.	Кривошіе-Драгаль . }	1.055	1.513	*458*
18.	Унирине . . . . . }			
19.	Леденице	497	270	— *227*
20.	Брановацъ	392	457	*65*
21.	Степенъ	483	372	— *111*
22.	Которъ	1.403	1.640	*237*
23.	Сутвара	620	512	— *108*
24.	Шишићъ	553	544	— *9*
25.	Прієради	194	148	— *46*
26.	Ластва	760	629	— *131*
27.	Загора	545	412	— *133*
28.	Вишњѣво	667	493	— *174*

Текућій брой Numeros d'ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d'habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишкѣ différence en plus
29.	Главатичићъ . . .	962	658	— 304
30.	Врановићъ	635	739	104
31.	Ђурашевићъ . . .	282	271	— 11
32.	Радовићъ	869	798	— 71
33.	Забрђе	230	215	— 15
34.	Клинцы	415	391	— 24
35.	Радованићъ . . .	730	612	— 118
36.	Будва	539	488	— 51
37.	Подострогъ	839	863	24
38.	Побори	432	382	— 50
39.	Браићи	603	589	— 14
40.	Дулѣво	109	118	9
41.	Праскавица	677	622	— 55
42.	Бечићъ	184	198	14
43.	Тудоровићъ	423	400	— 23
44.	Режевићъ	788	843	55
45.	Кастел-Ластва . . .	339	323	— 16
46.	Градиште	451	408	— 43
	Свега . . Total.	**27.066**	**25.998**	**—1.068**

Истрія.
Istrie.

Текућій брой Numeros d'ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d'habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишкѣ différence en plus
1.	Трієстъ	252	235	— 17
2.	Перой и Пола . .	220	204	— 16
	Свега . . Total.	**472**	**439**	**— 33**

Изъ предходећій скрижали види се пре свега, да политично узевши Срби у собственой Унгарской и у Далмаціи живе, коя последня подъ одвоеномъ управомъ іоштъ за данасъ стои и тако названой Цислайтаніи припада. У Унгарской настанѣни Срби деле се у административномъ погледу на Граничаре, кои подъ военымъ закономъ и устройству стое, и на Провинціялце, кои су у жупаніяма Рватске, Славоніе и Унгарске у ужемъ смислу настанѣни. Сви они како у Граници, тако исто и у Провинціялу и Далмаціи живећій изложени су у овымъ списковима по поединиымъ политичнымъ круговима, а ови опетъ по парохіяма. У Военой Границы живе они у сви петнаестъ полкова, изъ кои се ова за сада іоштъ састои (Крижевачкій и Св. Ђурђевачкій додати су већъ Паоріи), и то: у осамъ рватскіи, три славонска, еданъ бачкій батальонъ и три банатска полка. У Провинціялу настанѣни су они у три жупаніе у Рватской (у Вараждинской нема ій), у три у Славоніи и у све три у Банату. У собвенной Мађарской настанѣни су они у три жупаніе Бачкой и нешто манѣ у Бараньской и Пештанской (овдѣ око Сент-Андрее) а тако исто у незнатнимъ броевима има ій и у осамнаестъ другій Вармеђа. Изванъ Унгарске живе они као што рекосмо у Далмаціи а имаю три обштине и у Приморію: у Тріесту, Перою и Поли.

У следећимъ таблицама изложени су сви политични делови како Воене Границе тако исто и Провинціяла са броемъ србскій становиика у три пописне године 1797., 1847. и 1867. као што су ій православны свештеницы сачинили.

А., Брой жителя у Военой Границы.

A., Nombre d' habitants dans les Confins militaires.

Текућій број Numeros d' ordre	Полкови Régiments	ГОДИНЕ — EN 1797.	1847.	1867.
1.	Личанскій . . . Lica.	33.454	*51.091*	57.411
2.	Оточкій . . . . Ototchatz.	19.594	*31.492*	35.025
3.	Огулинскій . . . Ogoulin.	19.087	*33.255*	39.315
4.	Слуинскій . . . Slouin.	19.206	*28.335*	30.682
5.	I. Банскій . . . I. du ban.	32.030	*40.962*	45.890
6.	II. Банскій . . . II. du ban.	29.044	*38.079*	38.001
7.	Крижевачкій . St. Croix.	27.860 (7.–8.)	*16.231*	17.641
8.	Ђурђевачкій . St. George.		*16.467*	18.539
9.	Градишкій . . . Gradichka.	14.477	*15.657*	15.131
10.	Бродскій . . . . Broode.	3.147	*6.033*	6.388
11.	Варадинскій . . . Varadein.	64.062	*71.102*	69.250
12.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	13.533	*26.596*	29.081
13.	Нѣмачко-банатскій Banatico-allemand.	47.391 (13.–15.)	*69.740*	74.066
14.	Србско-банатскій Banatico-serbe.		*34.528*	35.096
15.	Влашко-банатскій Banatico-valaque.		*1.755*	2.023
	Свега . . **Total.**	**322.885**	**481.323**	**513.539**

Б., Брой жителя у жупаніяма.

B., Nombre d' habitants dans les comitats.

Текуій брой Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	године — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Рѣчка и Загребачка Agram et Litorale.	1.806	*2.763*	2.886
2.	Крижевачка . . . St. Croix.	3.103	*2.946*	3.598
3.	Пожешка . . . Pojega.	25.677	*25.413*	25.015
4.	Веровитичка . . Vérovititz.	35.060	*41.188*	40.638
5.	Бараньска . . . Baragna.	13.856	*14.089*	13.531
6.	Сремска . . . . Syrmium.	50.016	*62.181*	61.975
7.	Бачка . . . . Batchka.	74.141	*98.747*	94.004
8.	Темишварска . . Témesvar.		*36.250*	36.423
9.	Торонталска . . Torontal.	126.659	*122.020*	126.435
10.	Крашовска . . . Krassova.		*572*	489
11.	Чонградска . . . Tchongrade.	2.548	*2.033*	1.297
12.	Пештанска . . . Pesth.	6.803	*4.645*	4.346
13.	Столно-Бѣоградска Belgrade le siége.	1.820	*935*	897
14.	Толнанска . . . Tolna.	1.498	*755*	808
15.	Саладска . . . Salade.	31	*86*	42
16.	Острогонска . . . Gran.	155	*64*	40

17.	Земплинска . . . Zemplin.	218	*158*	40
18.	Коморанска . . . Comorn.	242	*54*	53
19.	Саболчска . . . Saboltch.	133	*120*	112
20.	Ђурска . . . . Raab.	104	*70*	48
21.	Пожунска . . . Pressbourg.	93	*110*	148
22.	Новоградска . . Néograde.	112	*84*	137
23.	Шимешка . . . Chumégue.	94	*120*	118
24.	Унгвар. Берег. Угоч. Oungv. Bérég. Oug.	87	*70*	60
25.	Шопронска . . . Oedenbourg.	15	*15*	12
26.	Кумани и Јациги . Koumans, Yazygues	91	*91*	110
	Свега . . Total.	**344.362**	**415.579**	**413.262**

B., Брой жителя у Далмаціи и Приморю.

C., Nombre d' habitants en Dalmatice et en Istrie.

Текућій брой Numeros d' ordre	Предѣли Contrées	ГОДИНЕ — ЕП		
		1797.	1848.	1868.
1.	Далмація. . . . Dalmatie.	59.333	*81.336*	85.692
2.	Варошъ Тріестъ . Vielle de Trieste.	48	*252*	235
3.	Перой и Пола . . Peroï et Pola.	—	*320*	204
	Свега . . Total.	**59.381**	**81.808**	**86.131**
	Скупный брой жителя . Total général d' habitants.	**726.628**	**978.710**	**1,012.932**

У овимъ броевима налазе се сви Срби православногъ вѣроисповѣданія у Аустріи живећій, кои су предци великомъ већиномъ подъ предводительствомъ патріярха Арсенія III. Чарноевића пре сто и осамдесетъ година у Аустрію доселили се. Но има іоштъ две жупаніе у Унгарской, и то преко Мориша, у коима такођe Срби и данасъ живе, а то су: Арадска и Чанадска. То су остатцы они Поморишкіи Граничара, кои нехтеше нити у нову у Банату основану Краину прећи пакъ и далѣ войницы да остану, нити пакъ пристати узъ чете генерала: Рвата и Шевића, кое ови у предѣле Нове Србіе у Русію одведоше. Они волеше заменути саблю са мотикомъ и осташе као Паори на старимъ своимъ огньиштима. У год. 1797. при обштемъ црквеномъ попису нађено ій беше у речене две жупаніе доиста мало, само 10.601 душа, пописъ одъ године 1847. неназначава колико ій беше, еръ овай по народности чинѣнъ ніе већъ укупно узети су и Срби и Власи, а у последньой 1867. години нађено ій е у следећимъ мѣстима, и то у:

1. Араду	1.125	Арадска	жупанія.
2. Арадгаю . . .	537	„	„
3. Батаньи	2.201	Чанадска	„
4. Нађлаку . . .	300	„	„
Свега . .	4.163	душа.	

Али осимъ тога има Срба у Арадской жупаніи у Печки, и у Чанадской у Торньи и у србскомъ Чанаду, али по колико, у попису одъ године 1867. изложено ніе. Сва е прилика да данасъ у Поморишкой некадашньой у години 1750. укинутой границы ни 5.000 душа Срба нема, гдѣ ій е пре седамнаестъ година два путъ толико набраяно. Они тамо безъ сумнѣ неизумиру, али претвараю се вѣроватно у Влае, одъ кои су свуда у наоколо обколѣни и заедничке цркве имаю. Та у мало што намъ Власи манастире: Бездинъ, Сен-Ђурађъ, Месићъ и Ходошъ неотеше изъ уз-

рока, што у ньиной средини леже, и само ій спасе та околность, што се у ньима на славенскомъ єзыку богослуженіє одправляше!

У предидућимъ скрижалима ставлѣни су абсолутни броєви душа православны Срба у Границы и у Провинціялу, а тако исто и у Далмаціи и у Приморію, као што су ій у три ма наше црквене власти наброяле. Овомъ приликомъ примѣтити се мора, да іоштъ нѣколико села у Банату има, у коима Срби одъ Вла тачно оделѣни нису већъ приближно, изъ узрока, што и данасъ заєдничке цркве имаю, те се богослуженіє на изменце на славенскомъ и на влашкомъ єзику врши. Међутимъ сва є могућа точность употреблѣна, да све србске црквене обштине точно изведене буду, изузимаюћій оне, коє не бы ни сто душа брояле, но ово исто тако и за Влае важи.

Има округа у Унгарской, у коима су се Срби одъ єдне до друге пописне године намножили, и обратно у коима су се сманьили, было то съ изселяванѣмъ или било да су якомъ изумираню подложли были. Но осимъ овогъ последнѣгъ случая нестало є Срба у Банату и услѣдъ ньиногъ преливаня у Влае, но у комъ є размѣру овай етнографскій процесъ владао, дознати се изъ положны података неможе. Предпоставити се пакъ свакояко може, да су у томъ погледу обе народности равнотежу држале, т. є. да су се у Банату наспрамъ Србіє и Бачке многи Власи и посрбили, као што су се опетъ нѣки Срби у Темишварской и Крашовской жупаніи повлашити могли, коє є као што наведосмо, поглавито случай у Поморишю быти морао, гдѣ ій сада єдва пола онога броя живи, кога беше пре седамдесетъ година. Далѣ є позната и та истина, да су се Срби у многимъ жупаніяма, при задржаной православной вѣри, по єзыку помађарили, као што є доказано за Чонградску и Чанадску жупанію, а и за све остале у коима Срба манѣ одъ тисућу душа има.

Изложивши у броевима србско жительство у три познате године, ставлямо у слѣдећимъ скрижалама и ньино бройно и процентално годишнѣ напредованѣ по свимъ окрузима гдѣ ій повише на брою има.

Годишнѣ напредованѣ Срба.

Progrès annuel de la population Serbe.

I. У Военой Границы.

I. Dans les frontières militaires.

текуѣій врой Numeros d' ordre	Полкови Régiments	Одъ 1797. до 1847. г. de » à »		Одъ 1847. до 1867. г. de » à »	
		годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent	годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent
1.	Личанскій . . . . Lica.	353	·84	*316*	*·58*
2.	Оточскій . . . . Ototchatz.	238	·93	*178*	*·54*
3.	Огулинскій . . . Ogoulin.	284	1·09	*303*	*·84*
4.	Слуинскій . . . . Slouine.	183	·77	*117*	*·40*
5.	I. Банатскій . . . I. du ban.	179	·49	*246*	*·57*
6.	II. Банатскій . . . II. du ban.	181	·54	— *4*	— *·01*
7.	Крижевачкій . . St. Croix.	968 (7. и 8.)	·32 (7. и 8.)	*70*	*·41*
8.	Ђурђевачкій . . St. George.			*104*	*·60*
9.	Градишкій . . . Gradichka.	23	·16	— *26*	— *·17*
10.	Бродскій . . . . Brode.	58	1·26	*18*	*·29*
11.	Варадинскій . . . Varadein.	141	·21	— *93*	— *·13*

12.	Шайкашкій баталь. . Bataillon de ponton.	261	1·30	124	·44
13.	Нѣмачко-банатскій Banatioo-allemand.	1.173	1·53	216	·30
14.	Србско-банатскій Banatigo-serbe.			28	·08
15.	Влашко-банатскій Banatico-valaque.			13	·65
	Свега . . Total.	**3.169**	**·79**	**1.610**	**·32**

II. У жупаніяма у Унгарској.

II. Dans les comitats en Hongrie.

Текуѣій брой Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	Одъ 1797. до 1847. г. de » à »		Одъ 1847. до 1867. г. de » à »	
		годишнѣ, душа annuellement individus	на сто pour cent	годишнѣ, душа annuellement. individus	на сто pour cent
1.	Рѣчка и Загребачка Agram et Litorale.	19	·83	6	·21
2.	Крижевачка . . . St. Croix.	— 3	— ·10	33	1·00
3.	Пожешка . . . . Pojega.	— 5	— ·02	— 20	— ·08
4.	Вероветичка . . . Verovititz.	123	·32	— 27	— ·07
5.	Бараньска . . . Baragna.	5	·04	— 28	— ·20
6.	Сремска . . . . Syrmium.	243	·43	— 10	— ·02
7.	Бачка . . . . . Batchka.	492	·57	— 237	— ·22
8.	Темишварска . . Temesvar.	644	·45	9	·03
9.	Торонталска . . . Torontal.			220	·18
10.	Крашовска . . . Krassova			— 4	— ·75

11.	Чонградска . . . Tchongrade.	— 30	— 1·14	— *37*	— *1·82*
12.	Пештанска . . . Pesth.	— 43	— ·75	— *15*	— *·33*
13.	Столно-Бѣоградска . Belgrad le siége.	— 18	— 1·31	— *2*	— *·22*
14.	Толнанска . . . Tolna.	— 15	— 1·33	— *3*	— *·39*
	Свега . . **Total.**	**1.413**	**·37**	**— 109**	**— ·03**

III. У Далмаціи и Приморію.

III. En Dalmatie et en Istrie.

Текућій брой Numeros d' ordre	Предѣли Contrées	Одъ 1797. до 1847. г. de » à »		Одъ 1847. до 1867. г. de » à »	
		годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent	годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent
1.	Далмація . . . . Dalmatie.	440	·62	*218*	*·26*
2.	Варошъ Тріестъ . Ville de Trieste	4	2·67	— *1*	— *·39*
3.	Перой и Пола . . Peroï et Polla.	—	—	— *1*	— *·46*
	Свега . . **Total.**	**444**	**·63**	**216**	**·26**
	Главный скупъ . . Total général.	**5.026**	**·59**	**1.717**	**·17**

Изъ поузданы гореизложены података излази истина, да у све три сматране групе: у Военой Границы, у Маћарској и у Далмаціи народъ србскій у последнѣ доба далеко слабіе напредуе него преће. У Границы напредуе онъ сада очевидно само у такозваной Рватской Краини, у Славонской већъ више никако, а у Бачкой и Банату далеко споріе но

пређе. У Паоріи онъ се већъ више немиче съ мѣста, а и у Далмаціи процентъ напредованя єдва две петине пређашнѣгъ износи. Одъ 5.900 душа што су Срби преко на миліонъ жителя годишнѣгъ вишка имали, немаю они сада више одъ 1.700 душа, дакле текъ трећину пређашнѣ ячине. Као што смо одма у почетку овогъ списа навели, Сремъ є увекъ, и ако съ оне стране Саве лежи, византійской имперіи, а после Немањѣ, или основаногъ ньиме србскогъ кралѣвства, па све до после Косовске пропасти, подъ србскомъ влашћу стаяо а текъ у г. 1400. одъ Мађара освоєнъ бйо. То є тако рећи найчистіи србскій край преко бйо, па при свемъ томъ управо тамо, гдѣ є єзгра србства аустрійскогъ са столицомъ србскогъ православія и монашескогъ живота у дванаестъ задужбина наши владара, изумире у правомъ смислу православно — србска стихія, судећій по прибранимъ податцыма изъ двадесетъ последньи година. И у другомъ єдномъ краю, у Которскомъ округу и црногорскомъ Приморю, подобно се примѣчава, и тамо се є православно людство крозъ двадесетъ минувшій година знатно сманьило, а и тамо су наши стары за време народне независности вавекъ господарили а и данасъ га племенита раса обитава. Дакле србскій народъ на жалость не само да на предньимъ своимъ стражама у туђинству забаченымъ очевидно гине, већъ пропада и у онимъ прастаримъ своимъ сѣдиштима, гдѣ є у найгушћой гомили групиранъ и у коима се є іоштъ и до данасъ найживля свесть негдашнѣ народне величине и славе одржала. У Приморю догодивши се народный устанакъ на краю 1869. године учинио є, да се є услѣдъ опустошены села и варошій знатный део и онако већъ опалогъ србскогъ становничества іоштъ и више сманьіо, но о чему подробніи података іоштъ до данасъ немамо. Да пакъ и у Срему, докле годъ подъ Аустріомъ стои, нашъ народъ већъ више будућности нема нити може више имати, дае се лако и съ тимъ дѣломъ потврдити, што су нарочито у новіе доба ино-

племеницы у истый доселявати се почели, нарочито Евреи, кои стешняваюћій наше свакимъ могућимъ начиномъ у приватной привреди, причиниће, да се и одъ сада не умноже, као што се ни до сада нису могли.

У предстоећимъ таблицама изложени су сви округи изъ Границе као и изъ Паоріе са годишньимъ мложенѣмъ и додичнымъ процентомъ у два времена періода, у следећимъ пакъ ставлѣни су повећи административни кругови за све три пописне године, изъ кои се напредованѣ не исключно само србскогъ народа види већъ и свію остали было иновѣраца было иноплеменика, са коима они у сусѣдству живе. Главни су броевили истинити пописомъ пронађени или по вѣроватности израчунѣни. Ови последни односе се само на неке делове Провинціяла у последньой сматраной години но и овомъ се приликом далеко одъ истине не удалявамо, кадъ намъ е познато, да е дѣйствително броянѣ людства само на две године послѣ, у 1869. у Мађарской извршено.

Текућій брой Numeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	Цео брой жителя Nombre total d' habitants у години — en 1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	169.647	*284.774*	322.925
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	108.818	*142.997*	157.151
3.	Бановина . . . Banal.	83.968	*126.976*	132.539
4.	Славонія . . . . Slavonie.	181.280	*241.163*	232.849
5.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	13.533	*30.426*	31.607
6.	Банатъ . . . . Banat.	129.198	*270.920*	295.518
	Свега . . Total.	**686.444**	**1,097.076**	**1,172.589**

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	БРОЙ Срба Nombre des Serbes		
		у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	91.341	*144.173*	162.433
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	27.860	*32.698*	36.180
3.	Бановина . . . Banal.	61.074	*79.041*	83.891
4.	Славонія . . . . Slavonie.	81.686	*92.792*	90.769
5.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	13.533	*26.596*	29.081
6.	Банатъ . . . . Banat.	47.391	*106.023*	111.185
	Свега . . Total.	**322.885**	**481.323**	**513.536**

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	БРОЙ ИНОПЛЕМЕНИКА Nombre d' autres nationalités		
		у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	78.315	*140.601*	160.492
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	80.958	*110.299*	120.971
3.	Бановина . . . Banal.	22.894	*47.755*	48.648
4.	Славонія . . . . Slavonie.	99.594	*148.371*	142.083
5.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	—	*3.830*	2.526

6.	Банатъ . . . . Banat.	13.220	*59.555*	64.921
	Свега . . Total.	**294.891**	**510.381**	**540.641**
	Вла у Банату . . . Valáques dans le Banat.	68.587	*105.342*	119.412

Текућій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Између 100.000 житкля было е Срба parmi 100.000 habitants il y a eu Serbes		
		у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	53.860	*50.623*	50.288
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	25.607	*22.867*	23.043
3.	Бановина . . . Banal.	72.714	*62.335*	63.302
4.	Славонія . . . . Slavonie.	45.080	*38.506*	38.978
5.	Шайкашкій батаљ. Bataillon de ponton.	100.000	*87.500*	92.028
6.	Банатъ . . . . Banat.	36.687	*39.258*	37.627
	Свега . . Total.	**47.039**	**43.878**	**43.779**
	Вла у Банату . . . Valaques dans le Banat.	9.992	*9.603*	10.170

Текућій брой Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	Целый брой житеља Nombre total d' habitans		
		у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	82.261	*110.030*	117.945
2.	Веровитица . . . Verovititz.	116.990	*155.600*	181.120
3.	Пожега . . . . Pojega	66.419	*75.330*	75.786
4.	Бачка . . . . Batchka.	262.455	*493.186*	564.628
5.	Бараня . . . . Baragna.	193.573	*251.552*	280.671
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	69.199	*80.083*	86.875
7.	Торонталъ . . . Torontal.	179.173	*349.836*	404.750
8.	Темишваръ . . . Temesvar.	224.787	*320.475*	352.613
	Свега . . Total.	**1,194.857**	**1,836.092**	**2064.388**

Текућій брой Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	Брой Срба Nombre des Serbes		
		у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	50.015	*62.181*	61.975
2.	Веровитица . . . Verovititz.	35.060	*41.188*	40.638
3.	Пожега . . . . Pojega.	25.677	*25.413*	25.015
4.	Бачка . . . . Batchka.	74.141	*98.747*	94.004

5.	Бараня . . . . Baragna.	13.856	*14.089*	13.521
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	3.103	*2.946*	3.598
7.	Торонталъ . . Torontal.	126.659	*158.842*	163.347
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**328.513**	**403.406**	**402.108**

Текућій брой Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	Брой иноплеменика Nombre d' autres nationalités у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . Syrmie.	32.245	*47.849*	55.970
2.	Веровитица . . Verovititz.	81.930	*114.412*	140.482
3.	Пожега . . . Pojega.	40.742	*49.917*	50.771
4.	Бачка . . . Batchka.	188.314	*394.439*	470.624
5.	Бараня . . . Baragna.	179.717	*237.463*	267.140
6.	Крижевацъ . . St. Croix.	66.096	*77.137*	83.277
7.	Банатъ . . . Banat.	277.301	*511.469*	594.016
	Свега . . Total.	**866.345**	**1,432.686**	**1,662.280**

Текућій број Numeros d'ordre	Жупаніе Comitats	Измеђ 100.000 душа было е Срба Parmi 100.000 habitants il y a eu Serbes		
		у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	60.802	*60.750*	52.542
2.	Веровитица . . . Verovítitz.	29.970	*27.916*	22.458
3.	Пожега . . . . Pojega.	38.658	*33.735*	36.245
4	Бачка . . . . Batchka.	28.240	*20.021*	16.438
5.	Бараня . . . . Baragna.	7.155	*5.601*	4.770
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	4.484	*3.683*	4.100
7.	Торонталъ . . . Torontal.	31.350	*23.622*	21.578
8.	Темишваръ . . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**27.490**	**21.972**	**19.482**

Текућій број Numeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованѣ целогъ житељства Progrès de la population totale		
		годишнѣ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797 1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	2.302	*1.907*	2.190
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	683	*708*	690
3.	Бановина . . . Banal.	856	*287*	694
4.	Славонія . . . . Slavonie.	1.197	— *415*	736

5.	Шајкашкій баталь. Batail. de ponton.	338	*59*	258
6.	Банатъ . . . . Banat.	2.834	*1.230*	2.376
	Свега . . Total.	**8.210**	**3.776**	**6.833**

текуіи брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	напредованъ Срба Progrès de la population serbe		
		годишнъ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	1.056	*913*	1.015
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	97	*174*	119
3.	Бановина . . . Banal.	359	*242*	326
4.	Славонія . . . . Slavonie.	222	— *101*	130
5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	261	*124*	222
6.	Банатъ . . . . Banat.	1.173	*238*	911
	Свега . . Total.	**3.168**	**1.580**	**2.667**

текуіи брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованъ иноплеменика Progrès d' autres nationalités		
		годишнъ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstat.	1.246	*994*	1.175
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	586	*534*	571

3.	Бановина . . . Banal.	497	*45*	368
4.	Славонія . . . . Slavonie.	975	— *314*	606
5.	Банатъ . . . . Banat.	926	*268*	739
	Свега . . **Total.**	**4.308**	**1.513**	**3.509**
	Вла у Банату . . . Valaques dans le Banat.	735	*703*	726

Текућій брой Numeros d'ordre	Жупаніе Comitats	Напредованѣ цѣлогъ жительства Progrès de la population totale годишнѣ, душа. — par an. individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1847.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	555	*39*	510
2.	Веровитица . . . Verovititz.	772	*1.276*	916
3.	Пожега . . . . Pojega.	178	*22*	134
4.	Бачка . . . . Batchka.	4.614	*3.572*	4.317
5.	Бараня . . . . Baragna.	1.160	*1.456*	1.244
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	217	*340*	252
7.	Торонталъ . . Torontal.	5.327	*4.350*	5.049
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . **Total.**	**12.823**	**11.055**	**12.422**

Текући број Numeros d' ordre	Жупаније Comitats	Напредовање Срба Progrès de la population serbe		
		годишње, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	243	— *10*	171
2.	Вировитица . . . Verovititz.	122	— *28*	80
3.	Пожега . . . . Pojega.	— 5	— *20*	— 9
4.	Бачка . . . . Batchka.	492	— *237*	286
5.	Бараня . . . . Baragna.	5	— *28*	— 4
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	— 3	*32*	7
7.	Торонталъ . . . Torontal.	644	*225*	524
8.	Темишваръ . . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**1.498**	— **66**	**1.055**

Текући број Numeros d' ordre	Жупаније Comitats	Напредовање иноплеменика Progrès d' autres nationalités		
		годишње, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	312	*406*	339
2.	Вировитица . . . Verovititz.	650	*1.304*	836
3.	Пожега . . . . Pojega.	183	*42*	143
4.	Бачка . . . . Batchka.	4.122	*3.809*	4.031

5.	Бараня . . . . Baragna.	1.155	*1.484*	1.248
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	220	*308*	245
7.	Торонталъ . . Torontal.	4.683	*4.127*	4.524
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . **Total.**	**11.325**	**11.480**	**11.371**

Текући број Numeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	НАПРЕДОВАЊЕ ЦЕЛОГЪ ЖИТЕЉСТВА Progrès de la population totale на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	1·01	*·62*	·88
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	·54	*·47*	·52
3.	Бановина . . . Banal.	·81	*·22*	·64
4.	Славонія . . . . Slavonie.	·57	— *·18*	·35
5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	1·54	*·19*	1·15
6.	Банатъ . . . . Banat.	1.41	*·43*	1·12
	Свега . . **Total.**	**·92**	**·33**	**·73**

Текући број Numeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	НАПРЕДОВАЊЕ СРБА Progrès de la population serbe на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Karlstadt.	·90	*·60*	·69

2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	·32	·*51*	·37
3.	Бановина . . . Banal.	·71	·*30*	·45
4.	Славонія . . . . Slavonie.	·25	— ·*11*	·14
5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	1·30	·*44*	1·04
6.	Банатъ . . . . Banat.	1.53	·*22*	1·15
	Свега . . Total.	**·75**	**·82**	**·63**

Текућій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованѣ иноплеменика Progrès d' autres nationalités		
		на сто — pour cent		
		1797 –1847.	1847—1867.	1797—1867
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	1·14	·*66*	·99
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	·61	·*46*	·57
3.	Бановина . . . Banal.	1·42	.*09*	1·05
4.	Славонія . . . Slavonie.	·80	— ·*21*	·50
5.	Банатъ . . . . Banat.	2·52	·*43*	1·87
	Свега . . Total.	**1.07**	**·29**	**·84**
	Вла у Банату. . . Valaques dans les Banat.	·84	·*63*	·79

Текућій број Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	Напредвоанђ целогъ жительства Progrès de la population totale		
		на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	·58	*·35*	·51
2.	Веровитица . . . Verovititz.	·57	*·76*	·61
3.	Пожега . . . . Pojéga.	·25	*·03*	·19
4.	Бачка . . . . Batchka.	1·22	*·67*	1·05
5.	Бараня . . . . Baragna.	·52	*·55*	·53
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	·30	*·39*	·32
7.	Торонталъ . . Torontal.	·99	*·61*	·87
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**·85**	**·57**	**·76**

Текућій број Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	Напредованђ Срба Progrès de la population serbe		
		на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	·43	— *·02*	·31
2.	Веровитица . . . Verovititz.	·32	— *·07*	·21
3.	Пожега . . . . Pojega.	— ·02	— *·08*	— ·03
4.	Бачка . . . . Batchka.	·57	— *·25*	·34

5.	Бараня . . . . Baragna.	·03	— ·20	— .03
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	— ·10	*1·10*	·23
7.	Торонталъ . . Torontal.	·45	*·14*	·36
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**·41**	**— ·02**	**·29**

Текућій брой Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	НАПРЕДОВАЊЕ ИНОПЛЕМЕНИКА Progrès d' autres nationalités на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	·78	*·78*	·78
2.	Веровитица . . . Verovititz.	·66	*1·02*	·76
3.	Пожега . . . . Pojega.	·40	*·08*	·31
4.	Бачка . . . . Batchka.	1·41	*·88*	1·22
5.	Бараня . . . . Baragna.	·56	*·59*	·57
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	·31	*·38*	·33
7.	Торонталъ . . Torontal.	1.18	*·75*	1·04
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**·99**	**·74**	**·90**

Предизложене скрижали потребую ближегъ обясненя.

Найвећій делови изъ кои є Воена Граница саставлѣна єсу Дивизіє или као што ій тамо зову Генералати, као што су у прегледу изложени. Три првоименована Генералата спадаю на тако звану Рватску краину. Да бы лакшій прегледъ одъ саме славонске краине имали, одвоили смо Шайкашкій батальонъ, територіялно Бачкой припадаюћій. Исто тако одвоили смо Влае, како одъ целе суме, тако исто и одъ оне посебне Банату припадаюће са иновѣрцыма, почемъ они єдну вѣру са србима исповѣдаюћій не само да су до найновіи времена и подъ єдномъ Єрархіомъ стояли, већъ су и у политичномъ погледу съ ньима равну судбу делили. Пописни податцы у Граници достоверни су.

Изъ Провинціяла узели смо три првоименоване жупаніє, изъ кои є Славонія саставлѣна; затимъ смо узели Бачку и Бараню, жупаніє у Мађарской, у коима Срби у повећемъ брою стануюю; Крижевачку у Рватской и Торонталску и Темишварску у Банату, а Крашовску као трећу овомъ краю принадлежећу жупанію изоставили смо, почемъ тамо само у єдномъ селу Срба има, додавши ове главномъ скупу.

За додичне три године ставили смо: колико є было жителя у обште а затимъ колико Срба а колико иноплеменика посебно, како у Граници тако исто и у Провинціялу. У Рватской и у Славоніи, како воєной тако исто и грађанской части, несрби већиномъ су иновѣрцы а не иноплеменицы, єръ тамо са Србима напоредъ живећій славенскій народъ, и ако се међу собомъ: Рвати, Славонцы, Шокцы и Сремцы зову, ипакъ говорећій истоветно нарѣчіє као и Срби, овоме племену доиста и припадаю и ако то до данасъ неће явно да признаду. У Банату и у Бачкой иновѣрцы су доиста иноплеменицы, и то: Мађари, Нѣмци, Словацы и пр.

Далѣ разяснѣно є како за Генералате у Границы, тако исто и за жупаніє у Провинціялу, колико є на 100.000 душа свега становничества одвоєно само Срба у свакой

сматраной години нађено. Затимъ слѣдую таблице абсолутногъ множеня людства како цѣлокупногъ, тако и одвоено србскогъ и иноплеменогъ у Граници и у Провинціялу у временику од године 1767 — 1847; одъ 1847—1867; и найпосле за цео седамдесетогодишный періодъ. Найпосле као допуна овимъ прегледима ставлѣнъ е процентъ множеня по свима наведенимъ видовима. Влае смо и овомъ приликомъ изъ горенаведены побуда у Границы посебно сматрали.

Получени послѣдцы изъ годишнѣгъ множеня по̀ процентима потврђую до очевидности, да е нашъ народъ у последнѣ доба и у Границы опао, особито када Лику и Крбаву, т. е. карлштатскій Генералатъ, изъ рачуна одузмено гдѣ Срби примѣрно напредую. Иноплеменицы пређе болѣ одъ Срба стаявши изгубише скокъ и сада су съ овима поравнани, но за цѣло не за дуго време. У осамъ сматраны жупанія у Провинціялу едва е србско становничество у пола онако яко напредовало у періоду одъ год. 1797—1847. као што е у Границы, али у второмъ одъ год. 1847. до 1867. ніе скоро никако ни помицало се. Иноплеменицы два путъ и полъ одъ Срба у првомъ періоду напредніи бывши и у другомъ періоду приличну су ячину задржали, кое ако по више година узтрае учиниће, да ће се са ньинимъ множенѣмъ Срби неизбежно броемъ смањивати морати, као што е то у многимъ жупаніяма већъ и започето. Дакле и онако строга милитарска управа у Границы была е за развитакъ бройне снаге Срба поспѣшнія него вармеђска управа у Провинціялу! Кудъ болѣ поуке за наше народне напредняке съ оне стране, да хвалѣный новополученый „Уставъ“ мађарскій ніе никаква благодетъ за Србе, и да невреди оногъ топлогъ прихватаня, са коимъ га подупираше народный саборъ у 1861. години у Карловцыма држаный! —

Срби данасъ у Провинціялу очевидно на манякъ иду и они се само іоштъ Граничарима у равнотежи одржавaю, кадъ се пакъ крозъ кратко време и Граница као што

разглашено укине, нестаяће іоштъ и брже православно становничество преко Саве и Дунава, и ова етнографска мена свршиће се у користь иноплеменика, кой на томъ свойскій одавна већъ и раде и кой се статистикомъ наукомъ у своимъ државничкимъ нарећеньима превасходно служе.

Да бацымо часкомъ єданъ одвоєный погледъ и на Банатъ, у коме такоће Срби станую и заєдно са Власима и подъ єдномъ Єрархіомъ до скора стаяше.

Они су имали пређе две Епархіє: Темишварску и Вршачку, а обе су одма установлѣне биле чимъ є у години 1718. тай предѣлъ у пожаревачкомъ миру Унгаріи уступлѣнъ. Оне имаю обадве своє парохіє како у Границы тако исто и у Провинціялу; прва се састои изъ три гореименована полка, а последньій изъ три познате жупаніє. И пређе као и сада Банатъ брои двапутъ више Вла него Срба, єръ ови су се тамо само изъ Србіє доселявати могли а они не само изъ Влашке већъ и изъ Ерделя; шта више, подунавлѣ Србіє у своіой нижой половини такође є само Власима и населѣно.

Брой житеља у Банату.

Nombre d' habitants dans le Banat.

I. Срба.

I. Serbes.

1. У Темишварской єпархіи.

1. Diocèse de Temesvar.

Године Années	Граница Confins militaires	Пaорія Province	Скупа Total
1797.	31.463	*116.074*	**147.537**
1847.	74.134	*141.808*	**215.942**
1867.	78.569	*145.760*	**224.329**

2. У Вршачкой епархіи.
2. Diocèse de Verschetz.

Годинe Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	15.928	*10.585*	**26.513**
1847.	31.889	*17.034*	**48.923**
1867.	32.616	*17.587*	**50.203**

ОБЕ ЕПАРХІЕ.
Total des deux diocèses.

Годинe Années	Граница Confiins militaires	Паорія Pronvice	Скупа Total
1797.	47.391	*126.659*	**174.050**
1847.	106.023	*158.842*	**264.865**
1867.	111.185	*163.347*	**274.532**

II. Вла.
II. Valaques.

1. У Темишварской епархіи.
1. Diocèse de Temesvar.

Годинe Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	7.120	*189.091*	**196.211**
1847.	16.126	*240.938*	**257.064**

2. У Вршачкой епархій.
2. Diocèse de Verchetz.

Годинe Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	61.467	*136.550*	**198.017**
1847.	89.216	*151.707*	**240.923**

ОБЕ ЕПАРХІЕ.

Total de deux diocèses.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	68.587	*325.641*	**394.228**
1847.	105.342	*392.645*	**497.597**
1867.	119.412	*413.122*	**532.524**

Годишнѣ множенѣ, душа.

Angementation annuelle, individus.

I. Срба.

I. Des Serbes.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	1.173	*644*	**1.817**
1847—1867.	258	*225*	**483**
1797—1867.	**911**	**524**	**1.435**

II. Вла.

II. Des Valaques.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	735	*1.340*	**2.075**
1847—1867.	730	*1.028*	**1.726**
1797—1867.	**776**	**1.250**	**1.976**

Н а с т о.
Pour cent.

Срба.
S e r b e s.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	1·53	*·45*	·83
1845—1867.	·24	*·14*	·18
1797—1867.	**1·15**	**·36**	**·64**

Вла.
V a l a q u e s.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	·84	*·37*	·46
1847—1867.	·63	*·25*	·42
1797—1867.	**·79**	**·34**	**·48**

Изъ овы скрижали дознаемо, да є у Темишварской Епархіи подеднако одъ оба народа на брою у последнѣ време било; али у Вршачкой неизносише Срби ни петый део Вла. Власи заузимаю поглавито Провинціяла источный део, залюднюю исключно Крашовску жупанію, али у Граници нису они ячій одъ Срба.

Што се природногъ множеня тиче Срби су у првомъ временику несравнѣно болѣ од Вла стояли, али у последѣ време съ ньима су се изравнали, коє се поглавито той околности приписати има, што су Срби у Граници за време грађанскогъ рата у години 1848. и 1849. ужасно страдали. Срби данасъ у Банату представляю текъ четвртый

део процента природногъ множеня, кои имадоше у првомъ временику.

Изъ узрока, што су наведене Епархіє у години 1861. сасвимъ друге административне границе добиле, и Власи изъ ньи одлучили се, нисмо у станю были и брой овогъ народа за исте да изложимо, као што є то за годину 1797. и 1847. учинѣно.

Провинціялна часть Баната имала є следеће броєве становника у пређашня времена.

Брой жителя у Провинціялу у Банату.

Nombre d' habitants dans la province du Banat.

Године Années	Срба Serbes	Вла Va aques	Иноплеменика Autres peuples	Скупа Total
1775.	78.780	*181.639*	57.509	**317.928**
1797.	126.659	*335.641*	126.634	**578.934**
1847.	158.842	*392.645*	338.015	**889.502**
1867.	163.347	*413.122*	437.383	**1,013.852**

Временикъ Période	Годишнѣ множенѣ, душа Augmentation annuelle, individus			
	Срба Serbes	Вла Valaques	Иноплеменика Autres peuples	Скупа Total
1797—1867.	524	*1.250*	4.439	**6.213**
	На сто — Pour cent			
1797—1867.	·36	*·34*	1·57	**·78**

У Паоріи у Банату има сада двоиномъ толико Срба колико ій є было пре деведесетъ година, а и Власи су се готово у истомъ размѣру намножили, єръ у години 1775. одъ 100.000 становника на саме Влае готово 60.000 долазаше, иновѣраца пакъ, нарочито Нѣмаца, Мађара и Бугара, кои ни 18% целогъ становничества у години 1775.

непредставляху, — има сада 44%, изъ узрока, што су се они петъ пута крозъ деведесетъ минувши година у Банату яче множили одъ Срба и Вла. — После другій деветдесетъ година быће Банатъ у оной мѣри нѣмачка область, као што беше у прошломъ вѣку влашка.

Прегледавши у правимъ и односнимъ броєвима напредованѣ србско-православногъ становничества у собственой Унгарской, у воєной и грађанской области, крозъ минувшій седамдесетъ година, сада намъ іоштъ остає да у кратко и о онимъ србскимъ жительима мало прозборимо, кои су у Далмаціи настанѣни.

Познато є, да є ова область већиномъ подъ влашћу млетачке републике до године 1797. стаяла, кадъ услѣдъ Кампоформійскогъ уговора мира подъ аустрійскій скиптаръ подпаде. Окружіє Дубровачко сачинявало є до оне године древну славенску републику за себе, но и она у исто доба као и нѣна посестрима Венеція подлегоше грабльивости французкогъ цара Наполеона I. У годину 1805. уступлѣна бы Далмація истоме Наполеону, по гласу мира Пожунскогъ но Руси то неодобрише, већъ у савезу са Црногорцыма воєваше цѣле 1806. год. по тамошньимъ краєвима против Француза, те услѣдъ тога опустоши се земля ужасно. Дубровачка, аристократскій устроєна, република брояше пре рата на 53.000 душа а у години 1814. єдва и 40.000, па у томъ размѣру пострада и остала Далмація. Прави пакъ броєви тамошнѣгъ становничества у неколико година, као и ньено растенѣ, како Срба тако и католика посебно, сазнаю се изъ следећій скрижали.

Далмацiя.
Dalmatie.

Године Années	Брой жителя. — Nombre de la populatiou		
	Православны Orthodoxe	Католика Catholique	Свега Total
1814.	58.974	*200.206*	**259.180**
са Дубровникомъ a vec Raguse	59.333	*240.168*	**299.501**
1848.	81.556	*335.554*	**417.110**
1868.	85.896	*360.886*	**446.782**
1869.	78.266	*364.530*	**442.796**

Временикъ Période.	Годишнѣ множенѣ, душа Augmentation annuelle, individus		
	Православны Orthodoxes	Католика Catholiques	Свега Total
1797—1848.	436	*1.870*	**2.326**
1848—1869.	— 157	*1.380*	**1.223**
1797—1869.	**264**	**1.742**	**2.006**
	На сто — Pour cent		
1797—1848.	·62	*·65*	**·64**
1848—1869.	— ·20	*·39*	**·28**
1797—1869.	**·38**	**·58**	**·54**

Између 100.000 жителя было е Срба Parmi 100.000 habitants il y a eu serbes	
Године — Année	Душа — individus
1797.	19.780
1848.	19.558
1869.	17.676

Осимъ дубровничке републике беше жительство остале Далмаціе 256.966 душа у години 1780. яко, пакъ после тридесетъ и четири године, и то поглавито услѣдъ горе-

поменутогъ рата, не нађе се тамо више одъ 259.180 душа. За владе млетачке републике людство Далмаціє сасвимъ споро напредоваше, коє є найвѣрніи доказъ, да се съ ньоме републиканскій управляло ніє, већъ пре безъ икаква закона и правде.

Она друга цифра за годину 1814. важи съ Дубровникомъ докле предня само собствену Далмацію обухвата. Броєви за годину 1848. и 1868. узети су по црквенымъ пописима тамошнѣгъ православногъ свештенства за Србе, а по политичнымъ за сво людство. Ово последнѣ важи и за годину 1869. кадъ се є людство у цѣлой аустрійской монархій брояло. Како є изъ горньи разлога очевидно, да людство у тамошнѣмъ предѣлу до 1814. године напредовало ніє, то смо броєве у овой години пронађене безусловно и за годину 1797. усвоили, када су становници подъ нову, прво аустрійску а потомъ француску, управу подпали.

Срби посебно сматрани множили су се одъ године 1797. до 1848. скоро у ономъ размѣру у коме су се и католицы — Рвати. Напредованѣ быяше и после тога прилично повольно, али устанакъ у години 1869. у Приморю — Боки Которской — преиначи у тако неповольнимъ размѣрима станѣ людства, да одъ 1848. до 1869. у мѣсто множеня опаданѣ людства на видело излази, тако, до сада Далмація манѣ Срба брои но пређе двадесетъ и петъ година. Све прилике далѣ за то говоре, да се ни одъ сада у Далмаціи нашъ народъ у напредъ помицати неће, а то ће рећи, да ће очевидно пропадати у сравненю са Латинима.

Изъ доякошньи статистичны испитиваня излази као дело на среду, да се србско становничество у Унгарской и у Далмаціи далѣ непомиче већъ на єдной точцы стои, па како су сви други иновѣрцы и иноплеменицы напредни, то се лако поняти може у коїой є сразмѣрицы нашъ народъ тамо на штети. Найглавніи узрокъ застанку множеня србскогъ людства преко налази своє обясненѣ у грађанскомъ рату

одъ године 1848. и 1849., али и осимъ тога све дружствене установе преко циляю на понииштенѣ србске народне снаге. Кадъ бы тамошнѣ православно свештенство точне изводе изъ црквены протокола сваке године сачинявало, видило бы се да-ли се нашъ народъ природнимъ или художественимъ путемъ у Аустріи губи: да ли сирѣчъ тамо рађаня много веһа одъ умираня нису, или ако єсу, онда се мора великій брой становника одтуда разселявати. Овай последный моментъ невреди у оной мѣри у коіой онай првый, као што ће намъ следеһа таблица покрета людства на очигледъ потврдити.

У епархіи будимской было є одъ 1826. до 1855. године.
Dans la diocèse de Bude il y a eu de 1826—1855.

Области Contrées	Жителя Habitants	Рођено Naissances	Умрло Morts	Вишакъ Excédant
Бараня . . Baragna.	15.175	24.267	23.458	809
Сент-Андрея. St. Andrée.	6.326	9.011	9.855	— 844
Свега . . Total.	**21.501**	**33.278**	**33.313**	**— 35**

Вѣнчано є пакъ за исто време 7.570 парова.

Ови броєви важе за сви тридесетъ година, и изъ ньи слѣдує, да се Срби у Бараньи истина споро али ипакъ множе. у горньой пакъ Мађарской они безпрекословно изумиру. Изъ оногъ края вишакъ се разселява а изъ овогъ силази у гроблѣ свои отаца, те тако и веһу штету по србство причинява.

Осимъ речене Епархіє изъ другій пободны података немамо, но имамо изъ Воєне Границе врло подробны за више година. Али овде Срби нигдѣ на чисто не живе, веһъ су

яко съ иновѣрцыма помѣшани, тако, да лако познати се нėможе, у колико се податцы само на Србе односе. Ови су iоштъ найчистiе сачувани у Шайкашкомъ батальону; тамо iй има преко 90% цѣлогъ людства, пакъ зато и ставлямо податке покрета людства изъ те краине крозъ деветнаестъ последньи година, и то за сваку поединце.

Покретъ людства у Шайкашкомъ батальону.

Mouvement de la population dans le bataillon des pontoniers.

Годинe Années	Вѣнчано Mariages	Роѣно — Naissances		
		Мушкiй Garçons	Женскiй Filles	Скупа Total
1829.	*307*	630	625	1.255
30.	*301*	656	647	1.303
31.	*276*	591	590	1.181
32.	*168*	656	683	1.339
33.	*316*	774	746	1.520
34.	*373*	708	646	1.354
35.	*334*	699	699	1.398
36.	*231*	777	738	1.515
37.	*336*	766	607	1.373
38.	*427*	843	781	1.624
39.	*333*	837	825	1.662
40.	*271*	704	621	1.325
41.	*365*	851	810	1.661
42.	*357*	774	723	1.497
43.	*356*	724	782	1.506
44.	*366*	940	828	1.768
45.	*334*	863	774	1.637
46.	*273*	926	829	1.755
47.	*298*	742	767	1.509
Средине Moyennes	**317**	**761**	**722**	**1.483**

Године Années	Умрло — Morts		
	Мужскiй Hommes	Женскiй Femmes	Скупа Total
1829.	702	625	1.327
30.	766	695	1.461
31.	1.081	948	2.029
32.	550	518	1.068
33.	600	614	1.214
34.	591	580	1.171
35.	609	591	1.200
36.	665	673	1.338
37.	822	830	1.652
38.	526	590	1.116
39.	828	723	1.551
40.	962	963	1.925
41.	662	655	1.317
42.	760	746	1.506
43.	651	622	1.273
44.	539	526	1.065
45.	694	693	1.387
46.	742	671	1.413
47.	1.226	1.000	2.226
Средине Moyennes	736	698	1.454

Године Années	Вишакъ — Excédant		
	Мужскiй Hommes	Женскiй Femmes	Скупа Total
1829.	— 72	—	— 72
30.	— 110	— 48	— 158
31.	— 490	— 358	— 848
32.	106	165	271
33.	174	132	306
34.	127	66	193
35.	90	108	198
36.	112	65	177

1837.	— 58	— 223	— 281
38.	317	191	508
39.	9	102	111
40.	— 258	— 342	— 600
41..	189	155	344
42.	14	— 23	— 9
43.	73	160	233
44.	401	302	703
45.	169	81	250
46.	184	158	342
47.	— 484	— 241	— 725
Средине Moyennes	**25**	**24**	**49**

И у овомъ благословеномъ, са плоднимъ землыиштемъ, краю Срби су природно слабо напредни. Истина богъ вѣнчаваня и рађаня яко су учестала али не манѣ є и поморъ якъ, тако, да се людство у обште слабо у напредъ креће. Жителя є тамо было срединомъ за речено време 29.180 а размѣри елемента одъ покрета людства били су следећи.

Податцы покрета людства Eléments du mouvement de la population	На 100.000 жителя было є у: par 100.000 habitants il y a eu en	
	Будимской єпархій Diocése de Bude	Шайкашкомъ батал. Bataillon des ponton.
Вѣнчано . . . Mariages.	1.168	*1.109*
Рођено . . . . Naissances.	5.163	*5.087*
Умрло . . . . Morts.	5.165	*4.912*
Вишакъ . . . Excédant.	— 2	*175*

Изъ наведены резултата природногъ покрета людства изъ Будимске Епархіє и изъ Шайкашкогъ батальона дознаємо:

1. Да су нова бракосачетаваня врло честа, коє є неоспорный доказъ, да међъ Србима у Аустрій непрекидне

ендемичне болести владаю, кое велику смртность причиняваю и нова бракосачетаваня изазиваю.

2. Да су услѣдъ наведене причине рађаня честа а и постоећи бракови врло плодни, еръ почемъ е умиранѣ яко одъ сталны бракова у старіимъ годинама много суштествовати и не може, а ови су неплодніи одъ они у млађимъ годинама постоећій.

3. Да е съ друге стране и поморъ у народу доиста ужасанъ, тако, да бы смѣло потврдити могли, да га редко гдѣ у подобной снази има, и за кои ми у Србіи ништа незнамо — изузевъ додуше Бѣоградъ. Па услѣдъ великогъ помора и

4. Природный вишакъ одъ незнатне е величине.

Ове позитивне податке покрета людства саобштене изъ два мала округа, могли би у неколико и за друге предѣле примѣнити, у коима Срби у Аустріи станую — осимъ нешто Лике и Крбаве. У последньимъ предѣлима србскій юнацы не само манѣ су смрти изложени, већъ и за живота усрећени су не обично крепкимъ здравлѣмъ и витежкимъ стасомъ.

На резултате покрета людства великій упливъ упражнява и заниманѣ овога у односу къ осталимъ државнимъ саграђанима. Изъ Шайкашкогъ батальона имамо обширны података изъ польске привреде, сь коіомъ се Срби у истоме исключно занимаю, и то одвоено за земльорадню и за сточарство. Подобны података немамо изъ Провинціяла али изъ Воене Границе имамо ій у временику одъ двадесетъ година у подробности, а одъ четирдесетъ година у главнимъ броевима. Што се посебно сточарства тиче, оно е првый путъ на преписъ узето по полковима када е и людство у военой части т. е. у години 1799. и брояне повторавало се тамо скоро сваке треће, четврте године. Податке обе гране польске привреде изъ Шайкашкогъ батальона ставлямо у следећимъ прегледима, коима предходи онай на брой людства односећи се.

Године Année	Пшенице Froment	Наполице Méteil	Ечма Orge	Овса Avoine	Кукуруза Maïs
	Мерица — en Metzen d' Autriche				
1856.	16.434	98.883	40.852	92.611	108.035
57.	22 385	163.844	63.324	160.633	53.109
58.	19.033	149.288	50.653	166.856	89.063
59.	17.295	113.303	31.671	159.096	56.196
60.	25.335	163.927	51.006	239.027	91.890
61.	22.367	134.885	41.176	186.124	54.599
62.	21.304	112.188	34.885	122.400	98.092
63.	8.888	46.415	7.227	18.636	10.545
64.	30.048	178 761	54.235	168.580	113.193
65.	27.407	124.800	31.600	104.142	113.081
66.	38 268	114.292	45.372	132.525	53.585
67.	56.758	167.007	63.938	130.617	88.295
68.	57.195	159.639	63.670	142.231	148.391
Средине Moyennes					
1851—1859.	**17.709**	**112.558**	**41.903**	**106.877**	**75.681**
1860—1868.	**31.952**	**133.546**	**43.679**	**138.253**	**85.741**

Године Année	Проса и хељде Blé sarasin et Millet	Свега Total	Вина Vins	Кромпира Pommes de terre
	en metzen d' Autriche Мерица		Акова en Eimer	Мерица en Metzen d' Autriche
1851.	860	**326.088**	4.106	9.698
52.	863	**236.320**	6.216	2.455
53.	2.130	**371.323**	6.016	1.155
54.	4.960	**220.643**	2.811	2.778
55.	10.520	**384.965**	3.020	5.931
56.	6.675	**363.490**	14.112	3.867
57.	1.620	**464.915**	7.183	5.141
58.	3.151	**478.044**	3.819	7.741
59.	1.303	**378.864**	1.459	6.602
60.	3.045	**574.230**	2.966	10.475

1861.	2.008	**441.159**	4.177	6.567
62.	1.436	**390.305**	5.296	8.739
63.	210	**91.921**	3.015	1.913
64.	6.040	**550.857**	1.705	13.714
65.	3.798	**404.828**	2.541	11.256
66.	1.060	**385.102**	2.189	4.084
67.	1.059	**507.674**	6.931	2.148
68.	1.344	**572.470**	5.691	2.454
Средине Moyennes				
1851—1859.	**3.565**	**358.293**	**5.416**	**5.041**
1860—1868.	**2.222**	**435.393**	**3.834**	**6.817**

После опустошителногъ двогодишнѣгъ рата, кои учини, да се людство у Шайкашкомъ батальону одъ 30.429 као што га у години 1847. беше, на 23.438 душа у години 1850. смањи, ніе ни производство мимо людства напредніе бити могло, особито се то іоштъ и у години 1850. осећало када свега жита одъ 229.834 мерица пожнѣвено небіяше. Са повраћенимъ пакъ мирнимъ станѣмъ одпоче се и правилна производня, тако, да се є спрамь дотичногъ броя жителя у нормалномъ кругу као и пре кретала. Ово се може оценити изъ следеће таблице.

Временикъ Périodes	Средньій брой жителя Nombre moyen d'habitans	На 100.000 жителя произведено є Par 100.000 habitants on a prodruit			
		Жита Grains	Кромпира Pommes de terre	Вина Vins	**Скупа** Total
		Мерова en Metzen d'Autriche		Акова en Eimer d'Autri-che	
1851—1859.	25.500	1,404.100	19.770	21.240	**1,446.110**
1860—1868.	30.800	1,413.600	22.130	12.450	**1,448.180**

Єднакость у производству како крозъ први тако и крозъ другій деветъ година заиста є удивителна! Незнатна є количина жита више добивена, тако исто и кромпира,

али узевшій манякъ у вину показаный, изилази истина на среду, да є одъ сва три рода производа сасвимъ єднака количина добивена. Овимъ се деломъ потврђуе истина, да су пре свега статистични податцы у Воєной Границы скупляни вѣрни, а друго, да се и многогодишнѣ средине слажу, и ако се нѣке године тако неродне догађаю, као н. пр. што 1863. беше, када се є єдва бачено семе повратитти могло.

Питанѣ є найпосле кои разредъ людій међъ Србима преко изумире, варошани или селяци? На ово съ извѣстнымъ податцыма нисмо у станю одговорити, али имаюћій резултате одъ пописа людства изъ неколико варошій за старіє и новіє време, излажемо ій овде, изъ кои се ясно види како Срби у томъ погледу преко стоє.

Брой жителя по варошима.
Nombre d' habitants dans les villes.

Текуħій брой Numeros d'ordre	Вароши Villes	Године Années	Срба Serbes	Иновърада *Autres peuples	Скупа Total
1.	Карловцы . .	1802.	3.514	1.231	**4.745**
	Carlovitz.	*69.*	*2.816*	*1.655*	**4.371**
2.	Земунъ . . .	1836.	6.634	2.560	**9.194**
	Semlin.	*69.*	*4.358*	*5.688*	**10.046**
3.	Панчево . . .	1836.	8.127	3.072	**11.199**
	Pantchevo.	*69.*	*9.678*	*7.210*	**16.883**
4.	Бела Црква .	1836.	1.878	3.505	**5.383**
	Eglise blanche.	*69.*	*1.879*	*6.405*	**8.284**
5.	Костайница . .	1836.	644	1.620	**2.264**
	Kostaïnitz.	*69.*	*418*	*1.563*	**1.981**
6.	Митровица . .	1802.	2.531	958	**3.489**
	Mitrovitz.	*1867.*	*2.355*	*2.625*	**4.980**
7.	Новый Садъ .	1787.	5.840	3.158	**8.998**
	Neusatz.	*1869.*	*8.134*	*10.985*	**19.119**
8.	Соморъ. . .	1787.	11.421	1.939	**13.360**
	Sombor	*1869.*	*11.131*	*13.178*	**24.309**

9.	Вуковаръ . .	1810.	1.801	2.574	**4.375**
	Voukovar.	*69.*	*1.235.*	*4.204*	**5.439**
10.	Иригъ . . .	1810.	3.936	350	**4.286**
	Irigue.	*69.*	*3.377*	*801*	**4.178**
11.	Рума . . .	1810.	2.980	2.510	**5.490**
	Rouma.	*69.*	*3.158*	*4.826*	**7.984**
Свега пређе . . . Total d' autrefois			49.307	23.487	**72.784**
Свега сада . . . Total d' anjourd' hui.			*48.439*	*59.140*	**107.579**
Вишакъ . . . . Excédant.			**— 868**	**35.663**	**34.795**

Ови бројеви врло су занимљиви и ако више одъ једанаестъ вароши необухватаю. Пре шестдесетину година біяху Срби у њима двапутъ ячій одъ иновѣраца, садъ пакъ ови њи са једномъ петиномъ превазилазе. Осимъ Панчева и Новогъ Сада, у коима су варошима Срби сада бројемъ ячій но пређе, у свима другимъ овдѣ именованымъ они су се знатно смањили, особито у сусѣдномъ Земуну, у коме су сада са трећиномъ слабіи но пре 36 година што біяху. Далѣ намъ је познато, да се обично селяни у вароши доселяваю а не обратно, и тако изъ овога се дѣла логично закључити дае, да у елементима покрета варошкогъ людства великій манякъ суштествовати мора, съ другимъ рѣчима: вароши су управо гроблѣ грбскогъ становничества преко, у коима се оно скончава. Срби по селима живе одвојено и слабо се конкуренціе одъ иновѣраца сажителя у тециву плаше, и ако имъ се томъ приликомъ честе обыде наносе, али у варошима подлежу они одсудно већемъ капиталу, живљој вредноћи и савршеніемъ знаню странаца у сваковрстнимъ прерађуюћимъ раднима, па и у трговини. Но при свемъ томъ постојећи тамо закони и наредбе озго поглавито сметаю развићу православно-србскогъ народа у Аустріи, а осветлѣни

появи неће се тако лако на болѣ окренути све да се нашъ народъ съ обштимъ школованѣмъ и више умно унапреди.

Речено є одма у почетку, да Срби пре сто осамдесетъ година у аустрійске области изъ Србіє и Босне доселѣни ячій одъ 100.000 душа бити нису могли, а то ћемо тврђенѣ на следећій начинъ обяснити.

Найстаріи званичный пописъ имамо изъ Рватске Краине и онъ се односи на годину 1717. када се Аустрія после двадесетогодишнѣгъ мира изнова съ Турскомъ зарати. У сва три тамошня Генералата: Горньо-Карловачкомъ, Петриньскомъ и Вараждинскомъ, нађено є онда свега 23.953 войника или 119.765 душа. Овай број нарастіо є у год. 1797. на 362.433 душа; людство се є дакле крозъ осамдесетъ година тамо управо утроило. Годишнѣ множенѣ износило є за то време 3.033 душа или 1·26%. У последньой години было є у ономъ брою 180.275 душа православны или половина жительства, пакъ кадъ истый размѣръ и за прву годину усвоимо, онда дознаємо, да є у години 1717. око 60.000 Срба у Рватской краини становало. Брой свію Срба у Унгарской, сходно попису свештеничкомъ износіо є у години 1797. 678.505 душа, а по аналогіи за Рватску краину важећой, мора овай брой у год. 1717. само 224.000 глава да є износіо. Одузмимо одъ овогъ числа 60.000 душа на Рватску спадаюћій, онда добивамо за остале области Унгарске 164.000 глава за поменуту годину. Ми смо горе видили, да се є людство тамо одъ 1717. до 1797. године са 1·26% годишнѣ множило, али у ово доба падаю и три рата и то у періодима одъ год. 1717—1718; одъ 1736. до 1738; — и одъ 1788—91; — а крозъ двадесетъ година и то одъ 1697. до 1717. небеше никаквогъ рата на турской границы; праведно є дакле ако процентъ множеня србскогъ людства за овай временикъ и на 2% годишнѣ попнемо. По овой предпоставки брой свію Срба преко — осимъ Рватске — могао є на 110.000 душа великій быти

у години 1697. т. є. кадъ се є ратъ съ Турцыма подъ Леополдомъ I. съ биткомъ подъ Сентомъ и миромъ Карловачкимъ, заключенымъ у Януару 1699., окончао. Одъ године сеобе 1690. до 1697. за време траюћегъ рата доселћницы єдва да су непомично остали и текъ после преставшегъ получише стална своя жилишта па найплоднiимъ земльиштима Унгарске. У Срему и iоштъ по негде єдва ако є нешто више одъ 20.000 душа Срба пре велике сеобе у години 1690. было, узимаюћiй, као што є право, и Србе у години 1751. у Русiю одселивше се у призренћ, те тако рачунъ приближанъ испада, да сеоба патрiярха Чарноєвића одъ 37.000 породица ни 100.000 душа обухватала нiє. Сви Срби у Унгарской брояли су у оно доба — 1690. године — око 155.000 душа, а сада iй има и 930.000 глава. Да су ови нешто у старой постойбини остали, небы зацћло за то време више одъ 300.000 душа сада брояли, понятно є дакле, да су они сеобу погибiи предпоставляюћiй, манћ зло изабрали и елементъ србскiй свакояко яче оснажили, но да су на старомъ огньишту остали, єрь у овомъ случаю причинили бы, по строгимъ законима народне привреде, да бы опетъ и турскiй живаль, у зною лица србске рає гаєћiй се, у старомъ завичаю далеко iоштъ и яче бройно напредовао быо, но што се є у ствари десило, єрь статистично є доказана истина, да Турцы у Европи сами себи оставлћни, непремћно изумиру, а текъ се подъ условiяма расплођавaю, када зулумћарити смеду, — када другимъ народима множенћ спречаваю.

Да су иселивши се тада у Аустрiю Срби свою стару постойбину пусту оставили, доказує се већъ и са статистичнымъ податцыма цриленымъ изъ пайновiєгъ доба отуда. Тако є было:

Число жителя у Старой Србіи у години 1867.
Nombre d' habitants dans l' ancienne Serbie en 1867.

Текуѣій брой Numeros d' ordre	У ПАШАЛУКУ Pachalique de	Срба Serbes	Турака Turcs	Скупа Total
1.	Призренскомъ . . Prisren.	25.508	*170.440*	195.948
2.	Нишкомъ . . . Niche.	199.448	*109.020*	310.270
	Свега . . Total.	**224.956**	**279.460**	**504.416**

Брой Турака претежніи є дакле сада одъ броя Срба у Старой Србіи, а размѣри испали би іоштъ и неповольніи по последнѣ кадъ бы се нешто одъ Нишкогъ пашалука окрузи: Пиротъ и Трнъ одцепили, у коима много Христіяна а мало Турака има, али су први по народности Бугари а не Срби. У прочемъ у Призренском пашалуку нису ушли у рачунъ и Шокцы, броємъ 4.528 душа, кои истина србскій говоре, али неѣе да се зову Срби.

Негдашный повольны условія за бройно множенѣ србскогъ народа у Унгарской веѣъ є поодавна нестало. Иноплеменицы па и сами саплеменицы, али друге вѣре сажительи, унатѣчъ се труде, да величини нѣговой на путъ стану; па како єзгро србскогъ народа у Шумадіи тако лако сада на мисао доѣи неможе, да народну власть и надъ браѣомъ преко Дунава простре, то овой ништа друго неостаѥ, ако желе православни Срби до века да буду, но да повратну сеобу предузму, а данашня мала Србія довольно є велика, да ій у своіой средини удоми и полако тпреми за среѣнію политичну будуѣность свега србства! —

У Бѣограду, у мѣсецу Августу 1871.

ИЗ ХРОНИКЕ ДЕСПОТА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА

С ДОДАТКОМ НЕКОЈИХ ДОКУМЕНАТА КОЈИ СЕЊЕГА ТИЧУ.

Исписао

Стојан Новаковић.

Садржај. Двије три ријечи о времену Ђурђеву. — Из Хронике. — Писмо патријарха А. Чрнојевића руским посланицима у Бечу поради ослобођења деспота Ђ. Бранковића, без године. — Истога писмо Ђ. Бранковићу од 3. Марта 1702. из Сент-Андреје. — Истога истоме од 8. Авг. 1702. из истог места. — Писмо деспота Ђ. Бранковића патријарху и сабору од 16. Авг. 1704. год. — Писмо патријарха А. Чрнојевића деспоту Ђ. Бранковићу од 5. Декем. 1704. из Пакраца. — Писмо деспотово краљу пољском од 29. Маја 1705. год. — Писмо деспотово народном сабору од 26. Дек. 1708. — Писмо деспотово цару Петру Великом од 39. Септ. 1711. — Дневник патријарха Арсенија Чрнојевића о путовању у Јерусалим 1683.

Појава Ђурђа Бранковића претендента на деспотство и сеоба српског народа у Аустрију 1690. године, на пошљетку чињеница, што су тадашњи политичари српски везали цијело своје питање за Аустрију и њој повјеровали, догађаји су, који истичу из читавог правца политике наших државника старијега доба а нарочито послије Косова.

Још више, они нијесу само прост наставак оне политике, него су јој завршетак; они су пошљедње њено дјело.

Кад су српску државу у 14-ом вијеку први пут силно побиједили и уздрмали Турци, она је почела стално назадовати и посртати, а турска сила напредовати и снажити се, докле у 15-ом вијеку српској држави не дође крај. Али од самога почетка падања српског почиње се отпор

турској побједи и влади, и тај се отпор све до најновијег ослобођења Србије не прекида. Но тај отпор је трајао дуго вријеме. Прилике из којих је он у разно доба извирао силно су се мијењале, те је с тога и он имао у разна доба разне вође и још разније облике. Извршивао се и дипломатском политиком, и агитацијом у свију који су могли бити турски непријатељи, и савезима са сваким без разлике, па на пошљетку и поглавито — оружаном борбом појединаца, која се јавља у хајдуцима.

У први мах отпор је овај био у рукама оних који су прије пропасти имали у својим рукама српске државне послове. То су била властела. Властела је доиста схватила важност борбе, она је у њу уложила сву силу и све богатство своје. Што се из властеле није потурчило, што се дакле није у напријед одрекло борбе — оно се је скоро све сатрло по туђини и у борби с Турчином, и нашем је садашњем друштву допала отуда прекрасна корист, што је иза дугога трајања ове .неједнаке борбе изашло чисто од те средњевјековне установе, с којом су на муци толики други народи.

Историци, као што је П. J. Шафарик, помињу да је и борба турска била у први мах наперена највише против исте властеле, као против главног противника у њиховој борби са Србима. Овим П. J. Шафарик тумачи чињеницу, што је у 15-ом и 16-ом вијеку написано за чудо много српских рукописа, што су дакле књижевнички рад српскога народа у први мах сами Турци остављали на миру. По томе бисмо у борби нашој имали да разликујемо период, у ком је на врху борбе властела, за тим период у ком је, на врху борбе властела са духовништвом, гдје је властела већ знатно била ослабила, и период у коме је на врху борбе сам народ у цјелини својој.

Овај трећи период борбе излази на чисто тек у рату за ослобођење Србије.

Ми знамо, да је борба властеле испала истина јуначки, али са свим несрећно. Томе је узрок било, што је турска сила све пред собом млавила, и што је борба сама ишла веома растурено. Као да је властела високо држала и своје господство, као да јој сплетке и неподударања њена нијесу могла изаћи из главе ни онда, кад је свима пријетила заједничка пропаст. Властеоска кратковида обласна политика, њихова тјесногрудост и нетолеранција, њихова чудновата махом посебична радња, кад се могло нешто више чинити; немогућност, да се међу њима укоријене и одрже какве год веће државне и народне политичне мисли, најбољи су свједок нама данас, да су они били људи врло стијешњена погледа, врло ниска образовања, покрај свега богатства и раскоши дворова њихових.

Али макар да тако испада главна карактеристика рада њихова, има свијетлих дјела, има патриотског пожртвовања у борби њиховој против Турака. Кад би се написала историја њиховог тадашњег дипломатског рада, историја те наше властеоске емиграције и њезиног пословања у 15-ом и 16-ом вијеку, кад би се нацртао њихов рад и пером и мачем и хајдуковањем, та би историја и тај нацрт били красна слика, најљепша, какву је икад могућно нацртати из историје тога сталежа старога нашег друштва. Није било околнога ближег или даљег краља и државе, да им се нијесу обраћали ови српски заступници. Њихове посланике чујемо гдје траже помоћи по Италији, по далматинском приморју, код угарских, аустријских и пољских краљева, по Русији. Деспот Стефан је ишао ради Турака на велики сабор у Констанц, духовници нијесу избивали из Русије све с једном истом намјером. Кад подуже мислимо о овом њиховом политичком раду, па бисмо хтјели да га представимо на живом суврееном примјеру, не можемо наћи ништа приличније него емиграцију пољске властеле овога вијека. Ми смо морали бити у истим приликама, док је још било

властеле и у ње имања и знања, и док је коме могло бити до наде, да ће се Турци моћи узбити и протјерати. Разлике нашега и ондашњег времена чине разлику и овога поређења. Шта више, макар да оно вријеме није било вријеме новинарства и књижевне агитације, нијесу наши борци ни то оружје напуштали. У хришћанској агитацији, која је у 15-ом и 16-ом вијеку створила ону књижевност против Турака — има макар колико уплива наших исељеника, којих се у оно вријеме свуда налазило. Ми нијесмо никад још доспјели, да у тој књижевности свој дио тражимо, али се он без сумње налази.[1])

Кад је дошло вријеме, да и турска сила буде узбијена, ови послови су били већ поборављени, радници изнемогли и погубили се — неодољива их је сила била прегазила. На крају 17-ог вијека стара је снага наше властеле била већ сатрвена, Турци су држали скоро сву Угарску, и сама образованост нашега народа стајала је тада ниже но икад. И баш у тај мах, кад је нама најгоре било, кад смо најмање могли и умјели да се користимо чим год повољним у догађајима, окренула се срећа турска на ниже. Између 1683-ће и 1697-ме догодише се бојеви на Острогону, Будиму, Мохачу, Биограду, Нишу, Сланкамену и Сенти, којима се почиње турско падање. Тада се догодило оно, што су гледали да произведу сви српски политичари од Косова, па им ниједноме није изашло за руком. Ако узмемо да је српски народни живот од Косова све на ниже падао, онда је овдје најнижа тачка тога његова падања, јер одавде се он опет креће у напријед, одавде се ређају на ново дјела,

---

[1]) Неки Б. Ђорђевић писао је »Причу о турским царевима, именима службама, животу, обичајима и тиранији у њихову царству.« Писана је латински, а преведена на њемачки и штампана у Нирнбергу 1560 год. — Михаило из Острвице броји се међу прве писце на пољском језику по његовој историји или љетописима Турске. Види Гласник XVIII.

било у политици, било у књижевности, која се позније све већма шире и гранају.

Ето то је историјски постаменат, на коме се јавља личност Ђурђа Бранковића. Он је пошљедњи, може бити фалсификовани огранак старе деспотске династије Бранковића, и по томе самоме представник оне исте властеоске политике, која је толико вријеме водила и представљала борбу српскога народа против Турака. На њега је пала коцка, да буде вођ српске политике, која је у тако згодним приликама морала оживјети.

Мало час поменуту борбу против Турака која је срећно пошла и тим оживила наде потиштених хришћанских народа заметнула је политика аустријске династије ради својих намјера. Знајући за мржњу међу Турцима и хришћанским народима којима су они владали — Аустријанци су тражили себи савезнике међу овима пошљедњим, позивљући их да се дижу на Турке. За тај посао су им требали вјешти и згодни представници из круга народа и из круга цркве српске.

Црквенога представника лако је било наћи у патријарху српском, за представника народа и властеле нађоше Ђ. Бранковића, који се издавао за члана старе породице тога имена.

Ђ. Бранковић дакле почне радити по овом аустријском плану. Он је започео прве договоре с патријархом А. Чрнојевићем о сеоби, која је била и остала штетна по интересе српске, а корисна и потребна само Аустријанцима. Међу тим је сам Ђ. Бранковић, као гроф и деспот, кад је дошло вријеме купио војску и спремао се да удари на Турке. Усред овог посла око ратовања, кад су и послови и плетке око сеобе са кратковидим калуђерима патријаршијским били у најбољем реду, Аустријанци затворе Ђ. Бранковића. Der Mohr hat seine Arbeit gethan, der Mohr kann gehen. Улогу коју су му они стремили, био је он изиграо! Више им није требао ни он ни његов српски патриотизам! Тај његов затвор продужи се до смрти његове. Тајанствени,

себични аустријски поступак побудио је за Ђурђа Бранковића више симпатија, него што би иначе било, и тијем је Аустрији накнађено за њезину безочну неправду.

Узимајући преда се политику Ђ. Бранковића и А. Црнојевића не налазимо у њој ништа, што би одговарало озбиљности прилика, или би се могло одбранити. Никад ваљда нијесу учињене грђе погрешке у јавној радњи нашој! Савез с Аустријанцима против Турака био је једино дјело, које се може у неколико правдати. Све остало је тешко разумјети. Најнесрећније је дјело сеоба. Могли су наћи довољно ра́злōга̂, који би их од тога уздржали. Да оставимо све остало на страну, једини тај разлог ваљало би да их је уставио, што није било тешко домислити се, како је лакше чувати готова своја сједишта него се смјестити и одржати у туђој држави међу помијешаним и иновјерним насељењем, па на пошљетку ма с каквим правима.

Договор с Аустријанцима, који се никад нијесу одликовали поштеном политиком, друга је тачка која нас зауставља. Ваљало је мислити, ко може бити преварен и ко ће страдати? Ми то данас добро видимо; јесу ли пак ондашњи српски политичари били у стању уочити ову евентуалност — питање је које је данас теже одлучити. Пошто се догодило, што се догодило, лакше је нама кривити их, него што је њима било предвидјети шта ће бити. Свакојако су били у прилици, гдје се избор гради између два зла. Очевидно, да се тадашњи српски вођи нијесу одликовали ни ширим погледом, ни јачим знањем, о чему могу свједочити документи које штампамо и који у многоме износе њихов начин сматрања и њихов ум!

Ми бисмо по томе рекли, да је ствар просто у овоме. И Ђ. Бранковићу и А. Црнојевићу било је највише стало за тим, да има негдје српско деспотство с извјесним правима и у том случају, ако рат с Турцима не би срећно испао. Као да су слутили, да ће Дунав и Сава

бити за дуго граница међу Аустријом и Турском, па су себи осигуравали земљиште на другој страни Дунава и Саве, радећи за повластице и бринући се да и народ преведу. Ђ. Бранковићу је било међу првим стварима да обнови старо деспотство, и он је купећи војску старао се вазда да се покаже као поглавар и владалац. Ваљада је сувише вјеровао у аустријско поштење, кад им је у мутна ратна времена тако на лак начин излагао себе и своје мисли. Види се, да је ово била слаба страна његова. С друге стране и патријарху, који је дотле у поглаварству народном био без супарника, чинило се без сумње незгодно оставити ово одликовање Бранковићу и допасти мање улоге. На народ и његову срећу и несрећу, по старом властеоском типику, нико није ни мислио! Вође су робовали сваки својој слабости!

Услијед тога, троје излази што прекида ствар и карактерише цијели моменат. Ђурђу је било поглавито стало за деспотством, патријарху за самовлашћу. Аустрија је гледала да њихове слабости употреби на своју корист. Од самога Ђурђа изгледа врло детињасто, што се још двадесет и пет година прије овога рата (1663) побринуо за вјенчање, а при првој прилици и за аустријске дипломе на деспотство. У почетку рата он се сматрао као деспот и владалац земаља које је тек ваљало освојити, мало мислећи на сукобе који су отуда неизбјежно извирали. Јер је ово исто на сву прилику уплашило и частољубивост патријархову. Сукоб је и дошао, а онај, који га је мудро прорачунао и намјестио, и којему је требало само људи за насељење, остао је једини у добитку! Не виде ли се ту јасно плитки рачуни ондашње политике српске?

Тако се свршила пошљедња игра политичка, коју је водио представник властеле, у коме су по старом обичају играле исто онолико личне користи и слабости колико и светиња народне ствари. Необавијештени народ вукли су

ови људи у бојеве за своју корист може бити, али за туђу славу, потегли су их и са њихових старих сједишта у чудновату сеобу, која их ни у какву срећу није одвела! Некакве нове намјере биле су помијешане са старим традицијама; што су се уз једног свог хришћанског непријатеља против другог борили — мислили су да им је онај први пријатељ, и надали су се, да ће од њега добити оно што би им он, и да је готово било, из руку узео!!

I.

Комад из хронике Ђ. Бранковића.

(Рукописи Срп. уч. др. бр. 237.)

Покојни Павао Јосиф Шафарик описујући карловачки рукопис (Gesch. d. serb. Schriftth 276) каже, како карловачки рукопис Бранковићеве хронике има 1750 листа и како изгледа да на крају више листа нема. Најновији опис од И. Руварца (Срб. Летопис кн. 111) наводи два три комада, расправља о изворима деспотовим, али о листовима и о садржају не спомиње ништа.

Рукопис који је у Српског ученог друштва има на првом листу словима и цифрама забиљежен број 187. (҂ахп. — пошљедња цифра и слово оштећено је, но највише наличи на 3). У њему има 46 листа. Прочитавши тај рукопис, ми смо одмах држали, да ће то бити комад поменуте Бранковићеве хронике, једно по садржини, друго по рукопису, у коме је пуно дометака, брисања и додатака, што нам је свједочило да је то комад оријинала, и најпослије по биљешкама броја на врху листа, које су потврђивале горе споменуто Шафариково мишљење. Пославши један лист у Карловце г. И. Руварцу, он нам на питање наше одговори, да је таким рукописом доиста писан највећи дио ориђи-

нала Бранковићеве хронике. У осталом и овај је рукопис писан на 4-ни обичне писаће хартије, и овдје има латински текст једнога писма, лијепо писан другом неком руком. Та је рука деспотова писара у Хебу. Најзнатније је, што се у цијелом комаду који је у Српског ученог друштва говори управо о ономе, што је од њега најважније чути, о догађајима пошто је он затворен, и поименце о његовом сукобу са српским владикама, те се види како их он криви, да су грамзили за политичком влашћу.

У исписивању ми смо, штедећи простор, свуда изостављали кад он залази у какве старозавјетне и богословске приче, које се доста често догађа. Но свуда смо казали гдје смо то учинили.

Кад се мало чита овај рукопис, види се, да је језик у њему пун погрешака врло чудних, какве не долазе у другим рукописима, погрешака које могу свједочити, да писац није добро знао српскога језика, и да се силом упињао да пише некаквом уврнутом ученошћу, која се губи у плеоназмима. То чини, те и стил нема никаква карактера, противно другим споменицима истога времена.

О свему осталоме нека се читаоци из самог рукописа обавјештавају.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

. . бываеми доволно благоѹгодни мѫж, и различніе езіки знаюштеи добро бадрьставнім подвігом воінставнѹ слѹжбѹ изследствовав, ѩко ѹбо тогожде настоештаго лѐта деспотским благопроизволеніем начелнаго наместнічаства достоінством

поставленному бівшу са ѡпьлчителним воінством сьрбским при кесарскими таборіштами, за брантворітелно изследствованіе ѡтсилаваем біваст, иже ва полному устроителному брантворенію са благоугодним воінством сьрбским проісхождение сатворівшему и са прочіми хрістіанскіми аборишт-німи ѡпьлченми ѡтшавшему ѡт престолнаго будімскаго града дунавским нізтеченіем даже и до Сланкаменскаго тьржішта; тамо же убо приспевши и супостатніе множественіе сили, иміже и турскаго царства наместно начелствовави веліки везір бів и воинставна свога урежденія коіждо их своіми им ꙗко хрістіанска, тако и турска ѡт странах ѡбоюдни устроівша се, ніже рекомаго Сланкаменскаго тьржишта, ѡт чловечаскаго васпомінанія таково превелічаіше и прекрепчаіше саразітелно борение слішімо не біваст, ꙗкоже тогда случімо бист, ва толіко, иже и самому велікому везіру погубленіем скончаваему тамо случімо біваст, хрістіанска же преѡдолевателна ѡпьлченія преподедоносна бівают, и васа турска воінставна пріготовленія прідобівают.

Помінувшему же летному времену тогожде више реченнаго лета, ͵ахча. месеца же Аугуста 1. дан нами неведомо біваст, како убо неци ѡт духовнаго лінка или самохотною своею им савестію и зло самислітелнім наравом или ѡбічно біваемо тюдовітно изменітелнім нестатечаством ѡбдържімім бівшім кроме деспотскаго и кроме васего народа словено-сьрбскаго, єдіно саглашенія и благопроізволенія наустівши некоего латінскаго настоꙗтеля, кесарским повелітелним произволением, да кроме ѡбштои благодети више издаваемои кесарскои прівилегіискои діпломи, сіреч своеволно властнои граммати, ѡсобно другo грамматно писаніе супротів ѡбштои віше пісаніем изложеннои біваемои властнои граммати, иже повіше реченному тогожде лета месеца же Мартія .кд. дан издаваема бист на патріархово име и на прочи цьрковни лінк, ва том ѡсобно сагласующтеі се, да

пріωбрести бѹдет ωт ѹгьрскои канцеларіи сіреч еже тако ωт логоѳетскаго стро —— и сабіст се, до патріарха едино саравнителнѹ власт имети бѹдет, ѩко над цьрковним ліиком тако и над мирским ліиком. Зри ѹбо зде, благоѹгодни чатітелю, и ва Христа Бога благоверни слишителю, сицева самішленіа, самотрівшему разсѹждаваи преізреднеіше, како Иѹди Искаріотскомѹ, лакомствѹ ненасиштен'номѹ такови ѹподобі се (Маѳ гл. и т. д.) не ванімаюште и не ведѹште, ѩко искони ωт васемірнаго света сатвореннаго не біст такови народ ни такова дьржава, колми паче ва хрістоіменіто ωбште едіно сагласітелно людство и ωбладателной хрістианскои държави, ва неи же едини неки цьрковни ліик, единѹ саравнітелнѹ власт себе да прісвоіти бѹдет, ѩкоже нынѣ неки сьрбски цьрковни ліик, ѩко над цьрковним ліиком тако и над мірскім ліиком власт свою ѹстроіти важделев; зде ѹбо мьлчанію предаваем древние идолослѹжителніе мірскіе ωбладатели, прежде Наваходоносора итд.

Ту прича из старог завјета о Мојсију и Арону, па наставља:

Тіи же ѹбо сьрбски неки цьрковни ліиче, кроме сіцева божаставна ѹстроеніѩ, комѹ ѹподобіл се еси, еда како повише и пространнеіше сапісанномѹ бівшѹ ва лист ҂аѱлд. по среде пшеніце васеѩвшемѹ плевел свою врагѹ чловеку ѹподобіл се еси (Маѳ. гл. гі. сх. кд. ке.) или ѹподобіл се еси речено бівшои дан'ници. Како нізпала еси са небесе дан'ніцо, иже глаголала еси ва сьрдцѹ твоемѹ: вазідѹ на небо над звезди божіими,ваздвигнѹ престол мои, вазідѹ над вісотѹ ωблаком, подобан бѹдѹ превішнемѹ; обаче же ва пропастни ѧд нізложен бѹдеши, нізвьрженіем ва преісподне езеріште (Иса гл. ді. сх. ві. гі. ді. еі.) или комѹ, рекѹ паки, ѹподобіл се еси, еда ли аште сіновіми Левіиніми Кореѹ и Даѳанѹ и Авіронѹ итд.

На једно пола стране прича се о томе, па се ствар наставља овако:

Еште же ва тоижде кесарскои діпломатскои прівілегіи, по нашему разумеванію рекомои властнои граммати, безумнім важделеваніем и многонепотребнім троштітелнім прікупленіем и ва сицева прошеніꙗ дързнул еси, рекше, ꙗко убо да патріарха єдіно саравнітелну власт имети будет ꙗко над цьрковнім лиіком, тако и над мірскім ліиком, подобно такождеже и над умираюштому хрістианскому людству, рекше, ꙗко аште ѿт них гречаскаго закона біваемих кроме чедородіꙗ и кроме сародствіꙗ своего некто ѿт жіліштa века сего скончаваем би бил, тогда убо таковаго васа именіꙗ архіепископска и цьрковна да біВают, ніиже иначше да будет. Аште архіепіскоп и епископ любо кои би самьртію изчезаваем бів, и такова васа именіꙗ архіепископству прісвоіма да біВают. Ѿт куду тебе, сьрбски неки цьрковни ліиче, сицева више реченнаго Иуди Искаріѡтскаго лакомством испьлнена ненасіштеніꙗ пріспевают, по что благоваспомінаніем не пріпомніши что духь свети глаголет устіми светаго Павла апостола рекше итд.

Цитати трају пола стране, пак се наставља:

Тачію ти єдини неки сьрбски цьрковни ліиче приѡбрел се еси, да умираюшту чловѣку утвьрждена завета ѡтметаваеши или пріповелеваеши, кроме богодахновеннаго светаго божаставнаго пісаніꙗ лукавним ліхоімним васхіштеніем себе прісвоꙗваюште.

Наводећи опет истим тим начином свето писмо и Теофилакта епископа болгарскаго, говори ово:

Ка сими же вазвести ми еште, сьрбски неки цьрковни ліиче, каковою душеспасителною савестію дързнул еси ѿт кесарскаго двора прошеніем под свою ѡбласт прісвоіти, ꙗко цьрковни ліик, тако и мірски ліик и ꙗко мірска прісавакупітелна санміштах, тако и цьрковніе прісабірателніе сабори деіствіем устроꙗвати, самім своім самохотним произволеніем; священіке, пачеже епископи ва хрістіански народ и не знаюште православно наше людство некогда и насил-

ствіем вамештавающте их, и аште бі кто пріпоменѹл, ꙗко и прочім хрістіаном такова знати подобает, ѡтвештаваеши, ꙗко мірскім людем дѹховна . . . . . . (исцијепане двије три ријечи, јер су на крају) . . . . мірскіе воевождоначелніке, пълковнике, тісѹштнике, сотнике и иніе чіновніе реди ѹреждаваеши и исправленію предаваеши, ѡт кѹдѹ тебе сіцева прісвоꙗваеши, коім пророчаскім известкованіем такова творіти дързаеши, ѡтвештаваи! Почто ваниманіем не пріпомніши ва първее искони зачінаемо біваемо божаставнои светои благочастіи ва православно хрістианство, ва първомѹ никеіскомѹ васеленскомѹ саборѹ, не ти, сърбски неки църковни ліче, деіствіем саборно прісавакѹпленіе ѹстроил еси; на преблагочастивеіши веліки Константин царь мірски повелітелни итд.

За тим се на цијелих десет листа прича о васељенских осам сабора, па се наставља

Ѡт васа же ѹбо сіꙗ віше пісаніем изложима бівши, самотрителнім разумеваніем віділи ли, ти сърбски неки църковни ліче, ꙗко по древнемѹ ѡбичномѹ подобію и сапособствованію васелен'скою ѡбластію начелствѹюштіми божіими помазанніками едінокѹпно са ипатіми, сіреч: са първоначелніми царскіми строітелими, и прочіми изредно избран'німи премѹдріми богобоꙗзніми, превісочаішаго и преславнеішаго царскаго престола саветствователомѹ правленію біваеміми саветниками зачінаемо иногда ѹстроеніе біло ест', да вечно дедічни наследователни деспоти и законнім ѹставом държавни кнезови избірателно ваместіми біваеми, ꙗко божіи помазанніки ва праведни разсѹжденіꙗх са свештен'нім ліиком ва саборна изследствованіꙗх свештен'ніки бівают, ва санміштах же народнаго людствах са мірскім ліиком мірски разсѹждітелни сѹдіе бівают. Тіи же ѹбо, неки сърбски църковни ліче, едіні васа себе прісвоꙗваеши, кроме васакаго срамнаго ти стѹда глаголал еси, ꙗко васачаска ѡбласт калѹгерскои капи пристоіна бівает и — ꙗко сърбски народ ва порабоштено тѹрско васхіштеніе пре-

бівало біло, тако и ва кесарскꙋ ѡбласт да пребівати бꙋдет, тачію ти єдіни, неки сьрбски црковни ліиче, да благоꙋгодно вамостім пребіваеми бꙋдеши многоразлічна и не тачію неподобна біваема, на ꙋбо светіми васеленскіми сабори еште и проклетіем анаѳеми прідаваема біваема себе прісвоꙗваеши, спісаніем вамештеваюштꙋ ти ва кесарскꙋ прівілегиискꙋ граммат, и епархие иже под иними светітелствꙋюштіми прістоꙗніем садържаваеме бівают, еда ли и ти, сърбски неки църковни ліиче, ва дрꙋжство присавачетавал се еси тріклетомꙋ Аріꙋ бівшемꙋ презвітерꙋ Алеѯандріиской цьркви и вакꙋпе са ним раздіраваеши ѡбште васеленскіе канони ва пьрвее нікеіскаго сабора пьрваго законнаго канона .г. такожде же ва константінополскомꙋ саборꙋ второмꙋ законнаго канона втораго; т аже ва Халкидонскомꙋ саборꙋ четвертомꙋ законнаго канона .ки. и прочи васи изслед . . . . . сꙋт, аште са неверованіе ваменꙗваеши, зри ва назнач .... канонска места, егоже неподобнаго пріпознаваніꙗ ради сьрбскаго народа біваемим тісꙋштнікои, сотнікои, и ин'німи начелствователніми ꙋрежденми, ва место тебе подобна біваема, свештен'на деіствітелна апостолска благословітелна издавателна посланіꙗ, тꙋрска сінгилійска пісаніꙗ своꙗ раздавал еси, рекшꙋ ти, да кроме ѡбште-єдино-сагласітелнои благодети, васачаски ꙗко духовнаго ліика біваеми тако и мірскаго лійка біваеми васи по твоемꙋ ꙋгажденію ѡсобно на се коіждо их ѿт пресілнеішаго двора кесарскаго своіми начелсвователніми деіствіими прікꙋпітелно ꙋтвьрждение да іспросіти бꙋдꙋт забвенію предавшꙋ ти, не ведꙋште что дꙋхь светы посланіем светаго апостола Павла глаголет, рекше благотвореніе же и ѡбште, ніе не забіваіте, таковіми бо жертвами ꙋгаждати Богꙋ (Евр. гла. гі. сх. ѕі. зач. тле. Іоси: гл. .ді. сх. 1. в. Мака. гл. .и. сх. .кѳ.) таже ва прітворітелно сказаніе васпомени и саборно посланіе Іꙗковлево рекше: просіте и не пріемлете, зане зле просіте, Іꙗк. гл. .д. сх. .в. .г.

Вем ѹбо зде ꙗко решти хоштеши: не ѡсѫждаи аште ѡсѫжден біти не хоштеши; и — не ѡблічаи, аште ѡблічен біти не хоштеши: ѡбаче же да ѹвеси, сърбски неки църковни ліче, ꙗко ми тебе ни ѡсѫждаваем, ніже паки ѡблічаваем; нас бо еліко по сіли нашои ѡт превішнꙗго Бога нами дан'ное поѹчеваніе и наказіваніе і наше ѹказати бѫдет, тебе же разсѫждевателна дела твоꙗ ѹказати бѫдѫт: єдіни васештедри и превечни Богъ вест, егоже и ва сведетелство прізівам, ꙗко неѹкорітелнаго некоего ѡклеветаваніꙗ ради сіцева тебе известѹем, на ѹбо аште и по пріселеніꙗ нашего ѡт жілішта века сего, еда како народ наш словено-сърбски ꙗко дѹховно-църковни, тако и — лаікомірски, некогда поѹчевателно вазбѫждеваніе себе пріѡбрести да бѫдет, порекшаго светаго богодахновен'наго пісаніꙗ. Засведетелствѹю же аз' пред Богомъ и Господомъ нашім Іс. Христомъ хоештим сѫдіти живім и мъртвім, ва ꙗвленію его и царствію его проповедѹи слово, настой, понѹди, благовремен'не и безвремен'не, ѡблічи, запрети са васаким дьлготерпеніем и ѹченіем (в. Тим. гл. .д. сх. а. в.) Ніже ѹпованіем имеем ѡт тебе безчастіе васпріети благаго наказаніꙗ ради, ніже нечастівно себе поречеши мозоліем, сіреч: помраченіем добраго ѹченіꙗ ради, ніже паки злобою вазненавіден бѫдеши нам разѹмнаго вазісканіꙗ понѫжденіꙗ ради, на ѹбо по речено біваемо ѡблічаи премѹдраго и вазлюбіт те, да и премѹдромѹ вінѹ и премѹдреи будет, сказаи праведномѹ, и пріложит примати. Прит. гл. ѳ. сх. .и. ѳ.

Кроме віше реченнаго važделевателнаго ти испрошеніꙗ таковаго, да самоволнѹ свою власт ѹстроити имееши, ꙗко над църковнім ліком тако и над мірскім ліком, что же еште законопрестѹпнім вазбешеніем испросіти ѡт двора кесарскаго дьрзнѹл еси кроме васачаскаго ѡбштаго єдиносаглашеніꙗ ѡ відештѹ ти ва ѹгърскѹ ѡбласт древними ѹгърскіми кралевіми църковно-ѹгърскомѹ лікѹ зьмльно-родніе десетіниваздаеми біваеми, ѡт своего сьрбскаго народа многоразліч-

німи прічінателніми вінами доволно скровіштна трошеніꙗ притеженіем прісавакꙋпівши рекшꙋ ти: ꙗко ѡбштіе благодети ради тако и деспотскаго свобожденіꙗ ради, настоꙗтелно понꙋжденіе ꙋсьрдно изследствовати бꙋдеши; ѡбаче же еліко ѡтстоит небо ѡт земле, толіко ѡтстоꙗла сꙋт самотреніꙗ и деланіꙗ твоꙗ ѡт благодети ѡбштои, колмі же паче ѡт деспотскаго свобожденіꙗ ꙋсьрдно понꙋжденіе твое, сьрбски неки цьрковни ліче, наіпаче же ꙋбо еште и сꙋпротівнім насілствіем нападаюштꙋ ти словено - сьрбскомꙋ ти паствію и народꙋ и ѡтачаствію еговомꙋ ва вечнꙋ прічінателнꙋ злꙋ наꙋкꙋ дьрзнꙋл еси прошеніем вазіскати ѡт двора кесарскаго не тачію пребівателнаго ти зьмьлскаго града, забвеннꙋ ти півшꙋ васпоменꙋти посланіе светаго апостола Павла рекшемꙋ: не имамі бо зде пребиваюштаго града. Евр. гл. гі. сх. .ді. зач. тлд. На ꙋбо еште и печали ка печали прілепівшꙋ ти, и ꙗрми ка ꙗрми теготною игою на вію сьрбскꙋ вазложіл еси, вазіскавшꙋ ти да и ти, сьрбски неки църковні ліче, ѡт сьрбскаго народа десетини вазімати власт имееши, ꙗко и ꙋгърски църковни ліик ѡт ꙋгърскаго народа, ꙗкоже ꙋбо сіцево известно деіствіе ти ва пред биваемо изложітелно писаніе ва лист ҂ацпг. ꙗвставно зрімо бівает кесарским декретом, сіреч ꙋставітелнім правілом издаваемо бівше, на ꙋбо ни ва сем пьлзовати се много не вазмогал еси, ꙗко кесарско брантворітелно време десетіни тебе вазімати не допꙋстівши ценою ценітелною непорочнꙋ десетинꙋ сьрбскаго народа продал еси за три тісꙋшта флоріна, ꙗкоже Іꙋда Искаріотски предави кьрв неповіннꙋ спасителꙗ нашего по глаголанію Ереміе пророка рекшемꙋ и — пріеше трідесет среберніки ценꙋ цененнаго егоже ценіше ѡт сінов Израілев. Маѳ. гл. кз. сх. ѳ. зач. .раі. Не ванімаюштꙋ ти ꙗко ва православно благочастие такови ѡбічаі никогда не бів, ніже преблагочастіви васеленски цареви са прісавакꙋпітелніми светеішіми васеленскими сабори, таковіе канони ни такова ꙋставітелна правіла ꙋтврж-

деніем, нікогда изложівши не ваместіли сꙋт ванімаюште доволно біти богодахновенній пісаніем известіма біваема по семꙋ подобію рекша се: имеюште же пішти и ѡдѣаніе, сими доволни бꙋдем. Прит. гл. .кз. сх. .кѕ. .кз. .а. Тимоѳ. гл. .ѕ. сх. .и. На еште и ва ѡбладателно ꙋгърско кралевство, ва дни Матіꙗша лд-го кралꙗ ꙋгърскаго ва лето господне ҂аꙋпа. земелскім ꙋставителнім правім петім, честиею же третіею, сіцево ꙋставително изложеніе вамостімо біст рекше, ꙗко да Сърбли и прочи или подобни биваеми народи десетини ваздавати ненасілствꙋеми да бівают.

Такожде и ва дни Владислава ле-го кралꙗ ꙋгърскаго ва лето господне ҂аꙋче земьлскім ꙋставітелнім правілом вторім честіею же четердесет и петою, сицево ꙋставително изложеніе вамостімо ѡбретаваемо біваот рекше: ꙗко многа места сꙋт ва гранічни странах кралевства сего, ва ніх же Сърбли, Рꙋси, Влахи и ини сапособствꙋюштеи по подобію вероватолнаго закона ими сажітелствꙋеми біваеми ва земляах ꙋгрохрістіанских пребівают, пачеже ꙋбо ѡни иже ва званіꙗ и ва безпечна пребиваніꙗ кралевскаго веліčаства ѡбештаваніем ѡбретаваеми бівают ва любо кои земляах пребіваніꙗ своꙗ вадрꙋзіли сꙋт, ѡтнꙋд васачаско ѡт них ні ꙗковіе десетіни истезꙋеми ни ваземлеми да бівают.

Сіцева благодетна и благополазна ꙋстроітелна изложеніꙗ ѡт древни временах ꙋставлена и статечно саставлена бівши нашемꙋ православномꙋ хрістианствꙋ. Тіи ли, едини неки сърбски църковни ліче, пріѡбрел се еси, да истребленіем раскидаваеши и разрꙋшаваеши и пагꙋбно разсіпаваеши и распꙋждаваеши: ванми ꙋбо васпомінаніем ва себе, что дꙋхъ божи ꙋстіми Ереміꙗ пророка глаголет и т. д.

Цитати из светога писма заузимљу лист. За тим:

Егоже ради сего братолюбнаго и ка искърнемꙋ своемꙋ ꙋтешителнаго поꙋчевателно-изложітелнаго наказаніꙗ по апостолскомꙋ глаголанію благовремен'не и безвремен'не са васакім дълготърпеніем и ꙋченіем, не ꙋбо некім мозоліискім себе поре-

ченіем, ніже пакі ѡзлобітелною завістію вазненавиденіем ва предложеніе тебе поставітелно изобразіхом, нікако не бѹди то, такова ѡт нас далече да ѡтстоꙗти бѹдѹт: на ѹбо прічінателна віна вааздавші се неподобнім важделеваніем, и ѡт кесарскаго двора многотрошітелнім прікѹпленіем, сѹетна и паче грешно пагѹбна біваема издавателна прівілегіꙗ рекома грам'матна своеволна ѡбласт, испрошена бівши сѹпротів ѡбштои благодети православнаго народа нашего словено-сьрбскаго.

Втора наказателна прічинателна віна ваздавши се ради понѹждітелнаго настоꙗніꙗ ва проповеданіе істінитои правди, ва неі же ѡт прегрешеніꙗ ка ѡбштои благодети обраштеніе васакомѹ и любо коемѹ себе потребно ѹченіе творіти подобно бівает по Богом дахновен'на пророчаска глаголаніꙗ сіце рекша се итд.

И опет цитати на два листа и више. За тијем наставља:

Се ѹбо и паче истінітаго вернованіꙗ ради віше честократнім чіслом ѡт двора кесарскаго издаваемо-біваемою прівілегіискѹ діпломѹ по нашемѡ глаголанію рекомою вазвишенім печатом ѹтвърждѣнѹ біваемѹ вазвісітел.... грамматнѹ своеволнѹ ѡбласт, зде латінскаго езіка изглаголаніем известно ѡт слова даже и до слова составленіем своім изложітелномѹ спісанію предаваема бівает по семѹ подобію, разѹмеваніем нашег отьлмачітелнаго привожденіа сіце изследствѹемо бівает.

За тијем долази привилегија Леополдова од 10. Авг. 1691 у оригиналу и пријеводу. За њом долази још ово:

По сіцева же много разлічна благоѹгодна и неблагоѹгодна слѹченіꙗ паче же ва віше ваназнаменѹемо біваемо место, ніже рекомаго сланкаменскаго тържішта прі брегѹ дѹнавскаго нізтеченіꙗ біваемаго преблагонарочітеішемѹ хрістіанскомѹ победоносномѹ преодолеванію и васа тѹрска воінставна пріготовленіꙗ при добіванію паки второе ѡбште сагласітелно словено-сърбскаго народа послан'нічаство ка предречен'наго сілнеішаго двора кесарскаго ѡтсілаваемо

бівает рꙋкою прежде біваемаго боголюбиваго ѡца Исаіи епіскопа Іѡанополскаго, емꙋже ва помоштно дрꙋжство прідаваеми біли сꙋт и ѡт воінствꙋюштеи начелніков віше рекоми пълко́внік Іѡван Монастірлійту (sic) иже и деспотскаго наместнічаства изследствовав, такожде и тісꙋштніка Ѳеѡдора Рꙋпітꙗ пореклом наріцаемаго, мꙋжа храбьрставно дързновеннаго воіна біваемаго. Сіиже ꙋбо сърбски посланники са прочіми са ними. біваеми ꙗко дꙋховніми тако і мірскіми сапомоштнікaми ими, деспотскаго велічаства едіно сагласнім произволеніем преблагоꙋгодно посланічаство свое изследствꙋюштими ими, паки покорно челобитно пісаніе предавают кесарскомꙋ превісочаствꙋ, ради пріѡбрештеніꙗ деспотскаго свобожденіꙗ, емꙋже челобітномꙋ дестоверномꙋ предаванію латіискаго езіка покорно спісаніе по семꙋ подобію бівает.

Само писмо нема, него је за њ мјесто остављено.

За тијем на особитом свежњићу почиње ово:

Что же решти имеем тебе, благоꙋгодни воіне и частни пьлковніче, Іѡване Монастірліитю, ꙗко відевшꙋ ти некоего цьрковнаго ліика прежде тебе сꙋпротів ѡбштои благодети престꙋпно посърштаваюштомꙋ, ни самога себе са единосаглаcꙋюштімі ті се свіими непорочнꙋ ти біти не вазбраніл еси, на ꙋбо сапособствꙋюштꙋ ти віши многочісълнім кратом реченномꙋ некоемꙋ църковномꙋ ліикꙋ по евангелскомꙋ благовествованію рекша се, вожда сꙋт слепи слепцем, слепац же аште слепца водит, ѡба ва ꙗмꙋ вападают Маѳ. гл. еі. сх. ді. зач. ѯа.

Сеи віше именꙋеми пълковнік по преждепісаніем изображенной прівілегіиской диплоии васемꙋ словено-сърбскомꙋ народꙋ ѡбштои благодети ради ѡт двора кесарскаго велічаства издаваемои ва лето ҂ахча. месеца Марта кд., ѡбретаемои же ее ва листе ҂аѡкг.

Таже и по неꙋдовлевшемꙋ се некоемꙋ църковномꙋ ліику ѡбштои благодети издавшои се ѡбштои привілегійской диплоии, сиреч своеволномꙋ хрисовꙋлꙋ; ѡсобно на се изпросів дрꙋгꙋ прівілегіискꙋ диплоиꙋ на разрꙋшеніе васеми нашими

ѡбштими дели, еже издава(е)ма бист ва лето віше речено тожде ҂ахча мѣсеца Аигѹста .і. са ѡбштею благодетію біти едва сатърпевши се до шестаго месеца.

Тоже ѹбо тако бівши ва бѹдѹште второе лето ҂ахчв. благоѹгодно воінство изследствовавши се сѹпротів сіли тѹрскои при Петроврадінскаго града, ва то дело . нарежденi бівши воинставни снеднобіліꙗ изследствователна исправніци више рекомаго пълковніка понѹждавают, ѡ погодителномѹ изложенію сърбскаго народа ꙗко ваздаваніꙗ тако и порабоштітелнаго слѹженіꙗ ради ѡбештаваюште пълковнікѹ многоразлічна ваздарованіꙗ васпріети емѹ ѡт двора кесарскаго велічаства и ва първее ꙗко ва скоре имети бѹдет златні . . . латінским езіком назіваеми коларе и грацiале регале, егоже коларскаго ваздарованіꙗ неци ѡт народа нашего пачеже ва приморски странах' пребіваюштеи по италійскомѹ сагласітелномѹ изглаголанію назівают кѡлаина. Пълковнік же са свои емѹ самісълніки саматраваюште и ва разѹмеванію своемѹ ванімаваюште, васпоменѹвшемѹ се ꙗко ва мімошадше лето неци ѡт църковнаго ліика себе на се испросіли сѹт ѡт кесарскаго двора прівілегійскѹ діпломѹ; томѹ же ѹбо сапособствовавшемѹ, по настоꙗтелномѹ важделеванію віше реченім кесарскім исправніком, пълковник погодітелно изложеніе саставів и по том кесарска ваздарованіꙗ васпріимати зачинает. По васах же сіцева слѹченіꙗ ѡтнѹд деспотско ва кѹстодію ѹзіліштно заѹставленіе продължаваемо біваеt, даже и до сего времена, ва нем же ѹже и ва изложеніе сіе пісанію предаваемо бист ѹже и ва .ѕі. лето саватекаваюште се по ѱалмопевцѹ Давидѹ рекшаго: враг поноси Господеви, и людіе безѹмни раздражіше име твое ѱал. .оо. сх. .иі. Таже ѹбо ѡт сего мнози идоша васпет, и к томѹ не хождахѹ са ним Іѡа. гл. .ѕ. сх. .ѯз., зач. .кд. пакі же сѹди, Боже, и расуди прю деспотскѹ ѡт езіка непреподобна, ѡт чловека неправедна и ластіва избави его ѱал: мв. сх. а. по глаголѹ сина твоего единороднаго, Господина же нашего Іисѹса Хри-

ста, наѹчівшаго нас моліті се сіце: и не наведи нас ва напаст, на избави нас лѹкаваго, Амін. Маѳ. гл. ѕ. сх. .гі. зач. .ѕі.

Сіцевіми подобніми деіствіими неци Сърбли ѡт естественнаго своего им начелніка заблѹжденію сеге вадали сѹт, ѡсобно на се погодітелно изложеніе саставлıаваюштім кроме ведомости и кроме произволенія ıако деспотскаго, тако и васего ѡбштаго єдіносаглашенія егоже погодітелнаго изложено саставленія изображено спісаніе латінскім езіком зде предаваемо біваєт по семѹ подобію:

Ex parte sacrae caesareae Majestatis plena potentia et authoritate generalis Commissariatus bellici apud armadam ejusdem in Hungaria constituti administratores praesentibus notum facimus quibuscunque incumbit militaris et oeconomiae ad militiae subsistentiam pertinentis dispositio, decrevisse Caesaream Majestatem sacratissimam, ut ad exemplum omnium Hungariae ordinum, etiam Natio Rascianorum, qui in districtu Bazka inter Danubium et Tybiscum ex confluentia utriusque et confinitatae Albae Grecae, nunc Turcarum primae, usque Bajam et adversam ripam Tybisci inhabitant, ex agricultura sola et quaestu vivunt, hucusque autem ab omni onere et praestatione ad necessitates publicas, ad quas in toto orbe terrarum quibuscunque Dominis terrestribus divinis et humanis legum ordinationibus fideles subditi obligantur, sub nomine commilitorum, inter quos se promiscue connumerant ac praetextu concessorum iis omnibus benignissime exemptionis Caesareae se inique subtraxerunt, distinguendo militem a rustico ad aliqualem vel intertentionem hominum aut paratae pecuniae solutionem juxta numerum et proportionem possessionum conscriberentur. Posteaquam autem militiae in his partibus Rascianae constitutus generalis Dominus Monasterli in adjecta consignatione numerum et qualitatem pagorum ipse inquisitioni subjecerit, ennarando varios legionum Caesarearum et confoederatorum motus perpetrata ab iisdem diversa damna, et subsecutam exinde

desolationem consideravimus hanc demonstratam rei veritatem, sed cum ista omnium Hungariae partium patimenta sint, quae condescensiones et motus militum tamquam inevitabile alliquod malum subsequuntur, neque tamen omnem persuadendi efficaciam aut plenariae exemptionis virtutem habent, ut non imponatur ex necessitate oneri onus, proposuimus praenominato domino Generali, ut anno sequenti et durante bello, sicut ipse cum equestri et pedestri suorum legione castra sequitur, aliquot etiam centenos in armatura navali sine stipendio constituat, atque ad arcem Petrovaradiensem vel ubicunque in armada opus fuerit, nonnullo tempore promovere labores publicos cohortaretur, quibus benignissimae, sacratissimae Majestatis exemptio ab alio onere contributionis, promereatur et aequiparetur. Cum autem praementionatus Dominus Monasterli omnium nomine gratuitos labores ad armadam et pro nunc et in posterum abductionem navium Bajam sine stipendio promoturum pollicitus fuerit, constitutionem militum ad armaturam navalem Episcopo vel Patriarchae et per ipsum Communitatibus efficaciter propositurus, proinde exspectatur ab iisdem declaratio, et cum non dubitetur mandata Suae Majestatis cordi, etiam venerationis ipsis esse, et qui servitium pollicetur non excipere modum, sive in exercitu, sive in Danubio videntur, naves interim juxta datam assecurationem absque stipendio Bajam promovendas fore. Ad aulam Suae Majestatis haec transacta inter nos et generalem Monasterli nomine Rascianorum in districtu Batsz efficaciter perscripsimus, et donec ea omnia benignissime ratificata decreto speciali approbentur, tenore praesentium officiales militum cujuscunque ordinis et commissarios bellicos, quibus conscriptio pagorum et contributionis impositio demandari posset, requirendos duximus, quatenus si in consriptione et inquisitione ipsis commissa interim pergendum est exspectando ulteriores aulae dispositiones, saltem a preceptione, et multo magis executione abstineant. Spe-

ramus enim a Caesarea Majestate resolutionem clementissimam et convenientem tantae gratiae Rascianorum declarationem.

In castris ad Petrovaradinum 6-to Novembris Anno 1692.

Per Sacrae Caes. generalis Commissariatus bellici admimistrationem.

L. S. Christophor de Vorster.
L. S. Ivan Petrus Levenold.

Consignatio pagorum qui in districtu Bazka inter Danubium et Tybiscum ex Titul et confluentia utriusque fluvii usque Bajam et adversam ripam Tybisci ab onere contributionis propter labores gratuitos, quos imposterum ad arcem Petrovaradiensem, et armadam Suae Majestatis praestare omnium nomine Dominus generalis Monasterli pollicitus est, confirmatio autem desuper ab Aula sacratissimae Caesareae Majestatis exspectatur.

In ripa Danubii: Bats, Bogian, Karavock, Szonta, Stremeti, Faistka, Peavana, Morezka, Novoselo, Lowrieniz, Keagii, Bukin, Siva.

Intra Danubium et Tibiscum: Szombor, Bukzinoviz, Vranijas, Hapsa, Kupuzma, Lugumier, Monaster, Kulut. Strepze, Szanto, Szlokrot, Dentova, Czatatia, Totina, Monaster parvum, Baja, Sajod, Sabatka.

In ripa Tybisci: Sinta, Martonos, Szongrad.

Eximuntur vigore patentium et annexarum iisdem conditionum ex parte nationis Rascianae adimplendarum.

In castris caesareis ad Petrovaradinum 6-to Novembris Anno 1692.

Per Caesareae generalis Commisariatus bellici administrationem.

L. S. Christophorus de Vorster.
L. S. Ivan Pet. Levenold.

Quod praesens copia cum suo in caesarea aulico-austriaca cancellaria intima exhibito originali fideliter collata et eidem per totum consona sit reperta, manus meae subscriptione et sigilli proprii appositione confirmo.

Actum Viennae 27. Februarii A. 1693.

L. S. Jonas Greg.
Edmundus Grabner de Grabenfeld
praedictae Cancellariae intimae expeditor Aulicus.

Словенскаго же нашего разꙋменіа прівожденіе по семꙋ подобію біваетꙫ

Ѿт страни свештенокесарскаго велічаства пълною моштію и властію біваеми ѡбштаго посланіꙗ воінставни потреб ради изследствователни исправніци прі ваѡрꙋжено воінство тогожде велічаства ва ꙋгърскꙋ ѡбласт ꙋреждени санабдітели.

Пред зрітелніми вестно садеваем любо коіми иже прілежно прістоит, воінставно и икономічаско, сіреч снеднаго біліꙗ санабдеваніꙗ ка воінставномꙋ прістоꙗнію прілежно ꙋрежденіе, правітелни ꙋстав изложівши кесарско велічаство пресвештеннеіше, ꙗко да по подобію васеми чіновніми редовіми ꙋгърскоі ѡбласти, такожде и народ сърбски, иже ва пределно садържаваніе рекомои Бачка, междꙋ Дꙋнавом и Тісом са нізтекавајуштім се ѡбоіми и ва ѡграніченіе Белграда ниниꙗ ва тꙋрскꙋ ꙗбласт біваемаго ѡт тꙋдꙋ първее зачетіе васпріемши даже и до Бае и ва премо брега Тиси пребівают, ѡт самаго простаго рꙋкоделаніꙗ и търгованіꙗ жітелствꙋют, до сего же ꙋбо времена ѡт васакаго ѡтегоштеніꙗ и вaздаваніꙗ ка ѡбштім потребом, ка нимі же ва васемꙋ светꙋ любо коіми господарии земьлно ѡбладателими. божаставніми и човечаскіми законми ꙋрѐждавајушта се, благоверно подложни біваеми, дължностію себе ѡбвезꙋют под именем воінствꙋюштім, междꙋ коими себе смешеним біти сачісловают, и ваменівшім васем им ѡтетім біти благодетнеішим ѡпроштеніем кесарскім себе лꙋкаво извлекли сꙋт, ѡсоблꙗвајуште же ꙋбо воінствꙋюштаго ѡт просторꙋкоделателꙗ ва некое или прісавaздържаваніꙗ людства или готоваго пенезнаго заплаштеніꙗ по сачіслованію и сачестованіꙗм именіꙗ ими да сапісꙋеми бівают.

По ванегда же ꙋбо воінствꙋ сърбскомꙋ ва сіи странах вамештеніи біви пълковнік господинъ Монастірли ва предавателно назнаменованіе сачіслованіе и ꙗкова бівают села ѡн вазіскателно истезаніе подложів, извествꙋюште различна ѡпълченіа кесарска и едіно саꙋзним біваемим ꙋстърмленіꙗ

их ради разлічніе пагѹби ѿт них и сапособствѹемо ѿт тѹдѹ запѹштеніе; самотріхом сію ѹказавшѹю се саделователнѹ правдѹ, на ѹбо ꙗко сіꙗ васеми странами ѹгърскіе ѡбласти сатерпеніꙗ сѹт, иже санізхожденіꙗ и ѹстърмленіꙗ воінствѹюштім, тако ѹбо ꙗко би и невазможно біло да не ꙗкова злоба не сапособствовала бі се біла, ніже ѹбо паки васачаскою властію ѹтвърждено верѹемо бівает или испълненіем изетѹю крепост имеют, да не надставлꙗемо бівает нѹжди ради ка ѡбремененію ѡбремененіе, проізвестіхом прежде именітомѹ господинѹ пълковнікѹ, ꙗко ва. лето бѹдѹште и дондеже брантвореніе не престати бѹдет, ꙗкоже ѡн са конничаскіми и пешачскіми своім опълчении брантворітелно воінство сапособствѹет, такожде неколіко сотніе воини ва корабьлно брантвореніе кроме заплатітелнои ѹлафи да ваместити бѹдет, таже и ка градѹ Петроварадінскаго, или любо ва кое место идеже ва брантворітелно воинство потребно бѹдет, ва некое време пріѹстроіти ѡбшта проста рѹкоделаніꙗ понѹжденіе да сатворіт, имі же преблагодетелнеішаго свештенеішаго велічаства ѡпростително ѿтетіе ѿт иного ѡбремененіꙗ вздавателнаго да достоін и едіносаравнітелан да бѹдет.

Ꙗкоже ѹбо превасломенѹеми господинъ Монастерли васеми именем кроме заплатітелнои ѹлафи рѹкоделателна изследствованіꙗ ка брантворітелномѹ воінствѹ и нинꙗшни потреб ради и ѿтнѹд ва бѹдѹште време ѿтношеніꙗ корабълска ва Баю кроме заплатітелнои ѹлафи ѹстроіти ѡбештаваем бів, ѹрождітелно вамештеваніе воіном ка брантворітелномѹ воінствѹ корабълскомѹ, епископѹ или патріархѹ и през ѡнем васеѡбштніми народіми савършеніи сѹштаством испълненім предложеніем наказати бѹдет.

Того ради ѡжидает се ѿт тіижде ѹказателно известнованіе и ꙗко ѹбо сѹмневаемо не бівает, повеленіꙗ еговаго велічаства и сърдачнім пріпочітаніем васпріимати ими біти и иже слѹжбѹ ѡбештавает ѡсобливо разлѹченіе ѿтети не

бꙋдет или ва брантворітелно воінство, или ва Дꙋнавꙋ зрітелно самотреніе бꙋдет, таже корабли подавшемꙋ се засведетелствованномꙋ ѡбештаванію кроме заплатітелнои ꙋлафи ва Баю относіми да біваꙋт.

Къ дворꙋ еговаго велічаства сіꙗ савършітелносадеваніꙗ междꙋ нами и пълковніком Монастірли именем васемі Сърблимі ва предели Баіскаго садържаваніꙗ поспешнім достоиспълнітелнім савършеніем спісахом и дондеже таꙗ васа благодетелнеіше засведелствованним ꙋтвържденіем биваема правленіꙗ ꙋставітелнім пронареченіем проізволима бꙋдꙋт по подобію предзрітелнаго изложеніꙗ исправніци воінствꙋюштим любо коегожде ꙋрежденіꙗ и воінставни потреб изследствователни исправніци, ими же сапісаніе селами и надставітелно ваздаваніе повеліти вазможет, вазіскателно просіти изволіхом, еліко аште ва сапісованіе има вазіскаваніе ими повелено бꙋдет ва междꙋ сих потребно біваꙋт дождати ва предбіваема дворска ꙋрежденіꙗ, аште тачію ѡт вазетіꙗ и велми паче ѡт насілствователнаго изследствованіꙗ себе да саваздържаваеми біваюг. Ꙋпованіе бо имеем ѡт кесарскаго велічаства премілостівнеіше ѡтветно издаваніе и подобно біваемое толікіе мілости Сърблем ꙋказаваемое. Ва таборіштах при Петроваратінскаго града біваема Октов. .кѕ. лета ҂ахчв.

През свештенокесарскаго ѡбштепосланіꙗ воінставни потреб ради, исправителнаго изследствованіꙗ.

М. П. Іѡа. Хрістофор ѡт Ворштер.

М. П. Пет. Левенолд.

Начертателно назнаменіе селами иже ва пределно садържаваніе Бачкои біваꙋт, междꙋ Дꙋнавом и Тісом ѡт Тітеля и санізтекаваюштімі се ѡбоіми водоточніми даже до Бае и вапремо біваемаго брега Тисе ѡт ѡбременітелнаго ваздаваніꙗ ради просто кꙋподелателнаго потребованіꙗ ктоме заплатітелнаго прістоꙗніꙗ, ихже по потребованіꙗх ѡтнꙋд ва предбіваема ка градꙋ петроварадінскомꙋ и брантворітелномꙋ воінствꙋ еговаго велічаства, творіма

бити васеми именем господинъ пълковнік Монастерли ѡбештал ест ѡтемлеми бивают, ѹтвърждение же над сіꙗ ѡт двора свештеннеішаго кесарскаго велічаства ожідаваемо біваєт.

На брегѹ дѹнавскомѹ: Бач, Богꙗн, Каравѹк, Сонта, Стремези, Фаіштка, Пеавана, Морезка, Новосело, Ловріеніз, Кеаги, Бѹкін, Шіва.

Междѹ Дѹнавом и Тісом: Сомбор, Бѹкзіновіц, Вранꙗш, Хапша, Кѹпѹзма, Лѹгѹміер, Монастер, Кѹлѹт, Стрепзе, Санто, Слокроз, Деѹтова, Чаталіа, Тотіна, Монастир мали, Баꙗ, Шаjод,[1]) Сабатка.

Ва брегѹ Тиси: Шінта, Мартонос, Чонград.

Ѡтемлеми бівают властію предзрителнаго изложеніꙗ и прідавшимі се ими срочно изложителніми прічінами ѡт страни сърбскаго народа ва савършітелна испълненіꙗ ва табоѳіштах кесарских при петраварадінскаго града біваеми Ѡктовр. кѕ. лета ҂ахчв.

През кесарскаго ѡбщепосілателнаго повеленіꙗ воінстави потреб ради исправітелнаго изследствованіꙗ.

М. П. Хрістофор ѡт Ворштер.

М. П. Іѡан Пет. Левенолд.

Ꙗко ѹбо предзрітелно препісаніе са своіи ва дворно кесарско аѵстріиско ванѹтърнꙗшне логофетство предавше се, істініто ѹказаніем похождително зачінаніе, благоверно едінослічно біваемо саставленіе, и томѹжде по васѹдѹ едіносагласнѹ и едіно-подобнѹ ѡбретаваемѹ бівшѹ, рѹкою моею подпісаніꙗ и печата властнаго ми поставленіꙗ засведетелствѹю и ѹтвърждаваю. Деіствѹемо біст ва бечски тържіштни град, фервар. ѕі. лета ҂ахча.

Іѡна Грігор. Едмѹнд Грабнер ѡт Грабенфелд віше реченнаго логофетства ванѹтърнꙗшнꙗго исправітел дворски.

М. П.

Деспотов пријевод писан је упоредо с латинским на половини стране један, на половини други, и како је српски

[1]) У овој ријечи је употребљена јота.

рукопис много крупнији од латинскога, то је изнио мало више него онај у оригиналу. Ми смо овдје наштампали једно за другим, не могући удесити да се штампа упоредо, као што смо изнајприје жељели.

За тијем долази још ово:

Зри благоугодни чатітелю, и ва удівленіе саматраваи ваниманіем благоутврдни слішітелю, ако ва кое време и ва кои дни месеца Октоврія случімо біст сіе віше изложітелно сърбско просторуководелателно кроме заплатітелнаго подобія погодітелно или паче реку порабоштітелно обештаваніе; ва тоежде време и ва тіижде дни тогожде месеца Октоврія случімо біст и деспотско ва кустодію узілішно заустављеніе ва лето Христа спасителя нашего ,ахпѳ. ва древне деспотско отачаство назіваемо Кладова при дунавскаго брега біваемо . . . . .

Ту се рукопис прекида.

II.

Писмо патријарха Арсенија Чрнојевића руским посланицима у Бечу поради ослобођења деспота Ђ. Бранковића.

(Пријепис у ист. арх. Срп. уч. др. бр. 180.)

Споља: Преславно сиятелнеишими и препълномоштнеишими послан'никами преблаговернеишаго и преблагочастивеишаго монарха цара московскаго вселенства, и прочаа, мне же премилостивно преблагодетелнеишими — смерено покорно челом' биение, по ванутар подобному биваему ваображению.

† Преясно сиятелнеиши и препълномоштнеиши великославни посланници благочастиваго господара цара московскаго вселенства, мне же велми преблагодетнеиши!

Не оубо ва истину неведомо и неявставно незнаемо бити имеет вашими превеличаишими и препълномоштнеишими

посланничаствами, ѩко при летꙋ спасителѩ нашего Христа Бога .аꙋлн. битиа же мирꙋ ,ѕцмѕ. словеносърбскои ѡбласти деспотскаго степенства благоверно и достоино начелство ва дни блаженоꙋсапшаго почиванiѩ първаго Георгiѩ Бранковича нашаствием нападаюштои сили погано-тиранскои, рода же измаило-агаренскаго бив'шаго, превишнѩго Бога благопроизволителним попꙋштением грех ради наших коначно неизложителним разрꙋшением сакрꙋшено и попрано бист', ва толико иже ѡт више ваѡбраженнаго времена, ѩко землѩ държавнои ѡбласти васточнои Иллѵрiи тако и многоразлични народи тоижде рекомои ѡбласти словеносърбскаго Израилѩ, тиранским поганом ва вечно запленително порабоштение вапали сꙋт. Ꙋви нам, ꙋви нам, ꙋви прискърбно вадихаюштим нам, колици ѡт нас безчисълни позобани бише ѡт вепра и звера дивиѩго ѡт лꙋга исходештаго по рекшаго ѱалмопевца Давида цара и пророка ѱал. ое. ѩко владко ꙋмалихом се паче васех ѥзик, и ѥсми смирени по васеи земли данас' грех ради наших, и нест ва време се кнеза и пророка и вожда, ни васе сажежение, ни жертви, ни приношение, ни кадила, ни места ѥже пожрети пред' тобою и ѡбрести милост' и прочаа по васпевавшими трими светих ѡтрок' ва песнꙋ .з. пророка Данiила гл. .г., егоже ради и ми ѥдинокꙋпно са ними пети навикохом сице: не предажд нас до конца имени ради твоего, и не разори завета твоего, и не ѡстави милост твою ѡт нас, и прочаа сими сапособствꙋема биваема.

Ѥгда же превишни и прештедри Богъ васедържитель благоꙋтробно милосърдие свое санисписꙋстив по више васпевшемꙋ ѱаломникꙋ вапиѩше глаголав: вздвигни силꙋ твою и прiиди спасти нас, ѡле предивное чꙋдо, ѡле превеликие и пресладостние радости, ѡле пребезконачное и чловеком недоꙋмеваемое божестaвно произволителное самотрение, ѩко ꙋбо иногда ѡт небесни сил' воин' агглъ господанъ прислан' бистъ апостолꙋ Петрꙋ ва ꙋзилиштнꙋ темницꙋ страж-

дѹштомѹ слобождителнаго избавленіѧ ради, Деѧ. гл. .ві. зач. кѳ. тако и воинствѹюштеи Петар царъ московскаго в'селенства мановением божественним прислан' бивает' на свобождително избавление ва ѹзилиштнѹ кѹстодию страждѹштаго деспота словеносърбскаго и народа єговаго прискърбним сетованием странствѹштаго.

Ѿт неизмеримаго и неизчерпаваемаго божественнаго таинаго скровишта милосърдною и пребогатною пѹчиною такова благодеѧніѧ слѹчима биваема сѹть, не васѹе бо глаголют' света писаніѧ: сърдце царево ва рѹце божіи, и амо же аште васхоштет' ѡбратити, тамо ѹклонит', притча Соломонова. тако сведетелствуют' гл. .ка. Ва истинѹ таково ѹклонение ѧко пър'стом' десницею превишнѧго Бога ѹказѹемо бивает и преблагочастивеишаго монарха цара московскаго в'селенства ка словеносърбскомѹ израилю, паче же ва последне сие нинѧшне време ка деспоту тогожде словеносърбскаго народа, иже ва лето Христа Бога ѿкѹпителѧ нашего ҂ахѯг. мирѹ же битиѧ ҂зроа. и при тіиждe временах прежде мне светителствѹюштѹ свето и блажено васпоминаеми патриарха Маѯим' ѿт поклонившемѹ се живоносномѹ гробѹ Христа спаса нашего ва Ієросалимски град ѿтнѹдѹ же вазврaштенномѹ бившѹ ва константино-полски и дрено-полски градови, тамо бивши и ветхаго Рима кесарски посланники, ѿт ніих же понѹждаваеи' бивши древнѧго деспотскаго племена лозом влекѹштеи се биви нинѧшни деспот' втори Геѡргие Бранкович свештеноподобним' светим' и помазателним' єлеем' ва предедно наследователно ѿтачаско степенно свое достоинство извествованием деспотскомѹ сановномѹ чинѹ предаваем бив', ѧкоже ѧвставно сведетелство зримо бивает' ѡ више рекоми ветхаго Рима кесарски послан'ники ѿт сего латинскаго челобитнаго списаніѧ, иже прежде временах сих подобним пособствием пресилномѹ кесарѹ римскомѹ нинѧшнемѹ Леѡполдѹ първомѹ предаваем' бист', томѹждe блажено и присно васпоминаемомѹ Маѯимѹ

патриархѹ сапособствовавши и аз богомолабними молитвами моими ваше преславно сиꙗтелнеише и пре — — — моштнеише посланичаство смерено просил — — — преблаговернеишаго и преблагочастивеишаго монарха цара московскаго в'селен'ства благоѹгодним' и достовластним' своим' ходатаиством' и ниниꙗшнемѹ деспотѹ нашемѹ второмѹ Геѡргию Бранковичѹ царскѹ помиловательнѹ и милостивно пожаловательнѹ хрисовнѹ грамотѹ исходатаиствовати бѹдете, първие причинателние сие вини ради, ꙗко ѹбо деветолетним' временом' ва ѹзилиштнѹ кѹстодию заѹставлен бив'ши и скѹдним недостатачаством ѡтегоштенним' ѡбременением' пон'рен' бивши ва многи ва заимовазимателни дъл'гъ вапал' есть ва толико, иже аште би некогда ѡт пресилнеишаго кесара римскаго свобождение и ѹлѹчил', тогда ѿт ва дългъ ва заимоваздавших ва ново заѹставление вападшемѹ ѡтпѹштен бити не имеет', аште много биваеми дъл'гъ свои савършено заплатити не бѹдет.

Вториеже причинателние вини ради, ꙗко ѹбо ѡт више ваѡбразившаго се много минѹвшаго времена, сиꙗ племенородна древнꙗго деспотскаго степенства бранковичевска лоза до ниниꙗ влекома биваема и погано-тиранским' насилствием ѡт наследователнаго ѡтачаствиꙗ своего изриновена бивши кроме престолнаго своего места, кроме вадрѹзителнаго своего пределнаго пребиваниꙗ и кроме скровиштнаго своего емѹ биваемаго ——— ——— твѹюшта се толиким' много мимошадшим' временом' жителствѹюште ва православнои вери матере наше цркве васточнои закона непоколебимо пребила есть, того ради и ѡтнѹдѹ елици ѡт тогожде древнꙗго племенороднаго деспотскаго бранковичевскаго дома, сародно влекоми бити имеют и ва православнои каѳоличаскои цркве васточнои закон'нои вери непоколебими пребити бѹдѹт', вечним ѹреждением санаследствѹюштим' се, на васако лето царскою пожалователною милостию деспотскаго степенства и сановнаго чина биваеми бранковичевски дом', единокѹпно са ва-

сем' подрѹчием' племенородно влекѫштеи се сародствие сие, ѹштедрителним' кърмлением' и посетителним' заштиштением да сахранѧеми бивают', єгоже премилостивнаго деиствиѧ ради и ва деспотскомѹ семѹ домѹ вечним' и префалним' васпоминаниемь преблагочастивеишаго монар'ха цара московскаго в'селенства име, єдинокѹпно са вашими преславнеишими и препълонмоштнеишими посланничаскими имен'ми ѡставлѧеми да бивают; ими же превечнои, пребезконачнои, сходештои божиои благодети ваше преславнеише и препълномоштнеише посланничаство варѹчивши, ѡстаю вашими преславно — — елнеишими и препълном — — ими посланничаствами

Смерено покорни богомолабни слѹжител' първо-Іѹстініанскои цркви архиепискѹп' и васего восточнаго Иллѵрика пат'риарха Арсение Черноевич' властною рукою.

III.

Писмо патр. Арсенија Чрнојевића деспоту Ђорђу Бранковићу, писано у Сент-Андреји 3. Марта 1702. г.

(Истор. архив Срп. уч. друштва бр. 183 ориг.)

† Високорѡднѣишіи и благочьстнѣиши Господине деспоте, мне же въ светаго дѹха прѣвьзлюблѥн'не сине и господине прѣжелабнеишіи.

Великолюбовним желаніем в'сегда понѹждаем есамь еже честократне синолѣп'номѹ величаствію писати и телес'наго здравіа съ дльгоданьственным прѣбиваніем наипаче дѹшев'наго спасеніа ѡт наивишшаго твор'ца спасителѧ нашего Бога оусрдним моленіем испрошати. Елма же толикомѹ закас'нѥнію вина ѥст ѩко же и прѣжде пе дав'но госпѡд'ствію вашемѹ ѡт фѹтош'кіе вароши чрьтали есми, како ѹмолѥнни бив'ше толикокретне нѹдими, ѩко ѡт дѹховних тако и ѡт воин'ставних и помѣстних нарѡда нашего синѡв, ѩко да

въ врѣме пришаствіа свѣтлости ѥесарской слав'неи комесіи въ краинскіе мѣсти и ми съ нимы коупно къ в'сакомꙋ ѡтвѣтованію и прошенію потребном готови обрѣштем' се. Помишлꙗюште на ѡтвѣтованіе госпѡд'ствꙋюштих еже нам въ прошад'шꙋю есень вь тѡм мѣстѣ сътворили соут глаголюште, ꙗко послед'нее ꙋрѣжденіе и прѣвелегіамь потврьжденіе ѡт рекомои комесіи полꙋчити боудете коначне, ꙗкоже и сьбить се слѡводѣлѡм вь скоре. Издадѡше нам декрет ѡт ꙋгар'скіе канцаларіи, да на ниже ни инꙋде ѡт Светаго Ан'д'реа хѡдити по своих христіань не бꙋдемо слобѡд'ни. Таковим злополоучнимь и горе ожидателним оусилним ѡтговорѡм вьзвратише се, до ѡпако издати нам каштель Сечꙋи, чаꙗти тешко по злꙋ дѡбра ꙗковаго. Нь и тꙋ мира нѣсть. Діаволь сет свою ѡт всꙋдꙋ затль ѥсть, пріиде нам гор'ше гор'ших паки заповѣсть ѡт боудим'ске камере, да Сечꙋи ѡт рꙋкꙋ нашꙋ изети се бꙋдет и таковими посештенними ѡбкрꙋжень прочее на Бога надежда о в'сачасках да бꙋдет, и вь таковѡм вльнѥнію борꙋщее врѣме ніесмо имели почѣсто писати вам, да не огѡрченим своимь срд'цем и люб'віе ваше вь жалѡстное съмꙋштеніе прѣвратити боудемо.

Сим' же писаніе сіе съвръшаюште и божствен'нѣи благодати живѡт вашь частніи прѣпорꙋчаюште ꙋбѣждаем и вас чѣсто посештати смѣр'ност нашꙋю, да не ослабеете писаніем.

Дан'но ꙋ Свети Ан'дреи мѣсеца Марта г. ҂афв.

Милостію божіею ар'хіепископь Пекскыи и словено срьбскыи патріарха смѣрѣн'ныи

Ар'сеніе Чрьноевыич.

IV.

Писмо патријарха Арсенија Чрнојевића деспоту Ђурђу Бранковићу писано у Сент-Андреји 8. Августа 1702. г.

(Истор. архив Срп. уч. др. бр. 188 ориг.)

Благороднѣишіи и въ Христа Бога благовѣрнеишіи Господине, мне же иже въ светаго дꙋха прѣваждѣлѣн'нейшіи!

М'ного разоумнѹю ѥпистолію благолѣп'наго ти величаства чрез приношеніа слѹжител'наго нашего ар'хидіакона Василіа въспріем'ше и писан'на въ нѥи съ извѣстностію прочтев'ше оувѣдехѡм, ꙗко вь прав'дѹ събивает сѣ на нас цара и пророка Давида ѱалѡмски въспевател'ни гласъ: аште не Господь сьжиждет дѡм добродѣтели, вьсѹе те ми маловрьстіемь своимь трѹж'даем сѣ, тем' же правед'но ꙗко ни ꙗково зданіе ѡт единаго камена жиждет се.

Сами бѡ слово повелѣніа господнꙗ множицею силовахѡм испльнꙗти и своимь маловрьстным хрьптѡм старовръменнѣ дрѣв'нѥйше падшаго стльпа словѣно-сьрбскаго ѡдрьжаваніа исправити понѹждевали се есми. Ѡтнѹд' себѣ не поштедев'ше ни оумною ни телѣс'ною, ни же паче исташтевател'ною дѣсницею, нь елико имѣли ес'ми вьсачас'кою ꙗкостію без задрьжаніа чинили ес'ми пльниты, ꙗко ѡ тѡм сведетель да боудет' ми живіи на небесех и въселѥн'нѹю съглѣдѹеи Господь. Многим бѡ и чловѣкомь позорь бысть оусрьдное наше о своемь стаде пѡд'виженіе. Нь сами сѹште без пȏтребополазних помоштникѡв осѹетихѡм се надѣж'ди и ва изнѣможеніи валꙗем сѣ. Тем' же не вазмневаи, ѡ преважделен'ни мнѣ иже въ светомь дѹсѣ господинѣ синѣ и страдал'че прѣблагоѕмнѣишіи, ꙗко посѡбствіемь ꙗковым ѡт прьвои ꙁькорѣнив'шои сѣ еже вь нас Христовои люб'ви оумалити, или изсах'нѹти таковомѹ благоѹхател'номѹ цвѣтѹ что, прѣт'вори сѣ, нь таꙗжде ѥсть иже и да прѣбѹдеть произобилѹе пожеждѹ нас вьсег'да.

Ибо и ѡбѣщан'ное свое изреченіе пред' сладковид'ним ти зракѡм бившее вь ѡтврьженіе оума сіе нѣ прѣменили ес'ми, нь ꙗкоже подѡбно ѥст било словѡм преднѣсли, а всем потрѣбним извѣст'но въ слоух посѣꙗли. И въ таковѡм настоꙗніи сѹштим намь еште вь фѹтош'кое трьжишт'ное мѣсто, бѣхѡм всех пѡд'вигли къ ономѹ изврьшенію и по размотренію ѡпштемѹ разредише и сьписаше по чиновех и пределѣх идѣже како приличность обрѣтоше. По вьнѥгда же

нам издан'но преднешен бысть на слав'нои комесіи тогда вь краин'скых странах пришьствьн'но ѡбрѣт'шои сѣ ѡт свѣтлости ћесар'скои декретное изреченіе, ѩко ѡт тѹдѹ не закаснѥніим поут'шас'твіемь ѡтходешти вь Свети Ан'дреи скоро постигнѹти да вазрадим. И въ таковѡм съмѹщен'нѡм вьскл'онѥніи ѡт нас почето бившее въ спомѣнѹтое дѣлѡ паки въкопанно притаив'ши се и до нынѩ тако сьлѣжит се. Зри прочее въ народѣ нашем небрѣженное понѹреніе, зри слабости разоум'неи, зри неразмотреніа синовь, слнцѹ оубѡ свѣтещѹ се ѡни бо еще главобол'ствѹють снѡм нѣведеніа акѵ пѡд' мракѡм неразсѹд'нои тамности зак'рити, ѩко толикомѹ и таковомѹ нашемѹ пѡд'виженію едиными прьстѡм рѹкопомоштвовати нѣ хотеште и како сами въ всем и о всех прѣодолѣвати да вазможем. Аште би и Солѡмонс'каа вса прѣмѹдрость вьливена въ нас сьлѣжала се, стрьпатномѹ сицѣвомѹ нарѡдоу никако благоѹгѡдити и тех вь поут прав'дивіи привѣсти не бихѡм вазмогліи. Сами бо аште бихѡм имѣли ѩкости правед'неишіи сѹдіа вѣсть, ѩко непоштед'ним съпоможеніемь оучредити величаствіе т'вое не вазбранили би сѣ, нь ѩко напльнѥніи сѹште дѹхов'наго богатаст'ва и разѹма истиннаго напоени сами размотрев'ше къ помишлѥнію себѣ вагрѹзите ѡт кѹдѹ бихѡм и имѣли толиких врѣмень нештед'ною рѹкою на четирех странь раздавающе, аште бихѡм и царское кое скровиште имели, до нинѩ исташтеніѩ своего краи ѹказало би. Где же пакъ ѩко нагіи и лишенни вьсакого своего благопотребствіа въ странах сих прѣселив'ше сѣ таковѹ ѩкость имѣти да можемо? Дрѹго же пакь ѡбѣштап'ное нам еже ѡт боудим'скіе камари три тисѹща фѡринтѡв издаваніе живности ради нашеи, нинѩ и сіа намь исчиш'ловати прѣсташе. Ѡт Хрістіан же Богь вѣсть, ѩко прѣмалеишѹ съпомагателнѹю пол'зѹ имеемь. И вь толикѡм из'неможеніи и самих себѣ зрѣште самѹштаем се и многажди и живота лишати ни сѣ приходит. Нь и по сих егда ѹзрим себѣ дѡстоина къ благосътворенію вашемѹ, вь истиннѹ ра-

дωстним поташтаніем помошти вамь елико вазмож'но ны боудеть ωбѣштаваем сѣ.

Ѡ прочежемꙋ и васпоменꙋти нашь ар'хидіакωн и благоговѣиніи слꙋжитель Василіе тамо паки изволѥн'ним нашим ωтсланіемь ωтшад'шіи пространнѣише ωт оусть сказати господ'ствію вашемꙋ может понизніимь своимь благопрѣклонѥніемь.

Сим' же чрьтаніе словес съврьшив'ше триvпостаснаго божаства благодать да благопрѣбꙋдет съ вами и въ вас въсегда.

Дан'но мѣсеца Аvгоуста .и. оу Свети Андреи ҂аѱв.

Милостію божіею архіепископь ипекски, словено-срьбскы и всего Илvрика патріарха, Вашего же величас'тва ωтьць богомол'ствѣніи смѣреніи Арсеніе Чрьноевич.

V.

Писмо деспота Ђ. Бранковића патријарху и духовном сабору српском поради свог ослобођења од 16. Авг. 1704.

(Истор. архив Срп. уч. др бр. 181.)

Божіею милостію Геωргіе Бранкович деспот прьво Іꙋстинианскои ωтчастви и васои словено-сьрбскои Илиріи; велики кнез вишои и нижнои Мисіи, свештено Неароміискаго повелителства ωбласти Ѳракіискои второи Македоніи и Пиротии, дрьжави светаго Сави и Чернои Гори пьрвоначелни кнез: браничевскомꙋ кнежевствꙋ, дьржавним землꙗмь сремскои Пионіи и Іωанополскои васегдашними господарствами вечно дедични наследник и проч.

Блажено светителствꙋ ти са боголюбовими епископи и са васего лика дꙋховнаго клирика еште же и васемꙋ народꙋ нашемꙋ словено(срб)скомꙋ. Кроме сꙋмненија веми, ꙗко знаемо бити ви вазможет прислание наше ва чꙋждо (стра)нствователно сие пребивание, ωбаче же причинателна вина до сего времена не вaздавши се вазвестити ви ω нашемꙋ чꙋждо

странствователномꙋ пребиванию, ниниꙗ же слꙋчением сего писаниꙗ васештедромꙋ Богꙋ тако благопроизволившꙋ ꙗко светителствꙋ ти ведомо есть божаставним ꙋтешителним посештением аште и зимним временом бист наше пꙋтшаствие, на ꙋбо даже и до сего места пришаствием ꙗко летною топлотою и благоꙋгодним временом приспехом.

Зде же такожде аште ꙋбо и ва чꙋжди народь придохом, нами ва велико ꙋдивление бивает коликою любовию, частию и човечаством себе ка нами приказꙋют, ꙗко мирскаго лика тако и цьрковнаго ліика биваеми, еште же нами ни ва ꙋмишление не бив'ши, сами своехотним самотрением частни цьрковни ліикъ нас канеште понꙋждавают, рекъше, аште ми произволити бꙋдемо хоштет настоꙗтел'но свое понꙋждение приложити и пресилнеишемꙋ кесарскомꙋ дворꙋ дель ради наших писаниꙗ своꙗ ѡтслати и дондеже конач'но исправити не бꙋдꙋт, пристати не хоштꙋт, тачию ми по ниемꙋ хотению да благоꙋгодимо, тако глаголют.

Мирски же ликь превеликимь, ѡх, дивним чꙋдом бивает ѡ таковомꙋ делꙋ не доꙋмеваюштим се нами самим своим ꙋсьрдним благопроизволителним ѡбештаванием глаголють, ꙗко да аште ми тако васхоштемо, ѡни ка кесарскомꙋ величаствꙋ таково вазвештение ѡтслати бꙋдꙋт, ꙗко ѡни заложно еиатсьтво на себе васприети бꙋдꙋт нашего свобождениꙗ ради, егоже глаголателнаго ѡбештаваниꙗ до сего времена ни ѡт нашего народа никогда не слишахом.

На сиꙗ же ꙋбо васа више биваема ими ѡбештаваниꙗ заꙋставивши ѡтветь ваздахом сице. ꙗко да еште дожданием сатрьпити се бꙋдꙋт, дондеже слишанием разꙋмети бꙋдемо светителство ти са ѡбштимъ ліиком нашим ꙗко дꙋховним тако и мирским ліиком до сего времена свобождениꙗ ради нашего аште что творили есте. или нинꙗ аште что творите да знати вазможемо, аште ли небрежением никаково попечение ѡ нашемꙋ свобождению не имеете, и таково вазвештение ви разꙋмети да вазможемо по том елико нами по

сили бѹдет, хотеште или не хотеште есть нами тако ꙗко вазможно бѹдет ѡнапаствованием попечителной нѹжди нашои прosително моление предложити при дворѹ кесарскаго величаства.

Благодетнаго же благословителнаго светителства ти биваемо ѡбештавание, ꙗко нашего православиꙗ биваемаго частнаго свештеника прислати хоштете ка нами, разѹмехом; егоже ради аште настоꙗтел'но понѹждение приложившѹ ви и ѡт двора кесарскаго величаства таково ѡбештавателно ѹпование емеете, да ми ѡт сѹдѹваспет вазвратити се бѹдемо ѡт сего разлѹчителнаго ѹдалениꙗ ради слѹчимо ѹ горко расколно вастав ател'но самѹштение: тако бо и нами вазвестивъ зде пришаствие сатворивши превазвишени министерь двора кесарскаго величаства пьрво-начелнеиши постелникь биваеми господарь ѡт Харакхь називаеми тако — — —[1]) аште ли же ниꙗковаго ѡбештавател'наго ѹпованиꙗ ѡт двора кесарскаго величаства не имеете ѡ нашемѹ васпеть вазвраштеванию ѡт сѹдѹ; тогда потреб'но частнаго свештеника прислати ка ними, еште аште вазможно бѹдет и са едини м добрим диаконом и частними приготовителними ѡдеждами ими и светим ѡкрѹтом, паче же ради сии чѹжди иноверни народи, ꙗко зде слѹхом едьва знают ѡ имени нашего сьрбскаго народа колми паче ва ѹдивление имети бѹдѹт свештенодеиствие зрештим ва видение ими, того ради благозрачним приготовлением свештеникь пришаствие да сатворит по речено биваемо слово, ꙗко аште тело чловечаско бивает ва рѹках ѡбласти земалски царевь, дѹша же ва рѹкахь ѡбласти превечнаго небеснаго цара есть.

Сими же благороднѹ вашѹ мiлост са прочiм православнiм народом[2]) блажено светителство ти са васеми подрѹчними ти паствiими превиш'нои благодати божиѡи приварѹчаваю.

---

[1]) На пријелобу стојећи истрла се цијела једна врста.

[2]) Растављене ријечи надметнуте су брзописом, с тога нема округлине.

Дан'но ѿт нашего пребивателнаго града Ег'ра називаемаго, иже ѡбретаваемь бивает ва гранично место ѿт страни полꙋданнои ѿтстоеште ѿт ветхо-римскаго повелителства биваемаго ва немач'скꙋ ѡбласт ѿт баварскаго палатинства сиреч ѿт наместьнон-ачелствователнаго банства рекшаго се и воиводства ѿтстоит .г. чести и под едино мерително милею землом; таже ѿт страни западнои, ѿт дьржавнои же земли називаемои Марихіи бареитен'скои ѿтстоит .а. мерително милею землом; такожде же ѿт полꙋнош'тнои страни ѿт кнежевскои дрьжави саѯонские .а. мерително милею землом.

. — — — — — страни вамеждꙋ ѿт чешскои ѡбласти ѿтстоит .а. мерително милею землом, ва немꙋ же више реченомꙋ нашемꙋ пребивателномꙋ градꙋ Егрꙋ нарицаемꙋ писано бист дна .sі. мѣсеца Аѵгꙋста лета битиѧ ,зсві. ва стечение века сего по Христовꙋ рождаствꙋ пьрваго висекта.

VI.

Писмо патријарха Арсенија (?) писано деспоту Ђ. Бранковићу у Егар из Пакраца у Славонији 5. Дек. 1704.

(Истор. архив Срп. уч. др. бр. 198, ориг.)

Благорѡднѣишіи благозацнѣишіи и велмѡжни деспота, вь дꙋха светаго вазлюблѥнни брате и господарю мнѣ прѣвьж'деленнѣишіи.

Прѣвел'ми оусрьднѣишꙋ и прѣчьстнѣишꙋ синолѣпнаго ти любвіа епистолію чрез многих врѣмен мною пожелан'нꙋю вь число .sі-го Аѵгꙋста чрьтанꙋ вь нерꙋшимѡм сьхранѥніи сь дѡстолѣпним ѡбетіем числа . . . и мѣсеца . . . благодарне вьсприимих и вьжделевателним понꙋжденіем посмотрив'ши извѣст'но вь ню сьлежешта постигѡхѡм разсꙋж'деніем.

Вь прьвее — — — — — — — — — — — — — — — —[1] вь странꙋ нинѣш'нѣго ви прѣбиванїа ѿт царствꙋюштаго града мирно и безбѣдно шаствꙋюште чрез вѣликои лютости зимнои здравствително до град' Егерь постигли есте, идеже житѣлственно прѣбиваеми ѡны нарѡд достѡлѣпною понизностїю и любовїю неизрѣчен'ною прѣчастно вас прихватиль ѥсть.

И о сем и азь смѣрѣннїи великим вазрадованїѧм дꙋшевним и телѣсним испльнив сѧ прѣвѣчнаго Бога оусрьдно благодаре хвалим, сьхранив'шаго ви и заштитив'ша ѿт всаких прилѡг вражїих въ всем твоем поутшаствїи, благоꙋмномоу же таковом тамошнѥмꙋ народꙋ паки велѣлепно захвалюем, познав'шемꙋ и оусрьдствовав'шемꙋ всакою частїю къ благоꙋгожденїю високорѡдномꙋ ви величаствїю.

Кол'ми паче и непрѣмож'ное онех благопѡд'виженїе нам пред'глаголѥте ѩко светолѣпни их чинь римскѡ-каѳолича с'ки сь мирским коупно всесрьдим благопѡдвиженїем вазрадети ѡбѣштавают се при двѣри аѵгꙋстнѣишаго кесара и въ залѡж'ное дѡстовѣрствїе о вашем благополꙋчном ѡсвобожденїи себе поставит бꙋдоут, такмо да величаствїе ваше нѣ двоꙋмствїем ѡбзираете се на единокрьвнаго своего нарѡда. Се вѣликь пѡрокь Слѡвеном, се велика пагꙋба синовѡм срьбским, се прѣдив'на вѣшть всем слишештим ю. И аште бих рѣкль ѩко ѿт нераденїѩ нашега сїа приключише се вь (истин)ꙋ ѥст вѣшть и плачꙋ дѡстоина, нь ѩве ѩко ѿт имꙋштихь — — — — нашегѡ вь рꙋкахь сїа такѡ приразише се.

Синолѣпное же ваше величаствїе и сам бистрѣише сьвѣсте коликих кратѡв гльбокостаростнаго ми потрꙋжденїа не ѡтрекѡх се нь въ царствꙋюшти град' прихѡдешти оуср'дствовах ѩко ѿт ꙋсть безчисльним глаголанїем сице и мнѡгѡ

---

[1] За једну врсту хартија на прегиботини изједена. Исто је и на осталим мјестима гдје су паузе.

сьставлѥнних меморіаловъ прѣдаваніем не толико ѡ своих потребах елико ѡ вашем благополѹчнѡм свобожденіи оусрьд'ствовахѡм (Богѹ единомѹ знаемо), ꙗкѡ же и вь врѣме скораго един ѡт дрѹгаго разлѹченіи величаствію вашемѹ глаголали ес'мо еже единѹ аѹден'цію вьспросив'ше при непобѣдимеишаго ћесара длꙗ налѣжателних дѣль вашего високорѡдства да пред'станем потрѹжденіем. Самие же нас ѡт таковаго намерѣніꙗ придрьжающте заоуставихѡм се. Ꙗко и по ненадежнѡм разлѹченію сь вами многа о вас вь римско-царствѹюшти град' подехѡм трьвлѥніа, о их же вь нижаишем пѹнк'тѹ пространнѣишим извѣштеніем слово греди пред'ставити вы.

Вѣмь ꙗко вьзнател'ное разоуменіе вашемѹ велможствѹ о нѣкоем лаже именѹюштим се вь прозвани бранковичком, иже ѡт постааніа своего си пѡдрѣк'ла Бранковичем прозивали се сѹт, по вашемѹ же рѣхѡм вь тамошнѹю странѹ оудалѥнію, великим трѹда положеніем вазсиловати себе не поштедель ѥсть еже вь число имене високѡрѡд'наго ви прозваніꙗ оутврьжденно себѣ прꙗвити да — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

вьложиль ѥсть, нѣким ѳевдополитским ласканіем ѡбкрѹжающти ни, што би своемѹ намѣренію сьпомагателство ѡт нас полѹчіѡ.

По вьнѥгда же нам проразѹмев'шим ꙗко таковим ласкател'ством около двѣрни наш вьхѡд ѡбстѹпает и скрипати вратѡм досаж'деніем творит, любов'ним еже по вас вьспалѥніем мѹжаства разꙗривши се, меморіаль прилични свѣтлѡсти ћесарскои сьставихѡм глаголюште ꙗко ми единнаго и тогожде нам и народом нашим отсведетел'ствованаго деспота имеем и вѣрно познаваем, вь градъ Егерь на прѣбиваніе тамо нинꙗ ѡт вас посланнаго, иннаго же паче того не познаваем, иже ластивим сплетеніем себѣ единорѡдна показѹет. И тако почетно его вселѹкаво измишлѥніе прѣсеченіем скорим стоуд'ною таиностію припѹшенно бысть.

А еже по тим мало нѣчто нам въ васпоменѹти град' Віен'нѹ прѣбив'шим августѣишаго ћесара повелител'ним декрета изрѣченіем въ ниж'нѹю странѹ своего си народа сьниспѹстити се да имеем и помеждѹ ихь ѡбрѣтаюште се въ ратобѡрніа сіа врѣмена на слѹжбѹ великовѣрнѹю его свѣтлѡсти ћесарскои благопѡд'визати ихь да вазсилѹем иже нѣким числѡм ѡт днеи чрез штаирски(хь) и хрьватских пределов даже и до срѣмскіе дрьжави сѹште въ живих достигнѹвше идеже ѩко помѣждѹ своѩ православнаа своѩ ов'чета и нинѩ обрѣтаюште се въ пе — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

валѩеми есми ѡ не . . . . . мечени срдцем и оушесми не оукроени рѡд' наш иже ѡт приключившои се нинѩ вь земли оугар'скои ребеліи вь великѡм сьмѹштени и страховани сьтешнѩем есть.

И сеи ради вини никако благо наставити хи или рек'ше оупѹтити ѥсть ми мошт'но, што би въ нинѩш'нѩ велми приличнѣиша врѣмена општенародне свое посланике вь цесарско-кралѥвски двѡр ѡтслали.

Елма же егда таковомѹ намѣренію битность сьчетати се вьзможеть прьвеишаго вь меморіаль поункта ѡсвобожденію величаствіа вашего ѡт тѹдѹ, сведетель иже на небесехь Господь, поставити, вазрадити од све дѹше и срдца бѹдемо.

Сим же сьврьшаюште триѵпостаснаго Бога прѣвѣчнои благодети прѣварѹчивше ви

ѡстаем

по дѹхѹ светомѹ богомоль — — —
— — — — — — — — — — —

смѣрѣни Ар . . . .

Дато ѹ прѣбивалиштное наше мѣсто иже въ Шклавоніи Пакрац мѣсеца Дек. .е. лѣто ,аѱд-го.

Угао листа на коме је управо био потпис, иструо је од влаге.

VII.

Писмо деспота Ђурђа Бранковића пољском краљу ради свога ослобођења

писано 29. Маја 1705. године.

(Истор. архив Српског ученог друштва бр. 200 ориг.)

. . . . ва царскою своею достоіною властію еюже сілно преѵкреплеваем біваеши, премілостівнеіше вамеждѵ изходатаіставна деіствіа прісказаті, ꙗко да ѡт толіко многовременнаго пренеповіннеішаго заѵставленіа моего некогда разрешітелно, премілостивнеіше свобождаваем да біваю и прежде біваемоі златолепноі свободності вазвратім да біваю, еже тоежде премілостівнеішею своею благодетію не тачію ва деіствованіе прівазносіті велічаство ваше сърдачною любовію ѡбештав бів, на еште пресветло сіателнеішемѵ господарѵ редовно біваемѵ своемѵ молабномѵ заложномѵ посланнікѵ, ва тоежде време прі аѵгѵстнеішемѵ дворѵ ва речені тържіштні град бечскі пребіваюштомѵ и закасневаюштомѵ премілостівнеіше заповедав бів, такожде же еште и пресветлеіше и пресілнеіше московскімі царско велічаство през изванредовно біваемаго своего посланніка премілостівнеіше сатворів бів; иже речені посланік подобієм повеленіа царскаго велічаства, вамеждѵ проча срочно изложітелна срока, зрачномѵ ѡбразѵ моемѵ свобожденіе настоателно понѵдівші, и разрешітелно ѡтветоиздаваніе сім подобієм пріизобрев бів, ꙗкоже зде препісаніем ѡтсілавателно ѵказѵемо біваєт под слов А. (Иже ѡбретает се ва віше біваема спісаніа ва ліст ҂влг.) Аз же ѡбаче ѵбо даже и до данашнега времена еште ні ѵслішім ніже истезаніем испітиваем біваю непрестано прістоеште ѵже ва мімошаствіе шестнадесетімі летімі пренеповінеішім заѵставленіем васхіштітелно саваздържаваем біваю и страстотърпно страждѵ. Того раді ка премілостівнеішоі свештено-царскоі величаства вашего помошті из нова прітекаваюште, тоі жде пріклонітелно челом бію

достосподобім біваі тою жде премілостівноішою царскою мілостію, ꙗко ѹже ѡт тържіштнаго града бечскаго ва егарскі град прівазносім біваю, пакі повторітелнім ходатаіством преблагодетнеішаго вашего велічаства вамеждѹ вазложітелнаго деіствіа, коначно мое свобожденіе да изобрести и пріобрести бѹдет, и еште ꙗко ва сіе многовременно преневовінненеіше стърпленіе, ва бечскі град и зде ва егерскі град потребователнаго недостатечаства скѹдостію насілствѹем бівші, множественіе дължності прівлешти на себе понѹжденѹ мі бівшѹ; на еште и ва різлічна места; многімі дължно біваема ваздаванія занлатіті потребно мі ест, пріскърбнеішемѹ семѹ прістоанію моемѹ ѡт неізмерімів велічаства вашего преізобілності и множествнаго ваздаванія ва коначномѹ семѹ недостатачаствѹ и васачаскімі потребімі моімі скѹдостію ѡбдържімѹ мі бівшѹ, преблагодетнеіше ва помошт сапріспеваті и препоміловательнеіше изследствоваті и ѹчреждіті, ва толіко иже ꙗко вазаімо вадавші моі заплатітелнім доволствіем вазвратіті да вазмогѹ, тако и мне себе самомѹ и слѹжітелимі моімі потребна біваема снедножіліштнаго біліа и ѡдеждного ѡдеанія пріпомошті и пріѹкрепіті да вазмогѹ, юже свештено-царскѹ велічаства вашего премілостівнеішѹ мілост препокорнеішімі и имішде благопрілежно прігоднімі слѹжбамі моімі са васей моім племенороднім сародствіем достоподобнѹ слѹжбѹ изследстоваті настоаті бѹдѹ ѡжідавающте премілостівнеіше ѡтветоваздаваніе.

Свештено-царскомѹ велічаствѹ вашемѹ препослѹшнеіші и пресаѹзноварѹчнеіші Георгіе Бранковіт’ първо-Іѹстініанскої ѡтачаствіи и васои словено-сърбскои Илліріи и Місіам васегда вечно дедічні біваемі деспот, ѡт Егре дна ке-го Маіа, ,афе.

Сіе віше спісано біваемо деспотско епістолиско посланіе речені преблагодетнеіші цар лехиски благопріетно васпріемші и преблагоѹгодно разѹмевші по прежде біваемѹ своемѹ ѡбештаванію, пакі поновленіем и вторіцею тімжде

сапособствіем настоателно свое понꙋжденіе ѡбештавает пріложіті, раді деспотскаго свободітелнаго избавленіа, егоже раді ѡтнꙋд непременно началнім своім саветніком повеленіе издав, да деіствователно изследствованіе творімо бівает, ѡбаче же ва пꙋтшаствіе ѡбдържімꙋ бівшꙋ и ѡ рекомі каролскі кꙋпеліштні топліщаваспет скоро вазвратіті се васхотевшемꙋ и множаішімі потребімі царскомꙋ дворꙋ ѡбремененꙋ бівшꙋ, ва таі час понꙋждітелно настоаніе изследствоваті се не вазможно біст, на ѡт двора царскаго засведетелствовано пісаніе деспотꙋ ѡтсілаваемо біст, емꙋ же засведелствованомꙋ пісанію прівожденіе ѡт немачскаго езіка ва латінскі езік, и по нашемꙋ разꙋмеванію словенскім езіком по семꙋ подобію спісꙋемо бівает.

Ту се, међу тијем, рукопис прекида и тога писма нема. Овај комад писан је истим словима, на истој хартији као и комад историје. Што се спомиње лист 2033, држимо да се такође тиче историје, у којој је ово као додатак.

VIII.

Писмо деспота Ђурђа Бранковића од 26. Дек. 1708. г. српском народном сабору поради ослобођења.

(Истор. арх. срп. уч. др. бр. 214 пријеп.)

С поља на табаку: Благозрачно и благородно начелствꙋюштими и васеми мꙋжеставно воинствꙋюштими пречастно свештеними и васемꙋ дꙋховномꙋ ліку, таже и мирскомꙋ лікꙋ ѡбште васероднаго народа славено-сърбскаго биваемим и прочими нами благоверно вазлюбленими.

Божіею милостію Геѡргіе деспот първо Иоустинишнскои ѡтачаства и васои словено-србскои Иллирии и Мѵсиѡмь и прочаа.

Времена сего слꙋченіемь ва кратце ѡзнаімꙋюште приваспоменꙋти васхотехом васеꙋ ѡбште васероднаго нашего

словено-србскаго православія биваеми народими ꙗкоже оубо дꙋховнаго тако и мирскаго лика биваемимь; ꙗко да благованимателнимь разсꙋжденіемь саматраваеми да бивате, а не ва небрежително запомненіе ѡставлаваете ѡбштим именомь васего народа србскаго биваемо ѡбештаванне блаженно почившаго ѡтца патриарха Арсеніꙗ, егоже писател'но ѡбештаване даже и до сего времена прі себе имеем. Ꙋви намь преступаюштимь такова ѡбештаваніꙗ, иже превишнꙗго Бога именемь засведетелствованна сꙋтъ; сими же словесими ꙋбо садьржаваемо писателно ѡбештаваніе сатворенно есть ва лето ѿт рождаства Христова ҂аѱд. рекшемꙋ: NB. егда таковомꙋ намереніꙋ битность сачетати се вазможеть, пьрвеишаго ва мемориал пꙋнкта ѡсвобожденію величаствіа вашего ѿт тꙋдꙋ, сведетель иже на небесехь Господь, поставити, вазрадети ѿт всее дꙋше и срдца бꙋдемо.

Зри зде богобоꙗзнім ваніманіемь сіꙗ чатꙋштаго, благоꙋгодні слішателю, ꙗково бисть сие вишше реченно именем божіим засведетелствованно ѡбште васеродно ѡбештаваніе, како ли до конца изследствꙋемо бість ѿт віше рекшаго се лета ҂аѱд. до лета нинꙗшнꙗго ҂аѱи. иже сіꙗ пісанію предаваеть се, коль крати ва мимошедши времена сіꙗ, колико ли изложителнімь составленіемь челобит меморіала сатвориль еси и кесарскомꙋ величаствꙋ коль крати предаваль еси, вазвести ми, ва кои челобитни меморіаль и ва коемꙋ пьрвомꙋ саставителномꙋ пꙋнктꙋ вазложиль еси прошеніе ѡ деспотскомꙋ начелствꙋ и свобожденію; вазвести ми вторицею и третицею вапрошаю те, мои превазлюбленни народе православни, ꙗко дꙋховнаго тако и мирскаго лика биваеми, да таковимь деіствіемь оно божаставно повеленіе савършенно испьлниль би биль, иже ꙋстми дꙋха светаго реченна сꙋть сице: ꙗко не вазможеши иного рода биваемаго чловека царемь ꙋчинити, иже несть ѿт числа братии твои, втори зак. гл. .зі. сх. еі. Не оубо ли слꙋченіемь сабист се реченое оустьми превечнаго Бога, да не васприемлеши имена Господа

Бога твоего васѹе; не имет бо неповинна Господь васприемлюштаго име его васѹе. Исход гл. .к. сх. .з. Васѹе ли мнить се вамь Апоплектичаска, иже разѹмеваема биваеть: напрастна и скоронападательно на чловека приходешти самьртоносни час. Запомнели ли есте светаго апостола Петра дѹхомь светимь рекшаго Ананію: по что исполни сатана срдце твое сьлгати дѹхѹ светомѹ Деѧн. гл. .е. зач. .гі. Симь до зде, сіѧ савьршавающте ва прочаѧ ниѧково досаждение вами сатворити не хоштемь, тачію аште ва небреженіе ѡставили есте телесно наше ѡно страданіе, иже и прежде вазвестими бихомь, ѧко аште тело наше ва земьлскаго цара рѹках садржаваемо биваеть, дѹша же ѹбо ва небеснаго цара рѹках садьржаваема есть.

Того ради паче привaспоменѹти вам потребно би било господне оно слово, рекшаго: азь есьмь пастирь добри, пастирь добри дѹшѹ свою полагаеть за ѡвце. Іѡан гл. .і. зач. .лѕ. и притчѹ онѹ глаголавшаго: имеи сто ѡвецъ и изгѹбившѹ емѹ паки единѹ ѡт тих не оставить ли деветьдесеть и девет ва пѹстиню и идеть васлед погибшои, дондеже ѡбрештеть ю, и прочаѧ. Лѹк. гл. .еі. зач. .он. Дѹшеполазнаго сего попотребованіѧ ради единаго частнаго свештеника са благоѹгоднимь диѧкономь и добре приготовленимь ѡкрѹтомь временнимь измененіемь да бисте к нами послали и паки вазврaштениемь васпеть да ѡтхождаваеть превишнемѹ Богѹ и чловекомь тако благоугаждаюште и божеставнѹ таинѹ неповинно савершавaюште. Сими же оубо васех вас пребезконечнои благодети приварѹчаваемь.

Данно ва град Егра називаемии мѣсеца Авгѹста вторіи дан ѡт рождаства ваплоштшаго се Христа спасителѧ нашего ҂аѱи. битиѧ же мира сего ҂ꙁсѕї.

IX.

Писмо деспота Ђ. Бранковића цару Петру Великом поради свог ослобођења, писано 29. Септ. 1711.

(Истор. арх. Срп. уч. др. бр. 227 пријеп.)

С поља: Пресилнеишемꙋ и преблагочастивеишемꙋ божіею милостію автократорꙋ царꙋ и великомꙋ кнезꙋ Петрꙋ Алеѯиевичꙋ превеличаишемꙋ монархꙋ московскомꙋ и всего православнаго в'селенства мне же ꙋбо господару премилостивнеишемꙋ покорнеішім смиреніем да вздаст се.

Пресилнеишіи и преблагочастивеишіи божіею милостію автократор-царе, и велики кнеже монархо всего православнаго вселенства, мне же ꙋбо господарꙋ, господарꙋ премилостивнеиши!

Монархіиско превелико славно царско ти величаство божаственим самотреніемваспомени во град Відни при кесарꙋ римскомꙋ бившꙋ царскомꙋ ти величаствꙋ ѡт превишнѧго Бога даннꙋю ти благодет ѡбештавшꙋ мне рабꙋ своемꙋ словесими сами царск[1]) — — — сведетелство... рекше ѩко превишнаго Бога Христа спасителѩ нашего ради же ѡставити бꙋдет царско ти величаство мне во напасти сеи неповиннои страдати но — — избавити мне бꙋдет ѡт напастованнаго сего ꙋзилиштнаго неправеднаго и неповин'наго заꙋставленіѩ.

Второе же пресветлеише царско ти величаство васпомени, ѩко неци државнеиши древни цареви и велики кнезови сꙋетним вниманнем изгибшаго дна имели сꙋт того дна прошаствіе, ва нем же днꙋ ніединꙋ благодет никтомꙋ придаваніем не изследствовали сꙋт, паче же ꙋбо светаго Павла апостола ка Коласаем посланіе васпомени превисоко непобедимо царско ти величаство рекшаго ꙋбо: поминаите мое ꙋзи благодет са всеми вами, амин. Колас. гл. .д. зач. .сѯа.

[1]) Тачкама и цртицама биљежим мјеста која се не могу прочитати, што су изгризена или изблиједјела.

и паки: любеи бо дрѹга закон испълнив или паче рекѹ скончав к Рим. гл. .гі. зач. .раі. ва таковѹю премилостивною и благопълзователною благодет царскаго ти величаства савършено ѹпование имею и покорним ѹничиженіем просим и ѹмилно челом бію по благодетномѹ царскомѹ ти величаствѹ благопомоштномѹ ѡбештаванію.

Третіе же пренепобедимеише царско ти величаство васпомени, ꙗко ва лето битіꙗ ,зсі. царскаго ти велічаства пълномоштним послаником Прокопіем Богдановичом Возничином ва срочно изложителни биваеми пѹнкти и о моемѹ свобожденію словоречено бист; но ѹбо тогда дело савършено нескончаваемо бивши, ва бѹдѹште време дело продължимо бист, даже и до сего часа, ꙗкоже ꙗвно зримо предстоит ва ѡтветно ваздаваніе римскаго кесарскаго величаства, иже зде латинским и немецким езиком списано под знаменитим сим словом А. предавает се.

Четвертим же числом пресилнеишемѹ царскомѹ ти величаствѹ вазвештаваюште, ꙗко ѡт многолетнаго времена ва ѹзилиштно сие неправедно и неповинно заѹставленіе бившѹ ми ва многи дългъ вападнѹти мне слѹчимо бист, ꙗко зде ва град Егрѹ тако и ва град Видню: егоже ради помилователнѹ милостиню прошѹ, да себе ѡткѹпити и биваеми дългъ вазвратити: такожде же и жилиштно мое кърмленіе имети да вазмогѹ ѡт превелико славнеишаго царскаго ти величаства, да сабѹдет се реченное: блажени милостиви, ꙗко ти помиловани бѹдѹт. Маѳ. гл. .е. зач. і.

Сих же ѹбо всих васпоменѹти вини ради изволи преблагочастивеише царско ти величаство единим своим послаником властнѹю си граммата прислати к римскомѹ кесарскомѹ величаствѹ ради свобожденіа моего по изложителномѹ више реченомѹ кесарскомѹ ѡбештаванію, и декретною резолѹциею и тако ѹбо свобожденѹ ми бившѹ реченим царскаго ти величаства послаником единокѹпно на поклоненіе царскомѹ ти величаствѹ пріити да вазмогѹ еиже благополазнои бла-

годети ради привославно-царскому ти величеству ѿт небесних с више сходештих даров мазда ваздаваема да бивает, яко же иногда Авраамꙋ благоверномꙋ вaздана бист. Бит. гл. еі. сх. а. Сими же преславно монархіиско ти царско величаство превишнемꙋ Богꙋ вседържителю приварꙋчаваю.

Преславно-монархіиско-царскомꙋ ти величаствꙋ

препокорнеішім' всегда смиреніем пребиваюштеи слꙋжитель Геѡргіе деспот първо-Іꙋстинианскои ѿтачествіи и всои словено-сърбскои Илиріи и Мѵсіиам, и проч.

Данно ва град Егра називаеми ва Чешкꙋ кролевскои ѡбласти биваеми месеца Септемвриа .кѳ. лета Христа Спасителѧ ,аѱаі. битіа же мирꙋ ,зсѳі.

Прошаствіе елчіами тогожде лета месеца Ноемвр. аі. дан.

X.

Дневник патр. Ар. Чрнојевића о путовању у Јерусалим 1683. године.

Рукопис, из кога је овај дневник преписан, добили смо од г. митрополита Михаила, који га је добио из Босне. Има га 8 л. на 12-ни, а било га је још, јер је прича прекинута. Рукопис је на сваки начин суврємени патријарху. Осим што је прилог за биографију патријархову, овај рукопис уједно може у неколико показати ступањ образованости тога човека, коме је пало у дио да учествује у располагању судбином народа српског. Прве три врсте исписане су црвенијем, а име патријархово и „божіею милостію“ исправљеним крупним словима. Остали је рукопис писан брзописом, но врло читким.

Арсеніе божіею милостию архіепискѡп пекьскыи и вьсем Сърблем и Белгарѡм и прочым странам патріархъ.

Зде же начнѹ писати пѹтна шаствіа когда поидѡх въ светыи град Іерѹсалимь.

Боже, въ име твое спаси и поспѣши и сподоби видѣти светы град Іерѹсалимь, и поклонити се живоносномѹ гробѹ твоемѹ, и ѡбходникомь бити всем светыим мѣстомь твоим, по них же пречистѣи нозѣ твои шаствіе твориста. Ты же, милостивіи владико, пѹт шаствіе стопам нашим ѹправи, и грѣхѡм нашим проштеніе дарѹи!

И поѩх съ собою въ слѹженіе попа Савѹ і архидіакона Данила и спахи-Велька и ва дрѹжество ми бисть светопочившаго и блаженѣишаго господина Маѯима патріарха слѹжитель іеѯарьхь кѵр Висаріѡн и попь Василіе и Захаріа и хажи-Стефан втори пѹт, и ѡт места Пећи хажи-Вѹлета.

И тако хвалѹ всеноштнѹ въздасмо Христѹ Богѹ и светыим ѹгодникѡм его вь светѣй и велицѣй црькви. И братію благослових съ селъзами и проштеніе сътворихѡм.

По сем въстахѡм заутра мѣсеца Сек. и придѡсмо на Шашковаць трети данъ, и тамо обрѣто дѹховника кѵр Христофора ѡт монастира Рачи, поиде же и ѡн с нами на поклонѥніе чьстномѹ и животворештомѹ гробѹ Христовѹ.

И въстахѡм ѡт Шашковца въ лѣто ҂зрча.-го (7191=1682) а ѡт рождаства Христова ҂ахпв. мѣсеца Сек. .ѕ. и поидохѡм на конакь вь село Злате, и тѹ нас кметови лѣпо пріеше съ чьстію, и любѡв показаше. Да сѹ благословеніи!

Конак .в. близ града Скоплѣ въ селѹ. И тѹ пріиде до нас владике кѵр Ѳеѡфана скопскаго діакѡн Христофор, и пренесе до нас чьсть съ любовію. Многа им лѣта!

Наѹтріа же поидохѡм мимо Скопіе, и тѹ оусрете нас митрополит кѵр Ѳеѡфан съ граждании своими и съ частію, и тѹ благословисмо их всѣх, и ѹтѣшеніе пріехѡм, и вазвратисмо каждо въ своѣ сіи, а владика кѵр Ѳеѡфан възеть съ собою попа Никона и Ђорѹ въ слѹженіе, и поиде с нами на поклонѥніе божіемѹ гробѹ и съ ш ним ѡт Скопіе некои чловеци, и поидохѡм въ пѹт свои.

Конак .г. въ село Младо Нагорично. И дочекаше нас кметови лѣпо, и потребна вьса принесоше изобилно, и ѡт здѣ възьвратисмо проигѹмена кѵр Стефана и сѹштих съ ним иже нас проводише.

Конак .д. ѹчинисмо въ Славиштком полю въ село Радибѹждь, и то полѥ изобилно всѣми потребными, и добро нам бысть.

Конак .е. вь Паланкѹ оу Кривои Рѣци вь мѣтохѹ монастирском, и тѹ харьчъ даде ігѹменъ кѵр Герасим осоровскіи, и обешта се поити с нами на поклонѥніе ст. гробѹ, и сътвори мѹ діаволь пакост, и не поиде.

Конак .ѕ. въ село Грамажданіи, и то село велми оукрашено различным овоштіем и водою изобилно. Поп стар, а кметови неѹчени и непокорніи, и преше се с попом пред нами, и въ тѹ ношть паде въ селѹ єдинъ дом и бист клопот не мал, и бихом въ оужасе. И здѣ пріиде владика кратовскіи и штипски кѵр Ананіа, и принесе часть: винце, ѩбльке и лѹбенице въ потребѹ.

Конак .з. въ мѣсто Дѹпница въ домѹ владики кѵр Висаріѡна, и любазно нас пріеть, и вьсѣх оучрѣди довольно всѣми благопотребними. И пребисмо тѹ двѣ ношти, и заѹтра поидосмо, и с нами владика кѵр Висаріѡн поиде на поклонѥніе живоносного гроба господнѩ, и великъ плачъ остави старици матери своеи.

Конак .и. въ мѣстѹ Самокови паки въ келіи владичинои, и тѹ нас лѣпо христіаніи дочекаше, и потребьнаа вса принесоше, и прѣбисмо и въ инъ дан на въздвиженіе частнаго креста, и светѹю агіазмѹ сътворих, и окрописмо се, и всех христіани благослових.

Конак .ѳ. въ нарочитом селѹ Сестрима, и тѹ христіаніи Іортаци ѹсердно всех пріеше, и любов показаше, и вса доволно потребнаа принесоше, и накрьмише всех изобилно. Богь да ихь прости. И заѹтра въ сѹботѹ дне ортак кѵр Раѩ Серблин сътвори въ домѹ своем велико ѹчрежденіе, и

създа все хажіе, и угости всѣх доволно, и пребисмо въсъ дань до вечера, и много утѣшеніе пріехом. И заутра вси купьно поидохомь до на рѣку, и ѡт туд възвратих служителіе наших: ѐзарха Ѳеѡдосіа и попа Іефрема і еште некоех спахіе, которіи беху нас пратили; ми же поидохом въ преднѧа господу Богу славу въздаюште.

Конак .і. у Татар-Пазарчикь въ некоемъ турскѡм двору велику и велми пописану за удивленіе, и ту попови и хрістіани касабаліе часть принесоше много различну и добро видну, и ту ждахѡм ортака Раю единъ дань, дондеже пріиде и поиде с нами на поклоненіе светаго и животворѣштаго гроба божіа, и ту съвакуписмо се вьси, и бист друѫства добра и велика. И ѡт здѣ ѡтрѣшисмо ѣесе на харач, и ту некто украде Іакову Скоплѧнину пушку, ми же поидохѡм ва пут свои.

Конак .аі. въ мѣсту великѡм Филиба въ Маћедоніи, и покрай мѣста того рѣка Марица течет, и на нѥи мостъ великь имать. И ноштевасмо въ великѡм куршумли хану, и ту имут мнози Христіани, и велици болѧри Греци. И ту приде попь Димитріе ѡт пештере, и съвѣшта поити с нами въ съдруѫство. И здѣ подранисмо заутра низ Марицу по тамнини.

Конак .ві. въ селу бьлгарскѡм Кадліа. И ту обрѣтосмо за асприце свега дѡста, і ѡтимаю се белгарске ѡмусахфире, и зовут: ела овамо, подобро е. И бист нам конак у хажи Іоаньна, и сам рече: пошаѡ сам на хажилукь съ .м. врагаа, а дошао сам съ .о. И ту заборавіи пѡп Захаріа ножь.

Конак .гі. оу Узун'жево. Ту хань и жаміа и имарети велики, все покривено оловѡм, нъ куħах мало и все рħаво Некоей клѣтви ради све злочесто ѡт кадѣ е.

Конак .ді. поидосмо ѡт Узун'жево, и остависмо друмь велики на лѣво, и идѡсмо неколико другим путем скрозе чалію, и доидосмо на грѡб храбраго Углѥше брата Влька-

шина краліа, и ѡтолѣ сънидохѡм низ бърдо на рѣкꙋ. И тꙋ мост ѡт камена велик и хꙋбавь, и шехер маль, и хан хꙋбав и велик, и на срѣди велико кꙋбе, и тꙋ възесмо потребнаа, хлѣба и вина и гроздіа, и то зовет се хараманліа. И доидосмо въ село тꙋрьско. Зовет се Ебибче. Тꙋ све злочесто, и ханови и сѣно и зобь, а вина ни капи, нъ доста бꙋзе и лꙋбеница, и бѣше ꙋѡчи тꙋрскога баріама.

Конак .еі. пройдосмо касабꙋ иже зовет се Ћѡприліа и Мꙋстах паша, и прѣйдѡсмо мѡст на Марици велик и зданіе чꙋдно, имат иі. сводѡв и хань и жаміа и имареть велик того паше, све кꙋршꙋмли і едан рад. Біѡ царъ тꙋрски, и искаѡ да мꙋ поклони хаир, и не поклоніи паша, и цар не хотѣѡ преко тога моста прѣйти, нъ рѣкꙋ прѣіахал, и злꙋ клетвꙋ и срамотꙋ оставіѡ, да се чини зло сред моста того, идѣже ѥст подпис, ꙋ сваки петак и до дапас, еже ѥст срамно сказати. И та данъ пріидохѡм въ град велики Дрѣнополѥ. И сътворисмо конак ꙋ великомъ и чꙋднѡм ханꙋ, зовет се Аиши-кадꙋнин хан, и имат велика авліа и два шалдрьвана, и тꙋ скꙋпо вино и ракіа ѡсака ради, и рибе много и хꙋбава, сойови и шарани и штꙋке и иніи многи родови, дѡста и евтино, ока по. ві. аспри. Хлеб хꙋбавъ и гроздіе и свакоіако овоштіе много множаство. И тꙋ ест велик мѡст ѡт камена, зовет се Михал ћꙋпріа, идеже се састале двѣ рѣке, Тꙋнжа и Марица, и пре тога моста ніедин тꙋрскіи царъ неће да преиде грьдости ради, понѣже христіанина зданіе ѥст. И тꙋ соуть велике и чꙋдне полате цареве и сꙋлтан Селима жаміа, велика и пречꙋдна зданіа, така неимат ни въ Цариградꙋ. На четири ꙋгліа .д. мꙋнара ѕело високи и на них по .г. викала мꙋшебакли. И сказꙋют да имат .ві. црькви гречаскых иже и до нынѣ поют. И тꙋ кирію ханжіи платисмо. Архидіакѡн Данилъ заборави ми дивит, цѣна его грош .к., и егда изидохѡм ѡт мѣста ꙋ полѥ, тогда възвратише въспѣть искати погꙋблѣнное, и не обрѣтоше ничесоже, и едва нас къ вечерꙋ постигоше. И

тай дан пройдосмо касабꙋ зовѡм Ап'сꙋ, и тꙋ хан велик и жаміа и имарети Мехмед паше Соколовића, све кꙋршꙋмліи.

Конак .ѕі. оу Ески Бабꙋ, и велике ханове пройдѡсмо, а ꙋ неке злочесте ханиће падѡсмо, и близ великіе жаміе имат една црковь, древнѥ зданіе, и порꙋшило се вельми, и тꙋ почивает преподобніи Николае воинь, иже въ снѣ видѣ видѣніе при гръчаскомꙋ царю Никѵфорꙋ идꙋштꙋ ратовати се съ Блъгары, ꙗкоже пишет въ прологꙋ. И сам поидох. и сꙋшти съ мною, видѣти светаго гробницꙋ и поклонихом се въ оумнѣй срдца, по что мꙋ сꙋ Тꙋрци на глави завили чалмꙋ, и съвише гробнице стоит егѡв лꙋк стрелни ѕѣло велик, и стегь иже ношаше съ собою.

Конак .зі. вь касабꙋ зовѡм Бръгаз. И тꙋ хан велик и хꙋбавь и шальдръван и .д. чешьме текꙋт ѡт шалдрвана, и ꙋ имаретꙋ шалдрван плетен ѡт бакра, и жаміа велика, све кꙋршꙋмли, и ћꙋпріа на рѣци велика и хꙋбава ѡт камена. И то въсе зданіе Мехмед-паше Соколовића. И хаир велик оучиніѡ, на вьсаки дань въ вечерꙋ по вьсех хожацех подавают хлѣбь и чорьбꙋ мꙋсафиром. И нам припесоше по ѡбичаю, тачію не едѣхмо. И пойдосмо и видѣсмо цареве полате и бахче иже тꙋ сꙋт ѕѣло дивнѣ и краснѣ, и един хожа нас проводи и сказива нам вьсе. И вь тꙋ ношть въ слѣд нас доходише разбоиници, и прилѣжно нас сходише, и зрѣше свеколико, занѥ хотѣхꙋ нас разбити на пꙋти, нъ помоштію божіею и застꙋпленіемъ прѣчистіе богоматере съхранѥніи бихѡм ѡт тѣх злохитрих ловьцевь.

Конак .иі. проидѡсмо Калиштран, и тꙋ имат хань велик и варѡш и цареви сараи нови и големи и пречꙋдни. И тай дань дойдѡсмо въ мѣсто Чорлꙋ, мѣсто велико, а ханови злочести и ханжіа зьль и лꙋкав, потꙋрчіѡ се ѡт рода арьменскаго, и злꙋ зобь намь продаде. И то мѣсто есть на брьдꙋ, и прежде бил град тверд, и тꙋ имат цареве полате велике и хꙋбаве, и нынѣшни царь водꙋ довеѡ въ то мѣсто, и развеѡ на многѡ источник и харач ꙋчиніѡ х.

кесах повѣдѹют. И тѹ се винца не ѡбрѣте ни добра ни зла ѡтнѹд, и бист нѹжда помеждѹ нас и горѣст дѹшевна. Пише водѹ врѹћѹ и не хотеште, и постише средѹ добре, и възгръдѣше ѩрѡстно нъ мѣсто то до ѕѣла.

Конак .ѳі. въ град Силиврію. И тай град стари и славни ѡт древних градѡв ѥст. Въскрай мора и велик, и въ нѥм сѣдет многи езици и Христіани Грѣци, и сказѹют бити .иі. цркви́х благочастивіих, и ѹ митрополіи ест глава ст. мѹч. Агаѳоника, и глаголют въ том градѹ мѹченіе пріет. И мѣсто велико и хѹбаво, і ѡсвен града того ханови велици, и свега дѡста, и кораблѣмь пристаниште велико, и на ѡтоце морской ест мѡст велик, имат сводѡв .лг. и тѹ имѣют цареве полате..............

СТУДИЈЕ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКЕ ТРГОВИНЕ XIII-ог И XIV-ог ВЕКА.

Пише

Чед. Мијатовић.

О данашњем значају трговине и трговаца може се свакојако мислити. Али ко погледа дубље у историју развитка друштва људског, не може да не опази, да је трговина у парници људске цивилизације имала да изврши високу мисију. Трговина је материјални живот једног народа скопчала с материјалним животом осталих, те их је једна иста струја узајамних интереса везала у једно солидарно коло. Трговини пребацују себичност; али без ње народи тешко да би знали један за другог, и без ње се идеја о братству народа не би родила. Трговац је у историји света заиста пионар цивилизације.

Историја трговине истина није још то исто, што и историја цивилизације; али је она без сумње један од најсуштаственијих делова њезиних. Тек историја материјалног живота народног разрешиће многе загонетке његовог умног живота. Без сумње и обратно. Али управ с тога и не може да се зна прошлост једног народа како треба, док се не изучи и историја његовог материјалног и историја његовог умног живота у њиховој свези и њиховом органичном утицању једнога на друго.

Сасвим би сувишно било да се упуштам у разлагање од коликог би нарочитог интереса за нас била „Историја српске трговине.“ Само ћу да споменем, да више него игде, у историји трговине излази Србија на видик у своме карактеру као члан европскога друштва. Све друге стране народног живота можете изучавати изолишући Србију од њезине свезе са суседима; трговину не можете.

Ни мало не ласкам себи, да сам за сада у стању, да напишем праву историју српске трговине. За ово би требало много више материјала, много дубљег критичког испитивања свију осталих страна народног живота, а пре свега много више времена за озбиљну студију, него што га ја у мојим слободним часовима имам. Доста ће бити, ако ове моје студије прокрче мало пута и бар у главним цртама даду лик српске трговине у тринаестом и четрнаестом веку.

Напред споменух органску свезу између трговине и осталих страна народног живота. Трговина XIII-ог и XIV-ог века носи на себи печат средњовечних одношаја; а опет са своје стране доприинаша, да се допуни карактер средњег века. Свакојако много се шта при изучавању историје трговине може лакше разумети, кад не губимо из вида политичне и друштвене одношаје. С тога нека ми је слободно овде на првом месту да бацим један поглед на политичне и друштвене одношаје у XIII-ом и XIV-ом веку (I.), а за тим ћу говорити о главним саобраћајним правцима и трговачким местима (II.), после о предметима увоза, извоза и провоза (III.), и на послетку о трговачкој политици српских краљева (IV.). —

I.

Поглед на политичне и друштвене одношаје у Србији XIII-ог и XIV-ог века.

Ко с пажњом проучава данашње стање европских народа, тај ће истина наћи у појединостима оштрог израза народне

индивидуалности, али у исто време увериће се, да су основне црте друштвеног строја у свију европских држава готово једнаке. Исто се то може казати и за европске државе тринаестога и четрнаестога века.

Византијска царевина, са својом многољудном и сјајном престолницом, стојала је на врху ондашње цивилизације. Без сумње у појединостима византијскога живота и живота западних народа бивало је разлика, често оштрих разлика, каква је између готске црквене куле и византијског кубета. Али ипак у општим основним назорима и главним установама вејао је један исти дух. Нарочито баш у тринаестом и четрнаестом веку, кад је услед крсташких ратова, запад европски дошао у тешњу свезу с истоком. Не треба да нас изненади, ако у даљем току ових испитивања нађемо, да не само средњи век разних словенских народа показује заједничке карактерне знаке, већ и да средњи век свију осталих народа у многоме погледу има да покаже чудну сличност. Само, наравно што већу просторију хоћемо једним погледом да дохватимо, то нам се све на више уздићи ваља; а што се на већу висину пењемо, то све већма ишчезавају ситне појединости, а остају на догледу само главне опште особине.

Кад с таквог једног гледишта погледамо на историју средњега века, опажамо да је сталежна монархија редовни облик, у коме се средњовечне државе јављају. Поред ње налазимо овде онде аристократске републике (Мљеци, Ђенова, Флоренција, Дубровник итд.); праве демократске републике налазимо више као мимопролазан појав, као прелаз или к монархији, обично апсолутној, или опет к аристократији.

У свима монархијама средњовечним па и у српској налазимо два моћна сталежа — властелу и духовенство. Ова два сталежа имају пресудна утицаја на политични ток ствари; они дају тон друштвеном животу средњега века.

Управо политичку историју средњовечних држава испуњава међусобна борба интереса ова два сталежа и краљевства. Ма да то данас мало чудно изгледа, краљ је у средњем веку носилац нове једне мисли, — јединства државног, и — под извесним приликама — јединства народног. Властела је имала своје засебне интересе. Сваки је властелин тежио, да на својој земљи, у жупи својој остане и даље мали суверен; сваки се властелин природним начином у приватноме свом интересу одупирао централизацији, коју су краљеви опет врло природним начином у своме приватном интересу гледали да у живот изведу. Отуда борба краљевства с властелом. Свуда ћете је наћи. Још понајоштрије изражену у нашој историји. Где је краљевство имало мудрости да се свеже с духовенством и преко овога ослони на масу народа, и где је имало времена да борбу доврши, ту је властела савлађивана, и краљевство добивши место старих супарника одане слуге, ојачало је, занело се, отишло у крајност и дало свету нов облик деспотије и тиранства у апсолутној монархији. У српској старој држави борба се та водила; краљевство је под Душаном до озбиљних резултата дошло; али се борба та није довршила. Стари односи били су се растурили, нови се нису консолидовали. Србија је била у прелазном врењу, у парници кристалисања нових односа, кад је Видов дан освануо. Свакојако за нашу је потребу овде довољно да знамо на чисто, да је и у старој српској држави, као и у других савремених држава, политичка моћ била у заједничкој имовини краља, властеле и духовенства. Однос тај има најјаснјег израза у уводу Душановог законика: „Сїи же ꙁаконыкь поставлѥмь ѡть православнаго събора нашего прѣосвѣштенымь патрїархомь кирь Іѡаникїемь и въсѣмы архїереи и црьковникы малими и великыми, и мноѭ благовѣрнымь царемь Стефаномь и въсѣмїи властели царства ми, малими же и великыми.“

Према овој политички привилигесаној групи сви остали редови чинили су једну политички непривелигисану групу, која је носила име себар. Него ова група није организована; она тако рећи тек само у теорији постоји; у њу долазе разноврсни елементи, грађани и сви редови тежачког реда: сокаљници, мјеропси и отроци; није могућно било да се она оживи духом корпорације какав је у чврстој целини држао властелу и духовенство. А да та група и иначе не дође до какве моћи и значаја, закон је Душанов изреком и под строгом кажњу забранио саборовања себарска. **Себрока събора да нѣсть!**[1])

За политички и социјални положај појединих лица у средњем веку пресудног је значаја имао њихов однošај према земљи на којој су становали. И у овоме погледу све монархије средњега века показују велике сличности.

Може се казати, да ван градова, као слободних општина и њихове непосредне околине, сва остала земља припадала је нешто властели, нешто цркви, а све остало била је „царева земља.“ И над оном земљом коју је властела држала као своју праву баштину, владалац је бар по имену имао врховно право сопствености. У нашим историјским споменицима има доста примера, из којих се види да властелин није могао поклонити своју баштину цркви, док то владалац није допустио. Храннићи н. пр. нису могли да продаду Дубровнику један део свога Конавља, док им краљ Остоја не даде одобрења за то. Севастократор Деан није могао да поклони своја баштинска села цркви, док то није Душан нарочитом хрисовуљом одобрио. (Mon serb. CXXV. 142). Врховно право сопствености и над властеоском баштином управо је основа, на којој је краљ тражио од властеле и војену службу, и десетак од производа (соћ)

---

1) Вид. чл. 19. зак. Душанова, издање Стојана Новаковића; и дра Н. Крстића, »Расматрања о Душанову закону« Гласник VI.

и помоћ кад сина крсти или жени, или му двор гради.[1] Да л' је и над црквеном баштином краљ имао врховно право сопствености, то није баш сасвим јасно. Примера и доказа очевидна томе немамо; можда и с тога што црква није долазила у прилике да поклања или продаје своју баштину. Најважнији позитаван доказ, по томе мишљењу, да је и врховно право постојало, имамо у једној хрисовуљи цара Уроша, у којој се вели да је Душан наредио, или управо стари обичај озаконио, да цар ступајући на престо потврђује сва права најпре црквама а после властелима и властеличићима. Monum. Serbica. 146 и 164. Али негативних знакова има и више по којима слободно можемо рећи, да се и над црквеном земљом простирало царево врховно право сопствености. Душанов законик вели да цар „ослобођава" све цркве у царству од свију робота; то јест, правога основа за феудне дужности цркве према цару истина има, али цар из особених призрења опрашта црквама те дужности. Једну пак феудну дужност свакојако цркве имају, а то, да дижу понос кад цар путује (Зак. Душ. 10).

Цео онај трећи део, растурен по свима крајевима српским, представљао је резерву, из које су краљеви чинили богате поклоне црквама и манастирима, и из које су награђивали добре услуге својих верних. Ваља ми споменути, да су и наши владаоци, онако као што је то био случај и у осталим монархијама онога доба, члановима своје фамилије давали ради издржавања овај или онај крај своје државе. Нарочито се, зна да су престолонаследници и удове краљице добивале на уживање Зету, или управо приходе од Зете.[2]

Остављајући владаоца и духовенство на страну, да погледамо из ближе, како се земља као сопственост појављује.

---

[1]) Зак. Душ. 2.

[2]) Вид. у Даничићеву рјечнику реч Зета.

Било је људи који су од старина држали велике просторије земље и њоме располагали као својом сопственошћу, бештетно по владаочево врховно право сопствености. С правом сопствености било је скопчано и право јурисдикције, тако да је сваки баштиник, био он властелин или црква, имао право да на својој баштини врши судску власт осим за кривице, које су задржане церевоме суду. Ови људи који су од старина имали своје баштине и непосредно само врховно старешинство краљево признавали, били су стара велика властела. Овакав један властелин могао је датом приликом довести себи у зависност каквог суседног властелина; можда га је у сукобу каквом савладао, али му ипак оставио баштину само под условом да признаје његово надбаштинство, да му буде веран помоћник у нужди, да га у извесним приликама материјално потпомаже, да му о извесним данима (Божићу, Новој години) доноси какав поклон итд. Таким су начином на западу и у средњој Европи постали тако звани fiefs de reprise[1] Тако је један властелин могао да доведе себи у зависност сву властелу своје суседе, те постати поглавар веће или мање области. Кад је Стеван Немања уједињавао растурену своју дедину, побеђени кнежеви и жупани могли су доћи, па су на сву прилику и дошли према великоме жупану у онакав однощај, у каквом су према њима самим стојали њима потчињени људи властелинскога реда. Сва је прилика, да и у нашој старој држави властеличићи нису друго, већ великој властели феудно подложена властела. Временом интерес краљева захтевао је, да се и властеличићи у политичком погледу што већма еманципују, те их тако налазимо, да у сабору државном седе уз велику властелу.

После је било људи, који истина нису држали земљу од старина, него су је добили од краља или каквог ве-

[1] Cibrario, L'Economie politique du moyen âge, II. 117.

ликог властелина под условима, да господару од кога су је добили помажу у разним његовим потребама, да војују за њ итд. И ту је с правом баштинским ишло и право да баштиник суди људма на његовој баштини. Ово су прави феуди или баштине у ужем смислу. Кад би господар, који је ту земљу тако поклонио, умрьо, онда је онај коме је поклоњена имао дужност да дође да се новоме господару поклони, и да поднесе онај дародавни запис да му се баштина потврди. У Србији чим је нов краљ узео владу у руке, одмах му је властела долазила да му се поклони и да потврди баштине. Тако су и слободне општине и манастири слали сваком новом владаоцу своје хрисовуље на потврду.

Даље је било људи, који су без сумње чинили понајзнатнији део ондашњег становништва, и који су држали земље било краљеве било властеоске или црквене, обрађивали их, давали неки известан опредељени део од производа господару, а уз то му чинили још и неке известне опредељене личне услуге, роботе. У српским земљама ови се људи зову мјеропси и сокаљници; разлика је између њих у количини дажбина, које су по закону имали да дају господару од земље; а још најглавније је што меропси нису могли оставити земљу кад су хтели, и у случају да одбегну од свог господара, овај је по законику Душановом имао право кад га нађе „**да га ѡсмоудін и нось моу раꙁьпори и оуємьүи да є ѡпеть єгов.**“ Сокаљници пак као да нису били везани за земљу; могли су је оставити кад су хтели, и оставивши је нису имали никакве даље дужности према господару њезином. А почем је по одбитку онога, што су давали баштинику као непосредном господару земље и цару (кабао жита) као врховном господару од све земље, сав остали принос њихове производње остајао њима на расположење, то је овоме реду људи у старој српској држави могућно, било да што и уштеде и економски да напредују.

На послетку у целој ондашњој Европи налазимо људе који обрађују земљу, од производа задржавају што им је потребно за живот а све остало дају господару од земље. Осим тога имају да му чине свакојаке личне услуге, и што је најглавније, не смеду остављати земљу кад им је воља, већ се сматрају да су за њу привезани. Господар кад поклони или прода земљу, коју људи ови обрађују, он поклања и продаје с њоме и њих саме с породицама њиховим. Законик Душанов о њима вели: **И отроке што имаю властѣле да имь сѹ оу баштинѹ, и ихь дѣце оу баштинѹ вѣчьнѹ, нъ отрокь оу прикые да се не дае никъда.** (Чл. 42.) Овај најжалоснији ред људи средњега века рекрутовао се обично од ратних заробљеника, од сиромашних досељеника а нешто и од слободних људи, који у оскудним годинама продаваху своју и свога потомства личну слободу за исхрану. По споменицима српским ови се људи зову отроци[1]) по византијским парики, а по западно-европским servi а и coloni. По истраживањима г. др-а Николе Крстића судбина отрока у Србији као да је блажа била но оних по другим савременим државама у Европи.[2]) Да је у опште стање земљоделачкога реда у старој српској држави за време Немањића било односно добро, види се из тога, што су се људи из страних земаља у Србију досељавали. Гргур Замблак у животу цара Стевана вели, да је у Србији тако благостање било, „**іако и множѣмъ изь далеѥче своа отьчьства оставлѣти и тамо прѣходити.** (Гласник XI. 67). На једном месту Дечански вели сам да је запустела селишта населио људма „из туђе земље.“ Mon. Serb. LXII.

Да је стање отрока на западу од Европе у оно доба било веома чемерно, томе имамо несумњив доказ у побуни тежака у Француској у год. 1357. и у побуни у Енглеској у 1381. години. У нас је законик Душанов ишао очевидно

---

[1]) Види у Даничића рјечнику реч отрокъ.

[2]) В. др-а Крстића Расматрања о Душанову закону. Гласник VI.

на руку ослобођавању отрока; у Француској по уредби св. Лудвика (Établissements de St. Louis) таква су се ослобођавања спречавала, и властелин није могао свога отрока ослободити, док на то није претходно пристао барон, од кога је онај властелин зависио, или и сам краљ. (Heeren, Essaie sur l' influence du Crois ades №. 275.) За Италију истина Мураторије (Tom. III. Dissert XIV., стр. 269) тврди, да се у њојзи од XII-ог века отрочанство почело да смањује, да ишчезава, тако да га у XIV-ом веку већ тамо никако нема. Ову иарницу он приписује ојачању многих италијанских градова и њиховим непрекидним међусобним ратовима, који су их принуђавали, да и отроке у војску узимљу, што опет није ишло, док их у ред слободних подигли не би. У осталом један велики зналац средњовечних односаја, Херен, веома сумња да је стање тежачког реда и у Италији много боље било, но што га налазимо у оно доба по другим савременим државама (Heeren, 284).

Да би потпуно себи представили груписање људства у старој српској држави у погледу економном, не смемо заборавити, да је у Србији било градова, у којима је положена основа за слободан трећи ред. У културно-историјском погледу важно је што законик Душанов има реч „градҍаниҍь“. Трговци и занатлије (златари, ковачи, седлари, шавци, зидари итд.) по градовима, и рудари по повлашћеним местима рудним (Ново Брдо, Кратово, Сребрница, Рудник) чинили су доста широку основу, на којој би се српско грађанство развило, да на Косову српска самосталност пропала није.

Цела подела средњовечнога друштва на сталеже доводила је собом наследност позива. Ту наследност налазимо у свима ондашњим државама, па је налазимо и у Србији. Не само што је син властелинов остајао властелин, већ је ваљало да син занатлије остане занатлија, син мјеропха остајао је мјеропах, сокаљников син сокаљник. У једној хри-

совуљи Ст. Дечанског вели се: **и оу коемь любо селѣ кьто се манасторие обретаю, тере се разроде 3 кола 4 сина, да останеть едань на своемь месту, а остали да поступеть у сокальнике; аште ли си узлюби узети землю од мѣропьшке земле а онь да поступи у мѣропхе.** За поповске синове вели се, ако изуче књигу, да стоје с оцем на „**своемь ждрѣбию**", ако ли књиге не изучи, а он да је мјеропах; а меропшић ако и изучи књигу, опет да остане меропах. Mon. Serb. LXXXVI. стр. 99. Да би се ово и у практици лакше извело, забрањено је било укрштавање редова посредством женидбе.[1])

Као што се из изложеног груписања људства у старој српској држави унапред судити може, знаменити део превишка од производње једне економске периоде, рецимо једне године, усредсређавао се у рукама властеле, духовенства и краља. Сразмерно незнатни део превишка допадао је оном непривилегисаном реду. Овај појав, нужни резултат друштвеног строја ондашњег, имао је неизмерне последице за цео народни живот. Велико богатство властеле и духовенства дало им је велику матерڅјалну и политичну моћ. Историја Европе средњега века у великом, огледа се потпуно у историји српског народа у маленоме. Као што сам већ споменуо, велико богатство властеле, основавши њихову материјалну моћ, учинило их је опасним по централну власт државну, која је опет као носилац идеје државног јединства природним начином тежила да сконцентрује у себе што више снаге и важности. Отуда борба краљевства с властелом. Што је та борба изазвана и што је она на послетку несрећно остала по властелу, томе је од чести узрок опет у самом богатству њезином. Материјално богатство, ако га не прати богатство ума и срца, у место да буде стихија новог

[1]) Наследност позива с избегавањем укрштавања каста посредством бракова, још е задржало у јужној Албанији. Hahn. Albanesische Studien.

савршенијег живота, постаје стихија, која само ускорава распадање и пропаст. Колико је до сада редова друштвених, не . . . колико је до сада народа пропадало управ у тренутку кад је историја бележила највишу висину њиховог материјалног богатства! Не лежи кривица у богатству, већ у оскудици довољне моралне јачине оних, којима је оно на расположење дошло. Св. Сава је за своје време много учинио; доста је учинио за сва времена. Али ипак у Европи XIII. XIV-ог века време и прилике нису биле поспешне за обогаћавање ума и морално ојачавање.[1]) Материјално се богатство властеле — најважнијег друштвеног реда ондашњег — нагомилавало удвојеном брзином, док се богатство просвећености веома споро унапред помицало. Резултат је био, да је дух потпао утицају материјалности, што другим речма значи, да је здравље тог друштвеног реда почело да труне. Велики ђенијални људи наше историје, као што је св. Сава па и сам Душан,[2]) као да су опажали где је зло. Душан, основавши властелу заслуге, за цело је имао у намери, да у највиши друштвени ред доведе нову младу крв, да охолост, саможивост старе властеле парализује.

Ова несразмера између материјалног и умног богатства, услед које је наша властела изгубила своју равнотежу, постојала је у XIII. и XIV. веку и у властеле мало не свију осталих земаља, изузимљући можда Мљетке, Дубровник и још неколике италијанске републике. Па шта карак-

[1]) У овом погледу бар до свршетка XIII-ог века западна Европа ако није горе стојала од Србије, боље није. На западу је све до почетка XIV-ог века ретко било наћи човека, који је умео да потпише своје име. Фридрих Барбароса, цар немачки, није знао читати. Тако ни Филип дрски, краљ француски. Краљ Јован чешки није знао читати ни у половини XIV-ог века. Hallam, View of the state of Europe during the middle ages. 595.

[2]) Занимљива је она белешка једне дубровачке хронике, где се каже како је Душан слао младе људе у Дубровник на васпитање и како је ту основао богату библиотеку. Вид. прилоге к Макушевљевим Обозр. об истор. памјат. Дубровника.

терише ова два века? Обазримо се свуда по Европи. Видећете две струје, где мешају своје атоме једна с другом. Са запада суровост, са истока болешљива разнеженост. Кад би испитивали ма на којој тачци ондашње Европе каквоћу смесе ове, нашли би да што је мање болесне разнежености, то више суровости, и обратно. Истина, природа је у стању да и од најразноврснијег материјала, просто само посредством симетрије, произведе нешто што је лепо и што нам се мили. Симетричном сразмером суровости и разнежености постали су на западу од Европе трубадури, јунаци песници што у фанатизму платонске љубави не маре да убију или да се убију. Ми можда не ћемо наћи српских трубадура, али ја не сумњам да ћемо једнога дана, кад луча историје озари јасно све стране народног живота, наћи и у нас чудесне симетричности од она два елемента. Али и ако природа у своме игрању може да произведе нешто ориналнога, ипак очевидно је и то, да кад моралну садржину првог друштвеног реда испуњава нешто суровост, нешто болешљива разнеженост, а у главноме оскудица образованости, ту нема услова за дуговечан живот.

Поред богате властеле тринаести и четрнаести век имају да покажу и велику сиротињу, која од милостиње живи. Милосрдност је била велика, ако о њојзи узмемо судити по броју цркава и монастира, по броју болница и домова за сиротињу по Европи у опште а и по Србији.[1]) Чинити за-

---

1) Само за краља Милутина причају кронике да је подигао 40 цркава. У једноме се запису за њ каже: „Великїи вь милостинихь свети краль срьбски Стефань Оурошь.“ Mon. Serb. LXXIX. Троношац тврди, да је он подигао болнице и странопријемнице у Цариграду и Солуну. Леп низ задужбина народна песма ставља у уста царици Милици.

У осталом ова белешка у троношком летопису врло је важна на сваки начин важнија него што се на први поглед чини. Ако узмете да прегледате трговачке уговоре средњега века,

дужбине била је не само хришћанска дужност, већ и иначе права друштвена потреба првог реда друштвеног. Ми данас и не умемо себи да представимо ону душевну сладост, коју је осећао сурови али фанатично побожни властелин кад је довео цркву под кубе, или кад јој је завештао неколико литара сребра. Али како би друкчије властелин и оставио спомена о своме богатству, о своме благоверству и о целом свом животу, ако не у видљивој задужбини! Зидати задужбине и хранити сиротињу била је једна врста луксуса средњовечне аристократије, луксуса, који је управо тим веће дражи имао, што му нико из другог друштвеног реда подражити није могао, а од којега ни сам цар већега развити није могао, и што је најпосле он свакојако носио на себи печат религиозног осећања. Заиста најбоља врста луксуса, коју је ондашња властела могла да ужива!

Али окренимо се сад и к сиротињи, на коју је ова светла зрака властелинске милосрдности падала. Просјаци тринаестога и четрнаестога века не изгледају као просјаци деветнаестога. То је обично гомила људи наказаних не толико од природе колико од руке човечије или, што је још страшније, од руке закона. Ово је слепац коме је за кривицу вид одузет усијаним гвожђем по закону; оно је тамо просјак коме је за кривицу по закону језик осечен; други онај што су му руке до лаката осечене, и тај је кривац, и онај без носа такав је по осуди судској. Казнити средњи је век разумевао у смислу наказати. Оваква се грозна

нађиђете да се под трговачком факторијом свагда разуме: пре свега црква тога народа, око ње извесна нека просторија за стовариште еспапа и станиште трговаца. Српска црква и странопријемница у Цариграду и Солуну, у двама главним трговачким местима византијске царевине, не значи у смислу онога времена ништа друго већ српске трговачке факторије у тим местима. Белешка је тронопшког љетописца важан доказ за активност српске трговине четрнаестога века.

гомила могла видити на сваком већем тргу и поред сваке веће цркве у Италији, Француској, Србији и Византији, а и по свима осталим савременим државама. Гомила је та добивала још један особени тон, кад се кроз њу протуривао сужан с гвозденим ланцима око врата и на ногама просећи да му се удели те да састави себи откуп од сужанства.

Још један карактеран знак средњовечног друштва. Као што у оно доба поред цркве од углађенога мрамора с позлаћеним кубетом налазише гомилу хромих, слепих и наказаних, гомилу одвратну, јадну и жалосну, тако у целоме ондашњем друштву налазимо једно поред другог крајњу распусност и крајњу асцетичну побожност. Особито у четрнаестом веку сва је Европа тако рећи огрезла била у распусности. У Бокачевом Декамерону има понека слика из оног времена. Већ само тај факт, што су се у свима државама узакоњавале строге казни за повреду брачне верности, зло слути. У половини XIV-ог века, некако баш у време Душанове владе, већ налазимо у Мљецима и по неколиким другим местима у Италији и јужној Француској домове, у које су се ванбрачна, од родитеља напуштена деца примала. У нашој историји сетимо се на неверство жене Радосављеве, на зло понашање Милутиново, на причу о Симониди и на љубави Душанове. И у нашим народним песмама има понека слика, која носи карактер ондашњег времена. Сећам само на песму о Наход Симеуну! Па онда она иста гомила, људи која је до јуче живела распусно и противу правога смисла хришћанског духа, сутра сипље пепео на главу, шиба се канџијом, облачи кострет и одлази босонога и гологлава на заветине. Множина манастира и цркава средњега века истина је у неку руку доказ побожности, али у неку руку опет и доказ грешности онога века.[1])

[1]) На западу је баш нарочито свештенство давало примера распусном животу. Тога у нас, бар колико се до сада знаде, није било. У четрнаестоме веку у Италији је тако грдна распусност живота

Ваља нам рећи коју и иначе о општем начину живљења ондашњег најбогатијег реда друштвеног, јер начин живљења опредељује потрошњу добара (консумцију), а ова опет даје карактер трговини.

Где је велико богатство, ту је природним начином и велики луксус, само што овај према разноме ступњу образованости народне има свој особени карактер. Док се на вишим ступњима цивилизације гледа на удобност, на унутрашњу мисао онога што се ужива, док се иде на то, да и сам тај луксус послужи на намирење чистијег вишег осећања, на унапређење саме образованости: дотле се на нижим ступњима народнога развитка гледа на спољашње сијање, на ефект не толико каквоћом већ количином, масом самога богатства. Изузевши византијска приморска места, и богате италијанске републике свуда иначе по Европи, од Скотланда па до Олимпа, грађевине у којима је властела XII-ог и XIII-ог века живела више су масивне, тврде, но удобне. Велика маса народа живела је по јадним кућерцима сламом покривеним. У самој Италији у XII. веку и по самим градовима велики број кућа био је сламом и даскама покривен.[1]) У нашим народним песмама спомињу се као станишта властелинска: куле и дворови. Ово разликовање налазимо и у осталој Европи прве периоде средњега века. По кулама је без сумње становала с почетка сва властела; позније, а за цело у XIV-ом веку само она, која је била мање богата, те није могла да развије куле у дворове. У западној и средњој Европи обично су се зидале куле са четири тавана.

била, да је с концем тога века наступила природна реакција, те су непрегледне гомиле народа тумарале с литијама босоноге и гологлаве појући: Господе помилуј! Hallam, Middle ages, 602. По опису литије ове многе наличе на ношење крста у нашег народа. Мураторије тврди, да су се услед ових покајничких изјава од стране народа обичаји у Италији бар за неко време поправили. Hallam на ист. м.

[1]) Мураторије Geschichte Italiens IX. стр.

(боја или ката). У нашим народним песмама пева се и кула са дванаест катова, али као ствар особите охолости и надмености (Муса Кесеџија). При земљи или управо у дну куле налазио се подрум, бунар и тамница. Да је и у наших кула тако било, имамо доказа у народним песмама.[1]) У првоме кату или на првом тавану, била је кухиња и ту је женска чељад становала. На другоме кату била је одаја где се спавало; постеље су биле одвојене једна од друге преградама или само и завесама; у наоколо уз зидове биле су клупе, на којима се седело и оружје остављало, у колико се ово по зидовима вешало није. Како су зидови били дебили, то је сваки просек за прозор чинио сам од себе читаву собнцу, у којој се седело те погледало далеко на околину. На трећем кату била је одаја, где су се гости примали и свечаности и гозбе држале.[2]) Да је и у српских кула од прилике овакав распоред био, види се и по ономе што по народним песмама властелин свагда води свога госта кули „на горње чардаке.“

Што се тиче дворова њих као да је било од две врсте: дворова који су се постепено развили из старинске куле на прастароме огњишту властелинске фамилије, и после дворова, које је властела себи подизала по градовима. Троношац прича како је Милутин заповедио властели, те је ова себи подизала дворе у Призрену. Позније с почетком петнаестога века кад је Стеван Високи хтео Београд да украси, опет је властела од стране владаоца позвана била да зида себи станове. О стилу ових властелинских дворова по градовима мало што за сада знамо. Да је бар у Призрену било сјајних дворова, можемо претпоставити кад се сетимо на друге доказе сјајности и богаштине српске властеле четрнаестога века. О стилу можемо саставити себи

---

[1]) »Па га баца на дно у тамницу.« — »Води коње у подруме доње.«

[2]) За све ово вид. Cibrario L' Écon. polit. du moyen âge. II. 145.

неку мисао, кад узмемо у поглед како, је жив саобраћај био с приморјем, како се и иначе зна да су и за црквене зграде долазили архитекти из приморја [1], да су се приморци (Дубровчани и Которци) настањивали по разним местима у српским земљама. Сва је прилика да је италијански стил превлађивао, као што и данас превлађуіе у приватним зградама по Херцеговини. Али као што је и у нашим црквеним зградама комбинација романских, византијских па и сараценских мотива овде и онде производила сасвим оригиналну красну хармонију, тако је могућно, да је и двор по неког´ српског властелина, спајајући разне мотиве, представљао примерак новог једног стила.

У дворовима осим дворане, у којима су се гозбе давале нарочито се свагда још налазила ложница и ризница. И средњовечни споменици XIII. и XIV. века свију осталих народа, као и наше народне песме, говоре о ложници и ризници с особитом помњом. У неком извесноі смислу могли би манастир, ложницу и ризницу, ставити као три символа средњовечне периоде, о којој говоримо. У ризници се чувало оружје, пехари и друге ствари од сребра, злата и кристала („гристальда" у нашим споменицима [2]), свечано одело од свиле, кадифе („аксамита" у нашим писаним споменицима), свите златом и бисером искићене, одело које је прелазило од оца на сина, и којим се више нараштаја поносило [3]) итд. Ко хоће да се из ближе упозна какво је благо ле-

[1]) „Повелѣвааше каменосѣчцемь прінти и ѿть поморскыихь градовь начелныкы зданніа итд." Замблак, Гласн. XI. ст. 69.

[2]) Вид. Данич. рјечн. реч Гристальдь

[3]) Косача у своме тестаменту завештава: „свите госпоге Барбаре, колико ихь се нагꙋ синꙋ ми Стѣпанꙋ, ако мꙋ богь даа госпою своюю имати. — Пуцић, Спом. дубр. Арх. II., 125 Законик Душанов чл. 100: Къда оумрѣ властелинь, конь добріи и ѿружіе да се даꙋ царꙋ, а свита велика бисерьна и злати поꙗсь да има сынь мꙋ итд.

жало по ризницама властелинских дворова по Србији, нека загледа нпр. у тестаменат херцега Стевана Косаче (Пуцић II. 124), или у тестаменат госпође Јеле Сандаљевице (Пуцић II. 121), или у документе о покладима Сандаљевим у Дубровник итд. Ко хоће да се увери да је тако било у оно доба и по другим земљама у Европи, нека загледа у Чибраријеву историју политичне економике средњега века (нарочито II. део стр. 120 и даље). И у ложницама се особити луксуз развијао.[1]) Зидови су се покривали богатим застиркама или и живописима. Занимљиво је, да се на развалинама дворова Краљевића Марка налази остатака, који показују да су зидови бар неких соба били живописима покривени.[2]) Како ли је пак било у Душановим дворовима? Кад човек чита споменике о животу властеле у Италији и у опште на западу од Европе, не може а да се не сети, да све те авлије од мрамора, све те сребрне „чивилуке“, сву ту чоху, свилу и кадифу, сву ту господштину певају и наше народне песме. И живљење женскиња у одвојеноме крају двора, што по осталој Европи налазимо у оно доба, има своју премаслику у народним песмама нашим, нпр. у оној где се пева како сестра Леке капетана долази к брату преко мраморске авлије итд. Него има знакова по којима можемо судити да је удобност живљења у наше властела била још у неколико вишег реда, но она у властеле на западу. Судећи по нашим народним песмама, стакло се односно рано почело да удара на прозоре по дворовима наше властеле, док је по испитивању Чибраријеву на западу стакло на прозорима још и у XV-ом веку ретко било. На прозоре по дворовима и кулама западне властеле разапињали су најпре танко платно, а позније артију уљем или воском подмазану.[3])

[1]) Занимљив опис ложнице у византијском царском двору у Цариграду у Kraus, Die Byzantiner, 48.
[2]) Hahn. Von Belgrad nach Salonik. стр 124.
[3]) Cibrario II. 140.

Једна од поглавитих забава нашој властели био је лов, нарочито лов са соколом, а то је исти случај био и с властелом у осталих ондашњих држава. Утва златокрила је данас једнако још красна једна загонетка, коју ће нам, надамо се, једнога дана разрешити какав српски орнитолог. Судећи по ономе што се у једноме споменику хајка на зечеве спомиње као врста роботе, као и по ономе што Дедиверсис пише како се много зечева доносило на трг у Дубровник, изгледа да је лов на зечеве био не толико властелинска забава, колико привредна радња једна. У осталом соколови и ловачки пси чине особену врсту луксуса средњовечне властеле. У коликом је ступњу лов омиљен био, види се и отуда, што је неговање сокола и ловачких паса била врста кулука. Хилман казује, да је гајење паса властелинских било један од најнесноснијих кулука за сељаке у западној Европи.[1]) У нас као да је то извесним сељанима давато као особени посао; отуда и у Душанову законику реч о псарима и соколарима. (чл. 225).

Властелинке, нарочито у другој половини XIV-ог века, занимале су се као отменим радом, везењем свиленом и златном жицом по свили и кадифи. До каквог је савршенства долазио овај рад женскиња из богатих властелинских породица, најлепше сведоче оне прекрасне завесе, што их је кћи кесара Воихне а жена деспота Угљеше, радила и с концем XIV-века поклонила један Раваници а један Хиландару.[2]) Изгледа, као да су се у последње време српске самосталности, можда још од времена Душанова, женскиње из бољих кућа училе и успитавале у Дубровнику.[3]) Да се и у нас женскиње почело да еманципује, имамо при-

---

[1]) Hüllmann. Staedtewesen des Mittelalters I. 22.

[2]) Вид. Гласник V. стр. 135.

[3]) Енгел по Апендинију прича да је 1421. год. сукоб између Стевана Високог и Дубровника дошао отуда, што је Дубровник забранио да се српске девојке уче по манастирима калуђерица дубровачких. Appendini II. 229.

мера у лепој сестри Леке капетана — правој представници охоле, сујетне, еманциповане властелинке.

Што се тиче одела властелинака, ту можемо само толико казати, да су осим Сандала, кадифа, свила и златом испреткане материје играле главну улогу. За изучавање на овоме пољу врло је драгоцен споменик слика краљице српске Констанције, која се у народноме музеју налази; а после за почетак XV-ог века, напред споменути тестаменат госпође Јеле Сандаљевице и госпође Кателине. На западу, па и у самој топлој Италији, богато женскиње носило је преко целе године горње хаљине скупоценом кожом постављене (куном, самуром итд).[1]) У Цариграду су госпође носиле руво од скупоцених материја живим бојама и разним шарама и сликама искићено. Израђивање оваких материја било је дуго специјалност цариградске индустрије.[2]) На свечаноме руву талијанских госпођа везли су се обично грбови њихових фамилија а и други нацрти. И у нашим споменицима из почетка петнаестога века спомиње се „плащ ꙁлатомь фигꙋрань.“[3]) Још Доментијан у своме животопису св. Саве спомиње „свите красне многоцѣне од великаго Оловере львы оукрашены“ (стр. 224). Од драгоцености нарочито се ценио бисер, и међу накитом наших властелинака и властела он заузима за цело прво место. Од драгог камења највећма се ценио рубин, па онда смарагд, сафир и туркиз. И аметист се често спомиње, и још некакав камен змајев очац. Драго се камење носило не само у прстењу, већ су се њиме китили појаси, пуцад, иконе, дршци од мачева и корице. По нашим народним песмама наша се властела скоро искључно одева и у ове три боје: зелену, црвену и морасту. У опште је у Европи црвена боја (у њезиним разним нијансима) била јако милована кроз цео средњи век;

[1]) Cibrario II. 147.
[2]) Kraus. Die Byzantiner, 58.
[3]) Пуцић, Спом. Дубров. Арх. II. 125.

зелена особито у четрнаестоме веку. По податцима, које је Чибрарио саопштио о путовању савојскога кнеза Амадеја у половини XIV-ог века на исток, види се да је у оно доба црвена и зелена боја била особито у вољи властели. У византијској престоници такође су се по преимућству носиле две боје: зелена и љубичаста (или плава?). Према овим двема бојама и разне факције цариградског становништва делиле су се у два табора: у зелене и љубичасте[1]) И калпаци су се носили поглавито у те две боје, мислим црвену и зелену.[2]) Наша је властела још радо носила калпаке од самура с челенкама и перјаницама обично од соколова перја. И печати на хрисовуљама и нашим и страним из овога доба висе обично на зеленој или црвеној свили.

Кад смо већ овде у области моде средњега века, није сувишно да споменемо — и то као један знак саобраћаја између Византије и Италије с једне а словенских народа с друге стране, — како има трагова, да се у Италији носило понекад и понегде руво и по словенској моди[3]) (alla schiavonel); а Нићифор Гргур прича, да се у његово време један део рува у Цариграду носио по „српском начину" (или како он вели „по трибалском").[4]) У дубровачким кроникама спомињу се на једном месту „огртачи по босанском начину."[5])

Карактер средњовечног луксуса још најбоље се огледа у гозбама приликом славе крснога имена, или приликом женидбе. Што се већа маса хране и пића потрошила, то је тим већа дика домаћину била, то јест тим је већи луксус

[1]) Kraus, Die Byzantiner 86.

[2]) У поменутим рачунима које је Чибрарио саопштио стоји нпр. и то, да је Амадеј у години 1367 купио у Паризу три калпака, један црвен а два зелена.

[3]) Cibrario, II. 193.

[4]) Kraus, die Byzant. стр. 83.

[5]) Макушев, додатак 465.

развио. Стотине и хиљаде гостију, о којима наше народне песме певају да су долазили на славу или у сватове каквом моћном и богатом властелину не само да нису производ уображења или претеривања, већ је то заиста тако и било, и то не само као особеност српског народа, већ као општи обичај средњовечне властеле свију ондашњих држава. Наравно да се велика гомила гостију имала по правилу да задовољава само белим хлебом, овнујским месом и црвеником вином; али ипак где неколико стотина људи кроз више дана једу и пију, ту се имало шта и потрошити. Значајно је, што у народним песмама налазимо знакова, да је наша властела бар у другој половини четрнаестога века познавала и рафиниранији луксус. Не само да се на столу сваког одличнијет властелина спомиње ђаконија свакојака и малвасија вино; већ је домаћин држао за част, да пред госте изнесе и по нешто, што се није тако лако добити могло. Краљевић Марко нпр. одлази да с охридског језера донесе рибе за своје госте. Мимогред буди речено, малвасија је била једно од највећма цењених вина у целој Европи средњега века.[1]) Оно је вино с острва Крита, а нарочито га се много пило у Италији, Француској, Немачкој и како из народних песама знамо, у Србији. Кнез Лазар управ на годину дана пред битку косовску, дао је донети из Млетака неколико акова малвасије за свој двор.[2])

Обичај да се сватовски гости даривају, још онда је постојао, и наравно што је властелин, код кога је весеље, био моћнији и богатији, то су и дарови били сјајнији. Наше народне песме певају права чудеса од богатства у даровима, којима су се сватови даривали, и баш ти дарови дају особен карактер средњега века. Што наше народне песме само певају богаштину сватовских дарова, томе у

[1]) Cibrario, II. 148.
[2]) Acta Archivi Veneti, 1. стр.

западним кроникама налазимо потврду у простој кроничној прози. Тако се нпр. између осталога зна да је Амадеј VI. приликом женидбе сина свога ћерју краља француског поклонио овоме калпак рубинима и бисером искићен у вредности хиљаду дуката.[1]) Сећам само какви се сјајни сватовски дарови описују у песми „женидба Црнојевић Иве!“ Осим сватовскога даривања, још су свадбе по свима ондашњим земљама имале заједничко то, што су се скопчавале с разним јуначким играма. Кошије, надметање у борби с мачем, копљем, гађање стрелом итп. налазимо на свадбама како у Србији, тако и у Италији и у Француској а и Немачкој.

Ово неколико црта из друштвених одношаја Србије тринаестог и четрнаестог века, надам се моћи ће нам објаснити у даљем току ових студија по неко од важнијих питања. Ми ћемо већ сад одмах разумети, за што је сточарство заузимало тако важно место у народној привреди Србије средњега века, јер знамо да су непрегледне просторије земљишта, планине и долине, биле у рукама сразмерно малог броја баштиника, који су имајући много земље а сразмерно мало руку природним начином били упућени на екстензивну културу и на сточарство. Сточарство као главна грана ондашње привреде, већ нам даје да разумемо онај велики увоз соли са приморја унутра у србске земље. Знајући да је се скоро сав принос рада отрока, добар део приноса радње меропаха и сокаљника усредсређавао у руке властели и духовенству, лако ћемо разумети, за што чоха скрлетна, свила и кадифа заузимљу тако важно место у увозу средњовечне Србије.

У опште, политични и друштвени одношаји српског народа у тринаестом и четрнаестом веку, дали су правац народној производњи и народној потрошњи, а према томе се развио и карактер српске трговине онога времена.

---

[1]) Compte du Tresorier general de Faroie 1433.; Cibrario, II. 155.

Али тиме тај карактер још није исцрпен. На њ је врло природним начином утицати морао и положај српских земаља у ондашњем образованоме свету.

На то ћемо да обратимо пажњу у другоме чланку.

II.

О главним саобраћајним правцима.

Пре него што даље пођемо у овој студији, потребно је да уочимо трговачко-географски положај Србије ондашњег времена.

Главну светску трговину онога времена чинила је трговина Европе с Азијом, или тачније с источном Индијом. Што су се потребе европскога друштва умножавале, разгранавале и финијим постајале, све је то Европи потребнијом постојала веза с источном Индијом. Тек услед тога што је веза с источном Индијом могућна била, могућно је било европскоме друштву да се мало по мало истргне из суровости свога првобитног луксуса. Не мислим да кажем да је цивилизација дошла с истока Азије на запад Европи; али је извесно, да је струја трговачког саобраћаја, која је непрекидно, премда некад слабије некад јаче, потицала међу Европом и источном Индијом, само ојачавала моћ Европе да се цивилизује.

У овоме смислу за цело се источно-индијској трговини не може одрећи цивилизаторски карактер.

У тој трговини и у тој цивилизаторској парници европској и Србија је имала своју улогу и то у два правца.

Пре свега не треба да заборавимо, да је Европа за производе источно-индијске морала да плаћа поглавито драгим металом. У том је погледу та трговина и до данас задржала свој стари карактер, поред свега што су се одношаји у многоме изменили. И данас т. ј. Европа за производе истока плаћа драгим металом нарочито сребром. Управ

то што је Европи тринаестога и четрнаестога века требало много сребра да Индији плаћа, а сребрних је рудника сразмерно мало имала, то и објашњава високу цену сребра у оно доба. По срећи баш оне земље које је српски народ држао, биле су односно богате сребрним рудама. Ми ћемо на другом месту имати прилику да говоримо о извозу сребра из Србије, а овде ћемо само да споменемо да је тај извоз био јак, да је из Дубровника и Млетака много српскога сребра одлазило у источну Индију, и да је свропска источно-индијска трговина била један од најјачих покретача развитку српскога рударства.

Осим тога Србија је у ондашњој источној трговини европској имала и другу једну улогу. Један рукав источно-индијске струје није никако остављао своје корито кроз српске земље. Понекад је она услед особених прилика могла знатно да ојача, по некад је опет нешто и опадала, али за време српске самосталности није никада сасвим пресахнула. Један поглед на земљописну карту онога доба објасниће нам ово.

У време самосталности српске државе два су главна пута ишла у источну Индију. Један је полазио из Индије сувим кроз Бухару, данашњу југоисточну Русију па у Крим, који се тада звао Газарија. Други је полазио из источне Индије морем па персијским заливом на Базру, одатле Еуфратском долином нешто на Трапезунат а нешто у Леванту. Али сви ови путови сустицали су се у Цариграду, најцивилизованијој и најзнатнијој трговачкој вароши онога доба.

Цариград, многољудна и богата варош, још је врло рано благодарећи своме географском положају постао главно тржиште за производе целога света, и нарочито главно стовариште источно-индијске трговине. У томе и јесте поглавити узрок, што су се две најмоћније италијанске трговачке републике (Млеци и Ђенова) бориле да добију суприматију у Цариграду. Ко је у Цариграду владао, тај је имао тако рећи кључеве од источно-индијске трговине.

Византијски су трговци рано отпочели трговачке свезе с источном Индијом. У XI-ом веку Мљечићи, дошавши до уплива у Цариграду, добише источну трговину у своје руке. У XIII-ом и XIV-ом веку Ђеновљани истиснувши из Цариграда уплив Мљетака преотеше им и индијску трговину. Тек кад у Цариграду анархија превлађује, кад нестаје сигурности с поља и изнутра, Александрија се подиже као источно-индијско стовариште (особито у XV-ом веку). Из цариградских главних стоваришта источно-индијских производа један део одлазио је даље на запад на бродовима; један део сухим па караванима. Овај је последњи пролазно кроз српске земље. Негде у северној половини балканскога полуострва (Софија, Ниш) пут се растављао у два правца, од којих је један ишао к Београду, други к Дубровнику. Београд, Дубровник, Солун и Цариград, то су четири тачке, међу које су потицале главне артерије трговачкога саобраћаја на балканскоме полуострву, четири тачке, на којима се оно органски скопчавало са струјом светске трговине. Како нас се Београд и Дубровник непосредно тичу, то ћемо о њима рећи коју реч, у колико би њоме могли осветлити прави карактер наше средњовечне трговине.

Што се тиче самог Београда, ваља признати, да се по историјским нашим споменицима, за које до данас знамо, врло мало шта опомиње о његовој трговачкој политичној важности. Па ипак, је ли могућно да се народи нису користили његовим изванредно згодним положајем? Да су се народи заиста још од старине користили тим положајем, о томе имамо ако и не сувише много, а оно ипак довољно знакова.

Занимљиво је што неки тврде, да старо име Београда, Сингидунум, значи тржиште или трговачко место.[1]) Мост

[1]) Вид. Катанчића опис Београда некадашњег Сингидунума. Гласник V. »Лигури су звали Сигинима трговце, и по томе Сингидунум значи трговачку варош или тржиште.« Гласник V, стр. 173.

преко Саве код Београда који веле да је постојао у шестом и седмом веку[1]) за цело је поред административне и политичне потребе намиривао и потребу тровачкога саобраћаја. Из дванаестога века знамо, да је читава флота грчка долазила из Црнога мора у Београд. Могућно, је да је још онда постојало пристаниште београдско, које путници из петнаестога века (Бертрандом дела Брокијер) спомињу, и о коме веле да је било на источној страни Београда на Дунаву.[2])

Но најзнатније је ово што ћу сад навести. Трговина Немачке, Холандске и Скандинавије са Цариградом, била је још од десетог века доста жива,[3]) а ишла је из Цариграда поглавито сувим караванима, а нешто и на лађама Црним Морем и Дунавом.[4]) И у једном и у другом случају ова је трговина ударала на Београд, и данашња престоница српска била је у оно време кључ за сувоземну трговину средње и северне Европе с Цариградом, другим речма с главним стовариштем источно-индијских производа. Хилман, Хофман и други изучаваоци историје трговине, казују да је византијско-европска трговина била је до XI-ог века у рукама Бугара: од тога доба, а нарочито у XII-ом веку, у рукама Мађара; с почетком XIII-ог века нема трагова да је та трговина и даље у рукама ових. Према овим наводима ставимо сад историјска факта, да су до једанаестога века у Београду владали Бугари; да су после њих њиме завладали Мађари и држали га кроз највећи део дванаестога века, а после тога да је дошао у руке Србима· очевидно је, да су Бугари и Мађари само донде имали у својим рукама византијску трговину, докле

[1]) На истом месту.
[2]) На ист. м.
[3]) v. Hoffman, Handels-Geschichte, 343.
[4]) За историју дунавске трговине и Београда значајно је да су Мљеци првих векова свога постанка стојали у стези с црним морем и Дунавом. Marin, Storia civile e commerciale di Venezia, II. 173.

су Београд у власти имали. Да је Београд у почетку тринаестога века био знатно место, даје нам мислити већ само и то, што је св. Сава у њему поставио столицу владичанску.

Угарска и Немачка тек у другој половини XIII. века долазе у непосредни саобраћај с Мљецима. У толико је јача до тога доба била њихова сувоземна трговина преко Београда. Није без значаја, што су прве ђумручне тарифе немачке за еспап који из византијске царевине долази из времена Фридриха II. оног истог, ког је наш Немања онако гостољубиво на границама својих земаља дочекао. Тек с концем XIII-ог века Мљеци почињу да праве конкуренцију Београду. Транзит је на Београду наравно морао спасти, чим су Мљеци успели, да један део тога провоза к себи привуку. У том погледу, као и у погледу политичком може се рећи, да околности четрнаестога века нису говеле Београду. Тек с почетком петнаестога века почиње он опет да се подиже. Нарочито се под владом Стевана Високог лепо подигао. Стеван, човек просвећен, родољубив, и који је чудноватом срећом или управо несрећом имао прилике да познаје земље и градове, од Ангоре у малој Азији па до Пеште и Будима, очевидно је схватио важност положаја, који Београд заузимље. Изгледа као да му је једна од најмилијих његових мисли била, да од Београда начини велику и богату варош. Животописац његов[1]) тврди да је он позвао властелу своју да зида себи дворове у Београду, сам је имао ту своју палату, подигао више цркава итд.[2]) Највећма је Стеван унапредио развитак Београда као трговачког места тиме, што је београдским грађанима дао особене повластице; онај који би печатом доказао да је бео-

---

[1]) Вид. Гласник XX.

[2]) Судећи по томе што је прва црква, коју је Стеван у Београду сазидао, била подигнута на источној страни, биће да је се у његово време средсреда вароши пригибала к Дунаву. У опште мислим да не може бити сумње да је Дорћол најстарији крај Београда.

градски грађанин, слободан је био од свију дажбина идући за својом трговином. Кад су Дубровчани установили трговачку факторију у Београду, то се за сада не да определити, али да је у време Стеваново у Београду била трговачка колонија дубровачка, то је извесно, почем о њој говори Дедиверсис, који је мало не савременик Стеванов.

Правац сувоземне трговине ишао је из Цариграда на Једрене, Средац, Ниш, Београд. Други један ишао је од Цариграда на Једрене, Пазарџик, Приштину, Вучитрн, Нови Пазар, Плевно, Јајац. Оба правца идући к Немачкој састајали су се у Доњо-Аустријској у месту Стајну.[1])

Да кажемо још овде у кратко, какви су се еспапи овим правцем проносили. Најизворније нам податке о томе дају напред споменуте две тарифе немачке царинарнице у Стајну. Из њих се види, да су поглавити предмети увоза из Византије у Немачку, дакле провоза кроз Србију, били: разне индијске миродије, шафран, бибер, ђиниђибер, мускат ораси, лорбер, кимел, зејтин, лешњици, па онда византијски фабрикати: сандал (који је плаћао царине од комада 4 феника), скрлат, златан брокат (царина 8 феника од комада), свилене и полусвилене одежде за свештенство, дршци за мачеве од туча и бакра.[2]) Из Немачке се носило на трг у Цариград опет кроз српске земље: у раније доба робови (отроци, парики?! већином Словени из Чешке, Моравске и данашње Пруске); позније поглавито оружје, седла и вунене материје, а и неизрађено злато и сребро. Немачко је оружје на истоку било на гласу још у XII-ом веку.[3]) Да богме да су ови производи немачки у много прилика налазили добре купце још пре него што су стигли у Цариград, где год на каквом тргу српском, који им је на ударцу лежао.

---

[1]) Хилман. Der Byzantinische Handel стр. 102.
[2]) Hüllman. Der Byz. Handel, стр. 104; Hoffman, Geschichte des Handels, стр. 347.
[3]) На ист. местима.

Да је и у српским земљама средњега века немачко оружје имало добру проћу, имамо доказа у народним песмама, које често спомињу сабље Алеманке итп. С немачким провозом у извесној некој свези мора да стоји и досељење саских рудара у Србију. То јест, провозни каравани могли су с једне стране донети у Србију знање о саским рударима, вољним да се иселе, а с друге стране опет к овима колико толико знање о Србији, вољној да прими радне исељенике.

Да се окренемо сада к Дубровнику.

За Словенина нема у историји света занимљивија предмета за историјско изучавање, него што је живот дубровачке општине средњега века. То је једина тачка, са које је словенски ђеније узлетао те на попришну европског, могу рећи светског образовања суделовао с неоспорном заслугом и чашћу. Без претеривања и без пристрасности можемо ставити Дубровник да стоји напоредо с Мљецима и Ђеновом, и опет да његова сјајност много не засене од сјајности славних италијанских република.

Али ко хоће да схвати прави културно-историјски значај Дубровника, ваља да проучи историју његову заједно с историјом српске државе. Политички у правоме смислу Дубровник није никада припадао Србији, али великим делом крви његове и својим културно-историјским задатком он је припадао српскоме народу.

Тако рећи пре него што је постао, његова се судба скопчала са српским народом. Срби разорише Епидавар и разбеглице из овога места основаше Дубровник. Али прави темељ потоњем Дубровнику, његовој богаштини и његовоме значају и пре свега његовоме културно-историјском задатку у српским земљама, ударен је у седмом веку, кад се у њ у више пута досели подобар број босанске властеле с имањем својим.[1]) Нови грађани донели су не само материјално имање,

[1]) Вид. у Макушева стр. 305 и даље. Principio della cronica la piu antica di Ragusa.

већ и знање о економним приликама земље, коју оставише. Одмах с почетка грађани дубровачки имали су у Босни пријатеља и познаника, без сумње и сродника, и први товари који су из Дубровника у Србију пошли, ишли су не у туђинску земљу, већ у завичај трговаца чији су товари били. Наравно да је при таквим приликама трговина дубровачка брзо ухватила широка корена по српским земљама. Мљеци су били у периоди VIII—XII-ог века далеко већ унапред у богатству и у трговачкој интелигенцији, али млетачки трговац није имао онога знања о земљи и народу, нити је могао да рачуна на ону потпору, предусретање и пријатељство, што је све за се одмах с почетка имао Дубровчанин. Мљецима није могућно било да с успехом конкуришу с Дубровником по српским земљама. Него овим не мислим да кажем, да Млечићи нису и сами водили живу трговину по српским земљама. Да је Србија водила трговину и с Мљецима, и да је доста млетачких трговаца по српским земљама радило, о томе има јасних доказа које у Миклошићевим Monumenta Serbica, које у Др. Ј. Шафарика Acta Archivi Veneti, а нарочито у Љубићевим Listinama. У год. 1300. у самој Босни један пут је бачено око 50 млетачких трговаца у тамницу (Listine, I. 193). Очевидно да их је добар број био.

Нити је то само у седмоме веку Србија слала насеобине у Дубровник. Кронике које је Макушев саопштио. често и у разна времена спомињу досељавања из Србије. У опште сваки унутрашњи раздор у српским земљама одбацао је у Дубровник неки број побољих људи из Србије и понешто српскога богатства. У половини XIV-ог века српски је живаљ опет преовладао био над талијанским, који је дотле природним начином услед суприматије млетачке владао. После битке косовске и у почетку XV. в., струја српске властеле, другим речма струја српског богатства и српске интелигенције, јури у Дубровник. У оно исто време, кад

Дубровник у књизи својих грађана има да покаже највише имена српских а међу зидинама својим највише блага српског, он показује свету и свој највиши ступањ развитка, тако да кажем своје златно време. Обично се процветање дубровачке републике у петнаестоме веку доводи у свезу са ступањем Дубровника под заштиту краља угарскога.[1]) Не поричући оно, што је угарска заштита доброга учинила Дубровнику, мислим ипак, да не може бити, а да досељење једнога дела интелигенције и богатства из српских земаља после пропасти на Косову није допринело у подоброј мери те је Дубровник у петнаестоме веку достигао тако висок ступањ образованости.

Као што ћемо имати прилику да из ближе видимо, Дубровник је био главни комисионар и спедитор српске трговине. Кажем главни а не искључни, јер поред све оскудости у податцима о одношајима Котора према Србији, ипак толико се у опште види, да је и он имао важну улогу у српској трговини. Свакојако највећи део српских производа сносио се у Дубровник. Одавде су се носили даље по свету, нарочито на италијанске тргове. С ових странских и далеких тргова сносила се опет разна роба у Дубровник, а одатле после по српским земљама, и даље у Романију.

Наш извоз и увоз у оно доба био је поглавито у рукама Дубровчана. О овоме не може бити сумње ни за кога, ко је с пажњом читао споменике, што су их штампали Миклошић у својим Monumenta Serbica и Пуцић у својим споменицима Архива дубровачког. Осим тога зна се, да су они по знатнијим трговачким местима српским имали своје факторије трговачке, а својих људи свуда по српским земљама[1].

Али као што већ споменух, извесно је, да та трговина није

[1]) Матковић, Рад југосл. Академије, књ. VII. стр.

[1]) Диверсис спомиње трговачке факторије у Сарајеву (?), Новом Пазару, Београду, Нишу, Скопљу, после још неке по Бугарској и Влашкој.

била искључно у рукама Дубровчана. Срби су и сами носили своје производе на приморје а с приморја опет носили што је требало муштеријама у Србији. Најбољи су докази томе они уговори између Дубровника и босанских банова и српских краљева и царева, којима се с једне стране утврђују одношаји Дубровчана у српским земљама, а с друге стране опет одношаји Срба у Дубровнику. Ми ћемо те уговоре на другом месту изближе проучити. Осим тога дубровачке кронике изреком спомињу босанске трговце. У једној од њих код год. 1279 стоји записано: Vennero à Ragusa mercanti Bosnesi con gran quantita d' argentu mescolatu con oro итд.[1]) После био је важан доказ, да су српски трговци долазили у Дубровник у томе, што су у Дубровнику издавани нарочити закони, који се односе на словенске (српске) трговце.[2])

Да су наши људи као трговци умели да воде рачуна и о трговачким коњунктурама, томе имамо примера у томе, што је Соркочевић знао да донесе хране у Дубровник трпео највећу оскудицу у томе, те га република прими за свога грађанина.[3]) Да су шта више наши трговци и мимо Дубровник тражили себи трговачке среће, имамо примера у Тибуртиновићу који је родом из Босне, трговао по Италији и тек позније се (год. 1395) настанио у Дубровнику.[4]) На кратко по ономе што већ сада знамо, не може се никако

---

[1]) Летопис дубровачки по списку Стулића, у Макушева стр. 232.

[2]) Вид. Liber Statutorum civitatis Rachusorum, из којега је Макушев саопштио наслове и кратки садрж главама које се нас највише тичу. стр. 150 и даље: нарочито стр. 168.

[3]) Вид. Макушев стр.

[4]) Макушев стр. 87. Вредно би било мало ближе проучити Origine e genealogie di tutte in famiglie dei Cittadini di Raguse. У овом рукопису који Макушев спомиње (стр. 85) мислим да ће бити занимљивих података за историју славизирања Дубровника. Толико је извесно, да је српска крв притицала Дубровнику нарочито из Босне, на сву прилику из онога краја који се данас Херцеговина зове. Охмућевићи, Гргурићи, гранди шпански, били су грађани Дубровачки, али воде порекло из Босне. (Макушев стр. 22.)

рећи, да српски народ средњега века није водио активну трговину. Што српска активна трговина није и веће и сјајније размере достигла, томе је узрок не толико социјално стање у Србији, већ поглавито трговачка политика, које су се Мљеци и Дубровник држали. О овоме ћемо позније опширно говорити.

Али баш та себична политика мљетачка, која је хтела да српског трговца заустави на приморју, допринела је, те су се утврдили одношаји, за које је већ сама природа дала првих услова.

Не гледајући на политичне одношаје, српске земље и јадранско приморје чинили су једну економну целину. Сировине из српских земаља сносиле су се на приморје. Приморци су их нешто прерађивали, а нешто онако непрерађеним тражили купце на даљим трговима. Са тих даљих тргова, као што већ споменух, сносили су они опет у приморје робу, коју су за прерађену или непрерађену сировину из Србије у размену добивали. Србин који је на приморје дотерао целеп волова или донео товар жита, или сребра или неуређена гвожђа или бакра, товарио је своје караване у приморју било сољу, било чохом, било каквом другом прерађеном робом, или најпосле враћао се дома с мљетачким дукатима. Налик на парницу крвотока у човечијем организму, економски сокови у суровоме стању своме струјили су из свију крајева српских земаља у приморје, ту су се у додиру с економним интересима осталих народа промењивали, те одатле од чести у савршенијим, од чести у са свим новим облицима потицали натраг по целој Србији, те подизали народ у културноме погледу. Приморје и српске земље иза нега управо су два суштаствена органа једног истог економног организма. Србија без приморја не би могла да се напредно развија. По оштем утиску наше историје најнапреднији су српски крајеви били они, који су били најближе приморју. Од свију српских крајева Зети је по теренској својој особини

и особито посредством Бојане, највећма и најраније олакшан саобраћај с приморјем; и што је у Зети колевка српској држави, то за цело није без свезе с овим овде споменутим преимућством њезиним.[1]) Не треба да заборавимо ни то, да је најстарија престоница српска, мислим Рашка, лежала на једноме од живљих путова којима је Приморје скопчано било с Романијом. А краљевска и царска престоница Призрен имала је свезу с приморјем путем, који је из Метохије кроз Зету готово са свим правом линијом ишао.

Што се тиче Дубровника као представника економских интереса Приморја, то није претерано ако кажемо, да је он живео поглавито од трговине по Србији и са Србијом.[2]) Нема сумње да је свакоме Србину мило, што је несумњив историјски факт, да је Дубровник трговао и по Италији, и по Тунису, Египту, Малој Азији,[3]) и да су позније, кад је српска држава већ са свим пропала била, ишли чак и у Америку, и да су дубровачки грађани долазили до силе и уплива

[1]) За скадарски предео и долину Бојане секретар једне млетачке посаобине из половине XVI-ог века пише између осталога: quel paese puo esser comparata con quello d' Italia. Rad XV, 205. Веома је занимљиво што наше народне песме најлепшу пољскопривредну слику имају баш о Зети. У песми »женидба краља Вукашина« каже се за околину скадарску:

»Кад погледаш брду изнад града,
Све порасле смокве и маслине,
И још они грозни виногради;
Кад погледаш стрму испод града,
Ал' узрасла шеница бјелица,
А око ње зелена ливада.«

Више него у једном погледу ово је место народних песама важно, а оном италијанском белешком само се потврђује.

[2]) Дубровчани и сами то признају у једном документу, којим се обраћају краљу угарском. Rad, VII. Апендини тврди, да је Дубровник узео од Ђурђа Бранковића под закуп златне и сребрне руднике у Јанову, Кратову и Новоме брду за 200.000 дуката годишње, а отуда је имао толико прихода, да је на крају XV-ог века у благајници општинској било седам милиона дуката! Appendini, I. 236.

[3]) Год. 1365. Дубровчани су утврдили трговачке уговоре са султанима од Египта, Сирије, Иконије, Витиније а још пре тога у 1359. год. добили су од Мурата слободу, да по Леванти тргују. Engel. Gechichte der Ragusa стр. 89.

у Шпанији и Мехици. Али пре свега и мимо све главну своју економску добит, па дакле и главну основу за своју политичну важност и свој културни значај, вукао је Дубровник из Србије и Романије.

Од великог би интереса било, кад би могли, да повучемо линије, којима су ишли путови с јадранскога мора у Србију и кроз Србију даље на исток. На жалост и XIII. и XIV-ог века за сада још немамо о томе никаквих изворних података. У нашим се споменицима истина спомиње како је нпр. св. Сава одлазио на даљне путове; али то се чини све у тако општим изразима, да све што о томе знамо то је, да је св. Сава један пут отишао у Св. Гору ударивши вардарском долином у Солун, па одатле на лађи даље; а други пут да је кроз Зету отишао у Драч, где је на лађу сео.

Тек позније у XVI-ом веку почињу да се бележе податци, који нам из ближе показују правац, којим су саобраћајни путови потицали. А и за ово имамо највише да захвалимо дубровачким и млетачким путницима. Њихове су белешке, ма да су из познијег времена, за нас овде важне у толико, што је сва прилика, да су саобраћајни правци XVI-ог века они исти који и XIV-ог века.

Палмотић у своме епу „Дубровник поновљен“ певајући пут дубровачких поклисара у Цариград, наводи да тај пут иде од Дубровника на Плоче, одатле у Сарајево, одавде доле на Рашку и Нови Пазар, одатле у Ниш, па после преко Софије, Једрена у Цариград.[1]) На Плочи је као на првом важнијем пограничном месту према Дубровнику морао бити жив саобраћај. Нарочито је туда провоз соли ишао, и ту се од соли царина нека, на сву прилику у натури, узимала. Само тако можемо да разумемо Душанову хрисовуљу, којом наређује да се за ћелију св. Саве сваког лета узимље на Плочи 50 спудова соли.[2])

[1]) Вид. Макушева, стр. 243.
[2]) Mon. Serb. 117, стр. 146.

Од особитог је интереса за нас путопис, који је написао безимени секретар једног мљетачког поклисара, који је послан био државним послом у Цариград око половине XVI. века.[1]) Пут је ишао лађом од Мљетака до Ољгуна; одатле сувим на караванима најпре долином Бојанском; за тим прелазе црни Дрин, па после бели Дрин и дохватају се Призрена; одатле кланцем Шаре Планине у Скопље. Одавде у Ћустендил, Дубницу, Самоков, Татар Пазарџик, Филипопољ, Једрене, Цариград. Ко следује овом посланству с картом пред собом, и нарочито с погледом на Петенгеријанову мапу, на којој су нацртани друмови римски по Илирији и Маћедонији, одмах ће на први поглед опазити, да од Леша па до Призрена пут којим је ово посланство ишло, није друго већ стари римски друм, који је везивао јадранско море с Дунавом. Призрен не само да лежи на том друму, него баш на тачци, где се он одваја на више к Нишу, а на ниже к Скопљу правцем Цариграду и Солуну. Поред свега признавања, да су се наши владаоци одликовали укусом за лепоту пољске околине и да је та црта нешто чинити могла кад су се одлучивали да престоницу српску ставе у Призрен, ипак мислим, да су их за овај избор определили виши какви обзири. А за цело је један између најважнијих, што је Призрен лежао на староме римском друму, који везујући јадранско море с Дунавом могао је особито жив бити. Ни мало нема сумње, да је Призренско-Лешки пут био врло важна трговачка линија. У истом овом путопису изреком путници спомињу, да се кордован и восак у великој количини извози из Скопља путем лешким у Млетке и у Анкону.[2]) Мимогред буди овде речено, да се из трговачких уговора између Дубровника и Анконе у четрнаестоме веку види, да

---

[1]) Descrizione del viaggio per terra a Constantinopoli e dale cose principali del paese, којега је садржину у кратко саопштио Матковић у Radu jugosl. Akad XV. стр. 204.

[2]) Rad, XV. 205.

су Анкоњани трговали по српски земљама.[1]) Да је линија Леш-Призрен у опште у трговачком погледу важна била, даје се судити и по томе, што се по нашим споменицима често спомиње Дањ и царина у њему, а Дањ лежи не само на линији Олгуњ-Леш-Призрен, него је управо прво место кад се с примомја идући пређе Бојана. За важност овога пута говори и то што су Амалфићани још у XI-ом веку, а мало за тим и Млечићи имали своје трговачке агенције у Драчу.[2]) Из овог су места могли они згодно отправљати караване како на ниже к Солуну старим римским путем via Ignatia, тако и нарочито к Дунаву и Романији путем Леш-Призрен. Херен тврди, да је заиста један део млетачке трговине с источном Индијом, пошавши из Тананса или и из Трапезунта, ударао на западне обале црнога Мора, а одатле излазио у албанско приморје. (Heeren, Essay, sur l' influence des Croisades, 356). И ово је тврђење врло важно.

Истим овим путем путовао је у Цариград и изванредни посланик мљетачки Јаков Сорача у год. 1575.[3]) Изгледа као да су мљетачки посланици нарочито овај пут бирали, и то без сумње с тога, што је он био најкраћи а на сву прилику и за путовање најудобнији.

Исто је тако за нас важан пут мљетачког поклисара Зена, који је 1550. сувим ишао у Цариград, да од стране мљетачке републике честита султану Мурату победе у Малој Азији.

Зено је из Мљетака ударио на Спљет, одавде сувим на Сењ, па на Ливно, одавде на сву прилику (по Матковићу) кланцем међу Ровашницом и Радушом и даље међу Враницом и Штитом према Травнику, а одавде у Сарајево. Из Сарајева је ударио на Горажде, где је прешао Дрину

[1]) Матковић, прилози к трг. политици Дубров. Rad, XV. 25.
[2]) Marini, Storia Civile di Venezia, I. 7.
[3]) Rad, XV. 217.

на „удобној скели," и отален у Нови Пазар; за тим преко Рогозне у долину Ибарску, преко Копаоника, уз Топлицу, па у Ниш. Из Ниша познатим путем преко Софије, Филипопоља, Једрена у Цариград.[1]) Зено вели, да би се пут из Спљета у Цариград (пут којим је он ишао) могао учинити за 37 до 38 дана; али мењање и набављање коња по разним главнијим местима, одузимље много времена, те тако треба 50 до 52 дана! Из Дубровника у Цариград може се вели отићи сувим за 25 дана. —

Имала је још и трећа једна линија, која је преко српских земаља везивала Цариград с Јадранским морем. То је линија која је, потичући из Дубровника, готово паралелно с оне две о којима напред говорисмо, ишла на Ниш, ту се састајала с оном из Спљета, па даље одлазила у Средац, где се сустицао с њима и пут Леш-Призрен-Средац. Трећа ова линија описана је у путопису Павла Контарина, који је у 1580. год. ишао у Цариград за бајлију млетачког.[2]) Каравани из Дубровника удараше преко стрменита брда (Бргат) у Требиње, одатле поред Клобука у Биљек, одатле преко Гацкога поља; после низ Дрину у Фочу,[3]) Плевље, Милешево, даље Рашком долином у Нови Пазар. Одавде преко Ибра и Копаоника (!) у Ниш. За Ниш Контарини изриком вели, да се ту одвајају два пута, један који иде у Угарску (на Београд), други који иде у Дубровник. Изгледа као да је ова линија нарочито у XIV. веку важна била. Особито у време Душаново. Провоз кроз Требиње у његово време морао је бити знатан, кад се ми-

---

[1]) Матковић, у Radu XV. стр. 216.

[2]) Вид. Rad, XV. 218.

[3]) Марин у својој Storia civile e commerciale di Venezia тврди да су каравани за Цариград и Солун ишли преко Требиња на Фочу, а о овоме месту наводи речи једног путника из XVI-ог века, који вели: per questo luogho convenghono passare tutte le mercenzie che vanno da Ragusi a Constantinopoli. Marin, IV. стр. 259.

слију да је пробитачан да се и ту царина наплаћује, па да пре тога ту није била.[1]) Још се то боље види из оне ревности, којом су Дубровчани и Млечићи наваљивали, да се та царина укине.[2])

Осим ових путова, који су кроз српске земље везивали јадранско море с црним морем и на по се с Цариградом, и који су имали пресуднога утицаја на средњовечну трговину Србије, имала су још и друга два правца, од југоистока к северозападу, од којих је особито један имао свагда светског значаја. Овде мислим линију Београд-Ниш-Цариград. Да је ова линија на западу била добро позната, даје се мислити и по томе, што су први крсташки походи ударали на исток правцем те линије. Штета је што за сад немамо ближих података о путовању хаџије Брокарда, који је овим путем прошао кроз Србију још год. 1332.[3]) Пут Бертрандона дела Брокијера у год. 1433. кроз Србију при повратку његовом из Палестине преко Цариграда, само нам потврђује како је жива била линија Београд-Смедерево-Ниш-Средац-Цариград. С Брокијером је путовао и посланик милански, а у Смедереву су на Ђурђевом двору затекли и посланике сабора базелског, који путоваху у Цариград.[4])

За ону другу линију знамо из путовања немачког ритера Харфа, који се године 149. преко Цариграда сувим враћао с хаџилука на запад. Оставивши Цариград Харф је ударио на Једрене, Филипопољ, Дубницу, Куманово, па онда преко Љуботина у Приштину, Вучитрн, Митровицу, Нови Пазар, Пријепоље, Плевље, у Фочу; одавде је ударио даље на север на Црницу те у Нови, где је прешао на Угарску област. Као што већ сад знамо у Фочи се састајао цариградски пут из Дубровника и из Спљета.

[1]) Вид. Mon. Serb. CXXXV.
[2]) На ист. м.
[3]) Вид. Гласник VI. 211.
[4]) Вид. J. Ристић, о историјској важности успомена старијих путника неких, Гласник VI. стр. 217.

За историју трговине не само је важно, којим су правцем саобраћајне линије потицале, већ још и нарочито у каквом су стању ти путови били, а према томе за које се време могло из једнога места у друго приспети.

Као што се већ из напред наведенога видети могло, путнички и трговачки саобраћај ишао је поглавито на коњма. Еспап се носио караванима. Не само да је то захтевало земљиште између јадранског, црног и егејског мора, већ је тај начин транспортовања лежао у општим економним приликама средњега века свију српскоме краљевству савремених држава, тако да слободно можемо казати, да је караван поглавито и редовно саобраћајно средство средњега века. То је тако основано било у ондашњим приликама, као што је у општем културном стању тадашњем лежало као природно, да трговац одлази на пут добро наоружан и шаљући тамјан или свеће или уље у цркву за срећна пута и повратка.[1]) Још је потребнији био караван за пренос еспапа по Србији и кроз Србију, јер је ту ваљало прелазити брда и долине, пролазити кланце, газити мање реке и потоке, у опште борити се са свима сметњама, што их разноврсни облици земљишта преносу људи и еспапа на пут ставити могу. Па као што у опште средства за саобраћај имају меродаван утицај на природу саобраћаја, тако је и у нашој старој држави караван давао у многоме карактер нашој увозној и извозној трговини.

Што се тиче самог времена, колико је ваљало пробавити путујући из једног трговачког места у друго, о томе на жалост немамо много података.

Као што смо напред видели Контарини тврди, да се из Спљета у Цариград, путем којим је он ишао, обично пробавља 51 до 53 дана, али под извесним приликама да би се тај пут могао учинити и за 38 дана.

[1]) Хилман наводи да је тако и у Немачкој у оно доба бивало. Finanzwessen des Mittelalters, стр. 87.

Исти тај путник тврди да се линијом Дубровник-Нови Пазар, Ниш-Цариград може отићи за 25 дана.

Безимено поклисарство млетачко од год. 1559. пробавило је путујући линијом Олгуњ-Леш-Призрен-Средац-Цариград свега 42 дана. Из Млетака у Олгуњ приспело је за 13 дана.

Брокијер у год. 1433. од Једрена до Крушевца пробавио је 10 дана. Из Крушевца у Београд приспео је за три дана и по.

Харф је провео на путу из Цариграда у Једрене пет, одавде у Филипопољ два, у Пазарџик три, у Дубницу један, Куманово два; а одавде до у Млетке вели треба још својих 20 дана. Свега дакле 33 дана.

Тек кад се белешке о путовањима кроз Србију средњега века боље прикупе и проуче, моћи ћемо тачније определити време, које је трговачком каравану требало да извесне просторије пређе.

Један поглед на карту српских земаља показаће нам, да сва знатнија места старог српског царства леже на једној или другој од споменуте четири линије. И сва остала места која се по нашим споменицима помињу и за која се види да су у трговачком или иначе у политичком погледу важна, ако нису баш на самим тим линијама, а оно их ваља тражити негде у непосредном домашају њиховом. Факт тај мислим не треба даље објашњавати; он се тако рећи сам собом тумачи.

Кад узмемо прегледати где су и кад били тргови по српским земљама, онда ћемо имати наравно и прилику да говоримо и о трговачким местима, што се буде имало казати. Овде ћемо само о једноме да покушамо да разрешимо једно питање.

Од трговачких места у нашим се споменицима најраније и све до краја четрнаестог века најчешће спомиње Брсково.

Стеван Првовенчани даје Дубровчанима слободу да **„гдѣ греду у кое мѣсто или у Брьсково или ниьдѣ гдѣ годѣ, да нимь нѣ никоєре неправьде.„**[1])

Другим једним актом дозвољава им, да продају вино без воде и мед **„у цѣнь у Брьсковѣ у трьгу нашем.“**[2])

Из Stat. Rogatorum дубровачке републике, види се, да су Дубровчани често слали своје поклисаре у Брсково. На жалост мени је из Макушевљевог дела (стр. 156) познат само наслов закона De Salario Nunciorum, у коме се побројавају места, у која су се поклисари слали, па се вели: „Rasciam a Bresqua in autea, in Bresquam tantum vel Anagastum.“ Даља ми садржина није позната, а могућно је да у њој има што, што би нам још коју зраку на Брсково бацило. Како је Брсково било важно трговачко место, види се и отуда, што се у једноме споменику млетачком од 1309. године у време краља Милутина спомињу перпери брсковски: „nisi yperpera de brescoa VII. cent. que sunt multo minoris valoris, quam sunt veneti nostri grohsi.“[3]) А још и пре тога у год. 1282. о њима се спомиње, почем их те године млетачка влада проглашава за лажне, и у том смислу издаје наредбе кнезовима задарском, дубровачком, конзулима драчком, которском и апуљском.[4])

Уговором од 1279 између Котора и Дубровника утврђује се, да и Дубровчани могу доносити у Брсково вино од својих винограда на продају, као и Которци своје; али ни једни ни други да не носе страпско вино, нити да продају мед.[5])

Где лежи Брсково?

Ни на новијим ни на старијим картама, бар до којих сам ја дођи могао, нема овога места. Нити по разним пу-

---

[1]) Mon. Serb. 16.
[2]) Mon. Serb. 17.
[3]) Acta Arch. Veneti, I. 8.
[4]) Listine, I. 133.
[5]) Listine I. 122.

тописима по српским земљама могох наћи да ко спомиње место то. Што из наших споменика знамо то је: да је Брсково врло рано постало знаменито трговачко место и да се као такво одржало све до краја XIV-ог века; да је оно лежало негде на путу из Дубровника у даљу унутрашњост српских земаља; али не баш тако, да се на њ морало ударити, јер остављало се да се дубровачка купља могла носити и мимо њега; да на послетку оно није могло бити врло далеко од Дубровника и Котора, и да га на сву прилику ваља тражити негде у јужноме крају Босне или Херцеговине, јер су само тај крај држали Турци још 1399 год. премда су већ и пре тога излетали и до саме Саве.[1])

По моме налажењу, свима овима знацима најбоље одговара околина старе Дукље (Dioclea). Ако Брсково није баш исто што и Дукља, а оно је на сву прилику негде ту близу. Не може бити, да је стара Дукља пропала тако, да јој као месту трага по нашим споменицима нема. Кад на карти повучете праву линију од Дубровника југоисточним правцем к Призрену, линија та баш некако средсредном тачком пада на место старе Дукље. Караванима, који су из Дубровника или и из Котора полазили у Призрен или у Скадар, најпречи је пут био правцем на Дукљу. Дукља или Диоклитија као пределно име задржало се по нашим споменицима. Али као име нарочитог места, нема га ја мислим, као год што се пределно име Диоклитија мало по мало сасвим заменило народским именом Зета, тако се и име нарочитог места Дукље могло заменити народским именом Брсково. Осим тога, споменух да је Брсково најстарије трговачко место које се по нашим изворима спомиње. А опет извесно је и то, да је баш Зета или Диоклитија била прва српска област, која се богатством и цивилизацијом пре свију осталих крајева српских подигла, те постала колевка или управо

---

1) Hammer, Gesch. des Osmanischen Reiches I. 234 и даље.

основа српске државе. Врло је природно, да најстарију трговачку варош ваља да тражимо у ономе крају, који је својим богатством и цивилизацијом најстарији. Даље, у ономе напред споменутом млетачком документу вели се, да су се Мљечићи обратили „владици од св. Михаила“ за накнаду штете. Ово је владика дукљански, јер овоме је св. Сава поставио столицу код цркве св. арх. Михаила. Владика овај исплатио је Мљечићима накнаду у перперама брсковским. Или је црква св. Михаила била у самом Брскову, или негде близу њега. Не треба да заборавимо ни то, да је тако рећи у непосредној околини старе Дукље, лежао славни рудник сребра (и злата?!) Крушево. Овај је рудник за цело имао још до сада довољно неоцењени утицај на економни развитак горње Зете. Што Крушево само није достигло онолику трговачку важност какву је нпр. имало Ново Брдо, томе мора да је узрок баш у тој околности, што је у његовој најближој околини већ постајала стара трговачка варош, која се већ одавна начинила средиштем за стицај трговаца, те је тако рећи пред вратима Крушева била већ готова пробитачна пијаца за његово сребро. У прилог овом последњем иде и онај документ мљетачки из год. 1318. којим република тражи да се даде накнада за штету коју је закупац трга Брсковског Драгаш Балминовић учинио Мљечанину златару Блажу, који је шестнаест година радио свој занат у Брскову.[1]) На кратко по свима знацима садашњег материјала ја мислим да је Брсково главно трговачко место горње Зете, а да му се име данас изгубило у неком другом (Бери?! Подгорица?!).[2])

[1]) Listine I. 255.

[2]) На један сахат од Подгорице на северо-исток имају развалине, римски стубови, трагови утврђена великог једног места. Мисли се да су до остатци од старе Дукље. Подгорица је основана у XV. в. на заповест Мухамеда II, а саграђена од камена са развалина Дукље. Hecquard, Albanie стр. 37. Да не буде од камена са развалина Брскова ?!!

О КАУТЕРИСАЊУ (ЖЕЖЕЊУ) РАНА У ОПШТЕ

И

О КАУТЕРИСАЊУ РАЗГОЛИЋЕНИХ ВЕНА НА ПО СЕ.

БОЛНИЧКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ШТУДИЈА

ДР. ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА,
шеф-хирурга београдске војене болнице.

Пре него што приступим самој расправи, држим да је нужно да рекнем неколико речи унапред. Ја сам експерименте и посматрања за ову штудију градио још пре две године у Бечу, служећи као оператор на хирурпкој клиници г. проф. Билрота — са мојим другом по служби, г. Dr. Герзунијем, и ми смо резултате тих проучавања саопштили на немачком језику још летос, у Лангенбековом „архиву за клиничку хирургију."[1]) Међутим, од како је то наштампано у Берлину, ја сам имао доста прилике да тај метод лечења, каутерисање свежих операционских рана, окушам како у мојој приватној пракси тако и у хируршком одељењу беогр. војене болнице, од како сам примаријус тога одељења, и с тога ће расправа, како је ја сад саопштавам српским читаоцима, бити у толико различна од оне коју саопштисмо на немачком језику ја и мој друг, у колико ће

---

[1]) Види Band XII., S. 814 XXV. »Beiträge zur kaustischen Wundbehandlung nebst Versuchen über das Verhalten blossgelegter Venen gegen Aetzmittel von Dr. Rob. Gersuny und Vladan Gjorgjević, Assistenten an der chirurgischen Klinik des Prof. Billroth in Wien.

бити раширена и попуњена мојим београдским посматрањима, покушајима и искуством.

Од како се опазило, да је опасно нагомилавање многих рањеника на једноме месту, а особито у потоње време, обраћају сви лекари и ранари особиту пажњу на тај предмет, и врло многа срества препоручивана су, од чести да би се предупредило примање отровних материја на ране, од чести да се ти отрови у самим ранама не би могли образовати, а најпосле да би се организам од њих сачувао ако им се поницање у рани не би смести могло.

Против отровних материја у ваздуху већ се свуда бори ваљаном промахом (вентилацијом), усамљивањем закужених рањеника (изоловањем) и т. д. У другој поли задаће још се није ништа поуздано постигло, као што се најбоље види на различним методима по којима се видају ране. Ствар је тако важна, да и најмањи прилог за њено унапређење добија нешто важности.

Ако узмемо да су ране одушке за инвазију (увлачење) оних материја које изазивљу акциденталне болести рана, онда би ово била мета при њиховом видању: ваљало би се старати, да се ране поставе у такво стање, да не могу ништа посисати, да им се запуше сви путови за резорпцију, да се свака спољашња повреда и шкодљивост од њих уклања, и најзад ваљало би гледати, да се отровне особине секрета у рани како год неутралишу.

Жежене (каутерисане) ране одавно су на гласу, да се поред њих тешко развије црвени ветар (ерисипел) или гнојава крв (пиојемија), и у томе су врло занимљива проучавања Бонетова[1]), али као што се нама чини сувише се мало на

---

[1]) Mémoire sur la cautérisation, considerée surtout comme moyen de prevenir et de guérir la phlébite et l' infection purulente; par Bonnet (Gas. med. de Paris 1843. № 15, 16, 18). За тим и у овој ра-

њих обзирало, за то ћемо овде да укратко саберемо његова мишљења и резултате:

Боне вели: „... la cautérisation n' expose ni aux érysipels ambulants, ni aux phlébites, qui se propagent au tronc, ni à la resorption putride, ni à la resorption purulente."

Запаљење у околини сваке жежене ране увек је адхезивно, никад није наклоњено да се шири, и Боне није никад видео „црвени ветар" (Erysipelas) код његових многобројних каутерисања, а пиојемија беше наступила само у једном једином случају.

Где год се после какве повреде или после какве крваве операције појаве знаци ерисипела или пиојемије, ту се свагда могу те болести спречити у њиховом развијању ако се ране ваљано изжегу.

Боне се служио при каутерисању усијаним гвожђем, бечком и канкоенском пастом (од хлорнога цинка и брашна) Потоња два средства употребљавао је у један мах. Осем тога употребљавао је и Argent. nitricum, и Kali causticum.

Он је жегао небројене варикозности на венама доњих екстремитета са Kali causticum и никада није натрапао на гнојну флебитис него свагда је постизавао адхезивно запаљење. И Берар је само један пут имао прилику да види посисавање гноја, и ако је 500 пута каутерисао варикозности, још поред тога пуштао болеснике да иду за својим послом.

Ложије напротив изгубио је повише болесника, али он је био уобичајио да најпре распори варикозности, па онда да их каутерише, а то Боне изрично осуђује.

Неколико хемороидалних варикозности и варикокила излечено је такође усијаним гвожђем без икаквих рђавих

справи: Philipeaux, Traité pratique sur la cautérisation d' apres l' enteigenement clinique de ch. le prosseur Bonnet. Paris 1856. Cap. X. XI.

последица. Тако је исто без икакве опасности отворено и искаутерисано око стотину хладних гнојница (Absc. frigid.). Ту је употребљавана паста од хлорнога цинка, и обично су зидови гнојнице дотле жежени док не би остали са свим сухи.

При олакшим ерисипелима употребљује Боне концентроване растоке од agent. nitr. или сам лапис у супстанцији или једну маст у којој има 1-3 дела од сребрног нитрата на 8 делова сала, и то премазује не само рану него и целу околину коју је црвени ветар захватио. При такоме поступању добио је и Фолкман[1]) добрих резултата.

При опаснијим случајевима Боне изгори темељно целу рану са пастом хлорнога цинка, међутим премазује целу зацрвењену кожу машћу од arg. nitricum, па ако ни то не помогне, а он ишчврљи усијаним гвожђе на више места. И с тим је методом постигао Боне лепих резултата.

И у једном случају гнојне флебитис после пуштања крви, за тим у пет случајева лешинске заразе (Leicheninfection) послужило је Бонету усијано гвожђе прекрасно. Гнојна флебитис беше по свој прилици поникла с тога, што је крв пуштена нечистом ланцетом. Девет дана после операције беше цела унутрашња страна мишице начичкана мехурима напуњеним црнкастим серумом, и кожа је на више места заталасавала (флуктуисала). Боне распори кожу усијаним гвожђем од лакатног прегиба до испод мишке, па онда угари цело подкожно ќлетачно ткање. Кад се видело да се после два дана у околини каутерисања јавља изумирање меканих делова (гангрена), да се с ране лучи смрдљив серум, да се болестниково стање у опште није побољшало, онда Боне искаутериса на ново целу рану, али тако, да постаде са свим суха, и од тога тренутка прекину се грозница, рана се доцније забубуљичи и зарасте без икакве даље сметње. Такав исти слу-

[1]) Види: Handbuch der Chirurgie von Pitha und Billroth, I. Bd. II. Abth. 1. Heft.

чај флебитиса излечио је Дево де Коломбијер[1]) усијаним гвожђем, и ту беше флебитис још еклатантнија, јер се могло притиском истиснути доста крвавог гноја на рану у вени.

У оних пет случајева тешке лешинске заразе повлачено је усијано гвожђе дуж оних црвених пруга што одговарају запаљењу лимфних сасуда, и за чудо, не само да опасних појава заразе нестаде, него и самих болова.

При видању пиојемије није каутерисање поуздано срество, особито ако промене у унутрашњим органима већ ухвате мах. Ту се човек у прогнози може прилично ослоннити на дрхтавице (Schüttelfröste). Докле год не наступе дрхтавице, па макар на рани била пепељава навлака, макар секретиране били бог зна како смрдљиви, макар да је рањеник већ добио ерисипел, флегмону, гнојење вена, или каквог сржнога канала (Markkanal), макар да је у највећој грозници са ужасном жегом, макар да му већ снаге у велико малаксавају, ипак је у тој периоди Бонету испало за руком да енергичним каутерисањем прекине болест и да спасе болеснике. То исто саопштава и Валет.

Пошто дрхтавице наступе, слаба или бар много слабија је нада да ће се каутерисањем болест уставити. Ковијер и Клемо жегли су и у тој периоди по савету Бонетову, и то покривајући рану 3—4 милиметра дебелим слојем хлорноциначке пасте и остављајући је на њој дотле док се са свим не покрије сухим згарежом (Schorf.), а то се постизавало у 12—24 сахата. Само код ампутационских рана претпостављано је усијано гвожђе, јер се њиме могу искаутерисати и гнојнице између мишића и у коштаним сржним каналима.

У седам случајева где после ампутације голени (Unterschenkel) беху наступиле дрхтавице, поступано је на поменут начин, и од њих умреше петоро за недељу дана после

[1]) Philipeaux l. c. стр. 294.

прве дрхтавице, један после шест недеља, а седми после три месеца, пошто батаљица (Stumpf) беше са свим зарасла, и то усљед силних гнојница које на разним местима поницаху док се рањеникова снага са свим не исцрпе.

На исти начин поступано је и у једноме случају где бут беше ампутован (Ковијер[1]), у два случаја ампутације антебрахијума, и у два случаја где беху гуке (Geschwülste) екстирповане. Код свију тих рањеника беху дрхтавице и најтеже појаве наступиле, па ипак су сви каутерисањем излечени. Овде ваља још рачунати и један случај од Клемота где после пуштања крви беше наступила флебитис и где је жежење спасло рањеника и ако је већ имао дрхтавице. Свега дакле 13 случајева пиојемије са дрхтавицама, у којима је каутерисано. Шесторо их је тиме излечено, двоје подлеже малаксалости после читавих недеља, а петоро се није тиме помогло. У главноме то је резултат који сваку пажњу заслужује, и који окуражава на нове покушаје. Хитер[2]) у својој расправи о септичким аолестима не помиње ни словца о томе.

Боне је дошао својим искуством до ових закључења: Жежене ране само су местне (локалне) повреде, које не повлаче за собом никакву општу реакцију. Каутеришући можемо уништити вене, уклањати гуке, отварати гнојнице и то, да се не морамо бојати оних опасности којима се излажемо кад год ножем или маказама те операције вршимо. Ако после операција с ножем наступе опасне појаве у целоме организму, онда се може болест каутерисањем зауставити, али резултат није тако поуздан, као кад се то средство још у први мах употреби, да би се опасност предупредила.

Тако вели Боне.

Бурже[3]) напротив прича за један случај у коме је каутерисао бубоне који су се читавих девет година повла-

[1]) Philipeaux. l. c.
[2]) Handbuch der Chirurgie v, Pitha und Billroth I Bd. II. Abth. 1 Heft.
[3]) Gaz. méd. de Paris 1852. № 35.

чили, да је болесник пет недеља после прве каутеризације умрьо с појавима пиојемије која је 14 дана трајала. При секцији нашло се: да су околне вене у сасвим нормалном стању, а у јетри пуно гнојница и међу њима једна у којој је било 150 грамова гноја. Бурже изводи отуда да може бити пиојемије и без запаљења вена; али могло би се с таким истим правом рећи: да су апсцеси у јетри били много старијег порекла и да се с тога није могла наћи ни флебитис, јер судећи по маси нагомиланога гноја у јетри, могло се све то зачети пре прве каутеризације.

Мерсије[1]) препоручује да се свеже ране премазују са Liquor ferri sesquichlorati од 30°, јер ће се тиме предупредити инфилтрација мокраће и запаљење вена.

Буржад (де Клермон-феро)[2]) вели о истој ствари ово: „ја сам узео као мету да учиним да буду и сечене ране тако безопасне као што су жежене. Ево како сам то постигао: Пошто се сврши операција и заустави липтење крви, ваља рану врло савесно очистити, па онда напунити клупчићима шарпије (тифтика) који су најпре наквашени у Liquor feri sesquichlorati од 30°. Тиме се све јамице у рани запуше, па се онда преко целога натрпа један слој влажне шарпије те се тако на рани начини „непробојни“ штит од шарпије, усирене крви, и згарежи. Цела та кора одвали се после 6—8 дана, услед гнојења на рани, и то одваљивање не треба ничим потпомагати осем простим испирањем. За тим остане на рани још једна танка повлака згарежи која се доцније такође одбије и онда видимо како рана прекрасно бубуљичи.“ Буржад је 98 случајева на тај начин без икакве сметње излечио, и држи такође да је адхе-

---

[1]) Taille hypogastrique. Emploi du perchlorure de fer etc. Gaz. hebdomad. de méd. et chir. 1869. № 37.

[2]) Internat. med. Congress. 1868. Седница од 21. Августа, у: Gazette hebdomadaire од 30. Авг. 1867.

зивно запаљење вена узрок, рад кога су болници тако добро прошли.

Упливисање подхлорнога гвожђа кад се убризга (инјикује) у гуке од крвних сасуда и у вене, нађено је различно. Кадшто наступаше коагулација и отпадање коагула (Салцер[1]), Блесиг[2]) и други) а у другим случајевима наступаше тромбоза дотичних варикозних вена у великом обиму, и зарашћивање се свршавало без икакве сметње. (Ле Данти,[3]) Воалије).

Листер[4]) испира сваку свежу рану једним раствором (Solutio) у коме има један део хлорнога цинка на 12 делова воде, и веома се хвали резултатима до којих на тај начин долази.

О ликвору подхлорнога гвожђа држи се и то, да се ране које су њиме жежене мање гноје но обично, јер се сви омањи сасуди око згарежи зачепе, тромбишу (Брик).[5]) О тромбози смо се и ми уверили, али о смањеном или ограниченом гнојењу никако.

У другој години моје службе на клиници г. проф. Билрота каутерисано је неколико свежих операционских рана, и ево шта смо код њих видели:

Први је случај био један дечко коме се на врату екстирпирало врло много лимфома. Том приликом разголићена је у дну' ране Vena jugul. interna, и то приличан комад. Велику неправилну и синуозну рану изапрасмо карболном киселином која беше растворена у равној количини алкохола. Пети дан стаде из ране крв лоптити, и одмах се предузе тампонада која крв заустави. Сутра дан јурну крв на ново.

---

[1]) Bericht der Rudolfs-Stiftung in Wien 1865.
[2]) Petersburger med. Zeitschrift 1867.
[3]) L' Union 1863. № 84, 85 (у Шмитовим годишњацима св. 120).
[4]) Lancet. 1870.
[5]) Virchow's Archiv XVIII., 5 и 6. 1860. Die Contactwirkung des Chlor auf die Gewerbe. (У Шмитовим »Jahrbücher« св. 107).

Ту се морало енергичније прихватити заустављања крви. При пажљивијем испитивању ране нађе се као грашак велика рупа у разголићеној вени. Одмах је вена двоструко подвезана, изнад и испод те рупе. Тек што се то свршило бљуну крв одоздо, из оног дубоког угла ране где је од прилике V. anonyma. Ту се наравно није имало ништа друго, него напунити целу рану са клупчетима од тифтика накващеним са Liq. ferri sesq. Крв стаде. Сутра дан умре болесник. При секцији нашла се онако исто велика рупа на ономе месту где се V. jugul и Vena subclavia спајају у једно стабло. Ивица од рупе беше згарена. У плућима нашло се неколико малих метастатичких гнојница.

У једном другом случају, где је с унутрашње стране бута екстирпована једна кавернозна лимфатична гука[1]) беше V. saphena разголићена, читава два палца у дужину. Да би се уништили малени остатци гуке које не беше могуће извадити, каутерисана је цела рана са Liquor ferri sesq. (аустријске фармакопеје) који беше раблажен равном количином воде. Вена се згрчи и није се више раширила; али пошто се згареж одбила поникоше и на вени онако исто бујне гранулације као и на осталој рањавој површини. И овде дакле беше вена изгубљена, али не проваљена.

Ова два случаја побудила су мене и Dr. Герзунија да предузмемо експерименте на животињама, да би се уверили до кога степена могу вене да подносе каутерисања.

Ми смо употребљавали за наше опите понајвише псе, (и два питома зеца), и свагда смо бирали спољашну југуралну вену, које рад њеног великог калибра, а које што се до ње лако допрети може.

[1]) Види: Vladan Gjorgjević, Ueber Lymphorrhoe und Lymphangiome у Langenbeck's Archiv für klin. Chirurgie. Berliu 1870. XII. Bd 2 Heft. S. 641 и »о лимфолинтењу« и т. д. у Гласнику српског ученог друштва, свека XXIX. стр. 70.

Ми смо ножем само кожу и фасцију просецали, а савезно ткање рашчупкавали смо са две пинцете дотле, докле неби вену разголитили у оном обиму који би нам требао.

Најпре да саопштимо шест експеримената у којима несмо ране жегли ничим, него смо само вену разголитили да видимо последице од те повреде.

1. опит. Мало псето; вену препарирасмо свуд унаоколо (дакле и од задње стране) и то 1½" у дужину; рана је зарасла без икакве промене на вени. Са њених зидова поникоше онаке исте бубуљице као и на осталој рани, вена остаде са обичним калибром а њени зидови читави (код истог псетанцета предузили смо и осми опит).

2. опит. Псето средње величине. Вену смо такође свуд унаоколо два палца у дужину разголитили; трећи дан после тоба беше вена у средини разголићеног комада смежурана и на томе месту беше нешто свеже усирене крви. Без сумње било је перфорације, али ми је не могосмо наћи. Затим поче вена бубиљичити и рана затим зарасте без икаквог даљег крволиптења. (Овде ми ваља приметити да сам ја на истом псу осам дана пре тога у седници бечког „српског медицинарског друштва" извршио трансфузију, те због тога беше на другој страни његовог врата подвезана како V. jugullaris externa тако и Arteria carotis communis, те с тога је можда притисак крви у разголићеној вени био много већи него обично).

3. опит. Велики пас. На два палца дужине разголићена вена остаде здрава и читава њени зидови покрише се гранулацијама.

4. опит. Мало псето; толико исто вене разголићено, али на предњој страни беше остало нешто савезнога ткања. Вена остаде читава и покри се бубуљицама. (И на овоме псу беше на другој страни врата пре три дана извршена трансфузија).

5. опит. Псето средње величине. Овде разголићисмо вену само с предње стране, и она оста читава и бубуљичила је.

6. опит. Велики питоми зец. И овде само предњи зид вене разголићен и то $1^1/_2$ палац у дужину: сасуд зарасте без икакве штете, у гранулацијама.

У свима овим случајевима дакле продуковале су разголићене вене гранулације. Само у другом опиту изгуби вена свој лумен и вероватно је да је на томе месту била мала перфорација; али то није за чудо, кад се узме у обзир колико је животиња морала бити у неправилним одношајима циркулације услед странсфузије која је предходила, а осим тога лако могуће да је псето стражњом шапом разгребло разголичену вену.

У опште дакле може се рећи: ако се каква повећа вена само разголити (особито ако јој се само једна половина периферије открије), то јој неће наудити ни континуитету њених зидова нити ће вена што изгубити од својега калибра.

Сад ћемо да саопштимо експерименте у којима смо разголићену вену и целу рану жегли са карболном киселином која беше разлучена равном количином алкохола.

7. опит. Велики пас. Вену разголитисмо три палца у дужину, и то свуд у наоколо, па онда изжегосмо целу рану. Други дан беше вена пуна крви, у њој беше циркулације. Трећи дан мали коагулум на вени, али иначе ни трага каквом крволиптељу. Неколико сахата доцније беше вена смежурана, згрчена, запушена. На ономе месту где је био коагулум беше сад рупа као грашак велика. Доцније одби се прилично парче вене из средине, а њене обе батаљице гранулираху бујно као и остала рана. После осам дана црче псето услед огромног губитка крви кроз ову рану, пошто му на другој стари врата бесмо извршили опит једанајсти. При анатомском испитивању нађосмо малу по свој прилици шапом разгребену рупу у централној батаљици вене у којој је још крв циркулисала.

8. опит. На другој страни врата онога пса на коме први опит предузесмо, разголитисмо вену палац и по у дужину и при томе бесмо принуђени да подвежемо једну мању одкинуту вену баш на ономе месту гди утицаше у стабло. За тим каутерисасмо целу рану; вена оста до четвртога дана непромењена затим се смежура и заптила а на жеженом зиду беше испало парче са читавог палца дужине. Ми извадисмо целу ту партију вене из ране, па је од остраг распорисмо и нађосмо да је напуњена прилично чврстим тромбусом, који беше са ивицом од рупе срастао и који подпуно зачепљаваше сужени лумен вене. —

Каутерисања са раствором у коме беше један део хлорнога цинка на дванајест делова воде:

9. опит. Велико псето. Вена у три четврти својега обима разголиђена и то три палца у дужину. Сутра дан после каутерисања беше тромбирана, а четврти сасвим спала; пети одби се цело средње парче вене — без капи крви. Централна батаљица вене као и цела остала рана у прекрасном бубуљичењу.

10. опит. Питоми зец средње величине. Само предњу страну вене разголитисмо и то 1'' у дужину, па онда жегосмо. Трећи дан већ беше вена заптивена. Повреду континуитета не могосмо нигде наћи. И она је бубуљичила као и остала рана.

Каутерисања са Liquor ferri sesquichlorati (аустр. фармак.).

a) Каутерисања са течношћу у којој беше пола Liquor ferri sesq. а пола воде:

11. опит. Оно исто велико псето на коме пре недељу дана извршисмо седми опит. Његову V. jugullaris ext. која беше још читава, разголитисмо 3'' у дужину. Сутра дан црче псето рад крволиптења из прве ране. Анатомско испитивање делова које бесмо с Liquor ferri жегли показа:

Вена прераширена, врло тврда, зачепљена у читавом жеженом парчету, некаквим црнкастим тромбусом, који беше јако приљубљен уз сасудове зидове. Жежена страна вене изгледаше са свим црна као угљен. У средњем делу десне беле џигерице нађосмо емболију.

12. опит. Велики рундов. Предња страна вене жежена. После два дана стаде крв тећи на два места из вене с тога морадосмо двоструко подвезати.

б) Део Liq. ferri sesq. на четири дела воде:

13. опит. Мало псето. Предња страна вене разголићена и жежена. После два дана сасуд тромбован, трећи дан већ зарастао у гранулацијама које и са његовога зида избијају.

14. опит. Пас од средње величине. Предња страна разголићена и каутерисана. Сутра дан још тече крв кроз њу. Трећи дан нађосмо малену рупу у венозном зиду, у сред парчета које је жежено. Али крв није ни мало текла. —

15. опит. Употребљени пас послужио је за 13-ти опит пре 10 дана. Предњи зид још не дирнуте вене открисмо и то за 3'' у дужину. Други дан испаде из вене прилично парче зида и потече крв.

в) Један део Liq. ferri на шест делова воде.

16. опит. Велики пас. Предњи обим Venae jugul. ext. разголићен на 2½'' дугачком парчету. Трећи дан беше вена тромбована, четврти се већ покри од чести гранулацијама само једно место беше онако модро и голо као после операције. Седам дана после каутерисања беше то место непромењено само што се још на граници бубуљица повуче око њега жута пруга. У вени се беше опет обновио крвоток. Десети дан беше вена са свим обрасла у гранулацијама. Сутра дан је, при вађењу каутерисаног парчета вене, показало се да је у пред. зиду била рупа

која је изнутра била запушена тромбусом а с поља гранулацијама. При микроскопском проучавању извађеног и у Милеровој течности отврдлог парчета вене, на пресецима нађосмо да је ивица рупе на вени била клеткама инфилтрована, сасуди венозних зидова беху пуни црних тромбуса.

17. опит. На псету од 5-ог опита, и то осам дана доцније; предњи зид читаве вене, 2″ у дужину, откривен и каутерисан. Сутра дан никакве промене. Трећи дан продиру гранулације са крајева до којих је жежено. Каутерисано место сухо, угасито црвено. Четврти дан изумре из предњег зида вене ¾″ дугачко парче које се на једном местанценту беше већ одвалило. Ту се показа нешто мало крви. Шести дан беше све обрасло бубуљицама само на ономе месту где беше губитак супстанције, налазила се бела пруга која дељаше гранулациону површину у две поле.

г) Један део Liq. ferri на осам делова воде.

18. опит на псу из 16. опита. И ако Liquor ferri беше тако јако разблажен водом и опет разголићено парче вене (2″) доби јако угасит цвет. Осми дан после каутерисања беше вена као год и после операције. Ни трага гранулацијама, које на осталој рани бујаху у велико, ограничавајући се од каутерисаног парчета вене једном белом пругом. Једанаести дан покрише гранулације са свију бокова и то место после три недеље, пошто рана већ беше са свим зарасла, извадисмо то парче вене, па је од остраг распорисмо. Оно се место још могло јасно познати по оној беличастој прузи која се онако дуго одупирала бубуљичењу. При микроскопском испитивању тога места нађосмо да intima и media не беху ни мало промењене само мало на тôме месту испупчене у лумен сасуда. Међу тим adventitia беше препуна кљетака, и њени сасуди беху тромбовани.

19. и 20. опит. На обојим нитомим зечевима, које употребисмо у 6. и 10. опиту, жегосмо још и предње зидове

заосталих спољашњих вратних вена. У обојих се претворише вене у чврсте, згрчене узице које се десет дана ни у чем не променише, док се од гноја који се врло полагано образовао не начини кора; испод ње ране и зарастоше.

Из наших експеримената може се извести ово:

1. Разголићене вене које се не изложе другим каквим повредама остају здраве и читаве како што се тиче лумена тако и његових зидова који се покрију бујним гранулацијама.

2. Карболна киселина, разлучена у толико истој количини алкохола упропашћава зидове великих вена с коима дође у додир.

3. То исто вреди и за воден раствор хлорнога цинка (сразмера 1 : 12) и за Liquor ferri sesquichlorati аустријске фармакопеје па макар га разблажили са шест пута толико воде колико се узме ликвора.

4. Liuqor ferri. са осам делова воде тромбише мање вене.

5. Лумен вене којој је парче зида услед каутеризације узумрло остаје разјапљен, а то наравно само увећава опасност крволиптења и емболичких процеса, јер за цело ће се на изумрлој партији образовати мала коагула. — Дакле:

Свеже ране у којима се налазе разголићене вене не треба ни пошто каутерисати.

Каутерисања свежих операционских рана на Билротовој клиници, извршена су од чести са растоком хлорнога цинка (1 : 12), а од чести са Liquor ferri sesq. (на равно с водом). Обично је рана брижљиво изапрана употребљеном течношћу. За тим је превијена шарпијом која је умочена у карболну киселину, растопљену у води ил уљу као што се на нашој клиници свака рана превијаше.

I. Каутерисање са течношћу:

Liquor. ferri sesquichlorati
Aquae destil.
aa. partes aequales.

Први случај.

М. Б. Екстирпација једне саловне гуке (липома) колик песница са спољашње стране леве мишице. На унутрашњој страни од праве засеке (инцизије) беше испод коже остала повелика кеса из које је липом изљуштен, и у њој се секрет непрестано зајажавао, па како се згареж четврти дан одби, а рана поче јако да се гноји, то кожа над том кесом стаде црвенити и да се не би сама од себе провалила, засечена је одушка за гној на дну те кесе. Седми дан изумре из широкога кожног моста који беше међу обојим инцизијама остао, малено округло парче коже те отпаде. За тим све зарасте обичним путем.

Ход температуре рањеникове. (Види таблицу I.) Одатле почевши остала је температура рањеникова на нормалној висини.

Други случај.

Ф. К. Екстирпација лимфатичне цистичне гуке колик песница из десне Regio deltoidea. Рана је зарасла без икакве сметње. Температура код овога болесника била је: (види табл. II.) даље нормално.

Трећи случај.

Ф. К. Екстирпација саловне гуке колик две песнице, и то с леђа. Овде је температура била: (види табл. III.) даље је била нормална.

Четврти случај.

А. М. Amputatio mammae ради рака (carcinoma). Ерисипел. Температура (види табл. IV.). Девети дан пође црвени ветар који се преко целог тела повлачио, често ре-

цидивисао, и који је својим трајањем од 4 недеље био довео болесницу до гроба.

Пети случај.

М. М. Екстирпација жљездастог саркома колик песница испод мишке, који беше поникао у један мах са рецидивним саркомом у длану те руке (12 дана пре тога ексартикулована је шака из ручнога зглавка). Ход температуре: (в. таблицу V.) рана прекрасно гранулише. Температура до краја нормална.

Шести случај.

А. М. Екстирпација епителијалнога рака из околине чмара (carc. epith. ad anum). Рана као судланица. (Види табл. VI.) Одатле све нормално.

Седми случај.

Е. У. Os cuboideum беше се распала од caries fungosae. Цела је кост изгребена са распаторијумом (Evidement). Температура: (види табл. VII.) нормална.

Осми случај.

М. В. Распарање Strumae cysticae у коју беше пре неколико времена убризгано јодне тинктуре без икаквог успеха. Температура: (види табл. VIII.) нормална.

Девети случај.

А. Х. Екстирпација Strumae parenchymatosae велике колик песница при чему је много подвезивања en masse предузимано. Температура: (в. табл. IX.) нормално. Врло брзо зарашћивање.

II. Каутерисање свежих рана са воденим раствором хлорнога цинка (1 : 12).

Први случај.

Ј. Х. Екстирпација саловне гуке колик детиња глава, и то са леђа. Температура: (види табл. X.) нормална. Рана врло брзо зарасла.

Други случај.

М. Ц. Екстирпација саловне гуке као песница из Regio deltoid. Температура: (види табл. XI.) 5 дана већ нормална. Врло брзо зарашћивање.

Трећи случај.

Г. Т. Amputatio cruris код јектичавог, веома малаксалог болесника, због разгнојавања скочне кости (гнојнице у листовима). Температура: (види табл. XII.). Парче остављене кецеље од коже на батаљици изумре, тако исто и нешто од пресечених мишића у листу. Малена грозница трајала је дуго али се болесник јако опоравио, његова је рана бубуљичила прекрасно.

Четврти случај.

Б. Дв. Amputatio mammae са вадењем жљезда испод мишке, рад рака. Како су у дну ране разголићени главни крвни сасуди уда, то тај крај ране није каутерисан. Температура. (види таблицу XIII.)

При отварању њене лешине која за 24 сахата беше ужасно трула не нађе се ништа позитивно.

У овоме је случају и то особено да се рана за пуних осам дана од операције до смрти није ни у чему променула, што се изгледа тиче.

У једноме од наведених случајева (у 4-ом) видесмо да наступи црвени ветар, дакле не може се рећи да каутерисање апсолутно штити од ерисипела. Може бити да жежење догле чува рану од акциденталних болести докле згареж од каутерисања још на њој лежи. Ако би се то обистинило, онда би то био велики добитак за нас војне хирурге, јер би време које би на тај начин задобивали могли употребити на растурање рањеника по унутрашњости земље.

Гнојење после каутерисања са Liquor ferri није ни најмање ограничено, шта више ми видесмо да је у неколико случајева било врло обилато.

Од она четири случаја где је жежено са раствором хлорнога цинка потоња два не можемо узимати у рачун јер у 4-ом каутерисање беше непотпуно а у 3-ћем извршено је на врло кукавној особи, и гангрена која се придружила рушила је правилне одношаје ране.

Прелазећи мојим београдским болесницима који са током и окончањем својих болести расветљују и допуњују наведене бечке опите и посматрања, имам да споменем 15 случајева, у којима сам употребио каутеризацију. Седам случајева имао сам у приватној а осам у шпитаљској пракси; каутерисах махом са Acidum nitricum fumans и са Liquor ferri sesquichlorati; пет пута каутерисах ране које већ затекох које за дуго не могадијаху да се отресу своје дифтеритичке навлаке, да би тако изазвао живљу реакцију ранииног темеља и поруба, да би изазвао живо и бујно бубуљисање без кога не може бити зарашћивања. Седам пута је употребљено каутерисање на свежим ранама после свршене крваве операције, у цељи: да се предупреди сувише обилато гнојење у пределима тела где је поткожно и међумишићно клетачно ткање сувише лабаво; да се сачува рана од акциденталних болести (црвеног ветра, трулежне и гнојне крви — Septicämia, Pyohämia — шпитаљске трулежи — Gangräna nosocomialis —) и да се убрза процес зарашћивања. — У три случаја извршиих каутерисање на неповређеној слузокожи, испод које беше много прераширених вена, у цељи да реактивним запаљењем зачепим (тромбишем) те прераширене крвне сасуде, да спасем болеснике од ужасних болова и других посљедица тих патолошких анатомских стања, а да их сачувам од опасности која би поникла отуд, кад би се операција извршила крвавим путем, отворивши ножем или маказама пут гноју и фекалним масама у пресечене крвне и лимфне сасуде.

У колико је ова цељ у коме случају постигнута нека говори сам декурзус дотичних болести:

I. Ране са трулим гранулацијама (бубуљицама).

1. С. J. редов, пешак, ступио је у војену болницу пре осам месеци са меканим специфичким гризлицама (ulcera) на уду, и конзекутивном мицином, разгнојавањем лимфних жлезда у левом препонском прегибу (Bubo inguinal. lat. sin.). Мој предходник на одељењу, г. Dr. Недок, мучио се шест месеци с њиме узалуд, и ако га је лечио по свима испитаним методама сувремене хирургије. Истина гризлице на уду зарастоше брзо, али разгнојавање у препонском прегибу узимаше све даље маха, ожиљак (Cicatrix) на ивицама ране распадаше се у самом почетку, гнојење поткопаваше ивице дубећи рачвасте и разгранате синусе на све стране тако, да сам ја затекао, кад сам примио болесника, на његовом л. препон. прегибу и унутрашњој страни л. бута, рану велику као две судланице, која обухваташе већ и половину скротума, и која беше покривена пепељавом превлаком и млитавим, бледим, сићушним гранулацијама. Ивице ране над поткопима беху узвијене напоље и модро-љубичасте боје. Упоредивши анамнезу са жалосним затеченим стањем ране и са декрепидним изгледом изнуреног болесника, ја несам ни часа почасио, него одмах изврших операцију. Пошто сам с Фолкмановим кашикама (којим он гребе и лечи лупус и карциноме) изгребао све труло ткање до самих фасција, пошто сам на тај начин све поткопе и ћор-буџаке (синусе) претворио у једну велику али просту, отворену рану, изжегох је целу неразблаженим раствором подхлорнога гвожђа (Liquor ferri sesquichl.). Доцније сам рану превијао карболним уљем, мелемом од цинковог оксида и нитричког сребра, а најзад живиним оближем (Emplastrum mercuriale). За два месеца такога лечења, разуме се поред обилате и одабране хране, поред крајинског вина и поза-

машне порције хинина сваки дан, дошао болесник до такога стања, да је могао отићи кући, (пошто му је истекао рок службе док је лежао у болници). Од његове огромне ране бубуљиче још једно 3—4 места, која заузимљу свега два палца у дужину а један у ширину, али и међу њима су већ широке ћуприје од ожиљка, и она зарашћују са свију страна. Мени је жао што болесник није имао стрпљења да му и та места зарасту, јер он може неразумним владањем на путу и код куће упропастити тај толиком муком стечени резултат. —

2. П. М. Р. син једног одабраног суграђанина, кога је домаћи лекар лечио више од по године дана, од разгнојавања лимфних жљезда. Код њега затекох, поред са свим ненаданих ствари, као обилато развијене шуге (!...) неколико накаламљених шангира на скротуму, још и једну исту таку трулу рану у једном (л.) препонском прегибу, као што беше она коју под 1. описах, само што се овде рана није спуштала тако дубоко између мошница и унутрашње стране бута. И овде одмах изгребох трулеж кашикама, па онда каутерисах, али у место са растоком гвожђа са непречишћеном нитричком киселином (Acidum nitricum fumans). Њоме у једно зауставих капиларно крволиптење; само сам једну малу поткожну артерију морао торквисати (заврнути). За време докле не спаде угарак с ране, а то је за три четири дана, зарастоше накаламљене ранице, и нестаде шуге под Хебрином машћу, а пошто спаде кора од каутерисаних партија, напредовало је зарашћивање ране и то са врло умереним гнојењем тако брзо, да је за четири недеље после операције болесник био на ногама а за шест недеља беше рана са свим зарасла. —

3. М. Ж. М. трговачки калфа, имао је у десним препонама разгнојавање лифних жљезда; рана беше много мања од већ споменитих, али и њене гранулације беху труле тако, да их је човек могао прстом згрнути као какву маст,

и она изгледаше тако прљаво-пепељава, да и ту морадох извршити описану операцију с Фолктановим кашикама. Каутерисах такође с Acid. nitr. fumans; али како ја, и г. Dr. Холец, који ми је асистирао, бесмо са свим сами у болесниковом стану, без икакве друге помоћи, па како морађасмо у један мах и наркотисати и држати фурибундног болесника и оперирати, то је каутерисање испало врло непотпуно. Па при свем том, за ово 15 дана после операције, рана је се већ са свим зацрвенила, гранулације су крупне бујне и свеже, зарашћивање напредује тако, да ће за још две недеље бити савршено свршено. Дакле и у том случају, и ако посматрање није довршено, може се рећи да је каутерисање учинило што се од њега могло очекивати.[1])

4. На мом оделењу у в. болници, лежаше још један поднаредник, кога сам пре неког времена био залечио, који је имао бубоне у обојим препонама, но који се на недељу дана по своме отпусту из болнице, вратио, јер му се оба ожиљка беху распала. Сад ми не оста ништа друго него да цео трули ожиљак и на једној и на другој страни изгребем и да целу површину изкаутеришем растоком гвожђа. Сада зарастоше обе ране много бујније него првога лечења, и то под најпростијим завојем.

5. Врло је очевидан успех од каутерисања био код вој. бандисте Л. И мој г. предходник и ја мучили смо се по два месеца са једном великом гризлицом коју је он имао на главчету уда, и која је не само била покривена дифтеричном превлаком, него ојeдаше све даље и даље супстанцију главчета. Није остало методе у лечењу шангира, коју не бесмо пробали — све узалуд. Најзад прибегох ја каутерисању са нитричком киселином и — ширење гризлице престаде, пошто отпаде угар, поникоше алове крупне грануле-

[1]) У време кад је држана коректура овога чланка, рана већ беше савршено зарасла.

ције, а за неколико дана ухвати се са свију страна млад ожиљак. Болесник је већ отишао у касарну.

Овде имам да додам два случаја у којима сам ја учествовао само као конзилијаријус; које с тога и несам уврстио у случајеве из моје праксе. Г. Управитељ београд. варошке и окружне болнице, Prof. Dr. Валента био је тако љубазан да ме запита за мишљење код једног ужасног разгнојавања у обојим препонама, где већ беше пошао ерисипел по бутовима и по трбуху. Ја држах да је ваљало најпре пуним хладним купатилима зауставити црвени ветар, па онда очистити ране од ливидних и поткопаних ивица, и од трулих гранулација њених, и зауставити њено даље ширење обилном каутеризацијом. Међутим моје се очекивање само од чести испунило, јер и ако је нестало езирипела, опет се изглед рана није Бог зна како поправио. То је први случај између мојих седамнаест каутерисања у Београду, где се са првим и јединим каутерисањем није постигла мета, међутим ја сам био убеђен да би каутеризација учинила своје кад би је још који пут на тим ранама употребила, разуме се ако кахектичност особе не би била контраиндикација за свако оперативно предузимање. Ми смо у почетку ове расправе видели, да неки искусни аутори препоручују дотле понављати каутерисање док се прогресивни трулеж не заустави, докле рана не добије са свим здраве гранулације. И доиста не преварих се у претпоставци. Чим каутерисасмо по други пут, и то сад са усијаним гвожђем — одмах престаде трулеж, и болесник који је био на ивици гроба, сад је на најбољем путу да са свим оздрави. Други случај у варошкој болници, код кога употребисмо каутерисање, беху веома атоничке шкрофулозне ране, и код њих је резултат као што чујем био ништав. У оба маха, каутерисасмо у грађанској болници први пут са нитричком киселином.

II. Операционске, свеже ране.

6. и 7. У два маха имаћах прилику да са мојим поштованим колегом, г. Dr. Холецом, шефом на унутрашњем одељењу беогр. војне болнице, оперирамо у приватној пракси Fistulae ani. То беше г. А. Р. из Крушевца, и г. С. У. практиканат. У оба случаја беху комплетне фистуле са врло много рачвастих ходника у Cavum ischiorectale, и у екскавацији крстаче (os sacrum). И код једног и код другог болесника, пошто па олучастој сонди пресекосмо ћуприје и развалисмо све поткопе и лагуме те тако претворисмо све њине ћор-буџаке у једну велику, ал просту и са свију страна доступну рану — каутерисасмо са Liq. ferri sesquichlor. Тим уједно заустависмо липтење крви из капиларних сасуда, тим зачепљивасмо разјапљена ушћа пресечених лимфних сасуда, тим изазивасмо довољно јаку реакцију, а то није равнодушна ствар код тако изнурених а махом и туберкулозних особа, као што су обично они који страдају од фистула на чмару. Трговац је већ одавно отишао здрав у Крушевац, а други нам је болесник на најбољем путу да оздрави.

8. и 9. Два пута имаћах досад прилике у војеној болници да оперирам лимфоме на врату, т. ј. гуке од лимфних жљезда. У оба маха изврших само инцизију коже, и површне вратне фасције ножем, а целу осталу екстирпацију изврших тупим начином, љуштећи пакете лимфних жљезда затвореним куперовим маказама, широком језичастом сондом (Myrthenblatt), а највише прстима, јер само је тако могуће свршити брзо операцију а да се не дође у непријатно познанство и додир са артеријом Carotis, са југуларним венама, и са њиховим главним гранама, које су на врату особито под самом доњом вилицом где поменути лимфоми беху, тако укрштени, да оператор сваким потезом ножа наилази на коју од њих. Где сам год наишао на појачу свезу између пакета лимфних жљезда и околних ткања, коју несам могао прстима раскинути, ја сам или дотле завртао

пакет жљезда док се та свеза није раскинула, или — где пакет не беше довољно разголићен и ољуштен са других страна да би га могао завртати, — ја сам ту чврсту свезу на два места подвезивао, па тек онда у среди између обојих стегнутих подвезица просецао ножем или маказама. Та је цела мука и околишење чињено наравно само за то да би се избегао сваки излишан губитак крви. И тај начин „тупог“ оперирања тако је добар, да ми ни у једној од тих двеју екстирпација није затребала ни једна пинцета на дугме. Ни један се крвни сасуд није морао подвезивати. Али тај метод има и својих рђавих страна, а то је што се по њему сва околина из које се гука изљушти толико кида, чупа, распиње и затеже, толико вређа, да после мора наступити огроман надув и запаљење као реакција на повреду. И ако сам се ја старао, да у оба случаја предудредим сувише велику реакцију каутерисањем операционских рана са неразблаженим растоком подхлорнога гвожђа, које сам каутерисање терао дотле док несам све дроњке цепаних и раскиданих ткања, што морадоше заостати у рани, претворио у угарак, опет је трећи дан после операције код првог болесника наступило Oedema glottidis . . . Међутим облагања с ледом (у животињским бешикама) свуд око врата, која је мој г. помоћник Каралић и дан и ноћ контролисао, уштедише болеснику трахеотомију, и кад та опасност срећно прође, онда је каутерисање показало шта може и од тако злостављене ране да учини. Гнојење беше врло умерено, о разгнојавању низ фасције (Eitersunkungen) не беше ни спомена, никаква контраинцизија не беше нужна, а без каутерисања код таквих рана добили би их за цело гомилу — и најзад, за непуне три недеље отпуштен је болесник здрав у касарну. Код другог случаја, који је још у болници, видесмо нешто што ће по свој прилици бити у свези са тим начином оперирања без ножа. И та је рана каутерисана са Liquor ferri sesquichl. али ја не могу тврдити да сам све

партије и све буцачиће на рани подједнако интензивно каутерисао. На један пут, од прилике 5—6 дана после операције, искочи испод десног пазуха (а на десној подвиличној партији врата беху лимфоми које екстирповах) повелика гука, колик детиња песница, са ужареном црвеном кожом покривена, са флуктуацијом (заталасивањем?) са свима знацима обичве акутне гнојнице (abscessus). Међутим мени паде на памет да у пркос флуктуацији перкутирам: Звук беше чисто тимпанитичан. Ја се одмах сетих једног болесника кога посматрах у своје време на хируршкој клиници у Бечу, где се испод неповређене коже беху развили трулежни газови. И доиста, чим гуку пресекох, покуљаше мехерови сумпорног водоника измешани са трулим дроњцима фасција и поткожног кљетачног ткања, са сукрвицом и са трулим гнојем (Ichor, Jauche). Трулеж који је ту гуку изазвао био је тако силан да повелико парче коже изумре, поплаветни и отпаде за неколико дана, и ако је ножем зарана уништена запетост коже над гуком. Ја сам наравно био принуђен и да и ову нову рану каутеришем, и само томе и замашним дозама хинина које је болесник сваки дан узимао, имам да захвалим што се болесник курталисао гангрене и септичне грознице у коју беше запао. Сад обадве ране бубуљиче бујно и чисто тако да нема сумње, да ће болесник за две недеље савршено оздравити.[1]) Ја сам у први мах помислио да сам сигурно превидео при каутерисању које скривено парче ране, па да су отуд органски дроњци, (гангренескујући, распадајући се у рани), доспели у незапушена ушћа лимфних сасуда па под мишком зачепили какво веће стабло лимфно; али који би опет то лимфни сасуди бити могли који таким странпутицама доспевају у грудни кош и у главни лимфни канал, с врата, преко пазуха? За мене дакле остаје не изјашњено од куд се та

---

[1]) Већ је отпуштен.

гангрена под пазухом нашла са интересантним образовањем трулежних газова испод не повређене коже. Само сам то научио из овог случаја, да ваља при каутерисању рана добро пазити, да се није који крај само овлаш опрљио, особито ваља то пазити код оних рана, код којих остаје много органских дроњака да труне, као што то мора бити код сваке ране у којој се у место ножа и маказа, ради прстима.

10. У болници сам затекао и једног војника са раном колик судланица на листу леве ноге. Цео темељ и околина ране беше испрорешетана као саће од меда, као какво кавернозно ткање, јер венозне прераширености (варикозитети) на листу и беху узрок и полазна тачка целој болести. Овде ја покушах лечење са тракама припојног емпластрума које сам увек слагао као цреп на крову, једну преко друге, и с којима сам у једно могао вршити у неку руку и компресију ране. У Бечу сам виђао красних резултата од такога превијања, особито код застарелих шкрофулозних и варикозних рана на гољенима (ulcera cruris), па се надах и овде. И доиста за шест недеља зарасте велика рана са свим; али не прође ни десет дана од како болесник беше пошао на дужност, ето га опет у болницу. На ожиљку његове ране беху отворене читаве гомиле раница из којих истицаше нешто гноја и сукрвице кад год би се околина притисла. Ожиљачко ткање беше дакле сувише слабо да издржи напон (Seitendruck?) зајажене крви у сисицама прераширених вена, па се распадаше. Сад се није имало куд, него уклонити за свагда сам узрок тог разгнојавања коже, саме прераширене крвне сасуде. Па како се сваки хирург кајао који је таке послове вршио ножем, то ја претпоставих да целу шупљу и поткопану околину ране изгребем фолкмановим кашикама. па да онда све до фасције искаутешем са Acid. nitr. fumans; резултат је био потпун. Војник већ поодавно врши све своје дужности, махом стојећи, и

сад се његов ожиљак не распада више, јер он је срастао се поткожним фасцијама, а између њих нема прераширених сасуда.

11. Имао сам и један случај простог лупуса на кожи лактовој код једног војника. Ја несам хтео да лечим по Хебрином начину који се искључиво употребљује на бечкој школи, т. ј. царање и поткопавање лупезних партија шипком од нитричког сребра (пакленог камена) прво с тога, што ужасне болове болеснику гради, а друго што лечење врло дуго траје; него и овде се послужих фолкмановим начином, додавши му каутеризацију са Liquor ferri. Ту је процедура краћа а њоме се брже и поузданије долази до цељи, и ја сам убеђен да Хебра не зазире толико од сваке крваве операције, он би такође у место лаписа употребљивао кашике и каутерисање. Наш је болесник за 4 недеље био са свим здрав. —

12. Ко год знаде колике муке задају хирурзима тако зване хладне гнојнице (Abscessus frigidi) било да их просеку, било да се старају разним водицама и мелемима да их растерају, тога ће интересовати овај случај што иде. Пре неколико месеци ударио војник војника, у шали, песницом у прса, баш у грудњачу. Заболе га мало па прошло. Он није више ни пазио на то. Тек у последње време примети војник при пресвлачењу да му нешто расте на прсима. Најзад то нешто нарасте толико да га уплаши и дотера у болницу, и ако га ни мало није болело. Кожа непромењене боје и температуре, лако је ухватити и подићи као бору, гука мекана, велика као гушчије јаје, оштро ограничена мекана, заталасава (флуктуише), само је човек не може с њезина темеља покренути. Сад не беше сумње да је у гуки течност, али каква? Прислоњена шака осећаше у њој пулзацију, али се прислушкивањем (аускултацијом) не могадијаше чути, никакав шушањ који би био карактеристичан за какво аневризма, по томе пулзација беше само

саопштена од потреса груднога коша, јер срце у болесника куцаше са великом жестином. Али с друге стране, на базису гуке могадијаше се јасно напипати једна тврда ивица као да је у грудњачи велика округла рупа. Диференцијална дијагноза беше дакле прилично тешка. Ја предузех експлоративну пункцију, и из цеви трокарчића кануше неколике капи веома густа гноја Сад не беше сумње да је гука хладна гнојница, а она тврда ивица на њеном темељу инфилтрована граница између здраве околине и гнојничког дупља, и ја одмах распорих то дупље у најдужем пречнику, испустих целу масу усиренога гноја, изгребах сунђерасте гранулације и каутерисах целу унутрашност ране са раствором гвожђа подхлорног. Гнојење је остало ограничено бубуљичење бујно и обилато тако да ће и тај болесник најдаље за недељу дана још оставити болницу.

III. Каутерисање неповређене слузокоже чмара.

13. Жена г. Ђ. Н. памуклијаша овд. страдала је одавно од шуљева (Nodi haemorrohidales), и при свем том што јој је годишњи лекар куће читаву годину дана давао клинчиће (Suppositoria) противу болова и разне мелеме — опет јој је стање најзад постало тако несносно да се чак одважила да се обрати мени, и ако је слушала да ја „све сечем што ми падне шака“ — Међу тим ја баш код ње држах да се може проћи без ножа, при свем том што све сисице прераширених вена не беху стоља, око чмара (anus), већ испод слузокоже с оне стране сфинктера. Да би и потоње сисице могао каутерисати ја се послужих малим огледалцетом од Симса, које он употребљује за девичке вагине, па пошто њега завукох у чмар одмах беху све варикозности обасјане и доступне моме дрвеном штапићу, с којим обично капљем нитричку киселину на она места која хоћу да испржим. После свршеног каутерисања завукох кићанку (бурдоне) од од чешљанице (тифтика), поквашен у карболни зејтин дубоко

у чмар, и ту је кићанку при свакоме испирању вадио и обнављао кућевни лекар, г. Dr. Брил, који је после даље лечење предузео; резултат је био који сам према бечком искуству на клиници, очекивао. Болови престадоше за свагда крв се у сисицама прерашрених вена усири, доцније претвори у чеп од савезног ткања, који је са зидовима дотичних вена срасто у солидне тврде узице. Каутерисане партије од слузокоже отпадоше, а на њихово место образова се поуздан ожиљак. За две недеље болесница је била са свим излечена и то не за време, него радикално.

14. г. Е. С. машиниста држ. штампаре, имао је исту болест, на истом месту, само што је он незгоде и болове од ње много живље осећао јер га је рад приморавао на веома дуго стајање. Он се подвргао боловима каутерисања захтевајући да га не опијемо. Изврсној асистенцији г. дра Саве Петровића имам да захвалим што ми је могуће било свршити операцију за непун четврт сахата, те тако није морао сиромах дуго трпети. Доцније лечење водио сам ја сам, и тек при крају лечења имао сам да распорим један мали гнојни поткоп који се за време гнојења био образовао испод коже. Иначе је крајњи резултат био тако добар да је г. С. данас речити проповедник и благосиљач каутеризације шуљева.

15. Такви резултати при каутерисању прерашрених вена доведоше ме на мисао: како ли би било и код испадања гужњега црева (Prolapsus ani) које је од чести основано на великој млитавости (атонији) слузокоже а од чести на прерашрености венозних мрежа испод ње, — кад би се цела пролабирана партија слузокоже каутерисала са Acid. nitri. fumans? Истина, поред тога што су до сад у таким приликама испануле партије откидане са екрасером, одсецане ножем и маказама, или подвезиване свиленим гајтанима па остављано да подвезане партије изумру и отпадну, поред тога истина употребљавано је каутерисање,

али са галванокаустичким апаратом, или са усијаним гвожђима, али где ће обичан приватан практичан лекар имати чак и Миделдорфове апарате, где ће он да узме времена за састављање и усијавање нужних гвожђа и т. д.? О другим, оперативним методима и да не спомињем, јер од њих зазире сваки лекар који није имао прилике да дуже рукује с њима. А међутим парче зарезаног дрвета и стакленце са нитричком киселином може сваки имати.

Случај је хтео да сам се већ могао уверити о извршимости моје мисли.

Г. М. Ж. члан државног савета, мучио се од дуже времена са својим чмаром. При свакој дефекцији испадаше повећа партија гужњега црева, и сваки пут га је морао лекар или ко се први десио посувраћати, а то је свагда причињавало ужасне болове. Пре месец дана партија која беше испала беше се тако надула и помодрила од зајажене крви, да ја одмах предложих болеснику каутерисање, обећавајући му да неће више никада имати рецидиву, али он тек после болова идуће дефекције пристаде; и ја изврших операцију уз егзактну и поуздану асистенцију г.г. Dr.Dr. Валенте и Холеца, пошто сам најпре болеснику дао замашну дозу једног лаксанса, да би нам цео операционски терен био на дохвату. — Сад је равно два месеца дана од операције, болесник је имао доста тврдих фекалних маса и он ни при једној дефекацији више нема ни најмањег бола а камо ли да му гужње црево више испада. — Само штета што је болесник иначе врло стар и изнурен, те га час ово час оно боли, те све више и више заглибљује у непрегледно језеро хипохондрије, а богме и туберкулозе па се бојим да не ће дуго уживати плодове од операције.

Кад упоредим искуства из хируршке клинике г. проф. Билрота, за време док сам ја у њој служио, са мојим искуством у болничкој и приватној пракси у Београду, могу да

изведем из њих ова искуствена правила за хирургску праксу, разуме се у колико се из сразмерно тако малог броја случајева, могу правити општа закључења:

1. Каутерисањем, а особито кад му предходи радикално чишћење ране (н. пр. фолкмановим кашикама) можемо да обуставимо дифтеритички процес у ранама, да живакнемо атоничке ране, да залечимо ране које несу хтеле зарасти ни под којим другим мелемом или видањем.

2. Варикозне ране зарашћују са врло тврдим и поузданим ожиљком само тако, ако им поткопани темељ од венозних сисица уклонимо, изгребавши их до саме фасције, и ако се после рана каутерише.

3. Хладне гнојнице могу се без икакве опасности отворити ножем, ако одмах иза тога иде каутеризација.

4. Каутерисање са Acid. nitr. fum. сигурније и безопасније лечи од усијаног гвожђа, екрасера и галванокаустике не само шуљеве него и пролапсе чмара услед хемороида.

ПРИЛОГ К ВИОГРАФИЈИ ВУКА СТ. КАРАЏИЋА.

(писмо српском учином друштву.)

Г. Јован Бошковић члан српског ученог друштва и бивши професор велике школе у Београду, изговорио је лане на Св. Саву, беседу о језику и њезином задатку, која је у Гласнику срп. уч. др. у књизи XII., старог реда XXIX, од 190 —226 стр. штампана. У тој беседи г. говорник рече (стр. 234—235), да је Вук Ст. Караџић умрьо у туђини, и да Србија није ништа дала на издавање Вукових књига.

Како сам ја више од 50 година с Вуком у пријатељству живио, сматрам за дужност, да то што је г. Бошковић о Вуку казао, исправим.

Вук у Србији зато живио није, што му се жена, и данас још жива, рођена бечкиња, никако није могла привикнути, да овде живи. У години 1829. живио је Вук са женом у Земуну, куд га је кнез Милош позвао, да дође да живи близу Србије, па да му ту даје помоћи: и у новцу и онако да му понешто шиље. Ал' госпоја Вукова није се могла ни у Земуну навикнути; и зато Вук отиде из Земуна у Темишвар са женом, где је неко време живио; па после опет у Беч отишао и тамо боравио; докле се није кнез 1859. у Србију повратио.

Те године настани се овде са женом, и овде је мислио остати: ал' жена никако не могаше овде живити; него оде у Беч, и Вук за њом.

Док је Кара-Ђорђевић у Србији владао, Вук се није могао решити, да у Србији живи; ал' кад су Обреновићи опет Србијом завладали, могао је заиста Вук овде живити; само да је могао своју жену на то склонити.

Вук, без помоћи Обреновића нити би књиге своје штампати ни управ живити могао; још 1824. год. дао му је кнез Милош 2000 фор. ср. за један рукопис, који је штампан у Бечу на српском, а у Петерсбургу на руском језику. Од тог времена Вук је од Обреновића добивао редовне и званредне новчане помоћи.

Од владе српске добивао је Вук најпре 200, а после 400 талира годишње пензије. Пензија му је била од Кара-Ђорђевића за више година обустављена; ал' му је 1859. сва обустављена, по налогу кнеза Милоша, исплаћена.

Уз пензију из државне српске касе добијао је Вук редовно од кнеза Мијаила 600 талира годишње. Кнез Мијаило казивао ми је: како је ту новчану помоћ од 600 талира годишње у Бечу Вуку давао непрекидно, и онда: кад је сам, у Бечу боравећи, с новцем кубурио. По смрти Вуковој, жена његова, примала је од кнеза Мијаила редовну новчану помоћ, коју и данас прима од кнеза Милана у 300 талира годишње; и примаће, докле год жива буде.

Вуков син, сада у руској служби, био је питомац Србије и добивао је помоћ, чини ми се 600 талира годишње; кад је војене науке свршио, постао је овде официр и дотерао до капетана; али службу овде напусти, и оде у Русију да служи.

Кћи Вукова, која, као год и мати, неће у Србији да живи, ужива као удовица српског професора, пензију из удовичког фонда; а да је хтела у Србији живети, била је нуђена, да буде управитељка више женске школе; али је то одбила, колико ју је на то кнегиња Јулија склањала и наговарала.

Да је српско учено друштво 30 дуката приложило на исдавање Вукових књига, и то ми је познато; а то је из Србије отишло, па било непосредно из држ. касе, или из касе срп. уч. друштва, које без помоћи државне касе не би могло опстати.

У Београду, 2. Јануара 1872.

Јован Гавриловић,
редовни члан срп. уч. друштва.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ОПШТИ НАУЧНИ РЕЧНИК

НА СРПСКО-ХРВАТСКОМ И БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ.

Предлог

Стојана Бошковића,

ред. члана срп. уч. др.,

ЧИТАН ПРЕД ОДСЕКОМ ИСТОРИЧКИМ И ДРЖАВНИЧКИМ НА САСТАНКУ 2. МАРТА 1871.

Одавно је речено, да је књижевност огледало народног живота и умнога његовог развитка. Но она је у данашње доба постала и најснажније средство за ширење политичне свести, најснажнији покретач тежње за јединством народним.

Значај нашега доба у томе је одличит од свију прећашњих времена, што мисли, знања и науке, пошто од речи постану дело и од проблеме истина, — с висине на којој их обрађују предњаци народног и човечанског генија, спуштају се брзо у домашај свима редовима друштва људског, осветљују му све одношаје, све моралне и материјалне прилике, па показајући најбољи начин за унапређење целога народног бића, постају благом свега рода људског.

У најстарије доба код свију културних народа улогу књижевности вршила је народна поезија, у којој су осећања, обичаји, појмови, мисли и дух народни налазили одјека. Доцније дође незнабожачка и хришћанска црквенска књижевност са својим религиозно-космополитским тежњама, које су и поред свију средњевековних заблуда имале користан последак за зближење разних грана човечанства у

хришћанском и мухамедовском свету. Још доцније, пошто религиозни фанатизам попусти, па са мирним делима индустрије и трговине наста међу западним и источним народима живљи узајамни обрт, јави се као израз развијенијег народног живота тако названа белетристика и народна књижевност у пунијем смислу; ова је силно утицала на образовање народног језика, народног укуса и уметности, па отварајући мислима и тежњама народним шири природан пут, много је помогла да се развије народна свест о сродству и заједници племенског живота, да се оснажи идеал народности, за којом је узастопце ишла тежња за политичним савезом, борба за уједињењем разних грана истога племена. Јер без слободних народности, које ће се по вољи спајати племенским и државним интересима, не може бити правде ни мира међу народима и државама; а без тога правилно природно развијање врлина и сила народних, па дакле и образованост човечанства разумно ни замислити се не може.

У најновије доба, на место свију тих облика, у којима се јавља и развија умни живот народни, на место народне поезије и белетристике, а по негде и упоредо с њима пробија себи пут права наука, и почиње у форми научне и научно-популарне књижевности силно да утиче на судбу јевропског и американског човештва. Све велике истине у моралном и материјалном свету, које су вековима пронађене тек дугим усиљавањем појединих умова и читавих нараштаја, отворене су сада, да се њима служе и користе сви редови људскога друштва и сви народи, којима унутрашње и спољне прилике допуштају, да своју моћ употребе на поправку и усавршање живота. А управо се може рећи, да они народи и имају будућности, који су у стању, да своје политичко биће развију и учврсте тако, како ће резултате наука и културе човечанске на своме земљишту пресадити. Друкчије ништа их не може спасти, да не остану умне и

физичне парије (робови) суседних силнијих и просвећенијих народа, и да се мало по мало у ове не прелију.

Сви већи културни народи прошли су и пролазе кроз оваке фазе (мéне) историјског развића. За процесом снажнијег унутрашњег живота, који се јављао у народној поезији, у народној вери, литератури, уметностима, индустрији, науци, законодавству итд. обично је ишло политично консолидовање, утврђивање заједнице државне.

И код нашег народа већ је прошло време, када су саме народне песме и манастири исказивали његово сећање о великој заједничкој прошлости, и тумачили свест његову о потребама садашњости, о тежњама и нáдама срећније будућности. Данас већ и код нас са свих страна наваљују озбиљни захтеви новије људске просвете и наука, па ако их не могбуднемо извршити, прегазиће нас коло светског развитка, и ми ћемо бити само грађа за туђинске државне установе (организме), који ће под силном туђом руком и за туђе намере испунити у овоме крају света празнину, што је турском поплавом постала у цивилизацији човечанства.

У садање доба, кад се велике народне групе, као Италија и Немачка, које су кроз хиљаде година живеле одвојеним племенским и државним животом, на очи наше спајају у једну огромну целину, стварајући нове моћне заједнице државне, — у такво доба за осигурање нашега народног бића не би довољно било ни да се само отргнути делови српског народа уједине. За ту је цељ нужно нарочито, да се на књижевном и научном пољу живо негује узајамност и братска свеза између нас и сродног нам хрватског, словенског и бугарског народа, једном речи: између јужно-словенских племена. Без тога — слаб нам је изглед за успех самосталног културног и политичног живота. Јер то нас је и бацило пет и десет векова у назад: што нам је народ одвојеним племенским животом, верозаконском омразом и засебним династичким тежњама још од

Немањићског времена остао подељен, те у пресудно доба западно-латинске и источно-турске навале није могао одолети кварним утицајима прве и тешким ударима друге организоване силе.

Ако ћемо сада тај губитак бар у неколико да накнадимо, ако ћемо већ једном озбиљски да огледамо: како би се наше југословенско племе културним па и политичним својим животом преродити могло, треба пре свега, да јасно означимо цељ и да измеримо сву умну и материјалну снагу нашу, којом би могли располагати у овоме великом историјском послу, што епоху гради. Поједини моћнији духови на књижевном и политичном пољу код сва четири сродна јужнословенска племена будили су успавану свест у свога народа. Но сад је дошло време, да се заједничким трудом свију умова који су у јужном словенству кадри да схвате положај и потребе свога народа, приступи слошки великом послу на заједничкој јужнословенској књижевности, овој преходници народне заједнице.

Па ко ће у томе да предњачи? Ко да изазива силе народне за исту цељ, ко најбоље да прибира средства и да прикупља умну и материјалну снагу за подизање светог дела књижевне и народне заједнице српско-хрватског, словенског и бугарског племена? Поједини просвећени умови и родољуби могу много, али не могу све и колико треба да учине. Ово што рекох о појединим људима, вреди донекле и о појединим дружинама. Па ни сама народна влада, коју између свију јужнословенских земаља имају само Србија и Црна гора, не може у том погледу свуда да доспе ни да поред других великих задатака својих набави довољно средстава за то; а да не спомињем, што је историјом и науком доказана истина, како владе у опште у књижевности и просветном развићу свога народа могу да користе више кад помажу и уклањају сметње, него ли кад све саме крећу и управљају.

На коме је дакле, да се прихвати племенитог посла, те дâ јасног облика мислима, које су код сва четири наша племена већ сазреле, да оствари тежње, које су се код свију знатнијих умних и политичних наших бораца јављале и све се силније јављају, — тежње за књижевну и научну заједницу између српско-хрватског и бугарског народа.

По моме уверењу, иницијатива у том никоме боље не доликује, а и средства за извршење ником нису приступнија, но јужнословенским ученим друштвима. Ова већ својим саставом и разним врстама редовних, дописних и почасних чланова представљају неку слику, а за сад управо још сенку јужнословенске књижевне заједнице, а строго књижевне цељи и одличито човечански и просветни позив њихов заклања их колико толико од јавних удараца непријатељске политике, којој је изложен наш народ под туђинском владом.

У колико су до сада наша књижевна друштва: Матица, српско учено друштво, југословенска академија и бугарско друштво (које је од скора и постало) одговарала својим задатцима, и ако нису довољно одговарала, шта им је у том сметало: то није прилика, нити ми је намера да овде износим. Ја сам желео само да српскоме ученом друштву обратим пажњу на озбиљни културни и политични значај садањег времена за наш народ, те да напоменем потребе, и ако је могуће, да бар у неколико означим најближа средства за подмирење тих потреба.

У том смислу мени се чини, да је на првом месту, да се шири свест а и практично покаже могућност заједничке јужнословенске књижевности, а као пут и начин за ту цељ, да се здруженом снагом свију јужнословенских друштава отпочне живо радити на ширењу и популарисању науке код сва четири племена. Први пак озбиљнији почетак и оглед овога посла од историјског значаја чини ми се да би се са успехом учинио, ако би се

одважили да издамо **општи научни речник на српско-хрватском и бугарском језику**.

Потребу оваког речника код нас доказивати после толиких старијих и новијих дела те врсте код Инглеза, Француза, Немаца и Руса, где се за разне гране знања у једно или засебно издају одавна у енциклопедијској форми многи речници, названи: конверзациони, политични, државни, економијски, историјски, земљописни и т. д.[1]) — и после великог успеха, који наша словенска браћа Чеси постигоше са својим знаменитим „научним словником“ што се под уредништвом доктора Ригера а са суделовањем више од стотине најзнатнијих чешко-моравских научника израђује ово већ десет година, и скоро ће бити довршен, — после свега тога велим, било би са свим излишно, да у овом збору доказујем потребу и корист општега научног речника за образовање и књижевно зближење наших јужнословенских племена. И не сумњам, да ће поштовани чланови друштва са мном заједно признати, да је крајње доба, да се и код нас већ једном започне на томе радити.

Но како, с ким и су чим? То је потеже питање.

Ја сам слободан, да на ово у неколико дам одговора, и ако не све на ситно и у појединостима, а оно у главноме да означим начин и средства, којима би се, како ја мислим, могао овај велики посао извршити, само ако би се успело, да се постигне у том погледу споразумљење међу свима раденим члановима и међу свима друштвима јужнословенским.

Мени је дакле част да предложим:

Да се српско учено друштво стави у договор са српском Матицом у Новом Саду, са јужнословенском академијом наука у Загребу, са словен-

[1]) Уједињена омладина српска била је отпочела да издаје »Политични речник« г. Владимира Јовановића, од кога су изашле на свет две свеске.

ском Матицом у Љубљани и са бугарским књижевним друштвом у Браилу и Букурешту —

Те да се заједничким трудом и заједничким средствима изда **општи речник знања и наука, за српско-хрватски, словенски и бугарски народ.**

О начину и средствима извршења ја ћу означити у главноме моју мисао. А ако будем срећан, те мој предлог нађе одзива, друштво ће, осветљено знањем и гласом свију својих чланова и одсека, умети најбоље према својој намери да погоди пут, и да избере средства, да удеси начин и све појединости, са којима ће да приступи послу. А мени нека је овом приликом допуштено да обележим само ове мисли:

1. Тај речник имао би се штампати у исти мах упоредо у три текста: српски — ћирилицом, хрватски — латиницом и бугарски бугарским наречијем.

2. Дело би се издавало у свескама, сваких 15 дана по 5—6 табака, и свршило би се од прилике за 5 до 6 година.

3. Израђивање чланака за речник поделило би се по струкама наука и по писменима. За сваку струку и за свако писмо јужнословенска учена друштва изабрала би у споразумљењу између пријављених чланова или других научника једнога или више њих, који би извесне чланке имали да напишу. Имена свију пријављених и од стране јужнословенских учених друштва примљених сурадника штампала би се на корицама или на почетним листовима сваке свеске којом се почиње ново писмо (а, б, в, г итд.) а осим тога писци би по вољи потписивали своје чланке целим своим именом или почетним писменима имена.

4. За удешавање текста на бугарском језику одређен би био један или више бугарских научника при уредништву речника у Београду и Загребу, а чланци које би израђивали и на бугарском наречију слали бугарски научници ласно би се преводили на српско-хрватски. Тако и чланци које би писали словенски научници.

5. Награду за писце одређивали би дотични друштвени одбори или референти, и што могуће већу награду према тегоби посла и ваљаности написаног чланка. А општа највећа и најмања мера награде управљала би се по материјалним средствима, која би се од уписивања или од добровољних прилога имала на расположају.

6. Све општине, све патриотске дружине и сви родољуби јужнословенски позвали би се јавним прогласом, да учествују у овом великом народном и књижевном подузећу, колико и чиме ко може: имућнији прилозима, а други трудом око скупљања уписника и претплате. Имена свију прилoжника и свију скупљача уписника штампала би се један пут у додатку оној свесци која буде на реду у време, кад се прилог добије. Имена пак оних родољуба којима је Бог дао те могу и хоће за ово народно дело да приложе већу суму од пет дуката цесар., па било да је даду у један пут или у роковима, или који се упишу и одрже стално своју претплату на десет егземплара, могу се још особито штампати на крају свеске, кад прилог положе, и осим тога записати у великим златним књигама, које ће нарочито за ову цељ сва 4 југословенска књижевна друштва у својој архиви наместити и чувати за вечити спомен и за углед потомству. Овим начином могао би се зар имућнији део народа побудити, да жртвује на ово велико и благородно дело, којим би се још лепше прославиле и надмашиле старе задужбине наших краљева и царева. Све то стоји много до начина, којим би се подузеће огласило и отпочело. А просвећена влада српска за цело не само што не би за ово одрекла обичну помоћ са своје стране, но можемо се надати, да би дело моралном и материјалном својом потпором снажно унапредила.

Господо, мени се чини, да нема боље прилике, да се умне силе наших југословенских племена живље покрену, ни корисније за сада употребе, но да се прикупе око издања овога великог и општег југословенског речника за сва знања и науке. Кад је врсној но многострадалној нашој словенској браћи Чесима, којима се књижевни и политични препорођај доводи тек од последњих 40—50 година, пошло за руком да остваре овако дело;[1]) за што не би могли ми, удружени Срби, Хрвати, Словенци и Бугари, који би имали да располажемо знатним материјалним средствима, а морална снага народна, хвала Богу, није нам на умору, но на против, сваким се даном крепи и расте. То би било достојно нашег времена и нашега појаса, коме је пало у део да присуствује а у неколико и да учествује у оним знаменитим народним и државним преображајима, што се ту скоро извршише и још се спремају да се изврше у Јевропи.

О даљој користи оваког српско-хрватског и бугарског научног речника у књижевном, просветном и политичном погледу није нужно да овде више говорим. Такво велико дело било би први одсудан знак пробуђене свести о потреби наше књижевне и народне заједнице, оно би било први плуг који би повукао дубоке бразде по големој неузораној њиви књижевне и политичне узајамности у југословенским племенима. Њиме би се најбоље и тако рећи нехотице по пространим југословенским земљама ширила корисна знања, са уверењем: да живот наших племена извире из једног народног врела, да су осећања, мисли, обичаји и тежње наше једнаке, па и да су нам у големој борби великих културних народа животни интереси у свему једнаки.

---

[1]) Чешки научни словник готово је већ довршен, а имао је кроз 10 година преко 6000 сталних уписника, од којих на 1200 долази на сам Златни Праг.

И не би дуго прошло, а благотворни утицај оваке велике заједничке књиге осетио би се најсрећнијим знацима, од Драве и Јадранског мора до ушћа Марице и Дунава.

Ако дакле поштовани збор дели ове разлоге и уважава овај предлог мој: онда молим, да изволи одлучити, да се то достави и осталим одсецима ученог друштва, те да и они искажу своје мишљење; па ако пристану, да се даље учини што треба за споразумљење са осталим јужно-словенским друштвима ради спреме и извршења.

У Београду, 2. Марта 1871.

ПРЕГЛЕД РАДЊЕ И СТАЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

у 1871-ој години

Прочитао секретар на скупштини Српског ученог друштва 30. Јануара 1872. године.

ПОШТОВАНИ ЗБОРЕ!

Част ми је да од стране одбора прочитам преглед радње и стања Српског ученог друштва у минулој 1871-ој години.

У тој години имало је друштво свега 34 састанка, 1 скупни, 10 одборских, 10 у одсеку историчком и државничком, 5 у одсеку философском и филолошком, 3 у одсеку уметничком, и 5 у одсеку јестаственичком и математичарском.

Уобичајеним редом говорићемо:

I. О чисто књижевном раду друштвеном;

II. О осталим пословима, нарочито о старању друштва за набавку или опис историјских и књижевних или уметних народних споменика;

III. О стању библиотеке и архиве, и

IV. О новчаном стању друштвеном.

I.

Књижевни рад друштвени састављају послови чланова друштвених и осталих књижевника, који се друштву својим радом придружују. Овде их износимо редом којим су долазили. Тако су подносили:

1. Г. *Гаврило Витковић* професор: а. Критички поглед на прошлост Срба у Угарској. Други чланак; — б. Препис хартија, спискова и протокола као грађа за историју пресељеника српских у Угарској; — в. Јеромонаха Гаврила Стефановића књижевни рад.

2. Г. *А. Н. Спасић* ред. члан: спис Финансије и народи, прву и другу књигу.

3. Г. *М. С. Милојевић* ред. члан: а. Путопис једнога дела Праве, од неких назване Старе Србије; — б.

Сто седам правила св. Петки Параскеви српској; — в. Педесет и једно правило св. Симеуну; — г. Историјско-географски преглед земаља српских у Турској и Аустрији са земљама српских — југословенских — племена. — д, Општи лист патријаршије пећске.

4. Г. *Стојан Бошковић* ред. члан: Предлог о израђивању југословенског научног речника.

5. Г. *Јов. Бошковић* ред. члан: Наука о језику и њезин задатак.

6. Г. *Обрад Михаиловић*: Кратак нацрт доисторијскога живота сјевероисточнога дијела индојевропскога језика, превод Шлајхерова чланка.

7. Г. *Стојан Новаковић*: а. Библиографију српске и хрватске књижевности за 1870. с додатком онога што су странци о нама писали; — б. Стари српско-словенски буквар; — в. Из историје деспота Ђурђа Бранковића с додатком неких докумената који се њега тичу.

8. Г. *Владимир Јакшић* ред. члан чланке: а. Густина насељености Србије; — б. Народопис Србије; — в. Нестајање српског народа у Угарској; — г. Становништво ђаковачке бискупије.

9. Г. проф. *П. Срећковић* ред. члан: а. Војводство св. Саве; — б. Мандрда војвода.

10. Г. *Свет. Ј. Никетић:* Историјски развитак српске цркве; други чланак.

11. Г. *арх. Леонид* из Москве: Нова грађа за бугарску историју.

12. Г. проф. *А. Васиљевић* ред. члан: О логичким заблудама и привидним доказима.

13. Г. *Чед. Мијатовић*, ред. члан: а. Теорија људства; — б. Студије о српској трговини XIII и XIV века; прва половина.

14. Г. *Јеврем П. Гудовић*: Уплив земљиног строја за живот човеков, превод из Коте.

15. Г. *А. Чумић* ред. члан: Предлог за изучавање живота народа српског.

16. Г. *Влад. Јовановић* ред. члан: Политичког речника свеску Б.

17. Г. проф. *Гл. Гершић* ред. члан: Поглед на најновији развитак међународног права и његове науке.

18. Г. Г. *Јован Даниќ и Марко Пајиќ*: превод Дарвинова дела о постанку видова, рађен по немачком преводу.

19. Г. *Виќ. Макушев* доп. члан: Прилоге к српској историји, стара писма из талијанских архива.

20. Г. *арх. Н. Дучиќ* ред. члан: Хронограф житомишљићки.

2.. Г. *Милорад П. Шапчанин* ред. члан: Очигледна настава у основној школи.

22. Г. *А. Алексиќ*: О Морави, с картом.

23. Г. *Драгашевиќ* ред. члан: Принос за географију Србије.

24. Г. *Стојан Обрадовиќ*: Историја народа округа подринског од 24. Септембра 1813 до краја 1834. године.

25. Г. *Коста Јовановиќ* пом. мин: Топографско-статистичке таблице целе Србије.

26. Г. *Милан А. Петронијевиќ* ред. члан: преводе с јелинског: а. Одговоре бугарског архијепископа Д. Хоматинског крашу Стеф. Првовенчаноме, и б. Хрисовуља Стефана Душана другу половину.

Стручни одсеци бавили су се око прегледања овога рада, од њега је нешто веќ објављено у Гласницима друштвеним који су за ову годину света угледали. Од издања друштво је ове године пустило у свет четири књиге Гласника, први део Дреперове „Историје умног развића у Јевропи“ у преводу г. М. Ракића и другу књигу Гласника другог одељења, у којој су „Споменици о Шћепану малом.“ Два предлога, г. Ст. Бошковића и г. А. Чумића, штампани су у посебним књижицама; делима г. М. С. Милојевића „Путопис једнога дела праве од неких назване старе Србије“ и „Историјско-географски преглед земаља српских-југословенских — у Аустрији и Турској“ и трећој свесци (Б.) „Политичног речника“ г. В. Јовановића одређена је помоћ да их писци сами штампају.

На расписани стечај о делу, у коме би се описало „политичко и друштвено стање Срба и Хрвата у време навале Турака и историјски значај њихове борбе“, за које је обећано сто дуката награде, није ни ове године никакав рукопис дошао. Како је тај стечај већ по други пут узалуд расписиван, одбор је спремио предлог, да се новци на то намењивани потроше на редовне издатке друштвене

У књижевну радњу друштвену долази и врло важан предлог редовног члана г. Ст. Бошковића, да српско учено друштво предузме договоре и посао око издавања великог „Научног речника југословенског.“ Као што је познато, тежња је предлогу, да би на томе огромном делу радила сва учена друштва југословенска, те да би оно. као један израд свеколике научне моћи југословенске, изнело у себи и у постанку своме природну заједницу ових племена, којој њихов народни живот тежи. Друштво није савршено напустило ову ствар. Од два друштва (од Матице српске и Бугарског књижевног друштва) још нису стигли никакви одговори; друга два, Југословенска академија и Словенска љубљанска матица, одговорили су: једно држећи да томе раду још нису наше силе, ни научне ни материјалне, дорасле, а друго нудећи друштву своје просто посредовање. Према овоме ће питање ово остати да чека угоднијега времена — еда би извршење боље одговорило узвишеној мети коју би онако дело имало у развићу науке међу Југословенима.

За књижевну радњу своју обогатило се друштво и једним легатом из суседне Босне који друштву остави покојни К. Х. Ристић из Сарајева. Племенити родољуб заветовао је на својој смрти 170 дуката „на издавање најбољих српских књига а нарочито босанских.“ Покојник је и сам миловао бавити се књижевношћу — и у ученом се друштву затекла његова збирка народних песама из Босне, коју је друштву још за живота послао да је изда. Збирка је та ове године у филолошком одсеку већ до штампе уређена, одсек се побринуо, да се пред њом изнесе биографија покојникова и да се то као прва књига из тога фонда изда пренумерацијом. Одлука ће се та што пре извршити.

II.

У даљој радњи око истраживања нових извора за изучавање народне прошлости друштво је ове године гледало, да ли се не би могло што наћи од грађе за српску историју у архиву калачке архијепископије, која је као најближа, и као што остали споменици сведоче, имала свеза

с нашим земљама, нарочито с Босном. На своје питање добило је друштво одговор, да се због турских и унутрашњих угарских ратова који су све разорили и упропастили, ништа више не зна за калачки архив, ма да је сама архибискупска столица много новаца строшила тражећи га.

Нови покушаји с Хиландаром преко нашега г. митрополита, који се у томе са своје стране веома заузео, да би друштво добавило за критично издање знамените историјске споменике од којих још никако честита издања нема, остали су и опет без успеха, јер се братство манастирско није могло склонити да рукописе на време за употребу уступи. На изашиљање свога човека на место друштво опет није могло мислити са великог трошка који се за ово изискује.

Већу је корист друштво имало на пољу истраживања старе уметности српске, којим је послом руководио уметнички одсек друштвени. Ради тога су изасланици тога одсека г. г. Драгиша С. Милутиновић и М. Валтровић обилазили некоје манастире по Србији. Ови су послови по свачему првина код нас, и одбору је мило што им се пред скупом може одазвати одличним признањем. Акварелским копијама старога живописа по црквама српским и снимцима старе архитектуре српске износи се нова грађа за историју уметности у Срба, досле са свим забачену, а преко ње и за историју образованости. Од снимака ових начињен је јаван излог за друштвене чланове и за осталу публику београдску, и одбор је одлучио, да се пошљу на политехнички излог који ће се ове године у Москви држати, а у ком је оваким пословима већ у програму нарочито место намењено.

Зарад лане започетога посла око прибирања грађе за тачну историју српских пресељеника у Угарској друштво је и ове године помогло г. проф. Г. Витковићу да настави лане започета истраживања по овој ствари.

Одсек јестаственички наумио је радити око прибирања терминологије у својој струци, које из народног језика, које пак из дела до сад написаних. Тај важан посао био би приступ к превођењу на српски врсних дела те струке из јевропских књижевности. Договори о одредби

меридијана београдског могли би се већма остварити, само кад би се набавио трошак да се начини зграда за метеоролошка и астрономска посматрања. План за таку зграду одсек је саставио, и о томе ће се данас посебан предлог изнети.

Као новост која сведочи да се сам народ почиње интересовати за судбу својих књижевника одбору је мило што може поменути задужбину пок. Михаила и Марије Миливојевића, којом су оставили 450 дук. на фонд за помагање сиромашних писаца. По основном писму г. проте И. Новаковића као извршника тестамента фонд ће се тај почети трошити кад нарасте на 2000 дук. Друштву је понуђена управа овим фондом, одбор је већ одговорио министру да се тога прима — и то се овим јавља скупу.

III.

Архив друштвени обогаћен је ове године са више од сто писама, збирка старих рукописа умножена је са три комада, а збирка старих штампаних књига са 1 комадом. Дароваоци су ових ствари: г. г. митрополит Михаило, Јован Белимарковић војени министар, Велимир Протић, А. Алексић, Владимир Јакшић, Герасим Петрановић изабрани владика Боке Которске, Милан Влад. Васић, и Љубомир Ивковић.

Библиотека је друштвена умножена са 396 свезака које нових дела које наставака. Од страних учених и књижевних друштава ове године су се овоме друштву шиљањем својих списа одзивала ова: Матица словенска, руска академија наука из Петербурга, маџарско историчко друштво, пруска академија наука из Берлина, Матица српска, омладински одбор из Н. Сада, југословенска академија наука из Загреба, краљевски млетачки институт, бечка академија наука, словенски благотворителни комитет из Москве, бугарско књижевно друштво, комитет за приправу другог археолошког збора у Петербургу, чешка матица, московско археолошко друштво, маџарска академија наука, географско друштво у Бечу, пољско учено друштво у Кра-

кову, и матица илирска у Загребу; осим тога: варшавски универзитет, карловачка гимназија, и руско министарство просвете.

Између чланова друштвених и осталих књижевника слала су друштву на поклон ова господа: г. намесник Ј. Гавриловић, Одобеско, румунски књижевник, арх. Н. Дучић, А. Н. Спасић, Др. В. Јагић, Стеван Рајичевић, Јован Мариновић, Стеван Шулцер од Мигенбурга, П. А. Лавровски, К. Невострујев, С. Љубић, Ив. Филиповић, Емил Тице, Ђура Станковић, М. Миловук. Вацлав Крижек, М. Ђ. Милићевић, Сергије Соловјев, В. Сергијевић, Стојан Бошковић, Влад. Јовановић, Велимир Гај, др. Б. Петрановић, Ст. Новаковић, В. Мурзакевић, Нил Попов, др. А. Медовић, Алимпије Васиљевић, В. Герје, В. В. Макушев.

Поклони свију ових даровалаца објављени су у протоколима одборским, а овим се свима свечано захваљује

IV.

Новчано стање друштва у прошлој години налазило се овако:

А. Доходака је било:

	гр.	п.
1. Остатак од прошле године из суме на редовне друштвене трошкове заједно с депозитом Штросмајерових 6000 гр. у управи фондова	9794	—
2. Остатак од прошле године из суме на научна истраживања по српским земљама и т. д.	7712	—
3. Помоћ државна на редовне трошкове друштвене за годину 1871.	30000	—
4. Помоћ државна на научна истраживања и т. д. за годину 1871.	10712	—
5. Помоћ државна на плату секретару за 1871.	3084	—
6. Од Валожића за продате књиге . . .	666	34
7. Повратак од једне суме издате у лањској години	125	—
Свега	62093	34

Издатака пак било је:

1. На хонораре списа	29933	—
2. Из суме на научна истраживања и т. д.	9000	—
3. На трошкове за штампу	2967	—
4. На повез књига	2653	—
5. На канцеларију, књиге, преписивање и уређивање библиотеке	2162	—
6. На поштанске трошкове и експедицију књига	1466	15
7. На плату секретару	3084	—
8. На плату момку	2880	—
Свега	54145	15

Кад се од опће суме доходака у 62093 гр. 34 п. ч.
Одбије сума издатака у . . . . 54145 гр. 15 п. ч.
Остаје . . 7948 гр. 19 п. ч.

Појединце:

А. Партија редовних трошкова (све осим позиција 2 и 4 у доходцима) заједно с депозитом Штросмајеровим 43669 34

Партија редовних издатака (све осим позиције 2) 45145 15

Дефицит је дакле 1475 гр. чар.; у ствари с урачунатом депозитном сумом која само фигурише 7475 гр. чарш.

Б. Партија на истраживање и т. д.

доходак . . . . 18424 гр. чар.
издатци . . . . 9000 „ „
Остатак . . . . . 9424 гр. чар.

Зајмом из тог остатка изравнани су трошкови партије А.

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Састанак одсека историчког и државничког.

4. Декембра 1871.

На састанку били су: чланови г.г. J. Шафарик, Р. Лешјанин, Вл. Јакшић, Вл. Јовановић, Ђ. Јовановић, А. Васиљевић, М. Ђ. Милићевић, П. Срећковић, А. Чумић, М. Милојевић, М. Зечевић и из другог одсека Ст. Новаковић.

Бр. 1.

Г. Јанко Шафарик јави, да председник одсека г. Јев. Грујић због болести неможе доћи на састанак и да га је замолио, да га у председништву на овом састанку заступи. — Одсек узе то к знању.

Бр. 2.

Прочиташе се реферати г.г. Вл. Јовановића и Николе Крстића о чланку г. Вл. Јакшића „Нестајање српског народа у Угарској". — Одсек одлучи на предлог оба референта да се поменути чланак прими у Гласник и награди са 8 # од штампана табака, но г. Вл. Јакшић, незадовољан с том наградом, узе свој чланак натраг.

Бр. 3.

Прочиташе се реферати гг. Ђ. Јовановића и Чед. Мијатовића о чланку г. Вл. Јакшића „Становништво ђаковачке бискупије". — Одсек одлучи, да се тај чланак прими у Гласник и награди са 8 # од штампана табака, но тако пошто се у њему изоставе по напомени другог референта филолошка објашњења неколиких имена, на што г. Јакшић пристаде.

Бр. 4.

Прочита се заједнички реферат гг. М. Ђ. Милићевића и М. Зечевића о чланку г. арх. Дучића „Хронограф житоми-

шљиљки". — Одсек одлучи по предлогу референата, да се тај чланак прими у Гласник и награди са 3 # од штампана табака.

Бр. 5.

Прочита се писмо г. М. С. Милојевића у коме се жали, што се његов спис „Путовање по Старој Србији", наставак од пређашњег списа под тим именом, не износи пред састанак. — Одсек одлучи по објашњењу г. Шафарика, да се г. Милојевићу за цео тај његов путопис изда у име помоћи још 60 #.

Бр. 6.

Прочита се друго писмо г. М. С. Милојевића, у коме тражи, да се његова етнографска карта о српским земљама изиште од одсека математичарског и јестественичког и у овом одсеку оцени. Одсек прочитавши одлуку одсека математичарског и јестественичког одлучи, да ништа не предузима, пошто је речена карта у том одсеку већ оцењена и непримљена.

Бр. 7.

Прочита се и треће писмо г. М. С. Милојевића, у коме тражи, да му друштво дâ помоћи, да наштампа свој опис „Опис старина итд". — Пошто је о том спису већ изречена одлука, одсек пређе на дневни ред.

Бр. 8.

Прочита се реферат г. Вл. Јакшића о чланку г. Ал. Спасића „Финансије и народи". Како је други референат овога чланка, г. Чед. Мијатовић, на одсуству, одсек одреди место њега г. Г. Гершића.

Бр. 9.

Г. Шафарик јави, да је прегледан „Препис хартија о српским насељеницима у Угарској" од г. Витковића и предложи да се тај препис наштампа о друштвеном трошку. — Одсек усвоји тај предлог и одреди г. Витковићу награде 2 # од штампана табака.

Бр. 10.

Поднесе се чланак г. Чед. Мијатовића „Студије о трговини". -- За референте тога чланка одсек одреди гг. Вл. Јакшића и Вл. Јовановића.

Бр. 11.

Г. К. Јовановић поднесе „Топографско-штатистичке таблице целе Србије“, које је саставио по званичним изворима. — Одсек одреди за референте гг. Вл. Јакшића и П. Срећковића.

Бр. 12.

Г. Шафарик изнесе „Литурђијска питања Стефана Првовечаног“ која је с грчког превео г. М. Петронијевић. Одсек одлучи, да се тај чланак наштампа у Гласнику грчки и српски, а г. Петронијевићу да се дâ награда 5 # од штампана табака.

Састанак одсека јестаственичког и математичарског.

5. Декембра 1871.

Били су: гг. Зах, Медовић, Јосимовић, Здравковић, Панић, Панчић, Рашковић, Алковић, Валента и Драгашевић.

Бр. 1.

Референти дела: „Опис рудничког округа с картом од г. Мишковића“ — гг. Зах и Панчић, подносе свој извештај о томе. наводећи, да је дело врло брижљиво израђено, и да је богат материјал за упознавање наше отаџбине. С тога предлажу, да се дело награди са 10 # од штампана табака, а карта да се награди особно. На што одсек једногласно одлучи да се и дело и карта одсеком награди са 100 # и дело с картом да уђе у Гласник.

Бр. 2.

Г. Јосимовић подноси одсеку дело г. А. Алексића „Морава итд.“ заједно са својим извештајем и мишљењем о томе. Одсек одлучи, да се дâ још једном члану као другом референту и преда се г. Здравковићу.

Бр. 3.

Драгашевић подноси одсеку дело: „Принос за географију Србије“ и одсек предаје на оцену гг. Алковићу и Панићу.

Састанак одсека философског и филолошког.

14. Декембра 1871.

Били су председник г. А. Васиљевић, чланови М. Кујунџић, М. Ђ. Милићевић, Милорад П Шапчанин и Ст. Новаковић.

Бр. 1.

Председник изнесе на већање питање о томе, на што ће се употребити сума која је ученом друштву предата као завет пок. Косте Х. Ристића „на издавање најбољих српских књига а нарочито босанских". У исти мах саопшти одсеку, како је покојни родољуб пре две године поднео друштву на издавање своју збирку „српских народних песама из Босне", за коју је још онда наређено, да се препише и пребере из ње оно, што није штампано. Тај посао је под надзором редовног члана Ст. Новаковића извршен, и исти је редовни члан пребране песме за први мах прегледао и у ред довео, избацивши оне које су рђаве или већ наштампане. Одсек на то одлучи да се прикупи грађа за биографију покојникову, да се биографија, каква се могне спремити, наштампа пред том збирком, а збирка да се изда претплатом на корист фонда као посмртно дело пок. К. Х. Ристића; али ако би се књига рђаво распродала, да се недостатак намири из фонда. Како ред. члан Ст. Новаковић изјави, да би добро било да одсек одреди још којега члана, да збирку прегледа ради коначне редакције — одсек повери тај посао ред. члану г. Милораду П. Шапчанину; а за суму одлучи да се чува док се не би јавило какво дело о Босни, које би било вредно издати.

Бр. 2.

Председник износи збирку песама г. Милоша С. Милојевића под насловом: „Пет стотина и пет песама са 2396 речи из Праве-старе-Србије", коју је г. Милош С Милојевић послао одсеку на преглед и оцену да се изда трошком Српског ученог друштва. Одсек одреди за референте овоме делу гг. Милана Кујунџића и Стојана Новаковића.

Бр. 3.

Ред. члан Ст. Новаковић прочита расправу под насловом „Стари српско-словенски буквар", у којој се с погледом на средњевековне и новије школе излаже кратак нацрт историје буквара и показују се најстарији облици те књиге на западу и у Словена. За тим се описује сад познати најстарији рукопис српско-словенскога буквара и исписују се знаменитије ствари. Одсек одлучи да се расправа са исписима штампа у „Гласнику" а писцу да се за награду да десет дуката ћес.

Осми састанак одбора.

29. Декембра 1871.

Били су: председник др. Ј. Шафарик, чланови: пуковник Фр. Зах и А. Васиљевић и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 81.

Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 13. Дек. ов. год. № 5922 којим јавља како је за 1872 годину влада наименовала за председника српском ученом друштву досадањег председника г. др. Ј. Шафарика.

Бр. 82.

Како ће скоро бити време да се сазове друштвени главни скуп, то одбор нареди секретару да спреми преглед радње и рачуна, а одбор ће на последњем свом састанку од ове године одредити дан и програм скупу.

Бр. 83.

Секретар прочита писмо ред. члана г. Милана Ђ. Милићевића којим се уписује у одсек филолошки и философски. Препоручује се секретару, да г. Милићевића у списак чланова тога одсека уврсти.

Бр. 84.

На молбу богослова из Плашкога нарећује се да им се за њихову библиотеку пошљу она издања којих повише има,

Бр. 85.

Г. Стојан Обрадовић пенз. председник суда послао је чланак за Гласник под насловом „Историја народа округија подринског од 24. Септембра 1813 до конца .834“. Упућује се на преглед одсеку историјском и државничком.

Бр. 86.

Председник одсека философског и филолошког јавља да је одсек одлучио, да се из суме коју је друштву пок. К. Х. Ристић оставио „на издавање најбољих српских књига а нарочито босанских“ изда као прва књига покојникова збирка српских народних песама из Босне, коју је он још за живота Српском ученом друштву послао, и да се изда предплатом, а из фонда да се намири, ако би се премало новаца накупило. Уједно је одсек одлучио да се пред том збирком наштампа покојникова биографија. Одбор одобрава те одлуке.

Бр. 87.

Исти председник јавља, да је одсек одлучио, да се у Гласнику штампа и са десет дуката награди расправа Ст. Новаковића „Стари српско-словенски буквар“

Бр. 88.

Председник одсека јестаственичког и математичарског јавља да је одсек одлучио да се у „Гласнику“ штампа и са 100 дуката укупно награди „Опис и карта округа рудничког од г. Јована Мишковића“

Бр. 89.

На предлог секретара одбор одлучи да се писмом поишту од свију чланова друштвених њихове фотографске слике, да би друштво тим начином саставило један албум својих чланова

Бр. 90.

Како председника одсека историчког и државничког не бејаше на састанку, секретар јави по протоколу да је одсек одлучио да се за издавање треће свеске „Политичкога речника“ г. Вл. Јовановића поднесене и оцењене у одсеку, да у помоћ по три дуката од штампана табака. Одбор одобрава ту одлуку.

Бр.

Секретар подноси књиге које су дошле на поклон или у замену:

1. Од гимназијске управе у Карловцима: Програм за школску годину 1871.

2. Од г. проф. Нила Попова из Москве:

а. Сборникъ на 1866 годъ изданный обществомъ древнерусскаго искусства при московскимъ публичномъ музеѣ. Москва 1866.

б. Древности. Труды московскаго археологическаго общества. Томъ III. вып. 3, томъ III. вып. 1.

в. Бесѣда. Журналъ ученый, литературный и политическій. 1871. кн. 1—8.

г. Московскія университетскія извѣстія 1871. бр, 2, 4. 5.

д. Н. Попова Изъ исторіи славянскаго благотворительнаго комитета въ Москвѣ I. Москва 1871.

ђ. С. А. Е. Разговоръ между ученикомъ и катихизаторомъ при изясненіи молитвы господней Отче нашъ. Изд. 3. Москва 1870.

е. Чтенія въ московскомъ обществѣ любителей духовнаго просвѣщенія. Кн. 10. 11. 12. 13. Москва 1870.

ж. Геннадія Гр. Литература русской библіографіи. Ст. Петерсбург 1858.

з. Н. Лавровского Карамзинъ и его литературная дѣятелность. Харьковь 1866.

и. Н. Лавровского О педагогическомъ значеніи Екатарины великой. Харьковь 1856.

ј. Н. Лавровского О Ломоносовѣ по новымъ матеріаламъ. Харьковь 1865.

к. К. Попова Виноватые и правые. Разсказы судебнаго слѣдователя. Москва 1871.

л. А. Е. Носа: Мировой судъ въ Москвѣ. Очерки разбирательства. II, Москва 1869.

љ. А. Е. Носа: Замѣчаталныя судебныя дѣла. Сборникъ процессовъ, характеризующихъ современный бытъ общества. II. Москва 1869.

м. Сборникъ свѣдѣній по книжно-литературному дѣлу за 1866 годъ. Москва 1867.

н. М. Петрова Новѣйшая національная исторіографія въ Германіи, Англіи и Франціи. Харьковъ 1861.

њ. Медицинскій отчетъ императорскаго московскаго воспитательнаго дома за 1870 годъ. Москва 1871.

о. Дра Г. Брауна Руководство къ глазнымъ болѣзнямъ. Ст. Петербургъ 1870.

3. Од редовнога члана г. Дра А. Медовића његово дело: Државно лекарство за правнике и лекаре. Део други: Санитетска полиција. Београд 1871.

4. Од ред. члана г. А. Васиљевића његова дела: а. Логику удешену за школску потребу по Мињу и другим најновијим и најбољим писцима.

б. О развитку уставне свести у Србији. Јавно предавање. Београд 1871.

в. Психологија као наука. Удешена за школску потребу. Београд 1870.

5. Од географског общества руског из Петербурга:

а. Отчетъ за 1870 годъ. Ст. Петербургъ 1871.

б. Извѣстія. Томъ VI. 6—8, VII. 1—3.

6. Од мађарског историчког друштва у Пешти: Századok за Новембар 1870.

7. Од југославенске академије знаности и умјетности из Загреба Rada knj. XVII.

8. Од г. Ј. Гавриловића наместника новине за 1871 годину: а. Тежак, б. Српски народ, в. Црногорац, г. Црногорку, д. Correspondance slave, ђ. Bunjevačke i šokačke novine. е. Zukunft, ж. Призрен, з, Православље, и. Die Reform, ј. Сарајевски цветник, к. Босну, л. Јединство, љ. Видов Дан, м. Српске новине, н. Школу.

њ. Закон о пороти. Београд. 1781.

о. Црни просијак од Павла Февала. Београд 1871.

п. А. О. Жељезничко питање и Србија.

р. Правила о поступку код пошта и ђумрука с аманетима

с. Dubrovnik. III. Zabavnik štionice dubrovačke za godine 1870.

9. Од г. В. Герија проф. москов. његово дело: Виллигизъ архіепископъ майнцски 375—1011, Москва 1869.

10. Од г. В. Макушева његова дела: Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славянской исторіи. II. Неаполъ и Палермо. III. Неаполь, Бари, Анкона. Ст. Петербургъ 1871, и 1872.

11 Од г. арх. Н. Дучића његове списе:

а. Искрена ријеч Српкињама. Биоград 1871.

б. Развитак историјске Науке. Написао В. И. Герије. Биоград 1871.

12. Од Матице илирске из Загреба „Vienac“ за 1871. г.

Састанак одсека историчког и државничког

31. Декембра 1872.

Били су; чланови гг. Ј. Шафарик, Ј. Мариновић, С. Николић, Н. Крстић, Вл. Јакшић, Вл. Јовановић, арх. Дучић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Миличевић. П. Срећковић, А. Васиљевић, Љ. Каљевић, Г. Гершић, М. Зечевић и из другог одсека Ст. Новаковић.

Бр. 1.

Пошто се прочита записник последњег састанка, г. Вл. Јакшић изјави, да пристаје, да се његов чланак „Нестајање

српскога народа у Угарској“ награди са 8 дук. од штампана табака, као што је на последњем састанку одлучено. — Одсек узе то к знању.

Састанак одсека историчког и државничког.

31. Декембра 1871.

Бр. 2.

Г. Шафарик, који је и на овом састанку заступао председника одсека, саопшти, да г. М. Петронијевић не прима награду, одређену на последњем састанку за његов превод „литурђијских питања Стефана Првовенчаног“. — Одсек узе то с хвалом на знање.

Бр. 3.

Г. Ст. Новаковић поднесе за Гласник свој чланак „Из историје деспота Ђурђа Бранковића с додатком неких докумената, који се њега тичу“. — Пошто г. Новаковић прочита свој предговор тога чланка, одсек одлучи, да се прими у Гласник и награди са 15 дуката.

Бр. 4.

Прочита се писмо г. С. Николића, у коме се обраћа друштву за помоћ новчану, како би могао отићи да опише самостане у карловачкој патријаршији. — Имајући пречих потреба, одсек одлучи, да не може на то чинити напред никаких издатака, а ако би г. Николић сам што набавио и написао о томе, одсек ће радо узети то у оцену и наградити.

Бр. 5.

Прочита се реферат г. К. Јовановића о чланку г. Чед. Мијатовића „Студије о трговини српској“, у коме напомиње, да чланак тај заслужује, да се прими у Гласник, а други референат г. Вл. Јовановић усмено јави, да је прочитао тај чланак, но да не може о њему дати референта, док не би прочитао и остатак рукописа о том предмету, који је још код самога писца. — Одсек после краћег већања одлучи, да се поменути чланак прими у Гласник и награди с 8 дуката од штампана табака.

Бр. 6.

Изнесе се превод „диплома цара Душана“ од г. М. Петронијевића. Прима се у Гласник.

Бр. 7.

Изнесе се „Историја народа округа подринског од 24 Септембра 1813 год. до конца 1834 године“ од г. Ст. Обрадовића бив. председника окружног суда подринског. — За референте тога чланка одсек одреди гг. П. Срећковића и арх. Дучића.

Бр. 8.

Како досадашњи председник одсека, г. Јев. Грујић, по закону одступа од председништва, то се приступи к избору новог председника овога одсека, и једногласно би изабран г. Стојан Бошковић.

Бр. 9.

Приступи се к избору нових чланова, који ће се предложити главном годишњем скупу, и бише изабрани за редовне чланове: досадашњи почасни члан друштва, државни саветник г. Коста Магазиновић; професор велике школе, г. Стеван Д. Поповић; књижевник и журналист бугарски, г. Љубен Каравелов; професор београдске гимназије, г. Гаврило Витковић; супленат полугимназије шабачке, г. Мита Ракић; а за кореспондентног члана супленат гимназијске реалке лозничке, г. Светозар Никетић.

Састанак одсека уметничког.

6. Јануара 1872.

Били су чланови: гг. М. Миловук, М. Валтровић, Д. С. Милутиновић и Н. Марковић.

Бр. 1.

Изасланици Д. С. Милутиновић и М. Валтровић питају, да ли ће се снимање домаћих уметничких споменика и ове године продужити, и ако се продужи, хоће ли им се дати онаква помоћ, како ће моћи изаћи на крај без снебивања, што и самом раду шкоди. Одсек решава, да се ово питање предложи одбору с молбом, да то питање изнесе на главни скуп у томе смислу, да изасланицима, којих број може бити четворица, за сваки дан, који одсуствују у интересу тога посла, као хонорар изда по *један дукат* без икакве даље обавезе друштва.

Бр. 2.

Како је с неких страна изражена жеља да се прецртани уметнички наши споменици на овогодишњи политехнички излог у Москву пошљу, — одсек је мишљења, да се одбор умоли, те да на главном скупу то питање изнесе и разјасни онако, како би се исто на сходан начин и без оклевања извршити могло.

Бр. 3.

Приступи се избору новог председника одсека уметничког. И већином гласова би изабран Д. С. Милутиновић.

Бр. 3.

Такође се приступи и избору новог деловође одсечког. И једногласно би изабран М. Валтровић,

---

Састанак одсека филолошког и философског.

13. Јануара 1872.

Били су: г. председник А. Васиљевић, чланови, гг, Милан Кујунџић, М. Ђ. Милићевић, Милорад П. Шапчанин, Ст. Новаковић.

Бр. 1.

На данашњем састанку одсек одлучује да се предложе одбору као кандидати за чланове у овоме друштву г. Мита Ракић за редовнога и г. Љубен Каравелов уредник „Свободе" из Букурешта за дописнога члана.

Девети састанак одбора.

17. Јануара 1872.

Били су: председник г. др. J. Шафарик, чланови: г,г. Фр. Зах, А. Васиљевић, Стојан Бошковић и Драгиша С. Милутиновић, и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 92.

Председник саопштава одбору да су у одсецима историчком и уметничком изабрани нови председници, и то у првоме г. Ст. Бошковић а у другоме Драг. С. Милутиновић, који долазе у одбор као нови чланови. Одбор узима то к знању.

Бр. 93.

Секретар подноси преглед радње и стања Српског ученог друштва у прошлој години, заједно с рачунима, за које одбор

одлучи да се на скупу друштвеном прочита. За скуп буде наређено да се држи 30. ов. м. у обично време.

Бр. 94.

Прочита се писмо редовног члана г. наменика J. Гавриловића у коме исправља нека места из чланка г. Јов. Бошковића „Наука о језику и њезин задатак“ који је штампан у Гласнику XXIX, где се говори о Вуку Ст. Караџићу. Како се у том писму саопштавају нејасно познате ствари о великом српском књижевнику, одбор одлучи, да се писмо наштампа у Гласнику под насловом „Прилог к биографији Вука Ст. Караџића.“

Бр. 95.

Прочита се писмо редовног члана г. намесника J. Гавриловића, у коме, предлаже да би друштво штогод порадило преко каквога књажевног лица у Бечу, еда би се на основу службених писама и извештаја, која се без сумње налазе у Бечу у архиву војеног министарства, покупила грађа и осветлило стање Србије у време принца Јевђенија од 1717 до 1739. Одбор упућује овај предлог историчком одсеку.

Бр. 96.

Прочита се писмо г. А. Вавре из Прага, у коме тражи допуштење да може издати чешки превод српских народних приповедака В. Врчевића које је друштво издало, и пита, шта би још било вредно по тој струци преводити. Наређује се секретару да г. А. Babри јави да може слободно штампати свој превод и да му на његово питање одговори.

Бр. 97.

Председник одсека историчког и државничког јавља да је одсек одлучио да се чланак г. Вл. Јакшића „Нестајање српског народа у Угарској“ штампа у Гласнику и са 8 дук. од табака награди. Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 98,

Председник истог одсека јавља да је одсек одлучио да се чланак Ст. Новаковића „Из историје деспота српског Ђ. Бранковића с додатком неких докумената који се њега тичу“, штампа у Гласнику и са 15 дук. укупно награди. Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 99.

Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио да се чланак г. Чед. Мијатовића „Студије о трговини српској XIII и XIV века“ прими у Гласник и са осам дуката од штампана табака награди. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 100.

Исти председник јавља да је одсек одлучио, да се у Гласнику штампа г. М. А. Петронијевића превод „Хрисовуља цара Душана“ које су у Гласнику XXVI започете, па се сад завршују. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 101.

Секретар јавља, како је према одлуци одсека историчког и државничког набавио од државне штампарије уверење шта би коштало отштампавање брошире колико „Предлог о изучавању живота српског народа“ г. А. Чумића, како би се према томе г. А. Чумићу по оној одлуци могло исплатити. Рачун је изнео заједно са повезом 687 гр. чарш., и одбор одобрава да се толика сума на то име може издати. За књиге одбор нареди да се пусте у продају, и одређује цену 2 гр. на комад.

Бр. 102.

Накнадно се уписују у протокол незаписана одобрења да се изда: г. Сави Косановићу 8 дук. за чланак „Српске старине у Босни“ Гласник XXIX.; г. Милошу С. Милојевићу за Правила св. Симеуну и св. Петци Гласник XXXI и XXXII, 720 гр. чарш.; Ст. Новаковићу за Библиографију у Гласнику XXXI 3 дук.; г. М. С. Милојевићу за „Општи лист“ 3 дук. од табака; г. Св. Никетићу за „Историјски преглед српске цркве,“ Гласник XXXI. 1470 гр. чарш.

Бр. 103.

На молбу реалке књажевачке у Србији, да јој се шаљу друштвена издања, одобрава се да јој се шаље што од сад излази.

Бр. 104.

На молбу реалке раковачке код Карловца, да јој се шаљу друштвена издања, одбор наређује да јој се пошље од онога чега повише има.

Прочитано и потписано на десетом одборском састанку 24. Јануара 1872.

Састанак

ОДСЕКА ЈЕСТАСТВЕНИЧОГ И МАТЕМАТИЧАРСКОГ.

22. Јануара 1872.

Били су: г.г. Зах, Петковић, Јосимовић, Пантелић, др. Влад. Ђорђевић, др. Панчић, М. Г. Панић, др. Валента и Драгашевић.

1.

Пододсек који је имао да размишља о опредељавању меридијана за Београд, подноси накнадно одсеку овлашну скицу за кућерак, који би се имао да подигне за посматрања астрономијска и метеорологијска, у којој скици стоји, да би било једне кулице за сматрање, једне собе за рачунање и собица за чувара. Цела та зградица стала би до 500 дук. Одсек решава, да се та ствар поднесе одбору.

2.

Одсек овај увиђа потребу, да би нужно било да се на српском језику издају добри преводи изврсних дела савремене јестаственичке књижевности, да се у ту цељ, а и за саму наставу у тим наукама, прикупља техничка терминологија, како оно, што се већ у књигама налази, тако и оно што је у народу, како би се доцније из те грађе начинио речник од термина техничких и јестаственичких. Међу тим за све то досадашња новчана средства ученог друштва нису довољна, те с тога одсек овај предлаже одбору, да изнесе пред главни скуп овај предлог: да српско учено друштво подејствује код владе, или да му даде бесплатну штампу и хартију за све што исто друштво издаје, или да удвоји досадању субвенцију.

Десети састанак одбора.

24. Јануара 1812.

Били су: г. председник др. Ј. Шафарик, чланови: г.г. Фр. Зах, А. Васиљевић, Ст. Бошковић, Д. С. Милутиновић и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 105.

Председник одсека јестаственичког саопшти, докле је дошла радња пододсека изабранога да се постара о опредељењу меридијана београдског. Начињена је скица за зграду, у којој би се могла чинити метеоролошка и астрономска посматрања,

а за коју би требало потрошити 500 дуката. Одбор нареди да се та ствар изнесе пред скуп, да се тамо одлучи, којим ће се путем ти новци прибавити, и тај почетак извршити.

Бр. 106.

Исти председник изнесе други предлог одсека, по коме би требало у нашу књижевност почети преводити странска класична јестественичка дела. Одсек је нашао да би за тај посао требало најпре као приправну радњу израдити што треба за научну терминологију, на име покупити како оно од те терминологије што се већ у књигама налази, тако и оно што је у народу. Но с маленим средствима којима друштво располаже и у којих се види како су малена, кад се разделе на радњу четири одсека и на свеколике гране наука које у њима треба обрађивати, не би се могло тој ствари посветити ни довољно пажње ни довољно трошка. Одсек дакле предлаже, да се предложи главном скупу: да се тражи од владе или бесплатна штампа и хартија за све што друштво издаје, или удвојење досадање субвенције. Одбор се потпуно саглашава с предлогом одсека и нарећује, да се стави у програм.

Бр. 107.

Из протокола одсечких одбор прибере кандидате предложене да се поднесу скупу на избор. Ти су кандидати ово:

а. За редовно членство:

Г. Коста Магазиновић досадашњи почасни члан;

Г. Стеван Р. Поповић професор велике школе;

Г. Гаврило Витковић професор гимназије београдске;

Г. Мита Ракић супленат полугимназије шабачке;

б. За дописно членство:

Г. Светозар Ј. Никетић супленат полугимназије лозничке;

Г. Љубен Каравелов књижевник и журналиста бугарски;

Г.Г. М. Ракић и Љ. Каравелов предложени су од историчког и државничког и од философског и филолошког, а остали само од оног првог одсека.

Бр. 108.

За скуп буде састављен овај програм:

1. Да се обзнане промене у одбору;

2. Да се прочита преглед радње и стања друштвеног у прошлој години;

3. Да се саопшти извештај о задужбини пок. Михаила и Марије Миливојевића;

4. Да се изнесе предлог о прилогу владике Ј. Ј. Штросмајера, који да се уврсти у редовне трошкове друштвене;

5. Да се изнесе предлог јестаственичког и математичарског одсека о спреми за астрономска и метеоролошка посматрања и о начину, како би се средства друштвена могла умножити;

6. Да се одреде три члана, који ће потписати протокол скупа и прегледати рачуне од прошле године;

7. Да се бирају нови чланови.

Бр. 108.

За предлог г. Ст. Бошковића о научном југословенском речнику одлучи одбор, да се наштампа у Гласнику, јер у протоколима нигде није у целости штампан, а књижица је у мало ексемплара штампана и растурена.

Бр. 109.

Председник одсека историчког и државничког јави, да је одсек одлучио да се „Препис хартија о српским исељеницима у Хрватској" штампа у другом одељењу Гласника и да се г. Витковићу као хонорар да по 2 дук. од штампана табака. Одбор одобрава ту одлуку.

Скуп Српског ученог друштва.

30. Јан. 1872.

1.

Отворивши скуп председник објави промене у одбору. Због одласка из Београда председника одсека филолошког и философског одсек је изабрао за новог председника г. проф. А. Васиљевића. Како је председницима одсека историчког и државничког и одсека уметничког изашао рок на који се бирају, то је у првоме изабран за новог председника г. Стојан Бошковић, а у другоме г. Драгиша С. Милутиновић. За тим секретар прочита извештај о радњи и стању друштвеном за прошлу годину.

2.

Председник саопшти скупу писма о задужбини пок. Михаила и Марије Миливојевића, прочитавши о томе основно писмо проте београдског г. Илије Новаковића, и јавивши, како је одбор изјавио министарству, да се управе тога фонда прима. Скуп потврђује све што је у тој ствари до сад урађено.

3.

Изнесе се предлог одборски, да се прилог владике Ј. Ј. Штросмајера уврсти у редовне трошкове друштвене. Скуп после краћег разговора већином гласова одлучи, да се по томе предлогу одборском поступи.

4.

Прочитају се предлози одсека јестаственичког и математичарског, да се прибави средстава за извршење плана о астрономским и метеоролошким посматрањима и о раширењу свеколиког друштвеног рада, нарочито на пољу јестаственичком, у које име да се потражи или бесплатна штампа за све што се од стране ученог друштва штампа, или да се помоћ која се друштву даје; увећа. Скуп, увиђајући велику потребу научног рада у нашој књижевности, нарочито потребу, да се рад овог друштва што већма разграна и умножи; налазећи, да сав доходак друштвени, кад се подели на четири одсека, са свим на малену цифру спада и ни у колико не одговара великим изискивањима, која сви ти одсеци морају имати на уму, — одлучује, да усваја предлоге јестаственичког и математичарског одсека и овлашћује одбор, да за све то чини код владе потребне кораке.

5.

Приступи се к бирању нових чланова, и буду изабрани за редовне чланове гг. Коста Магазиновић досадашњи почасни члан, Стеван Р. Поповић, Гаврило Витковић и Мита Ракић, а за дописне г. Светозар Ј. Никетић и г. Љубен Каравелов.

6.

Да потпишу протокол скупни и да прегледају рачуне од 1871 буду изабрани о. г. Ј. Панчић, К. Алковић и Мих. Валтровић.

Први састанак одбора.

18. фебруара. 1872.

Били су: председник г. др. J. Шафарик, чланови гг. пук. Фр. Зах, А. Васиљевић, Ст. Бошковић, Д. С. Милутиновић и секретар Ст. Новаковић

Бр, 1.

Према одлуци последњега скупа друштвеног одбор наређује, да се новим члановима друштвеним наштампају и разашљу дипломе, и редовни да се позову да се у одсеке у којима радити желе, упишу.

Бр. 2.

За уложених у управи фондова сто дуката прилога Штросмајерова одбор нареди да се из управе фондова дигну и по одлуци скупа у редовне трошкове уврсте.

Бр. 3.

На молбу антикварског књижара г. Ђ. Ђурића из Београда одбор одлучи, да се и њему могу давати на распродају друштвене књиге по условима, по којима се и другим књижарима дају.

Бр. 4.

Према одлуци последњега скупа одбор нареди, да се одмах пише мемоар влади о умножењу друштвених доходака; кад буде готов, да се одбору прочита, и по том преда. Секретару се наређује, да то спреми за први одборски састанак.

Прочитано и потписано на другом одборском састанку 13 Марта 1872 године.

Састанак одсека историчког и државничког Српског ученог друштва.

3. Марта 1872.

Били су: председник г. Ст. Бошковић, чланови гг. арх. Н. Дучић, М. Ђ. Милићевић, П. Срећковић, А. Васиљевић, Љ. Каљевић, Г. Витковић, М. Милојевић и Влад. Јовановић.

1.

Прочита се писмо г. Витковића, којим спроводи свој извештај о овогодишњем истраживању историјске грађе из прош-

лости српских одсељеника у Угарску и шест зборника јеромонаха Гаврила Стефановића. На питање председниково, да ли да се прочита у целини или само неки део извештаја, одсек одлучи, да се у нарочитој седници прочита сав извештај г. Витковића.

2.

Изнесе се чланак „Општина“, који је спремио за Гласник г. Вл. Јовановић. Одсек одреди за референте тога чланка гг. Љ. Каљевића и Гл. Гершића.

3.

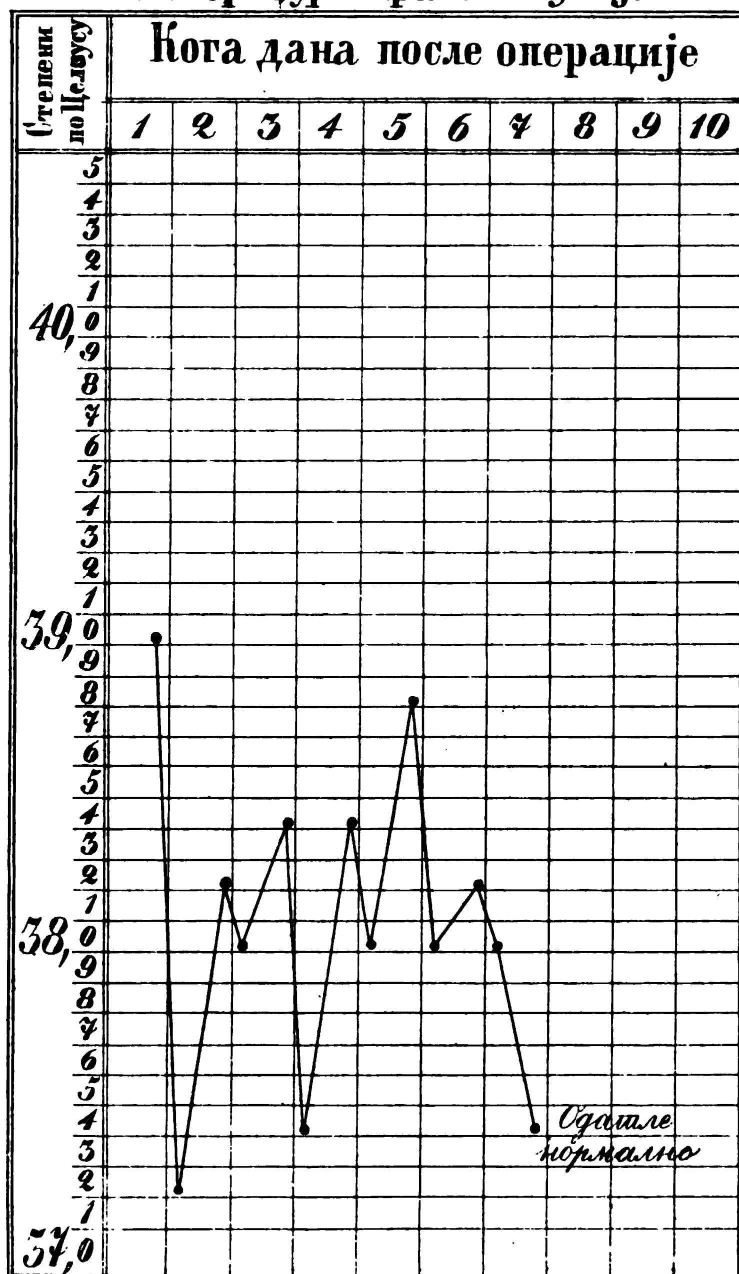
Прочита се писмо г. Ал. Н. Спасића, којим спроводи свој чланак „Неоснованост закона који одређује максимум интереса за новчане зајмове“, који је спремио за Гласник. Одсек одреди за референте тога чланка гг. Вл. Јакшића и Ст. Поповића.

4.

Изнесе се „Препис поменика“ од г. Милојевића. Одсек одреди за референте г. П. Срећковића и М. Ђ. Милићевића.

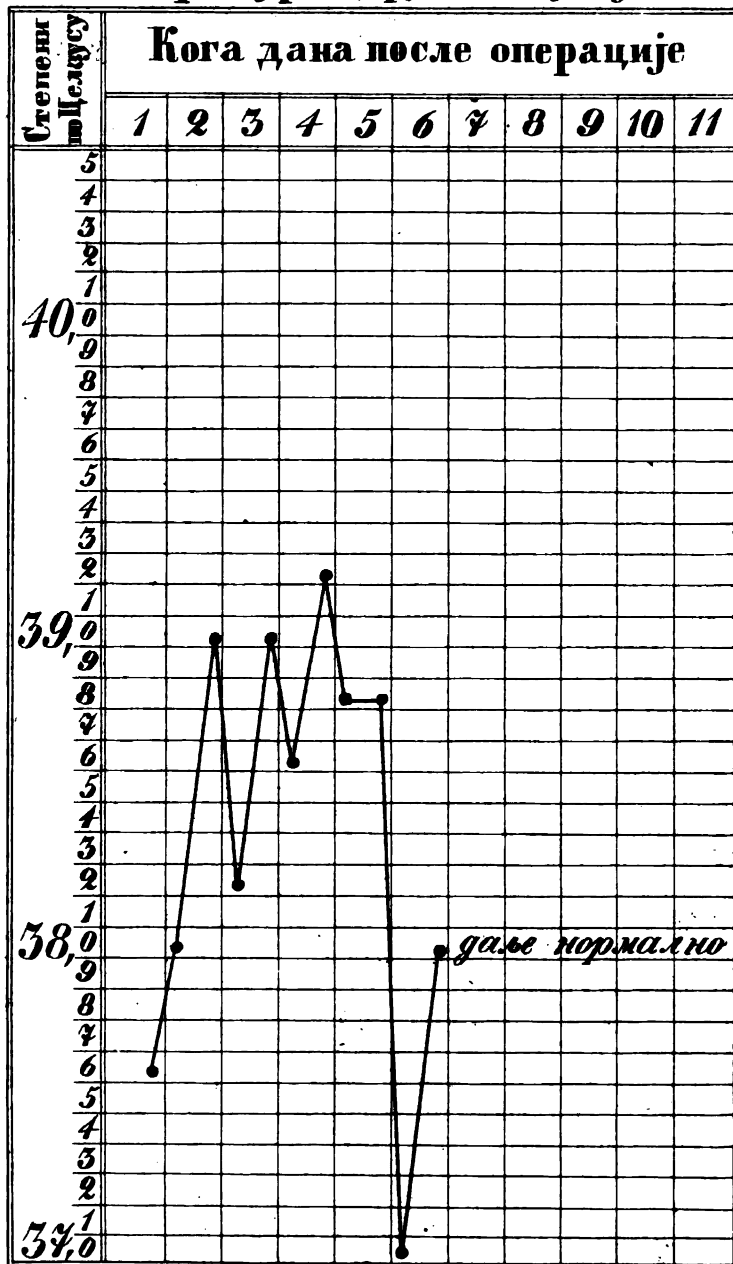
Прочитано и потписано на састанку одсека историчког и државничког Српског ученог друштва од 9 Марта 1872. год

I
Температура првог случаја.

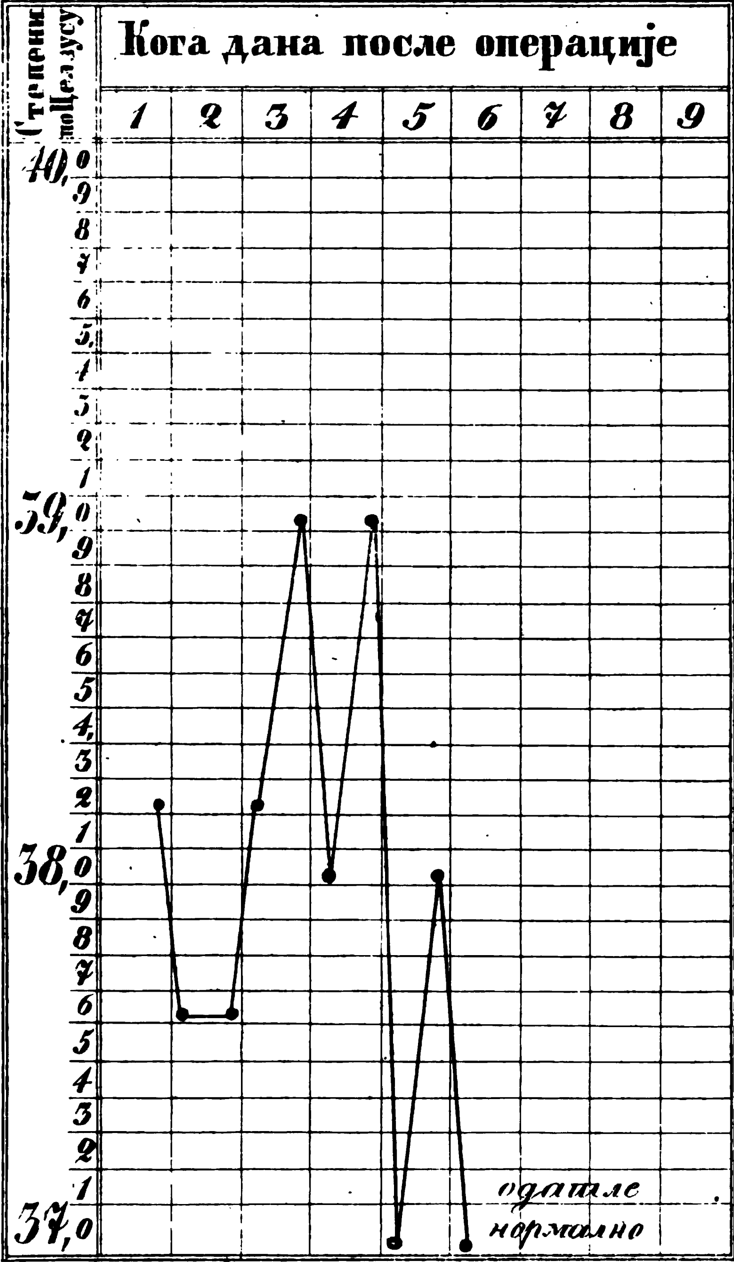

II

Температура другог случаја.

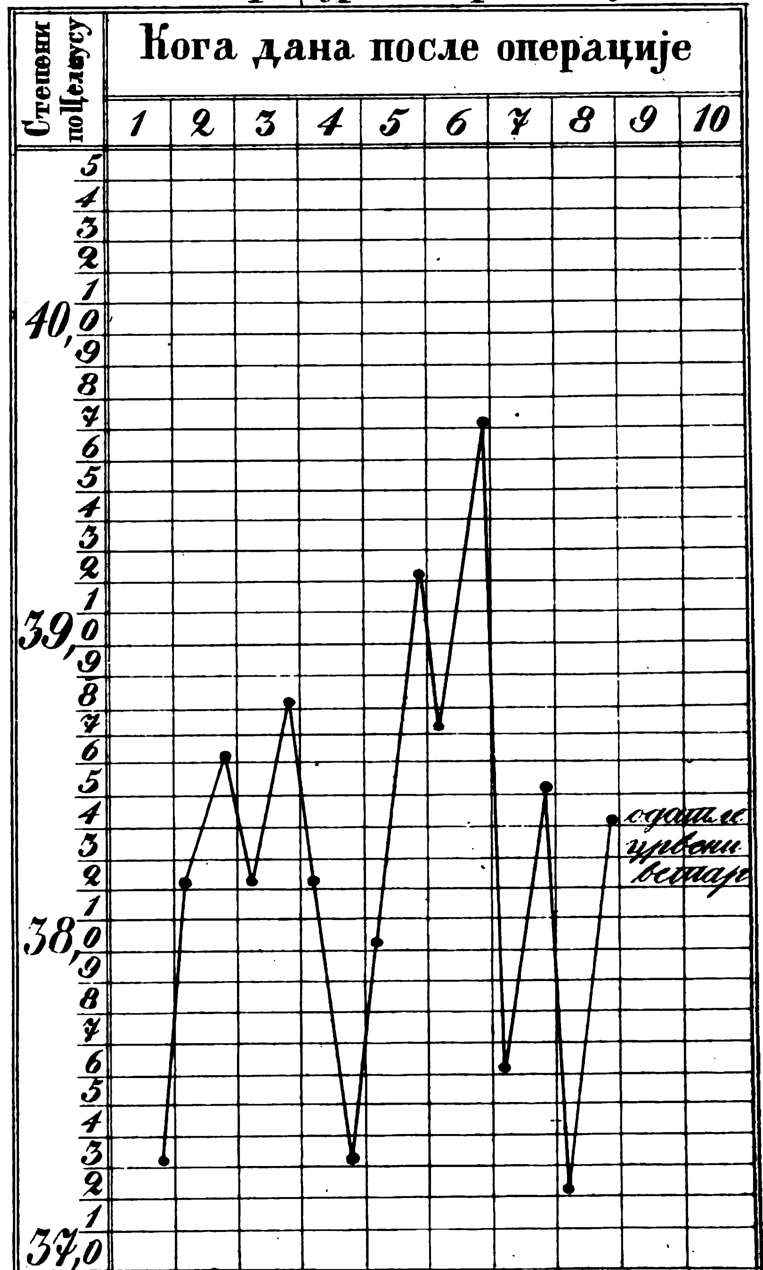

III
Температура трећег случаја.

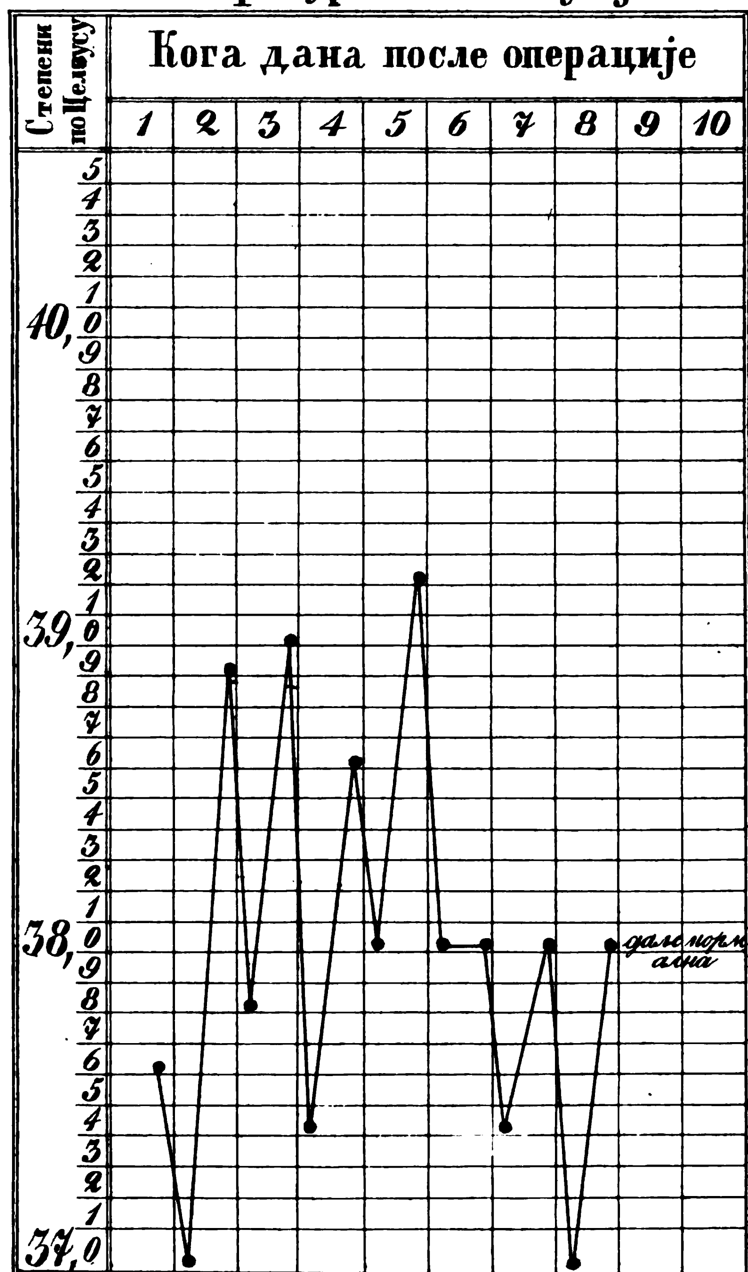

IV

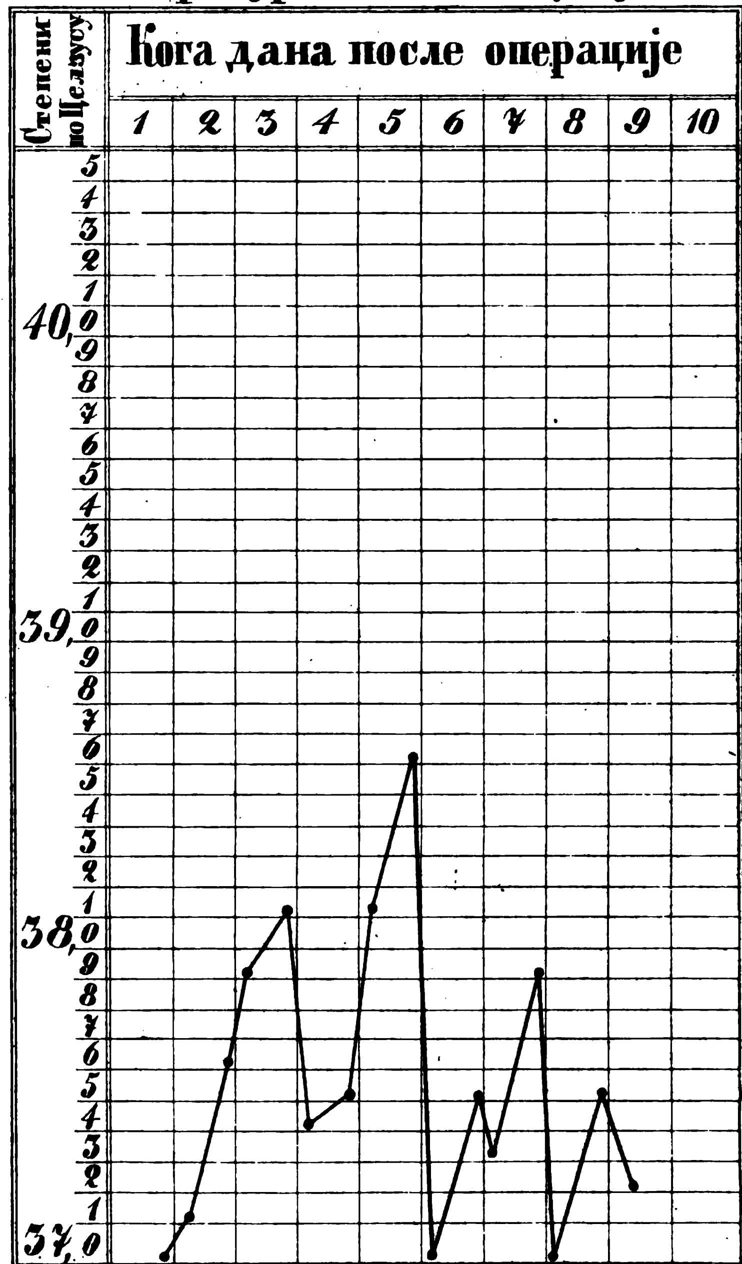
Температура четвртог случаја.

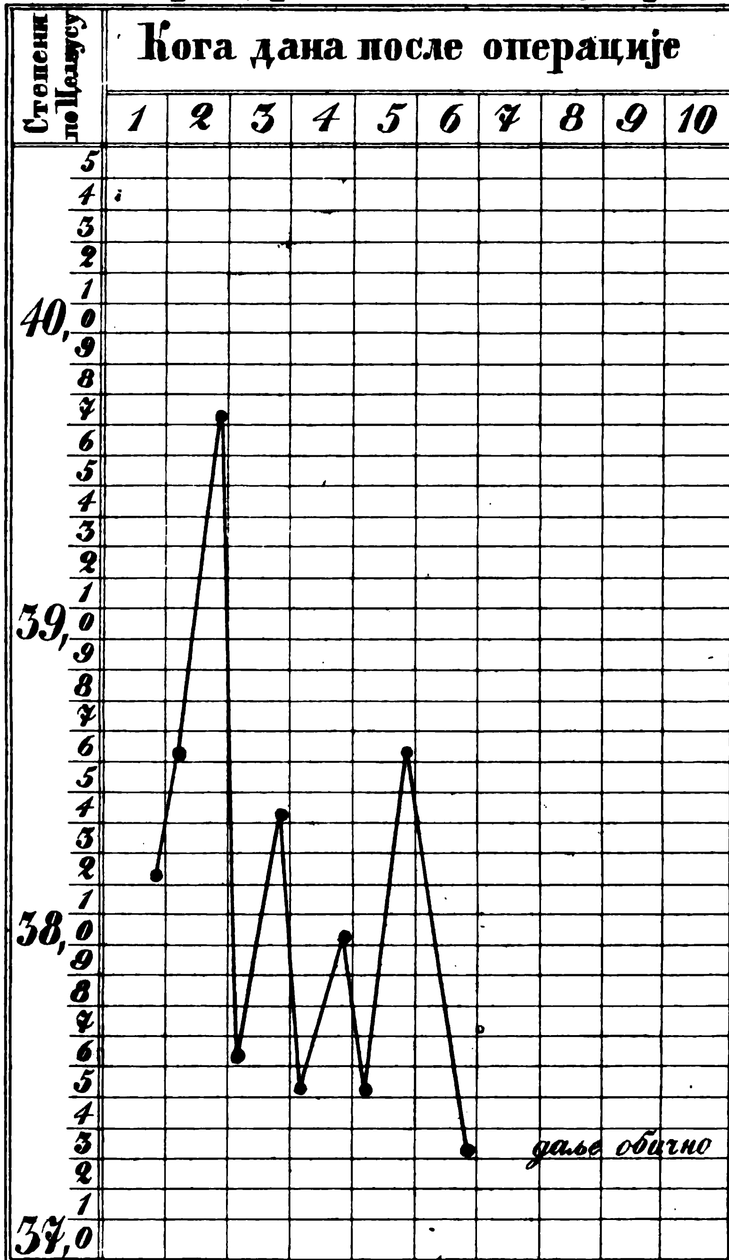
V
Температура петог случаја.

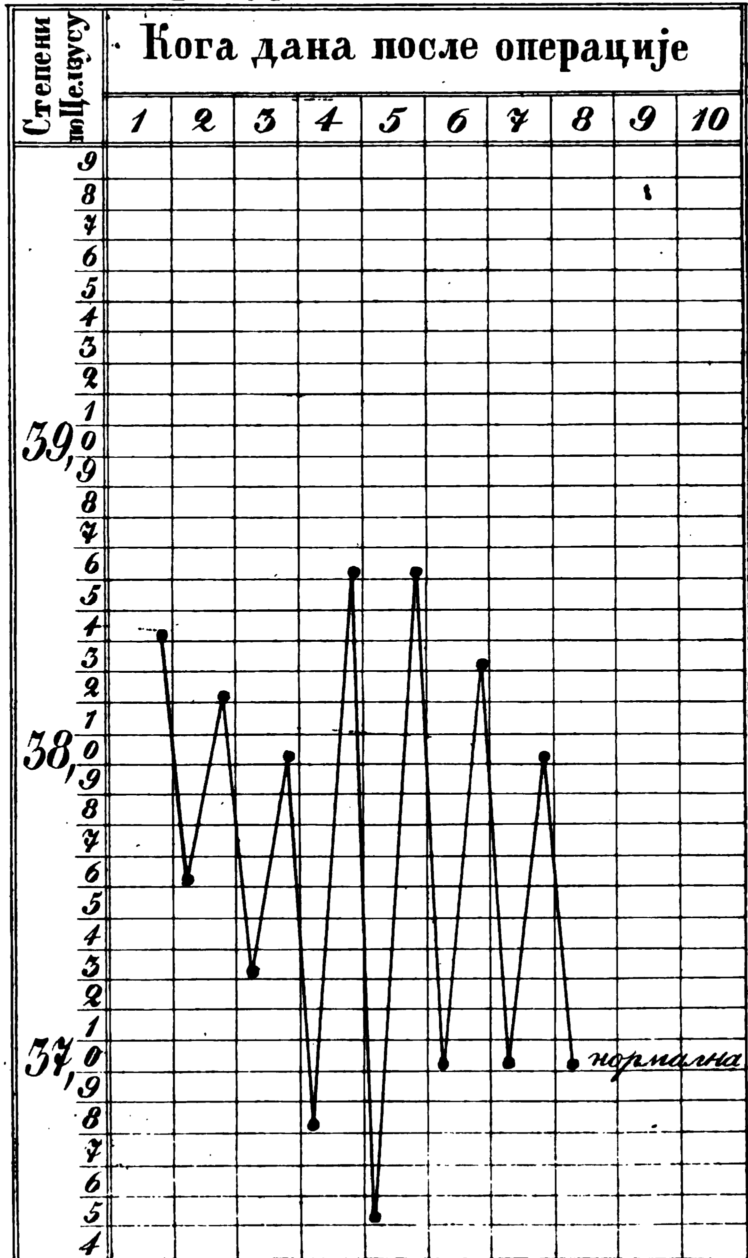
VI
Температура шестог случаја.

VII
Температура седмога случаја.

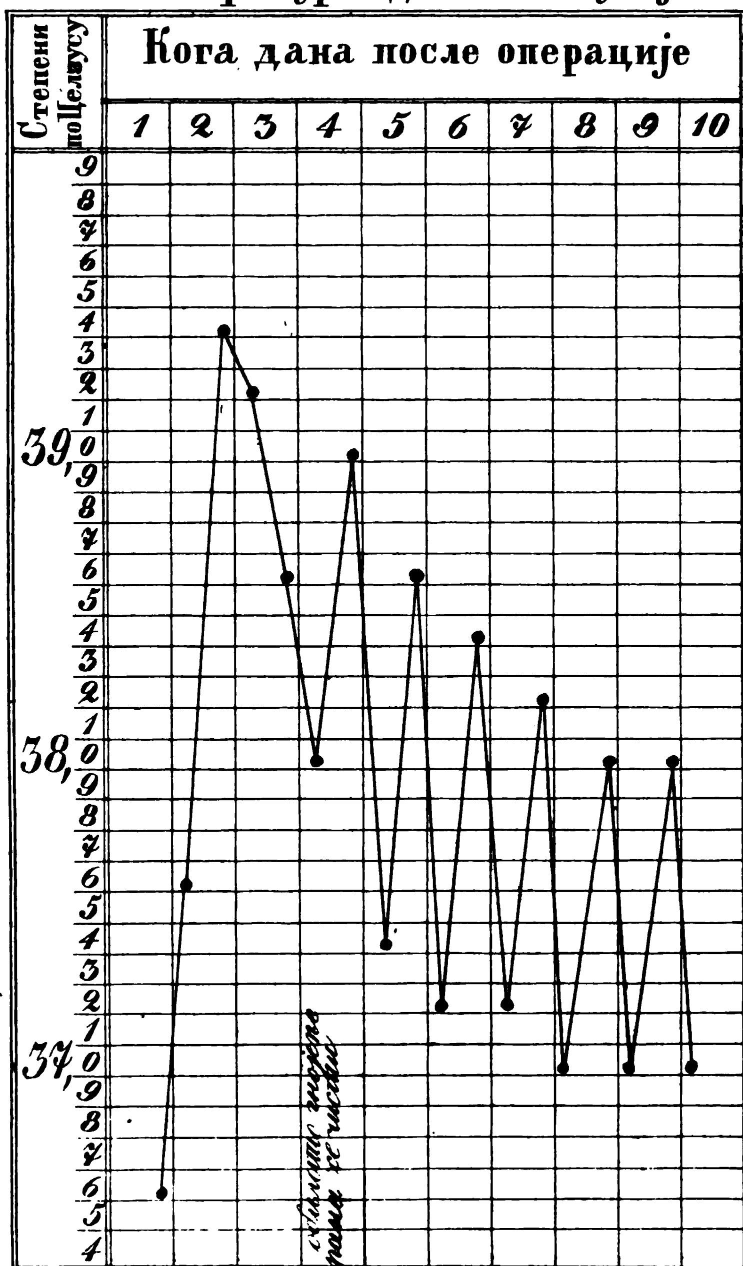

VIII
Температура осмог случаја.

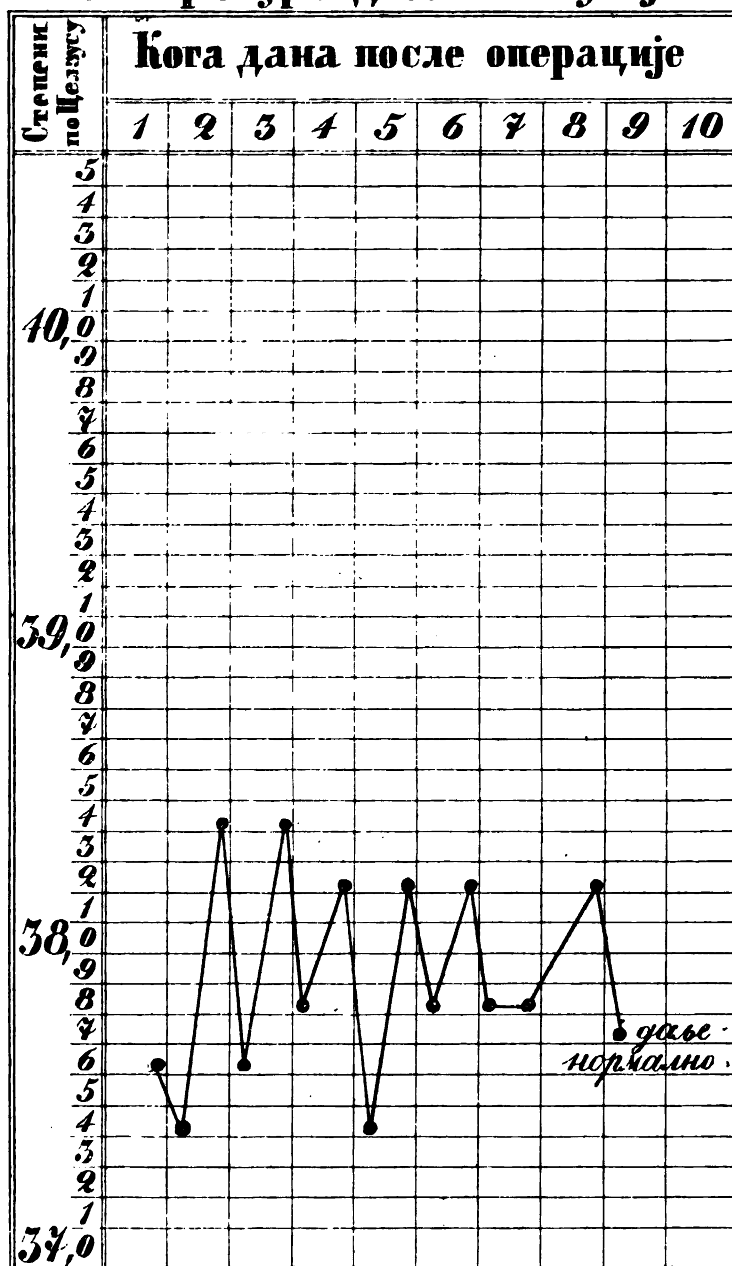
IX

Температура деветог случаја.

X

Температура десетог случаја.

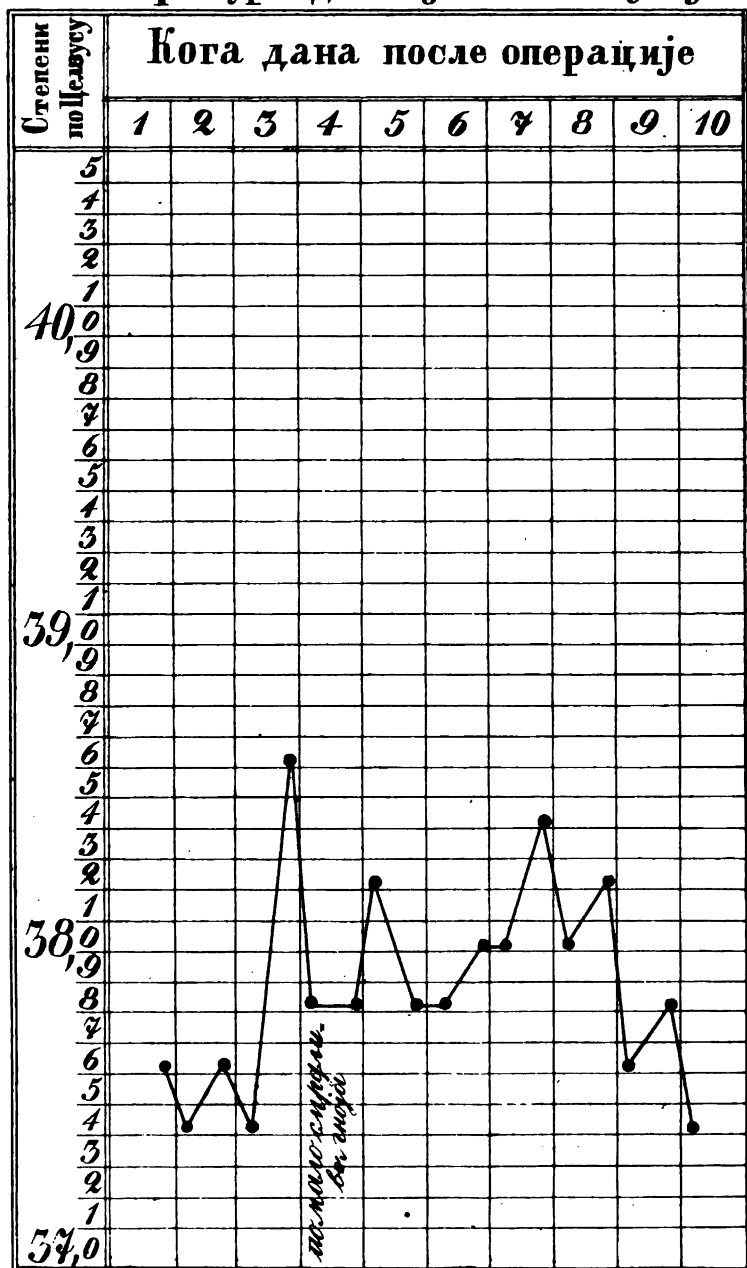
XI

Температура једанајестог случаја.

Степени по Целзусу	Кога дана после операције									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5										
4										
3										
2										
1										
40,0										
9										
8										
7										
6										
5										
4										
3										
2										
1										
39,0										
9										
8										
7										
6										
5										
4										
3										
2										
1										
38,0										
9										
8										
7										
6										
5										
4										
3									нормално	
2										
1										
37,0										

XII

Температура дванаjестога случаjа.

XIII

Температура тринајестога случаја.

